

Ο

1936

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤ. ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

1907—1908

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

1909

Ο

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤ. ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

1907—1908

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΛΑ'. ΤΟΜΟΥ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

1909

SISMANOGLIO

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Προεδρείου τῆς 18 Μαΐου 1907 ὁ Πρόεδρος κ. Α. Γ. Λιμαράκης εἰσηγείται τὴν ἰδέαν, ὅτι συμφώνως πρὸς τὸν ἐν ἰσχύι κανονισμόν ὁ Σύλλογος δύναται νὰ ὀρίσῃ ἐπιστημονικὰ θέματα πρὸς συζήτησιν καὶ λύσιν ἐν εἰδικαῖς αὐτοῦ συνεδρίαῖς καὶ ὅτι τοιαῦτα ἀναγκαιότατα καὶ σοβαρὰ καὶ ἐνδιαφέροντα τὸν τε Σύλλογον καὶ τὴν κοινωνίαν διὰ τὸ Συλλογικὸν τοῦτο ἔτος, θεωρεῖ τὰ Ἐκπαιδευτικὰ καὶ τὸ περὶ Ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν.

Τὴν πρότασιν ταύτην παμψηφεί ὑπὸ τοῦ Προεδρείου γενομένην ἀποδεκτὴν ἐνέκρινεν ὁ Σύλλογος ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτοῦ τῆς 21ης Μαΐου καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως ἐν κοινῇ συνεδρίᾳ τοῦ Προεδρείου καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τμημάτων τοῦ Συλλόγου καθορισθῶσιν εἰδικώτερον καὶ λεπτομερέστερον τὰ τοῦ ζητήματος.

Τὰ τμήματα συνελθόντα εἰς κοινὴν μετὰ τοῦ Προεδρείου συνεδρίαν τὴν 28 Μαΐου καθώρισαν τὰς σχετικὰς λεπτομερείας, τὸ δὲ Φιλολογικὸν καὶ Βιολογικὸν τὰ θέματα καὶ ὑπέδειξαν τοὺς διὰ ταῦτα Εἰσηγητάς.

Ὁ Σύλλογος ἐγκρίνας ταῦτα εἰς τὴν συνεδρίαν αὐτοῦ τῆς 4ης Ἰουνίου καὶ ὀρίσας χρόνον συγκλήσεως τῶν συνεδριῶν τὰς ἑορτὰς τοῦ Δωδεκαμήρου, ὅτε ἀρξοῦσιν αἱ σχολαί, ἀνέθηκεν εἰς τὸ Προεδρεῖον τὴν διακανόνισιν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν σύγκλησιν τῶν συνεδριῶν λεπτομερειῶν.

Αἱ συνεδρίαὶ ὡς ἐκ τῶν δημοσιευομένων πρακτικῶν φαίνεται ἐγένοντο τῇ 27ῃ, 28ῃ καὶ 29ῃ Δεκεμβρίου 1907 καὶ 2α, 3η, 4η, καὶ 5η Ἰανουαρίου 1908 προσκληθέντων ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου καὶ μὴ μελῶν αὐτοῦ, τῆς Κεντρικῆς Ἑκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Σεπτῶν Πατριαρχείων, τῆς Ἑκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ τῶν ἀνωτέρων ἐθνικῶν καὶ ἰδιωτικῶν Γυμνασίων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, τῶν ἐφορειῶν αὐτῶν, τῶν διευθυντῶν καὶ διευθυντριῶν τῶν κοινωτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν σχολῶν, καὶ ἀντιπροσώπων τῶν Φιλεκπαιδευτικῶν Συλλόγων, Ἀδελφοτήτων καὶ Ἑταιρειῶν.

Συμφώνως δὲ τῇ γενομένῃ ἀποφάσει τὰ συμπεράσματα τῶν εἰδικῶν τούτων ἐκπαιδευτικῶν συνεδριῶν μετὰ τῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν γενομένων συζητήσεων ὑπεβλήθησαν τοῖς Σεπτοῖς Πατριαρχείοις διὰ τῆς ἀκολουθοῦ ἐπιστολῆς :

**Πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα
τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην
κύριον κύριον Ἰωακείμ τὸν Γ'.**

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΕ,

Ὡς ἐγκαίρως ὑπεβλήθη τῇ Ὑμ. Θ. Παναγιότητι, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος ἐν εἰδικαῖς αὐτοῦ συνεδρίασι, ἐν αἷς καὶ μὴ μέλη αὐτοῦ προσεκλήθησαν, συνεζήτησε τὰ ἐξῆς θέματα :

1ον. Περὶ ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν.

2ον. Τίνες αἱ παρατηρούμεναι κυριώταται ἐλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ.

3ον. Ἡ πρώτη παιδείσις καὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι καὶ κατέληξεν εἰς τὰς ἐπισυνημμένας τῇ παρούσῃ εὐχὰς καὶ συμπεράσματα.

Ἐν ταῖς συνεδρίασι ταύταις, ὡς εἰκός, ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ συμπεράσματα ταῦτα ὑποβληθῶσι τῷ ἀνωτάτῳ ἡμῶν Κέντρῳ, ᾧ τινι ὑπάγονται τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους· ἐφ' ᾧ συμμορφούμεθα τῇ ἀποφάσει ταύτῃ, ἐπὶ πλέον δὲ ὑποβάλλομεν τῇ Ὑμ. Θ. Παναγιότητι καὶ πλήρες ἀντίγραφον τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριῶν τούτων.

Ἐπὶ τούτοις ἐκφράζοντες τὴν βαθυτάτην τοῦ Συλλόγου εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ γενναίᾳ χορηγίᾳ τῆς Ὑμ. Θ. Παναγιότητος πρὸς δημοσίευσιν τούτων, ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἐξαιτούμεθα τὰς ὑμετέρας εὐχὰς καὶ εὐλογίας καὶ κατασπάζόμενοι τὴν παναγίαν Αὐτῆς δεξιάν, ὑποσημειούμεθα.

Τῆς Ὑμ. Θ. Παναγιότητος
τέκνα ἐν Κυρίῳ πειθήνια

Ὁ Πρόεδρος
(ὑπ.) Λ. ΛΙΜΑΡΑΚΗΣ

Ὁ γεν. Γραμματεὺς
(ὑπ.) Δ. ΒΑΡΣΑΜΗΣ

Ἐν τῷ Πέραν, τῇ 18 Μαρτίου 1908.

Ἰωακεῖμ ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κων]πόλεως
 Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἐντιμότατοι κύριοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸ προεδρεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν, μετριότητος, χάρις εἴη τῇ ὑμῶν Ἐντιμότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Ἀσμένως ἐν καιρῷ ἐλάβομεν καὶ εἶδομεν τὰ ὑποβληθέντα ἡμῖν πρακτικὰ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων συγκροτηθεισῶν εἰδικῶν συνεδριῶν τοῦ Συλλόγου, καθ' ἃς συνεζητήθησαν θέματα πολλῆς τῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος, οἷα τὸ

περὶ ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν, τὸ περὶ διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει καὶ τὸ περὶ διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τῇ πρώτῃ παιδεύσει. Χαίροντες δὲ ὅτι ὁ γεραρὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος ἐν τῇ περὶ τῶν καλῶν δράσει αὐτοῦ εὐκαίρως ἐπελάβετο καὶ τῆς ἐξετάσεως τοιούτων ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων, ἐξ ἧς πολλὴ δύναται ἵνα προκύψῃ ὠφέλεια, προαγόμεθα ἐκφράσαι τὴν ἐπὶ τούτῳ εὐαρέσκειαν ἡμῶν. Ἐπιδαφιλεύοντες δὲ τοῖς τε ἐντίμοις μέλεσι τοῦ σωματείου καὶ πᾶσι τοῖς συμμετασχοῦσι τῶν εἰρημένων συνεδριῶν τὰς πατρικὰς ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἰτούμεθα πᾶσι πᾶν ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ὑμῶν ἐντιμότητος.

ἀπθ' Φεβρουαρίου-έ'.

† Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΤΠΟΛΕΩΣ ἐν Χῶ εὐχέτης.

Περὶ σχήματα

Θ. Φρεσᾶς : Ὑμνὸς τῷ Σχημῶν	Σελ. 3
Δρ. Παυλίδης : Ἐρμηνεία ἐν τῷ δι- δακτ. βιβλ. συγρ. ἐν τῷ πρὸς παιδείαν - - - - -	79
Ν. Κασσανάκης : Περὶ τῆς διανοίας παιδείας ἐν τῷ ἐν τῷ δι- δακτ. βιβλ. συγρ. βιβλ. παιδείας	143.
Δ. Βαλαμίνης : Ὑπομνήσεις	39
Α. Ἰωάννου : Σχηματὶς ἀλφάβητος ἡ ἔκδοσις	53
Α. Λεκαράκης : Ὑμνὸς τῷ Σχημῶν	61
Δ. Οἰκονομίδης : ἐν Παυλίδῃ	102+120
Β. Ράλλης : ἐν τῷ Σχημῶν Ὑμνῷ	31+35.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΕΙΔΙΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΙ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ Α' ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

ΤΗΙ 27 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1907

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Α. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Κηρυχθείσης τῆς ἐνάρξεως τῆς συνεδρίας ὁ κ. Πρόεδρος ποιού-
μενος εἰσήγησιν τοῦ σκοποῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν συνεδρίων, ὡς προε-
κηρύξατο ὁ Σύλλογος, ποιεῖται τὴν ἐπομένην προσφώνησιν:

Ἐντιμοὶ Ἐταῖροι,

Ἐντιμοὶ Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος τῷ Κανονισμῷ καὶ
ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ στοιχῶν ἀπεφάσισε τὴν ἐν εἰδικαῖς
συνεδρίασι μελέτην καὶ συζήτησιν θεμάτων ἐκπαιδευτικῶν.

Γνωστὸν εἰς ἅπαντας τυγχάνει ὅτι, καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς
πεπολιτισμέναις χώραις, ἐν αἷς ἐδραῖα ἐκπαιδευτικὰ συστή-
ματα ὑπάρχουσι, προϊόντα μεγάλων καὶ μακροχρονίων μελε-
τῶν καὶ μόχθων, πολλὰ διαρκῶς τελοῦνται πρὸς μελέτην,
ἐρευναν καὶ ἐξεύρεσιν παντὸς ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ
τὰ πρόσω πρόοδον καὶ τελείωσιν αὐτῶν, καὶ πῶς διὰ τῶν
τοιούτων μελετῶν, ἐρευνῶν καὶ συζητήσεων, οἱ ἀρμόδιοι

καθοδηγούμενοι, νομοθετοῦσι καὶ ἐφαρμόζουσι τὰς ὑποδεικνυμένας μεταρρυθμίσεις.

Καὶ παρ' ἡμῖν πολλὰ ἐγένοντο καὶ γίνονται βεβαίως, ἀλλὰ πάντες, νομίζω, εἴμεθα σύμφωνοι, ὅτι ἀκόμη εὕρισκόμεθα εἰς τὸ στάδιον τοῦ μὴ εἶναι σύμφωνοι, ὅποια τις δέον νὰ εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ σύστημα τῆς τε πρώτης καὶ τῆς μέσης παρ' ἡμῖν παιδείσεως.

Ἐντεῦθεν δὲ πλεῖσται γινώμαι καὶ διάφορα τὰ προτεινόμενα συστήματα, ἐκτὸς δὲ τοῦ ἐν τοῖς σεπτοῖς Πατριαρχείοις κατὰ τὸ 1900 συγκληθέντος ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου τοῦ ἀσχοληθέντος μόνον περὶ τοῦ προγράμματος τῆς ἀστικῆς παιδείσεως τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, δὲν συνήλθομεν καὶ πάλιν ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ ὅπως μελετήσωμεν καὶ ἀνταλλάξωμεν γνώμας περὶ τε τῶν ὑπαρχόντων καὶ τῶν δεόντων γενέσθαι.

Ἐφ' ᾧ ὁ Σύλλογος ἄσμενος ἀπεδέξατο τὰς προτάσεις τοῦ Προεδρείου καὶ καθώρισεν, ὡς καὶ ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἶπον, ὅπως, ἐν εἰδικαῖς συνεδρίασις κατὰ τοιαύτην ἐποχὴν συγκαλουμέναις, καθ' ἣν καὶ οἱ περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδιαιτέρως ἀσχολούμενοι ἔχουσιν ἔνεκα τῶν ἑορτῶν τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον, μελετήσωμεν καὶ συζητήσωμεν θέματα ἐκπαιδευτικά.

Τοιαῦτα δὲ ὥρισε 1ον. Τὸ περὶ ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν, θέμα σοβαρὸν καὶ σπουδαιότατον μεγάλως κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίᾳ ἔτη ἐπασχολοῦν πάντα τὰ πεπολιτισμένα κράτη.

2ον θέμα καθωρίσθη τὸ τίνες αἱ κυριώτεραι παρατηρούμεναι ἐλλείψεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἐλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ, καὶ

3ον ἡ πρώτη παιδείσις καὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι, θέματα σοβαρῶς ἐπίσης ἐνδιαφέροντα τὸ Γένος.

Καὶ διὰ μὲν τὸ πρῶτον ἐτάξατο εἰσηγητὴν τὸν κ. Θ. Φλωρεῖν, διὰ δὲ τὸ δεύτερον τὸν κ. Χρ. Πανταζίδην καὶ διὰ τὸ τρίτον τὸν κ. Ν. Καπετανάκην.

Ὁ Σύλλογος δὲ ἐπιθυμῶν τὴν ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν θεμάτων τούτων ἀπεφάσισε τὴν πρόσκλησιν καὶ συμμετοχὴν εἰς τὰς συνεδρίας ταύτας καὶ μὴ με-

λῶν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῶν εἰδικῶς εἰς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀσχολουμένων.

Καὶ ἤδη σὺν Θεῷ κηρύσσων τὴν ἑναρξιν τῶν συνεδριῶν τούτων, χαιρετίζω πάντας τοὺς προσελθόντας καὶ εὐμενῶς ἀποδεξαμένους τὴν πρόσκλησιν τοῦ Συλλόγου, εὐελπιστῶν ὅτι, ἐκ τῆς πλήρους συναισθήσεως τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου καὶ αἱ μελέται τῶν κκ. εἰσηγητῶν καὶ αἱ συνεισφοραὶ ἐπὶ τούτῳ πάντων τῶν προσελθόντων, θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ ἔργου διεξαγωγὴν πρὸς τε ἐπιτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου καὶ ὠφέλειαν τοῦ Γένους.—Ἐφ' ᾧ ἀρχόμενος ἐκ τοῦ πρώτου ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει θέματος τοῦ περὶ ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν, δίδωμι τὸν λόγον τῷ ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγέντι ὑπὸ τοῦ Συλλόγου εἰσηγητῇ κ. Θ. Φλωρεῖν, ἱατρῷ.

Ὁ κ. Θ. Φλωρεῖς ἀνελθὼν τὸ βῆμα ἀναγινώσκει τὴν εἰσηγησιν αὐτοῦ ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

Η ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ἀναλαμβάνοντες νὰ πραγματευθῶμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐνώπιον ὑμῶν τὸ θέμα περὶ τῆς ὑγιεινῆς τῶν σχολείων, εἴμεθα ἐκ τοῦ προτέρου βέβαιοι ὅτι θὰ προσκρούσωμεν εἰς πολλὰς προλήψεις καὶ ἠξεύρομεν, ὅτι εἰς πολλὴν καὶ ἐπικίνδυνον σάλον θὰ ἐκτεθῇ τὸ ἐλαφρὸν ἡμῶν σκαφίδιον, μέχρις οὗ κατενοδωθῇ εἰς ἀσφαλὲς καὶ εὐλίμενον ὁρμητήριον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἔχωμεν πάντοτε τὴν γνώμην, ὅτι ἀληθὴς καὶ γνήσιος φίλος τοῦ ἔθνους τοῦ δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπαινεῖ τοὺς πέριξ, οὐδὲ παραλείπει πᾶσαν εὐκαιρίαν νὰ ἐκθειάσῃ τὰς καλὰς ιδιότητας καὶ τὰ ἔμφυτα προτερήματα τῆς φυλῆς του, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν διστάζει νὰ ἐκφέρῃ εἰλικρινῶς τὴν γνώμην του, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται μήτε ἀπὸ ἰδιαιτέραν ὀπισθοβουλίαν, μήτε ἀπὸ ὑποχρεώσεις προσωπικάς, καὶ ὁ ὁποῖος ἐπὶ τέλους ἔχει ἀρκετὸν σθένος πεποιθήσεως ὥστε νὰ μὴ κρύπτῃ τὸ φρόνημά του, ὅταν πρόκειται ν' ἀποκαλύψῃ τὰς ὑπαρχούσας ἐλλείψεις καὶ νὰ ὑπο-

δείξῃ τὰ ἐλαττώματα. Καὶ φρονοῦμεν προσέτι, ὅτι εἰς τὸ ἔργον αὐτό, καθὼς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ἔργον χρήσιμον καὶ κοινωφελές, χρεωστοῦν νὰ προηγούνται διὰ τοῦ παραδείγματος αἱ καλύτεραι τάξεις τῆς κοινωνίας, διότι μόνον διὰ τῆς εὐσυνειδησίας καὶ τοῦ εἰλικρινοῦς ζήλου εἶναι δυνατὸν ν' αὐξηθῇ ἡ γενικὴ εὐμάρεια, νὰ ἐδραιωθῇ ἡ οἰκογενειακὴ εὐτυχία καὶ νὰ ἐπέλθῃ οἰαδήποτε βελτίωσις εἰς τὰς βιωτικὰς συνθήκας ἐνὸς ἐκάστου μέλους τῆς κοινωνίας.

Ἡ ὑγιεινὴ τοῦ σχολείου εἶναι ὅρος καὶ θέμα, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε ἐτέθη ἐνταῦθα ὑπὸ συζήτησιν. ἀλλ' οὐδέποτε κατέστη ἀντικείμενον συντόνου μελέτης ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν νὰ φροντίσουν περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων μας. Καὶ ναὶ μὲν οὐδαμῶς ἀμφισβητῶ, ὅτι καὶ οἱ ἀρμόδιοι, δηλαδή ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι προωρισμένοι νὰ διαπαιδαγωγήσουν τὰ τέκνα μας, εἶναι καὶ αὐτοὶ πεπεισμένοι ὅτι, ἐὰν ἡ φυλὴ μας πέπρωται νὰ διατελέσῃ αἰετοῦτε διανοητικῶς καὶ σωματικῶς ἀρτία καὶ ὑγιῆς καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ δεόντως τὸν ἐπὶ γῆς προορισμόν της, ὁφείλει νὰ τύχῃ διαπαιδαγωγήσεως καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων της, ὅσον τὸ δυνατόν τελείας, ὅτι δηλαδή, ἐκτὸς τῆς ὀρθῆς καὶ ἀρτίας πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ γένους μας κατὰ τὴν μαθητικὴν του περίοδον, ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς νὰ ἐπιδιωχθῇ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ σώματος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν προφύλαξις αὐτῶν ἀπὸ τῶν πολυειδῶν ἐξωτερικῶν βλαβερῶν ἐπιδράσεων καὶ ἀπὸ τῶν νοσημάτων. Καὶ ὅμως εἶναι, τῷ ὄντι, ἄξιον ἀπορίας, ὅτι μέχρι τῆς σήμερον καμία ἐνέργεια, καμία ἀπόπειρα πρὸς ἐνέργειαν δὲν ἔγινεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην.

Ἡ περὶ τῶν νέων φροντίς εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον· τὸ πολυτιμότερον χρῆμα ἐπὶ γῆς εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, καθότι αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τὸ σπουδαιότερον ὑλικὸν κεφάλαιον, ὅπου δὲ γίνεται κακὴ καὶ ἄλογος χρῆσις τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἐκεῖ καὶ κατ' ἀνάγκην θὰ ὑποστῇ ἀνάλογον ἐλάττωσιν καὶ φθορὰν ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ ἐθνικὴ

δράσεις ἐνὸς λαοῦ. Ὅτι δὲ καὶ κατ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοιαύτη τις ἐπεκράτει ἀντίληψις τοῦ ζητήματος τούτου, μαρτυροῦν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος, οἱ ὁποῖοι παρείχον εἰς ὅλους τοὺς ἀστούς τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐπέβαλλον εἰς τοὺς γονεῖς τὴν φροντίδα τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων των, τιμωροῦντες αὐστηρῶς τοὺς παραμελοῦντας αὐτήν. Εἰς πολλὰ ἀγγεῖα τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης βλέπομεν παῖδας διδασκομένους κατ' οἶκον τὰ στοιχεῖα τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως, διότι ἐκεῖ ἐδιδάσκοντο τὰ γράμματα οἱ παλαιοὶ ἡμῶν πρόγονοι καὶ ὅχι εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν στοιχείων τούτων, καὶ ἡ ἄλλη διανοητικὴ μόρφωσις, ἡ τείνουσα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, τῆς καλαισθησίας καὶ τῆς κρίσεως, ἐπαφίετο ἐν Ἀθήναις μᾶλλον εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, ἐνῶ εἰς τὰ δημόσια γυμνάσια οἱ παῖδες καὶ οἱ νέοι ἡσκούντο κυρίως μόνον σωματικῶς πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ρώμης καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ὑγείας ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας.

Ἐν Ρώμῃ ὁ Πολύβιος ἔψεγε τοὺς Ρωμαίους ἀργότερα διὰ τὴν ἀδιαφορίαν των ὡς πρὸς τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἐλάμβανον καμίαν ἀτομικὴν μόρφωσιν καὶ δὲν ἐπεδίδοντο εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν. Καὶ βραδύτερον ἀκόμη ὁ Λούκιος Αἰμίλιος Παῦλος ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ὀρθοτέρας ἀγωγῆς τῶν παίδων, χωρὶς ὅμως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ν' ἀποφασίσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὰ ἴδια τέκνα του τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις, τὰς ὁποίας οἱ Ρωμαῖοι περιεφρόνουν, μόλις δὲ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀνευρίσκομεν τὰς παλαίστρας καὶ τοὺς λουτρῶνας καὶ τὰς ἄλλας ὑπαίθριους σωμασκίας τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ρώμης.

Εἰς τὰ σχολεῖα των λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι ἐπεδίωκον καὶ ἐκαλλιέργουν κυρίως μόνον τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν νέων, ἐνῶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ ὅροι ἄρδην ἀνεστράφησαν καὶ τὰ δημόσια σχολεῖα μετέβαλον προορισμόν. Τὴν σήμερον οἱ παῖ-

δες, εὐθύς, ὡς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας των τοῖς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρικὴν στέγην, μεταβαίνουν εἰς τὴν σχολὴν καὶ ἐντὸς αὐτῆς δέχονται τὰς πρώτας καὶ διαρκεῖς ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι τοῖς δίδονται διὰ τοῦ παραδείγματος, διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν γίνονται ἔξεις καὶ ἐγκολάπτονται ἐντὸς αὐτῶν δι' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον. Ἀντικατέστησε λοιπὸν τώρα τὴν πατρικὴν ἐστίαν ἡ σχολὴ καὶ ἀπέβη τὸ φυτώριον ἐκείνο, ὅπου ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ὀφείλουν οἱ τρυφεροὶ ἡμῶν βλαστοὶ νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ τύχουν τῆς δεούσης περιθάλψεως, διὰ νὰ ἡμπορέσουν ἀργότερα ἐπιτυχῶς ν' ἀνθέξουν εἰς τὰς ἐξωτερικὰς προσβολὰς καὶ εἰς τὰς περιπετείας τοῦ βιωτικοῦ ἀγῶνος. Ἀφ' ἧς δ' ἐποχῆς τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως μετετέθη εἰς τὴν σχολὴν, ἐπενεόθησαν βαθμηδὸν καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν τὰ διάφορα παιδαγωγικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ὅλα κατ' ἀρχὴν ἀποβλέπουν νὰ καταστήσουν τοὺς νέους ὅσον ἔνεστι τελειότερους. — Ὁ Λάϊμπνιτς εἶπέ ποτε: «Δότε μοι τοὺς νέους καὶ ὁ αἶὼν θὰ μὲ ἀνήκῃ», διότι εἶναι ἀληθές ὅτι τοὺς ἀρίστους ἀνδρας ἔχει, ὅστις ἔχει τοὺς ἀρίστους νέους καὶ τοὺς ἀρίστους νέους ἔχει, ὅστις ἔχει τὸ ἄριστον σχολεῖον καὶ ὅστις ἔχει τὸ ἄριστον σχολεῖον αὐτὸς θὰ εἶναι καὶ κύριος τοῦ μέλλοντος.

Ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸν ἐσχηματίσθη ἡ γνώμη ὅτι ἄριστον σχολεῖον δὲν εἶναι ἐκείνο τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει τὴν ἀρίστην διανοητικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ ἐκείνο τὸ ὁποῖον κατορθώνει νὰ διαπλάσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀρμονικώτερον τὸ τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, συμφώνως μὲ τὸ ἀρχαῖον λόγιον «*ν ο υ ς υ γ ι η ς ἐ ν σ ῶ μ α τ ι υ γ ι ε ῖ*». Καὶ κατενοήθη πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ σωματικὴ ἀγωγή δὲν πρέπει ν' ἀνατεθῇ εἰς μόνην τὴν πατρικὴν ἐστίαν καὶ μάλιστα ἀφ' οὗτου ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ ἐντὸς τῆς σχολῆς σωματικὴ ἀνάπτυξις, ἡ ἐπιτελούμενη δηλαδὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθητικοῦ βίου εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς πλείστας ὅσας βλαβερὰς ἐπηρείας καὶ προσβάλλεται ὑπὸ πολλῶν ἀσθενειῶν. Ἀφ' οὗ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, κατὰ τὴν νεό-

τητά του, εἶναι ὑποχρεωμένος ἐπὶ μακρὰ ἔτη νὰ διαβιώσῃ ἐντὸς τῶν προκαταρκτικῶν σχολείων καὶ κατόπιν εἰς ἄλλα ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια πρὸς ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἀναγκαίως ὀφείλει νὰ ἔχῃ διὰ νὰ ζήσῃ, καὶ ἀφ' οὗ ὁ χρόνος αὐτὸς τῆς ἀναγκαστικῆς καὶ προαιρετικῆς μαθητείας συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἡλικίας, καθ' ἣν τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου διατρέχει καὶ τὴν περίοδον τῆς γοργοτέρας του ἀναπτύξεως, ἐπόμενον εἶναι ὅτι κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἡλικίαν ἀπαιτεῖται νὰ καταβληθῇ καὶ ἡ μεγίστη περὶ αὐτῶν ἐπιμέλεια καὶ φροντίς.

Ὅτι δὲ μόλις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἤψαντο μετὰ ζήλου καὶ προσοχῆς τοῦ προκειμένου ζητήματος, ἀποδοτέον τοῦτο ἴσως εἰς τὸ ὅτι ἐν γένει βραδέως ἤρχισαν νὰ σκέπτονται πῶς νὰ καταπολεμήσουν ὑφ' ὅλας τῆς τὰς ἐκφάνσεις τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα καὶ κακοδαιμονίαν καὶ εἰς τὸ ὅτι μόλις ἀπὸ τῆς χθὲς χρονολογοῦνται αἱ παντοειδεῖς προσπάθειαι τῶν μεγάλων κοινωνιῶν πρὸς ἐκδήλωσιν καὶ πραγμάτων φιλανθρωποτέρων καὶ εὐγενεστέρων αἰσθημάτων καὶ διαθέσεων εἰς ὅλα τὰ μεγάλα κοινωνικὰ προβλήματα.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν εἰς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ πνευματικὴν διάπλασις τῶν νέων ν' ἀφεθῇ συγχρόνως καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ σώματος, εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς κατενοήθη ὅτι, ὡς πρὸς ταύτην, ἔδει νὰ ζητηθῇ καὶ ν' ἀκουσθῇ καὶ ἡ γνώμη ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς οἱ ἀρμοδιώτατοι εἰς τὰ ζητήματα τῆς σωματικῆς εὐεξίας, ἡ γνώμη τῶν ἱατρῶν, καὶ δι' αὐτὸ ὑπὸ τοιαύτην ιδιότητα καθήκον ἐθεώρησα νὰ δεχθῶ τὴν κλήσιν καὶ ν' ἀναλάβω τὴν εἰσήγησιν εἰς τὸ ἀπασχολῆσον ἡμᾶς θέμα, εὐελπὶς ὡν ὅτι θὰ δοθῇ εἰς αὐτὸ ἀρμοδίως καὶ ἡ δέουσα προσοχή.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σχολῆς ἐπὶ τῆς ὑγιείας τῶν παιδῶν καὶ περὶ τῆς ἐξευρέσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν μέτρων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο ν' ἀποτρέψουν καὶ νὰ ἐξουδετερώσουν τὰς ἐξ αὐτῆς βλάβας, ἐνέκυψαν μετ' ἀγαθῶν καὶ πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων κυρίως

ἀπό τινων μόλις δεκαετηρίδων. Χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰς πρώτας σχετικὰς ἀποπείρας, τὰς γενομένας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἀκόμη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ, ἀρκοῦμαι μόνον ν' ἀναφέρω ὅτι, ἀπὸ τοῦ 1850 πολυάριθμοι σοφοί, ἰατροὶ καὶ παιδαγωγοὶ ἀφιέρωσαν ὅλην τὴν τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἐνδελεχῇ μελέτην τῶν διαφόρων κεφαλαίων τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ ἔλαβον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ κλάδου τούτου τῆς καθόλου ὑγιεινῆς καὶ οὕτω, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπηρτίσθη ὁλόκληρος φιλολογία διὰ τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ὅτι, πραγματικῶς ἡ σχολὴ ἐξασκεῖ βλάβην ἐπὶ τῆς ὑγιείας τῆς νεολαίας καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἀναπόδραστος νὰ διατυπωθοῦν πολλὰ αἰτήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐκπλήρωσις πρέπει νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὴν σχολὴν καὶ τοῦτο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀναπτύξεως ὅχι μόνον τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος τῶν μαθητῶν.

Τὸ πρῶτον καὶ θεμελιώδες αἶτημα, ἄνευ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ σχολικὴ ὑγιεινὴ, εἶναι ἡ ἐγκαθίδρυσις ἀμέσου καὶ διαρκούς ἱατρικῆς ἐποπτείας ἐπὶ τῆς σχολῆς. Ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ 50 ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα καὶ εἰς ἄλλας χώρας κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὡς εἰς τὴν Ἑλβετίαν, τὴν Γαλλίαν, τὸ Βέλγιον, τὴν Αὐστρίαν, τὴν Σουηδίαν, τὴν Ρωσσίαν, τὴν Ἰαπωνίαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Βουλγαρίαν, ἡ ἱατρικὴ ἐπίβλεψις τῶν σχολείων εἰσήχθη διὰ νόμου. Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὰς πλείστας τῶν χωρῶν αὐτῶν ἡ ἐπίβλεψις ἐξασκεῖται μᾶλλον κατὰ γενικώτερον τρόπον καὶ ἄνευ ὀρισμένου προγράμματος, εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τινὰς ἄλλας χώρας κατηρτίσθη βαθμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἰδιαίτερον καὶ μεθοδικῶς λειτουργοῦν σύστημα σχολικῆς ἱατρικῆς ἐποπτείας. Καὶ ἀπεδείχθη δι' ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων παρατηρήσεων εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς χώρας, ὅτι ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἱατρικὴ ἐποπτεία τῶν σχολῶν καὶ ὅτι ἄνευ αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ σχολικὴ ὑγιεινὴ, ἀφ' οὗ μάλιστα τὰ καθήκοντα αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ περιορίζων-

ται εἰς τὴν διπλὴν ἐπίβλεψιν τῶν κτιρίων τῶν σχολῶν καὶ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ὑγιείας τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ εἰς τὴν ἔμπρακτον συνεργασίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑγιεινὴν τῆς διδασκομένης ὕλης.

Καὶ τῷ ὄντι τὰ καθήκοντα τοῦ σχολικοῦ ἱατροῦ πρέπει νὰ εἶναι τριπλᾶ.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀπλούστατον ἀποβλέπει εἰς τὴν ὑγιεινὴν τοῦ κτιρίου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων του. Βεβαίως ἐνταῦθα δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ λαμβάνῃ ὁ ἱατρὸς μέρος εἰς τὴν κατάστροφον τοῦ οἰκοδομικοῦ σχεδίου, ὅσαςκις πρόκειται ν' ἀνεγερθῇ νέον σχολικὸν κτίριον, ἀλλὰ πρέπει προσέτι νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ παρακολουθῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν λειτουργίαν καὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ σχολῶν, τὸν φωτισμὸν τῶν καὶ τὴν θέρμανσιν, τὸν ἀερισμὸν καὶ τὴν πυκνότητά τῶν μαθητῶν εἰς τὰ δωμάτια τῶν παραδόσεων, τὴν κατάστασιν τῶν γυμναστηρίων, τῶν λουτρῶνων (ἐὰν ὑπάρχουν τοιοῦτοι), τῶν ἀφοδευτηρίων καὶ τῶν ὑπαιθρίων περιβόλων, ὅπου κατὰ τὰ μακρότερα διαλείμματα συναγελάζονται οἱ μαθηταί, καί, ἐν γένει, νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν καθαριότητα ὅλης τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῶν ἐξαρτημάτων της.

Τὸ δεύτερον καὶ σπουδαιότερον καθήκον τοῦ σχολικοῦ ἱατροῦ εἶναι πολὺ εὐρύτερον καὶ δύναται νὰ ὑποδιαίρεθῇ εἰς δύο μέρη. Καὶ πρῶτον μὲν ὀφείλει ὁ σχολικὸς ἱατρὸς νὰ ἐπιδιώκῃ τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν ἐξάλειψιν ὅλων τῶν μεταδοτικῶν ἀσθενειῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ μεταδοθοῦν διὰ τῆς σχολῆς, δεύτερον δὲ ἀπαιτεῖται νὰ ἐπιβλέπῃ ἐν γένει καὶ τὴν ὑγιείαν ὅλων τῶν μαθητῶν. Ὁμολογητέον ὅτι ἡ πρώτη ἀφορμὴ πρὸς ἀνακίνησιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐγκαταστάσεως σχολικῶν ἱατρῶν ἴσως νὰ ἐγεννήθη κατὰ πρῶτην φορὰν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς καταπολεμήσεως τῶν μολυσματικῶν νοσημάτων. Καὶ διὰ νὰ μὴ παραθέτω ἐδῶ πλείστα ὅσα παραδείγματα, θὰ ἀρκεσθῶ μόνον ν' ἀναφέρω ὅτι, ὅταν κατὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὴν Καινιξβέργην παρετήρησαν, ὅτι μεταξὺ 18000 μαθητῶν αἱ 4000 ἔπασχον τραχώματα,

τότε ἐσκέφθησαν ἀμέσως νὰ διορίσουν ἰατροὺς εἰς τὰ σχολεῖα εἰς τὸ ἴδιον δὲ περίπου συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος κ. Τράντας¹, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ σοβαρῶς ἐγκύψας εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς τὸ τράχωμα μαστίζει τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀποδίδει πολλὴν σημασίαν εἰς τὴν βλαβερὰν ἐπίδρασιν τῆς σχολῆς καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν καὶ ἀρωγὴν τῶν ἀρχῶν ἐκείτων, παρ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ καθόλου παρ' ἡμῖν παιδευσίς.

Ἀλλὰ διὰ νὰ καταλήξουν αἱ ἐνδεχόμεναι ἡμῶν ἐνέργειαι εἰς πρακτικὰ καὶ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα, προκειμένου μάλιστα νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ διὰ τῆς σχολῆς μεταδιδόμεναι μολυσματικαὶ ἀσθένειαι, προαπαιτεῖται νὰ ἐκπληρωθοῦν ὅροι τινές, οἱ ὁποῖοι συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς σημεία:

α' νὰ εἰδοποιῆται ἐγκαίρως ἡ σχολὴ ὁσάκις εἰς μίαν οἰκογένειαν ἤθελεν ἐμφανισθῇ παρά τινι τῶν τέκνων τῆς μία μεταδοτικῆς νόσος,

β' ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ν' ἀποκλείηται τῆς σχολῆς ὅχι μόνον ὁ ἀσθενὼν μαθητὴς, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑγιαίνοντες εἰσέτι ἀδελφοί του,

γ' νὰ ὑποβάλλωνται εἰς αὐστηρὰν ἐξέτασιν ὅλοι οἱ φοιτῶντες εἰσέτι εἰς τὴν σχολὴν καὶ ν' ἀποπέμπωνται αὐτῆς προσωρινῶς ὅχι μόνον ὅσοι παρέχουν φανερά πλέον σημεῖα ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ ὅσοι παρουσιάζουν ἀπλῶς ὑπόπτους μόνον ἐνδείξεις, καὶ τέλος

δ' ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ νὰ κλείηται ἡ σχολὴ ἐπὶ τινὰ χρόνον.

Παρ' ἡμῖν, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς τῶν ὄρων τούτων ἐκπληροῦται, ἐξαιρέσει τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, εἶναι καὶ ὁ μᾶλλον ἀδίκος καὶ ἀσύμφορος ὅχι μόνον εἰς τὴν σχολὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν καθόλου, καὶ ὁ ὁποῖος

1. Τὸ τράχωμα ἐν Τουρκίᾳ.

ἐφαρμόζεται γενικῶς ἐν καιρῷ ἀκμαζούσης ἐπιδημίας, ὅτε καὶ οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν ἀφ' ἑαυτῶν δὲν προσέρχονται εἰς τὰ σχολεῖα.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ὀξειῶν μεταδοτικῶν ἀσθενειῶν ὑπάρχουν καὶ πολλαὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ἐξαπλοῦνται καὶ διαδίδονται διὰ τῆς σχολῆς. Ἀπειράριθμοι εἶναι αἱ ἐπ' αὐτῶν μέχρι τοῦδε γενόμεναι μελέται καὶ παρατηρήσεις καὶ θὰ ἦτο αὐτόχρομα μᾶταιοπονία, ἐὰν ἤθελον ἔστω καὶ χρονογραφικῶς μόνον νὰ παρατάξω ταύτας ἐνταῦθα. Ἀλλὰ θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ἴσως ν' ἀναφέρω, ὅτι ἐν Σουηδίᾳ, ὅπου πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἔγιναν αἱ πλέον ἀξιόλογοι καὶ ἀξιόπιστοι τοιαύτης φύσεως ἔρευναι, παρατηρήθη ὅτι εἰς τὰ παρθεναγωγεῖα τῶν εὐπορωτέρων κοινωνικῶν τάξεων τὰ 60 ο]ο ὅλων τῶν μαθητριῶν ἔπασχον σοβαρῶς ἢ χρονίως, ὅτι τὰ 36 ο]ο τῶν κορασίων ἦσαν χλωρωτικά, ἀλλὰ 10 ο]ο ἔπασχον σκολίωσιν καὶ ὅτι ἀπὸ 29 ο]ο κατὰ τὸ ἴον ἔτος τῆς ἡλικίας ὁ ἀριθμὸς τῶν πασχόντων κορασίων ἀνῆρχετο εἰς 65 % κατὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὅσον δὲ καὶ ἐὰν μὴ θελήσωμεν νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους κύρος καὶ ἀξίαν σταθεράν, πάλιν μᾶς εἶναι ἀδύνατον ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ἡ σχολὴ ὅπωςδήποτε βλαβερῶς ἐπηρεάζει τὴν ὑγιείαν τῶν μαθητῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ὑγιεία τούτων ὑφίσταται παντοειδεῖς βλάβας κατὰ τὸ διάστημα τῆς μαθητείας των, καὶ ὅτι πολυαριθμότερα εἶναι τὰ πάσχοντα ἢ καχεκτικὰ παιδιά μεταξὺ τῶν ἀποχωρούντων τῆς σχολῆς ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρῶτον προσέρχονται εἰς αὐτήν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν κατὰ πρώτην φορὰν ἐγγραφομένων εἰς τὴν σχολὴν ὑπάρχουν πολλὰ καχεκτικὰ καὶ φιλάσθENA, ἀλλ' ἀφ' οὗ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μαθητείας των μέλλουν νὰ διατελέσουν ὑπὸ ἄλλας συνθήκας ὅχι εὐνοϊκὰς εἰς τὴν ὑγιείαν των, φανερόν ὅτι, ἐφ' ὅσον ἐπικρατοῦν αἱ τοιαῦται συνθήκαι, θ' ἀποβῇ δυσκολωτέρα ἢ καὶ ἐντελῶς ἀδύνατος ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑγιείας των. Τίς ἐξ ὑμῶν, κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελματικῶν του καθηκόντων, δὲν

παρετήρησε πολλάκις τοιαῦτα παιδιά, προικισμένα μὲ ἀδύνατον καὶ εὐπαθῆ ὄργανισμὸν, νὰ ὑφίστανται δεινούς κλονισμούς τῆς ὑγείας των ὡς ἐκ τῶν σκληρῶν δοκιμασιῶν, εἰς ἃς ὑπέβαλεν ἡ σχολὴ τό τε σῶμα καὶ τὸν νοῦν των ; Καὶ τίς ὑπάρχει μεταξὺ ἡμῶν, ὁ ὁποῖος δὲν ἔτυχε νὰ συναντήσῃ πολλὰ τοιαῦτα παιδιά, τὰ ὁποῖα νὰ μὴ δύνανται πλέον ν' ἀνακτήσουν τὴν προτέραν των ὑγείαν, μήτε καὶ μετὰ τὸ μακροχρόνιον διάστημα τῶν διακοπῶν ; Αὕτῃ καὶ μόνη ἡ παρατήρησις θὰ ἤρκει νὰ μᾶς ἐξαναγκάσῃ ν' ἀπαιτήσωμεν, ὅπως ὅλα τὰ παιδιά ὑποβάλλωνται εἰς τακτικὴν καὶ συστηματικὴν ἱατρικὴν ἐπιτήρησιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς μαθητείας των, στηρίζοντες τὴν ἀπαίτησιν ἡμῶν ταύτην ἐπὶ τοῦ συμφέροντος ὅχι μόνον ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς σχολῆς.

Ἡ διάπλασις ὑγιῶν καὶ εὐρώστων ἀπογόνων πρέπει νὰ εἶναι δι' ἡμᾶς τὸ πρῶτον καὶ κύριον μέλημα, διότι ἡ ὑγεία των δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ θεμέλιον τῆς καθόλου πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἀναπτύξεως τῆς μελλούσης ἡμῶν γενεᾶς, ἀλλὰ ἔχει καὶ σημασίαν σπουδαιοτάτην διὰ τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον ὀλοκλήρου τῆς φυλῆς μας. Φρονῶ δὲ ὅτι ἐὰν ἡ σχολὴ δικαιουται καὶ ὀφείλῃ νὰ ἡθικοποιήσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ διανοητικῶς τὰ τέκνα μας, ἐξ ἴσου ἐπίσης ἔχει ἐντολὴν καὶ χρέος νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῆς σωματικῆς των ἀναπτύξεως. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο εἶναι ζήτημα θεμελιώδες, εἶναι ζήτημα ζωῆς δι' ὅλον μας τὸ γένος καὶ εἰς αὐτὸ ἀτυχῶς οἱ πλείστοι τῶν γονέων δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ λάβουν ἐνεργὸν μέρος, ἄλλοι μὲν διότι στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων γνώσεων καὶ τῆς ἀπαιτουμένης πείρας καὶ νοημοσύνης, ἄλλοι δὲ διότι δὲν κινοῦνται καὶ ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον . . .

Ἐξ ὅλων τούτων ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ δράσις τῶν σχολικῶν ἱατρῶν πρέπει νὰ εἶναι εὐρυτέρα, ὅτι τὰ καθήκοντά των δὲν πρέπει νὰ περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μέτρων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν μεταδοτικῶν νοσημάτων, καὶ ὅτι ἐν τῶν κυριωτέ-

ρων μελημάτων των ὀφείλει νὰ εἶναι καὶ ἡ γνώσις τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας ὅλων, ἐν γένει, τῶν μαθητῶν, γνώσις δὲ ὅχι ἐπιπολαία καὶ ἐλλιπής, ἀλλὰ λεπτομερὴς καὶ ἐπισταμένη. Καὶ θὰ ὀφείλουν πρὸς τούτοις νὰ ἐπιτηροῦν καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν κατάστασιν τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως. Διότι καὶ ὁ διδάσκαλος τότε μόνον θὰ δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ τὰς ιδιότητας καὶ τὰ προσόντα ἐνὸς ἐκάστου τῶν μαθητῶν του, ὅταν τοὺς παραλάβῃ τοιουτοτρόπως κεκαθαρμένους παρὰ τοῦ ἱατροῦ καὶ θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ λάβῃ τότε ἀρμοδίως ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνάγκας τοῦ καθενός, νὰ σταθμίσῃ τὰς ἀδυναμίας των καὶ νὰ διαφωτίσῃ ἐγκαίρως καὶ ὀρθῶς τοὺς γονεῖς περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐλαττωμάτων ἢ ἀσθενειῶν παρὰ τοῖς τέκνοις των εἰς τρόπον ὥστε νὰ λαμβάνωνται, ὅπου δυνατόν, τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν.

Θὰ δεῇσῃ λοιπὸν ἐν πρώτοις νὰ ὑποβάλλωνται εἰς λεπτομερῆ ἱατρικὴν ἐξέτασιν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ μαθηταί, ὅσοι κατὰ πρώτην φορὰν προσέρχονται εἰς τὸ σχολεῖον πρὸς ἐγγραφὴν, ὅσοι δὲ τυχὸν ἤθελον εὐρεθῇ ἀδύνατοι ἢ πάσχοντες ὀφείλουν φυσικῶς νὰ ὑποστοῦν καὶ μίαν ἐξέτασιν μετὰ παρέλευσιν ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος καὶ τὰ πορίσματα τῆς τελευταίας ἐξετάσεως δέον νὰ παραβληθοῦν μὲ τὰ τῆς προηγουμένης. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑγιεῖς μαθηταί, ὅσοι ἤθελον ἀσθενήσῃ κατὰ τὰ μετέπειτα τῆς μαθητείας των ἔτη, ἀπαιτεῖται καὶ αὐτοὶ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μαθητείας των, νὰ ὑποβάλλωνται περιοδικῶς εἰς ἐπανειλημμένας ἱατρικὰς ἐξετάσεις.

Εἶναι φανερόν, κύριοι, ὅτι ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν καὶ λεπτομερῶν ἐξετάσεων τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν, ἐκτὸς τῶν ὠφελειῶν, ἃς δύναται ν' ἀρυσθῇ ἡ σχολή, θὰ προκύψουν καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθὰ αποτελέσματα ὑπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ἔποψιν, ἐπειδὴ θὰ καταστήνῃ δυνατόν νὰ μελετηθοῦν ἐπισταμένως καὶ ἄλλοι ὅροι ἐνδιαφέροντες σοβαρῶς τὴν ἀνθρωπολογίαν, τὴν βιολογίαν καὶ τὴν κοινω-

νιολογίαν καὶ μάλιστα χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἐπέλθῃ καμία ἐνόχλησις εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς σχολῆς. Οὕτω π. χ. δύναται νὰ διοργανισθῇ συστηματικῶς ἡ κατὰ ὥρι- σμένας χρονικὰς περιόδους καταμέτρησις τῆς αὐξήσεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ βάρους αὐτοῦ, καὶ ὅταν αὐτοὶ οἱ καθορισμοὶ γίνονται εὐσυνειδήτως, βεβαίως θὰ δυνηθῶμεν κατόπιν κα- λύτερον νὰ μελετήσωμεν τοὺς νόμους καθ' οὓς ἀναπτύσσεται τὸ σῶμα τοῦ παιδός, νὰ ἐξακριβώσωμεν ὀρθότερον τὰ αἷτια τῆς βραδύτητος ἢ τῆς στασιμότητος τῆς ἀναπτύξεώς του καὶ συνεπῶς νὰ λάβωμεν καὶ τὰ προσφορώτερα μέτρα πρὸς ἄρσιν τῶν βλαβερῶν αἰτίων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὀφείλω νὰ τονίσω, ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ παρατηρήσεις, παρ' ὅλον τὸ ἐπι- στημονικόν των ἐνδιαφέρον, πρωτίστως ὀφείλουν ν' ἀποβλέ- πουν εἰς τὴν θεραπείαν καὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὑγείας τῶν παίδων καὶ εἰς τὴν ὀρθοτέραν αὐτῶν ἀγωγὴν καὶ μόρφωσιν διὰ τῆς σχολῆς. Πόσῃν δὲ σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἔγκαιρος ἀνακάλυψις τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων καὶ πόσον σοβαρὰς συνεπειὰς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἡ παραγνώρισις ἢ ἡ ἄγνοια αὐτῶν, ἀποδεικνύουν τὰ πορίσματα πλείστων ὅσων ἐρευνῶν γενομένων μέχρι τοῦδε εἰς τὰ ἐν Εὐρώπῃ σχολεῖα. Καὶ διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω ἄλλα, θὰ περιορισθῶ νὰ παραθέσω μόνον ἓν παράδειγμα ἐκ Βερολίνου, ὅπου μεταξὺ 255 μαθητῶν θεω- ρουμένων κατ' ἀρχὰς ὡς διανοητικῶς ἀναπήρων, εὐρέθησαν μετὰ τὴν ἰατρικὴν ἐξέτασιν μόνον 116 πράγματι δύσνοες, ἐν ᾧ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἦσαν προσβεβλημένοι ὑπὸ σωματικῶν παθήσεων, διότι 190 ἦσαν χοιραδικοὶ, 164 εἶχον ὑπερτρο- φίαν τῶν ἀδένων τοῦ φάρυγγος, 35 ο]ο ἔπασχον τὴν ἀκοὴν καὶ 19 ο]ο ἦσαν μύωπες. Εἰς τὰς πλείστας ἄρα τῶν περιπτώ- σεων ἡ πνευματικὴ ἀνεπάρκεια δὲν προήρχετο ἀπὸ διανοη- τικὴν πώρωσιν ἢ ἄλλην τινὰ ἐμφύτον ἐγκεφαλικὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἀπὸ σωματικὰ ἐλαττώματα καὶ ἀσθενείας.

Παρ' ἡμῖν, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν μερικὰς ἐρεῦνας μονομερεῖς ἀναφερομένας ἐν τῇ περὶ «Τραχώματος» πραγματείᾳ τοῦ

Τράντα¹, ἀγνοῶ ἐὰν μέχρι τοῦδε διενηργήθησαν ἄλλαι συ- στηματικώτεραι ἐξετάσεις τῆς καθόλου ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς σχολικῆς νεολαίας, ἀλλὰ θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἐὰν μᾶς παρείχοντο τοιαῦται πληροφορίες, διὰ νὰ δυνάμεθα ὅπωςδῆ- ποτε ἐν ἐπιγνώσει νὰ ζητήσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δικαιού- μεθα καὶ ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν. Ἐφ' ὅσον μᾶς τὸ ἐπέτρε- ψεν ὁ καιρὸς καὶ αἱ περιστάσεις, ἀπεπειράθημεν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν σχολείων τινῶν τῆς ἐπαρχίας Χαλ- κηδόνος καὶ ἰδοῦ, ἐν συνόψει, τὰ πορίσματα τῆς προχείρου ἡμῶν ταύτης παρατηρήσεως. Ἐπὶ 1073 μαθητῶν καὶ μαθη- τριῶν, τοὺς ὁποίους ἠδυνήθημεν νὰ παρατηρήσωμεν ἓνα ἕκα- στον χωριστά, καθ' ὁλοκληρίαν ὑγιῶς καὶ κατὰ φύσιν ἔχον- τας εὕρομεν 535, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ 538, ἥτοι πλέον τῶν 50 ο]ο, ἐπαρουσίαζον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐμφανῆ σημεῖα σω- ματικῶν ἐλλείψεων καὶ ἀσθενειῶν. Ἐκ τῶν 1073 τούτων μα- θητῶν, οἱ 242 ἀνήκουν εἰς τὸ ἀρρεναγωγεῖον Χαλκηδόνος, 227 εἰς τὸ παρθεναγωγεῖον καὶ νηπιαγωγεῖον τῆς αὐτῆς κοι- νότητος, 102 εἰς τὴν δημοτικὴν σχολὴν τοῦ Χαϊδάρ πασᾶ, 113 εἰς τὸ ἀρρεναγωγεῖον Χρυσουπόλεως, 79 εἰς τὸ παρθε- ναγωγεῖον τῆς αὐτῆς κοινότητος, 158 εἰς τὰ σχολεῖα τῆς κοι- νότητος Κουζγουντσουκίου καὶ 143 εἰς τὰ σχολεῖα τῆς κοι- νότητος Μάλτεπε. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐπισκέψεων ἡμῶν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα δὲν ἦσαν παρόντες εἰς τὰς τάξεις των ὅλοι οἱ ἐγγεγραμμένοι μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι, ἀπουσιάζοντες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς τὰς διευθύνσεις τῶν εἰρημένων σχολείων. Οὕ- τως ἐν τῷ ἀρρεναγωγείῳ Χαλκηδόνος, ἐν ᾧ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἀνέρχεται εἰς 270, κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐπισκέψεων ἡμῶν παρόντες ἦσαν μόνον 242, ὥστε ἔχομεν ἤδη ἐδῶ 28 ἀπουσιάζοντας, δηλαδὴ πλέον τῶν 10 ο]ο, ἐν δὲ τῷ παρθενα- γωγείῳ καὶ νηπιαγωγείῳ αἱ ἀπουσιάζουσαι μαθήτριαι ἀνῆρ-

1. Τὸ τράχωμα ἐν Τουρκίᾳ, 1906, σελ. 74—80.

χοντο εἰς 50, ἤτοι 17.5 ο]ο. Ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ Χαῖδάρ πασᾶ ἐπὶ 113 μαθητῶν ἀπουσίαζον μόνον 9, ἤτοι 8 ο]ο, ἐν τοῖς σχολείοις Χρυσουπόλεως ἀπουσίαζον ἀπὸ μὲν τῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων 17, ὃ ἐστὶ 13 ο]ο, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν θηλέων 8, ἤτοι 10 ο]ο. Ἐν τοῖς σχολείοις Κουζγουντσουκίου οἱ ἀπουσίαζοντες ἀνέρχοντο διὰ μὲν τὴν σχολὴν τῶν ἀρρένων εἰς 13 ο]ο, διὰ δὲ τὴν τῶν θηλέων εἰς 34 ο]ο, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο ὑπὸ τῆς διδασκαλίσσης εἰς τὴν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς τὸ προάστειον τοῦτο ἐγκύψασαν μικρὰν ἐπιδημίαν ἰλαρᾶς. Τέλος εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Μάλτεπε οἱ ἀπουσίαζοντες ἀνέρχοντο διὰ μὲν τὸ σχολεῖον τῶν ἀρρένων εἰς 35 ο]ο, διὰ δὲ τὸ σχολεῖον τῶν θηλέων μόλις εἰς 20 ο]ο. Φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν ἀπουσιαζόντων τούτων 196 μαθητῶν (18 ο]ο ἐπὶ τοῦ συνόλου) παραμένει ἡμῖν ἄγνωστος, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης φυσικώτερον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι λόγοι ὑγείας θὰ ἠνάγκασαν ἴσως αὐτοὺς ν' ἀπέχουν τοῦ σχολείου κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας. Συνεπῶς ἡ ἀπουσία των βαρύνει μᾶλλον εἰς τὴν πλάστιγγα τῶν σωματικῶς ἐλαττωματικῶν καὶ ἀσθενῶν μαθητῶν. Ἄλλ' ἂς περιορισθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ἀνάλυσιν σημείων τινῶν τῆς προκειμένης ἐρεῦνης, π. χ. τῆς ἡλικίας τῶν ἐξετασθέντων. Τὰ ὅρια ταύτης ἀρχονται ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους καὶ καταλήγουν εἰς τὸ δέκατον πέμπτον, διότι τὴν μίαν καὶ μόνην δεκαεξαέτιδα μαθήτριαν, τὴν ὁποίαν ἀπηντήσαμεν εἰς τὰ σχολεῖά μας, δὲν θὰ λάβω ὑπ' ὄψιν εἰς τὸν κάτωθι ὑπολογισμόν. Ἐκ τῶν 1073 λοιπὸν ἐξετασθέντων παιδίων 40 εἶχον 5 ἐτῶν ἡλικίαν, 85 ἦσαν 6 ἐτῶν, 104 ἦσαν 7 ἐτῶν, 165 ἦσαν 8, 147 ἦσαν 9, 170 ἦσαν 10, 139 ἦσαν 11, 112 ἦσαν 12, 68 δεκατριῶν, 27 δεκατεσσάρων καὶ 16 ἦσαν δεκαπέντε ἐτῶν. Ἡ δὲ ἀναλογία μεταξὺ ὑγείας καὶ σωματικῆς ἐλαττωματικότητος καὶ ἀνωμαλίας κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας ἡλικίας εἶχεν ὡς ἐξῆς: Μεταξὺ τῶν πενταετῶν παιδίων εὐρέθησαν ὑγιῶς ἔχοντα τὰ 87 ο]ο, εἰς τὰ ἐξαετῇ ὑγιῶς εἶχον τὰ 63.50 ο]ο, μεταξὺ τῶν ἐπταετῶν ὑγιῇ ἦσαν 45 ο]ο, μεταξὺ τῶν ὀκταετῶν τὰ 48.4 ο]ο, ἐκ τῶν ἐνεαετῶν τὰ 42.2 ο]ο,

ἐκ τῶν δεκαετῶν τὰ 51 ο]ο, ἐκ τῶν ἐνδεκαετῶν τὰ 43.90 ο]ο, ἐκ τῶν δωδεκαετῶν τὰ 47.30 ο]ο, ἐκ τῶν δεκατριετῶν τὰ 51.40 ο]ο, ἐκ τῶν δεκατετραετῶν τὰ 44 ο]ο καὶ τέλος ἐκ τῶν δεκαπενταετῶν τὰ 56.2 ο]ο. Ὅλα τὰ σημεῖα ταῦτα πιθανὸν νὰ μὴ ἔχουν σοβαράν τινα σημασίαν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν ἐξ αὐτῶν ὁποιαδήποτε συμπεράσματα, ἀλλὰ καμίαν βλάβην βέβαια δὲν θὰ πάθωμεν, ἐὰν τὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ ἐὰν θέσωμεν τὸν δάκτυλον κατ' εὐθείαν ἐπὶ τῆς πληγῆς. Καὶ πρὸς συμπλήρωσιν ὀφείλομεν νὰ προβῶμεν καὶ εἰς ἕτερον σημεῖον τῆς σημερινῆς ἡμῶν ἐρεῦνης, εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου φαίνεται ἐναργέστερον ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν εἰς μίαν ἐκάστην τῶν σχολῶν τούτων. Οὕτως ἐκ τῶν 242 μαθητῶν τοῦ ἀρρεναγωγείου Χαλκηδόνος ἐντελῶς ὑγιεῖς καὶ κατὰ φύσιν ἔχοντες εὐρέθησαν μόνον 82, δηλαδὴ μόλις τὰ 32 ο]ο, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ 160 παρουσίαζον διάφορα σωματικὰ ἐλαττώματα καὶ πολυειδῆ σημεῖα τοπικῶν ἢ καὶ χρονίων παθήσεων. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν, δηλαδὴ τὰ 37 ο]ο ἐπὶ τοῦ ὅλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, εἶχον διαφόρους ἀδενοπαθείας (ἐξογκώσεις καὶ ὑπερτροφίας τῶν ἀδένων τοῦ φάρυγγος καὶ τοῦ αὐχένος), 13 ο]ο παρουσίαζον διαφόρους διαστροφὰς καὶ παραμορφώσεις τῆς σπονδυλικῆς στήλης, 22 ἦσαν δυσκρασικοὶ καὶ ἀναιμικοὶ, 20 ο]ο ἔπασχον διαφόρους ἀσθενείας τῶν ὀφθαλμῶν, 40 ο]ο δερμικὰς παθήσεις καὶ οὕτω καθεξῆς. Εἰς τὴν σχολὴν τῶν θηλέων ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι εὐνοϊκωτέρα, διότι μεταξὺ 227 μαθητριῶν αἱ ὑγιῶς ἔχουσαι ἀνέρχονται εἰς 122, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ Χαῖδάρ πασᾶ ἡ ἀναλογία μεταξὺ ὑγιῶν καὶ καχεκτικῶν παιδίων εἶναι ὡς 58 πρὸς 42 ο]ο. Ἐν Χρυσουπόλει ἡ ἀναλογία αὕτη παρουσιάζεται ἐτι εὐνοϊκωτέρα, διότι ἐνταῦθα ἐν μὲν τῷ ἀρρεναγωγείῳ οἱ κατὰ φύσιν ἔχοντες ἀνέρχονται εἰς 58.5 ο]ο, ἐν δὲ τῷ παρθεναγωγείῳ καὶ νηπιαγωγείῳ εἰς 60 ο]ο. Ἐν ταῖς σχολαῖς Κουζγουντσουκίου ἡσχέσις αὕτη ἔχει διὰ μὲν τοὺς ἀρρενας ὡς 52 ο]ο, διὰ δὲ τὰ θήλεα ὡς 60 ο]ο καὶ πλέον. Καὶ τέλος εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Μάλτεπε μεταξὺ

μὲν τῶν ἀρρένων εὐρέθησαν ὑγιῶς ἔχοντες οἱ 50 ο]ο, μεταξὺ δὲ τῶν θηλέων ἡ ἀναλογία αὕτη ἀνέρχεται εἰς 55 ο]ο. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος βέβαια νὰ ἐκφέρωμεν ἐνταῦθα ὁποιαδήποτε ἄλλην σκέψιν ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀριθμῶν τούτων, ἀλλὰ ἡ εἰκὼν, ἡ ὁποία μᾶς παρουσιάζεται, δὲν διαφέρει πολὺ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Aschaffenburg¹ ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς ἀναλόγου ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς διενήργησεν εἰς ἓν σχολεῖον τῆς Δυσσελδόρφης, ὅπου διδάσκονται κυρίως μόνον τὰ τέκνα τῶν πενομένων τάξεων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξετασθέντων μαθητῶν ἀνέρχεται εἰς 242, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὀρφανοί, πολλοὶ εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τοὺς γονεῖς των καὶ ἄλλοι τέλος κατήγοντο ἐκ γονέων ἀφαιρεθέντων δικαστικῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων των. Εἰς 180 περιπτώσεις ἦτο ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ πατήρ ἢ ἡ μήτηρ, ἢ καὶ ἀμφότεροι, ἦσαν ἀλκοολικοὶ, διήγον βίον πλάνητα, τυχοδιωκτικὸν καὶ ἀνῆθικον, ἢ καὶ ὅτι διετέλουν ὑπὸ δικαστικὴν καταδίωξιν. Καὶ ὅμως παρ' ὅλους τοὺς ἀθλίους τούτους ὅρους τὰ τέκνα τοιούτων γονέων ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσουν κανονικῶς τὰ στοιχειώδη μαθήματα ἐν τῇ σχολῇ. Ἀλλὰ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σωματικῆς των καταστάσεως ἦτον, ὅτι παρ' αὐτοῖς ἦσαν ὁρατὰ τὰ ποικιλώτατα σημεῖα τοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ τῆς ἐλαττωματικότητος τοῦ ὁργανισμοῦ των. Ὅλα σχεδὸν ἦσαν ραχιτικά καὶ παρουσίαζον διαφόρους ἀλλοιώσεις τῶν ὀστέων καὶ τῶν ἀδένων, πολλὰ δ' ἐπρόδιδον ἐμφανῆ σημεῖα φθίσεως. Τὸ δὲ ἄξιον περιεργείας ἦτο, ὅτι εἰς τὰ θήλεα ἢ ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας ἐντύπωσις διέφερεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀρρένων παραγομένην, διότι, ἐν ᾧ οἱ ἄρρενες ὅλοι σχεδὸν ἦσαν ἰσχυροὶ μὲ τὸ δέρμα ὠχρόν, πλαδαρὸν καὶ ξηρόν, τὸνναντίον τὰ πλεῖστα τῶν κορασίων ἦσαν σχετικῶς εὐτραφέστερα καὶ εἶχον ἀνθηρὰν καὶ ἐλαστικωτέραν τὴν ἐπίδερμίδα των, φαινόμενον παρατηρηθὲν γενικῶς καὶ εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα.

1. Deutsche Medic. Wochenschrift, 1907, σελ. 1439.

Πρὸς διευκόλυνσιν τῶν τοιούτων ἱατρικῶν ἐξετάσεων ἀπαιτεῖται γὰρ γίνῃ παραδεκτὸς ὁμοιόμορφος τύπος, καθ' ὃν οἱ κατὰ πρώτην φορὰν προσερχόμενοι εἰς τὴν σχολὴν μαθηταὶ ὀφείλουν νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἐξέτασιν, πρῶτον μὲν τῆς γενικῆς αὐτῶν καταστάσεως, εἶτα δὲ τῶν ὀργάνων τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας, κατόπιν τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τῶν ἄκρων, μετὰ ταῦτα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς ὁράσεως, τῶν ὠτῶν καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τελευταῖον τοῦ στόματος, τῆς ρινός, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ δέρματος. Ἡ σύνταξις τῶν ἐντύπων τούτων διατάξεων πρέπει βεβαίως νὰ γίνῃ μετὰ προηγουμένην μελέτην τῶν σχετικῶν προτύπων, τὰ ὁποῖα εἶναι πλέον ἐν χρήσει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς ἄλλας χώρας, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐφαρμογὴ ἀναγκαίως θὰ εἰσαχθῇ ποτε καὶ παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ εἰς τοῦτο πρέπει ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς ξένους, ὀφείλομεν δηλαδὴ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ μιμηθῶμεν, ἐκτὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι, πάντα ἄλλον λαὸν καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπιτελεσθεῖσαν πρακτικὴν καὶ καρποφόρον ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς παρέχουν ἀξιωματικὸν παράδειγμα ὅχι μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν μᾶλλον προηγμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης, διότι πρέπει νὰ γνωσθῇ, ὅτι ἐν Βουλγαρίᾳ ἀπὸ τοῦ 1903 ἐκάστη σχολὴ τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχει καὶ τὸν ἰδιαίτερόν της ἔμμισθον ἱατρόν, ὁ ὁποῖος ὀφείλει καθημερινῶς νὰ τὴν ἐπισκέπτηται, νὰ διεξάγῃ ἐν αὐτῇ τὰς ἀναγκαίας ἀνθρωπομετρικὰς καταμετρήσεις¹, νὰ διδάσκῃ τοὺς διδασκάλους ὑγιεινὴν καὶ τὰς πρώτας βοηθείας ἐν περιπτώσει δυστυχημάτων καὶ αἰφνιδίων ἀσθενειῶν, νὰ παραδίδῃ εἰς τοὺς μαθητὰς μαθήματα ἀνθρωπολογίας, φυσιολογίας καὶ ὑγιεινῆς. Εἰς τινὰ μάλιστα σχολεῖα τῆς πρωτευούσης τῆς ἡγεμονίας διωρίσθησαν ἐσχάτως καὶ εἰδικοὶ ἱατροὶ διὰ τὰ νοσήματα τῶν

1. Wiasemsky, Essai d'anthropologie pédagogique dans les lycées bulgares de Sofia, 1907, Paris.

ὀφθαλμῶν, τῶν ὠτων, τῆς ρινὸς κλπ. Πάντες, ὅσοι ἐξήτασαν ἐκ τοῦ σύννεγγυς τὰ σχολεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ¹, μετὰ πολλῶν ἐπαίνων ἐκφράζονται περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκεῖ εἶναι διωργανωμένον ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς. Εἰς ἐκάστην σχολὴν ὑπάρχει ἰδιαίτερον καὶ καταλλήλως ἐφωδιασμένον δωμάτιον, ὅπου ὁ ἰατρὸς (ἐν δὲ τοῖς παρθεναγωγείοις ἢ ἰατρεία) προσέρχεται καθ' ἐκάστην καὶ παρέχει τὰς ἱατρικὰς του συμβουλὰς. Οἱ φθισιῶντες μαθηταὶ ἀποκλείονται τῆς σχολῆς καὶ στέλλονται εἰς ἰδιαίτερα θεραπευτήρια, ὅσοι δὲ παρέχουν ἀπλῶς μόνον ὑποπτα συμπτώματα τοιαύτης νόσου διδάσκονται χωριστὰ εἰς ἰδιαίτερα ὑπαίθρια ἐκπαιδευτήρια. Ἀπόδειξις δὲ τῶν καλῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης ἱατρικῆς ἐπιβλέψεως εἶναι, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα τρία ἔτη εἰς τὰ παρθεναγωγεῖα τῆς ἡγεμονίας καμία περίπτωσις μεταδοτικῆς ἀσθενείας δὲν ὑπερέβη τὸ κατώφλιον τοῦ ἐν τῇ σχολῇ ἐντευκτηρίου τοῦ ἱατροῦ. — Κατ' ἀντιπαράστασιν τώρα θ' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ ὅσα ἐπετελέσθησαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς. Καθ' ἃς ἔχομεν ἀσφαλεῖς πληροφορίας², τὰ 99 ο]ο τῶν θρανίων εἶνε ἀκόμη ἀληθινὰ στρεβλωτήρια, τὰ δὲ 95 ο]ο τῶν σχολείων, ἰδίως τῆς Μ. Ἑκπαιδεύσεως, καὶ ὅλα τὰ δημοτικὰ τῶν Ἀθηνῶν δὲν διαφέρουν πολὺ ἀπὸ στάβλους. Καμία ἱατρικὴ ἐπίβλεψις τῶν μαθητῶν ὁ καθηγητῆς κ. Σάββας ἠθέλησεν αὐτοπροαιρέτως νὰ τὴν δοκιμάσῃ ἐν Ἀθήναις χωρὶς ἀμοιβῆν καὶ ὁ κ. Καραπάνος, ὑπουργὸς τότε, τοῦ τὸ ἀπηγόρευσε, διότι δὲν τὸ ὀρίζει ὁ νόμος. Μόνος ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων προσπαθεῖ νὰ συγκροτήσῃ παιδολογικὸν ἐργαστήριον μὲ τ' ἀναγκαῖα ὄργανα διὰ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδίων κλπ. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐλλείπουν ἀκόμη οἱ χρηματικοὶ πόροι καὶ εἰς τὴν

1. Smyth, Deutsche Medic. Wochenschrift, 1907 σελ. 1519.

2. Ὁφειλομένας εἰς τὸν κ. Γ. Δροσίνην.

ἐλλείψιν ταύτην προσκρούει παρ' ἡμῖν πᾶσα πρακτικὴ καὶ ὠφέλιμος ἐργασία.

Κρίνομεν περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰ μέτρα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἡ σεβαστὴ κυβέρνησις τῆς χώρας ταύτης, ἐν τῇ μερίμνῃ της περὶ τῆς καθόλου ἐκπαιδεύσεως, ἔλαβεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑγιεινὴν ἐν τοῖς σχολείοις, διότι εὐκόλως ὅλοι δυνάμεθα νὰ λάβωμεν αὐτῶν γνῶσιν, ἀλλὰ θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ ἴσως νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ μίαν ἐγκύκλιον τοῦ ἀρμενικοῦ πατριαρχείου πρὸς ὅλας τὰς ἐφορείας τῶν ἀρμενικῶν σχολείων τῆς πρωτεύουσας, χρονολογουμένην ἀπὸ τῆς 18ης Ἀπριλίου 1897 καὶ παρέχουσιν ἡμῖν ὅχι ὀλίγα σωτήρια διδάγματα. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν τῇ 22 Μαρτίου 1897 ὑπὸ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κεντρικοῦ Ἑθνικοῦ Συμβουλίου, συνιστῶμεν ὑμῖν τ' ἀκόλουθα :

1) νὰ θέσητε τὸ σχολεῖόν σας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἱατροῦ (τάδε), ἐπιφορτισμένου ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου νὰ ἐξετάζῃ δι' ἐβδομαδιαίων ἐπισκέψεων τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τοῦ σχολείου, ἀποφεύγων βεβαίως τὰς ὑπερβολικὰς δαπάνας.

2) νὰ ἐκτελήτε ἄνευ ἀργοπορίας πᾶν ὅ,τι συμβουλεύει ὁ ἰατρὸς καὶ ὅ,τι ἀπαιτεῖται διὰ τὴν εὐόδωσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τοῦ σχολείου σας.

3) νὰ ἐγγράφητε εἰς ἰδιαίτερον ἐπὶ τούτῳ βιβλίον, καθεμίαν χωριστὰ, ὅλας τὰς συστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ καὶ ἐξετελέσθησαν καὶ αἱ ὁποῖαι, ἐν συνόψει, θ' ἀνακοινωθῶσιν εἰς τὴν κοινότητα ὑπὸ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς.

4) νὰ φροντίζητε περὶ τῆς γενικῆς καθαριότητος τοῦ σχολείου καὶ νὰ ἐπαγρυπνῆτε ὅπως ὅλα τὰ μαθήματα, αἱ διανοητικαὶ ἐργασίαι τῶν μαθητῶν, αἱ ψυχαγωγίαι των, ἢ ἠθικῆ των διαγωγή, αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις κλπ. ὦσιν ἀπολύτως σύμφωνοι μὲ τὰς διατάξεις τοῦ ἱατροῦ.

5) νὰ ἐπιβάλλητε τὸν ἐμβολιασμὸν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὅσοι καὶ ὅσαι δὲν ἀνεδαμαλίσθησαν πρὸ πολλοῦ, ὀφεί-

λουν ν' ἀναδαμαλίζονται ἐν τῇ σχολῇ καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἱατροῦ ἀνάγκη νὰ ἔχητε πάντοτε ἔτοιμον εἰς τὴν διάθεσίν του ἀρκετὸν ποσὸν νωπῆς δαμαλίδος.

6) κατὰ γενικὸν κανόνα, νὰ μὴ δέχησθε εἰς τὸ σχολεῖον, χωρὶς ἀπόδειξιν τοῦ ἱατροῦ, κανένα νέον μαθητὴν ἢ ἄλλο ὁποιοῦνδήποτε πρόσωπον προερχόμενον ἀπὸ οἰκίαν μολυσμένην ὑπὸ τινος μεταδοτικῆς ἀσθενείας.

7) νὰ καταβάλλητε πᾶσαν φροντίδα, ὥστε διδάσκαλοι, διδασκάλισσαι ἢ παιδονόμοι, ἔχοντες χαρακτῆρα μοχθηρὸν καὶ ἥθη ἐπίφογα, φιλάσθενοι, ἀδιάφοροι πρὸς τὸ ἔργον τῶν, σωματικῶς ἀνάπηροι ἢ καὶ ἔχοντες τὴν συνήθειαν νὰ δέρουν καὶ νὰ βασανίζουν τοὺς μαθητάς των, νὰ μὴ ἐργάζονται ἐν τῇ σχολῇ χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ ἱατροῦ, ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοιούτων ἀνθρώπων ταραττεῖ τὴν ἁρμονίαν τῶν διατάξεων τῆς ὑγιεινῆς.

8) ἰδιαιτέρως νὰ λαμβάνητε μέριμναν περὶ τῶν ἀπόρων μαθητῶν καὶ νὰ ἐκτελῆτε κατὰ γράμμα πᾶσαν σύστασιν τοῦ ἱατροῦ, ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς ὑγιείας των.

9) νὰ θεωρῆτε τὴν ὑγιεινὴν ὡς μέρος ἀναπόσπαστον καὶ συμφυὲς μὲ τὴν παιδαγωγικὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐμπιστεύσθε τὸ σχολεῖόν σας εἰς τὴν φροντίδα διδασκάλου ἱκανοῦ καὶ μορφωμένου, πρὸς εὐχερεστέραν διεξαγωγὴν καὶ τοῦ ἰδίου σας ἔργου καὶ πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐφαρμογὴν τῶν ὁδηγιῶν καὶ τῶν συστάσεων τοῦ ἱατροῦ.

Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον καθήκον τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς ἀποτελεῖ τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῆς ὑγιεινῆς τῆς διδασκαλίας. Μὲ τοῦτο δ' ἐννοεῖται ὁ ὀρθὸς καὶ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἀναγκαίας διανοητικῆς ἐργασίας, καθὼς καὶ ὁ πρέπων καταμερισμὸς μεταξὺ ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα οἰαδήποτε διδασκαλία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς φυσιολογίας, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως παράλογον ν' ἀπαιτήσωμεν ὅπως καὶ αἱ μέθοδοι αἱ διδακτικαὶ καὶ τὰ σχολικὰ προγράμματα ὑπαχθῶσι καὶ ταῦτα εἰς τὸν ἱατρικὸν

ἔλεγχον καὶ συνταχθῶσι τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἱατρῶν. Ἀλλὰ ὁ ἔλεγχος αὐτός, ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τ' ἀφορῶντα τὸ ποσὸν τῶν ἐβδομαδιαίων ἢ ἡμερησίων ὥρων τῆς διδασκαλίας, τὴν ὥραν τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων ἐν καιρῷ θέρους καὶ χειμῶνος, τὴν διάρκειαν τῶν διαλειμμάτων, τὴν ποικιλίαν τῆς διδασκομένης ὕλης κλπ. Κυρία φροντίς τοῦ ἱατροῦ θὰ εἶναι πῶς νὰ κερδήσῃ περισσότερον χρόνον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος τῶν μαθητῶν, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίῃ περαιτέρω εἰς τὰ καθαρῶς παιδαγωγικὰ ζητήματα, διότι πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅπωςδήποτε, ὅτι ἐμπειρικῶς ἡ παιδαγωγικὴ, ὡς πρὸς τὸν καταμερισμὸν μεταξὺ ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν, ἐπέτυχεν τοῦ ὀρθοῦ. Τὰ πειραματικὰ πορίσματα διαφόρων φυσιολόγων, ὡς τοῦ Κρέπελιν, τοῦ Γρίσμπαχ, τοῦ Ἐμπιγκχάους καὶ ἄλλων, τ' ἀναφερόμενα εἰς τὸ ζήτημα τοῦ φόρτου τῶν μαθητῶν καὶ τῆς κοπώσεως αὐτῶν, δὲν ἔγιναν ἀκόμη παραδεκτὰ ἀνευ ἀντιρρήσεων. Ὑπάρχουν ἀκόμη πολλοὶ καὶ ὅχι ἐκ τῶν λίαν ἀδοκίμων, οἱ ὁποῖοι φρονοῦν ὅτι τὰς βλάβας ἐκείνας τὰς ὁποίας συνήθως ἀποδίδομεν εἰς τὴν σχολὴν δὲν τὰς προκαλεῖ ἢ ἐν τῇ σχολῇ ὑπερκόπωσης, ἀλλὰ αἱ διάφοροι βιωτικαὶ συνθήκαι τῶν μαθητῶν, δηλαδὴ ἡ ἐλλιπὴς θρέψις των, ὁ ἀθλιος οἰκογενειακὸς βίος, ἡ κακὴ ἀνατροφή ἢ καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Δὲν ἐξηντλήθη ἀκόμη ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ νομίζω ὅτι θὰ παρέλθῃ ἀκόμη πολὺς καιρὸς μέχρις οὗ ἐπέλθῃ πλήρης ὁμοφωνία, τὸ μόνον δὲ κέρδος ἐξ αὐτῆς, καὶ ὅχι μικρὸν βέβαια, εἶναι ὅτι τὸ ζήτημα ἀφηρπάγη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὸν φαεινὸν λύχνον τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φυσιολογικῆς ἐρεῦνης, εἰς ἣν ἐναπόκειται πλέον μὲ τὸν χρόνον νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἄρτια καὶ ἀνεπίδεκτα συζητήσεως πορίσματα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄρα οἱ σχολικοὶ ἱατροὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρῶσι τὴν ὑγιεινὴν τῆς διδασκομένης ὕλης ὡς ἀντικείμενον ἀναγόμενον καθαρῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν

των καὶ δεόμενον τῆς προσωπικῆς των ἐπιμβάσει, ἀλλ' ὁ-
πωσδήποτε τὰ πορίσματα τῶν παρατηρήσεων των καὶ ἐπὶ
τοῦ σημείου τούτου θὰ συντελέσωσιν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τα-
χυτέραν ἐπίλυσιν ὅλων τῶν ὑπὸ μελέτην προβλημάτων.

Εἰς τὰ διάφορα αὐτὰ σημεία, ὅπου ἡ σχολικὴ ὑγιεινὴ
συναντᾶται μὲ τὴν παιδαγωγίαν, ἐξετάθην παρεκβατικῶς
κάπως περισσότερον, διὰ νὰ δείξω πῶς αἱ παρατηρήσεις τῶν
σχολικῶν ἱατρῶν, ὅταν θὰ γίνωνται μὲ τὴν ἀπαιτουμένην εὐ-
συνειδησίαν καὶ ἀφοσίωσιν, βεβαίως θὰ δυνηθῶσι νὰ χρη-
σιμεύσουν ποτὲ σημαντικῶς εἰς τὴν αἰσιωτέραν ἐπίλυσιν
πολλῶν προβλημάτων, στενωὺς συνδεομένων μὲ τὴν ὑγιεινὴν
τῶν μαθητῶν καὶ μὲ τὴν ἀρμονικωτέραν διίπλυσιν τῶν τε
σωματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν των δυνάμεων.

Ὅπως ἡ παιδιατρικὴ ἀπὸ μακροῦ ἐχειραφετήθη καὶ ἀπε-
τέλεσεν αὐτοτελὴ καὶ ἀρτίαν ἐπιστήμην, οὕτω καὶ ἡ ὑγιεινὴ
τῆς παιδικῆς ἡλικίας πρέπει καὶ αὕτῃ νὰ καταλάβῃ ἰδιατέ-
ραν καὶ περίβλεπτον θέσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Τὸ
σπουδαιότερον αὐτῆς κεφάλαιον εἶναι ἡ ὑγιεινὴ τοῦ Σχο-
λείου καὶ συνεπῶς ἡ ἱατρικὴ ἐπίβλεψις τῶν παιδίων κατὰ
τὴν διάρκειαν τῆς μαθητικῆς των ἡλικίας θὰ ἔχῃ σπουδαιο-
τάτην σημασίαν διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ προαγω-
γὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου κλάδου.

Ἀλλὰ τοὺς καρποὺς τῆς ἐπιμελοῦς σωματικῆς ἀγωγῆς
καὶ θεραπείας τῶν νέων θὰ δρέψῃ αὐτὸ τὸ ἔθνος μας, ὁ δὲ
χυμὸς τῶν καρπῶν τούτων θὰ θρέψῃ καὶ θὰ ἐνισχύσῃ τοὺς
ἰδικούς μας ἀπογόνους· ἅς μὴ μένωμεν λοιπὸν τόσον ὀπίσω
ἀπὸ τοὺς ἄλλους πέριξ ἡμῶν λαούς, οἱ ὅποιοι ἐγκαίρως μὲ
τόσην πρακτικότητά ἐργάζονται καὶ ὑποβάλλονται εἰς τόσας
θυσίας χάριν τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας των.

Ἡ ὑγιής, ἡ πνευματικῶς, σωματικῶς καὶ ἠθικῶς εὖρω-
στος καὶ ἰσχυρὰ νεότης εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον ἐχέγγυον τῆς
εὐτυχοῦς ἀναπτύξεως τῶν ἀπογόνων μας καὶ δι' αὐτὸ πᾶν ὅ,τι
κάμνομεν διὰ τοὺς νέους, τὸ κάμνομεν διὰ τὸ μέλλον τοῦ
ἔθνους μας.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀναγνώσεως τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως τοῦ
κ. Θ. Φλωρᾶ, ὁ κ. Πρόεδρος λέγει τὰδε :

Ἦκούσχετε τῆς σοφίας καὶ ἐμβριθοῦς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Θ.
Φλωρᾶ. Ὡς παρκτηρεῖτε ὁ κ. Θ. Φλωρᾶς ἔθιξεν ἐν γενικαῖς γραμ-
μαῖς τὰ τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ γενικῶς ὁμιλῶν περὶ τῆς παρ'
ἡμῖν ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν κατὰστάσεως καταλήγει προτείνων
συμπεράσματα περὶ τῶν δεόντων γενέσθαι. Τὸ προεδρεῖον πρὸς εὐ-
κολίαν τῆς συζήτησεως διήρρεσεν ἐν εἴδει προγράμματος τὰ τοῦ ζη-
τήματος συμφώνως πρὸς τὰ κεφάλαια τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς ὡς ἑξῆς :

1) Περὶ οἰκοδομῆς σχολείου :

- α') Οἰκόπεδον, περίβολος, στοαί, κήπος.
- β') Κτίριον, θέσις, θεμέλια, τοῖχοι, δάπεδα, μέγεθος.
- γ') Θύρα, κλίμαξ, αἴθουσαι διδασκαλίας, κοιτῶνες.
- δ') Νιπτήρες, λουτρῶν, περὶ ὕδατος.
- ε') Ἀπόπατοι, πλυντήρια, ἀποθήκαι, μαγειρεῖα.
- ς') Περὶ φωτισμοῦ, κοιτῶνων, παραδόσεων, μελετη-
τηρίων, ἡμερησίου καὶ νυκτερινοῦ.
- ζ') Θερμάνσεως.
- η') Ἀερισμοῦ.
- θ') Καθαρισμοῦ.

2) Σκεὺν σχολῶν :

- α') Θρανίον καὶ καταμετρήσεις μαθητῶν καὶ ποῖος
ὁ παρ' ἡμῖν μέσος ὅρος τοῦ ἀναστήματος καθ'
ἡλικίας, καὶ τῶν σχέσεων τοῦ μήκους τοῦ κορ-
μοῦ πρὸς τὰ κάτω ἄκρα καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ
ἀναστήματος κατὰ τὴν σχολικὴν φοίτησιν.

3) Περὶ νοσημάτων.

I. Περὶ νοσημάτων ἐν γένει..

- α') Περὶ νοσημάτων ἐπιδημικῶν.
- β') » » κολλητικῶν.
- γ') » » ἐξ ἄλλων αἰτίων.

II. Περὶ νοσημάτων σχολικῶν.

- α') Ἐκ διαίτης καὶ ἄλλων ἐλλείψεων.

β') Ἐκ θρανίων καὶ φωτισμοῦ (σκολίωσις, μυωπία).

γ') Ἐκ κακῶν ἔξεων (αὐνανισμός, κάπνισμα, ἀλκοολισμός).

δ') Ἐξ ὑπερκοπώσεως πνευματικῆς.

4) Ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν στατιστικαὶ μελέται ἔξετάσεως τῶν μαθητῶν πρὸ τῆς ἐγγραφῆς εἰς τὴν σχολὴν εἴτε ἐν ἀρχῇ τῆς φοιτήσεως, εἴτε ἐν ἀρχῇ ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους, πρὸς καθορισμὸν τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν καταστάσεως ;

5) Ποῖαι αἱ παρ' ἡμῖν μελέται καὶ στατιστικαὶ περὶ τῆς κατὰ τὴν σχολικὴν φοίτησιν ἀναπτύξεως τοῦ σώματος τῶν μαθητῶν ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν μορφώσεως ἀναλόγως τῆς ψυχολογικῆς αὐτῶν καταστάσεως.

6) Ποῖα τὰ παρ' ἡμῖν ἀποτελέσματα τῆς ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμερησίαν πνευματικὴν κόπωσιν καὶ κατὰ ποίας ὥρας τῆς διδασκαλίας καὶ μαθήματα, καὶ κατὰ ποίας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος περισσότερον καὶ ἐπομένως ποῖα ἢ διὰ τὴν ὑπερκόπωσιν ἐπενέργεια τοῦ νῦν ἐν ἰσχύι προγράμματος τῆς πρώτης καὶ μέσης παιδείσεως ;

7) Περὶ τῶν ὥρῶν τῆς σχολικῆς ἐργασίας, παράδοσις καὶ μελέτη,

8) Περὶ γυμναστικῆς καὶ παιδιῶν.

9) Περὶ ἡμερησίων ἀναπαύσεων καὶ διακοπῶν ἐντὸς τοῦ ἔτους καὶ ἐτησίων.

10) Περὶ ἐποπτείας ἱατρικῆς.

11) Περὶ διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς,

α') ἐν τῇ πρώτῃ παιδείᾳ, β') ἐν τῇ μέσῃ καὶ γ') ἐν τοῖς διδασκαλείοις.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναγνώσιν καὶ τῶν ἄνω ὁ κ. **Πρόεδρος** καλεῖ πάντας, ὅστις ἔχει νὰ συνεισφέρῃ, κυρίως ἐκ τῆς ἰδίας πείρας

καὶ παρατηρήσεως, σχετικόν τι πρὸς τὰ ἀνωτέρω θέματα νὰ ὑποβάλῃ εἴτε σήμερον εἴτε εἰς τὰς δύο ἐπομένας συνεδρίαις, καθ' ὅς συμφώνως τῷ προγράμματι τῶν ἐκπαιδευτικῶν συνεδριῶν ἡ συνέλευσις θὰ ἀσχοληθῇ περὶ τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς, ὅπως ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἡμετέρας κατὰστάσεως, προβῶμεν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ κ. εἰσηγητοῦ.

Ὁ κ. **Χασιώτης** εὐρίσκων ὅτι τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα εἰσὶ πολλὰ καὶ ποικίλα, ὅτι δὲ ἡ συζήτησις θὰ ᾖ καθαρῶς ἀκαδημαϊκὴ καὶ ἄνευ πρακτικῆς ὠφελείας, προτείνει νὰ σχηματισθῇ ἐπιτροπὴ, ἥτις νὰ παρασκευάσῃ ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον ὅ,τι παρ' ἡμῖν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ λελυμένων ζητημάτων τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς.

Ὁ κ. **Σπανοῦδης** φρονεῖ ὅτι πᾶσα συζήτησις εἶναι περιττὴ καὶ ὅτι δέον ἡ συνέλευσις νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ κ. εἰσηγητοῦ, ὅστις εἰδικῶς ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς παρ' ἡμῖν.

Ὁ κ. **Ν. Φερμάνογλου** ὑποστηρίζει τὴν ἀνάγκην εὐρείας συζητήσεως ἵνα καταδειχθῇ, ὁποῖαι αἱ παρ' ἡμῖν παρατηρούμεναι ἐλλείψεις ἐν τῇ σχολικῇ ὑγιεινῇ.

Μετὰ τὴν συζήτησιν, εἰς ἣν λαμβάνουσι μέρος οἱ κ. κ. **Γ. Χασιώτης, Κλ. Κοκκολᾶτος, Ὁδ. Ἀνδρεάδης, Μ. Λύθεντόπουλος, Χρ. Πανταζίδης, Θ. Φλωρεᾶς, Πανοσιολογιώτατος Ποπέδκος, Ν. Φερμάνογλους, Β. Ρίτσος, Δ. Δαμασκηνός, Κ. Σπανοῦδης καὶ Α. Ζαμαρίας,** ὁ κ. **Πρόεδρος** συνοψίζων λέγει ὅτι ἐκ τῶν ἀνταλλαγιστῶν γνωμῶν κατὰδείχθη ὅτι ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς γενομένης εἰσηγήσεως τοῦ κ. Φλωρεᾶ εἶναι ἀναγκασία, ἰδίᾳ δέ, ὅπως οἱ δυνάμενοι ἐκ τῆς πείρας καὶ τῶν μελετῶν των ἐπὶ τῶν σχολικῶν ἡμῶν πραγμάτων ὑποβάλωσι τὰς γνώμας αὐτῶν περὶ τῶν παρ' ἡμῖν παρατηρουμένων ἐλλείψεων. Ὅταν δὲ περατωθῇ ἡ συζήτησις, τότε θὰ τεθῶσιν εἰς ψηφοφορίαν τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. εἰσηγητοῦ καὶ ὅσα ἄλλα προκύψωσιν ἐκ τῆς συζητήσεως.

Ἐνεκεν ὅμως τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ὥρας λύεται ἡ συνεδρία.

Β' ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΗ 28 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1907

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Α. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας ὁ Πανοσιολογιώτατος κ. **Εὐστ. Ποπέδκος** ἀναγινώσκει μελέτην αὐτοῦ περὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἐλλείψεων ὑπὸ ἑποψίν σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐν ἰσχύι προγράμματος προερχομένης ὑπερκοπώτεως συμπεριλόντων, ὅτι δέον νὰ μεταρρυθμισθῇ τοῦτο, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἡ τρυφερά τῶν μαθητῶν ἡλικία ἐκ τῆς ὑπερκοπώσεως ταύτης, τῆς συντελούσης εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῶν μαθητῶν.

Ὁ κ. **Κλ. Κοκκολάτος** ἀναφέρει συνήθειαν ἀγαθοεργῶν ἀδελφοτήτων, αἵτινες προμηθεύουσι βιβλία εἰς ἀπόρους μαθητάς, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἐπιστραφῶσι ταῦτα τὸ ἐπιόντες, ἵνα δοθῶσιν εἰς ἄλλους, καὶ τοιοῦτοτρόπως συντελοῦσιν εἰς διάδοσιν νοσημάτων, ὡς πολλάκις τῷ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ πιστώσῃ. Προτείνει δέ·

α') Νὰ συστηθῇ καταλλήλως ἡ κατάργησις τοῦ ὄρου τούτου.

β') Αἱ ἐφορεῖαι καὶ αἱ διευθύνσεις τῶν σχολῶν νὰ τοποθετῶσι πτυελίστραι εἰς τὰς αἰθούσας, ὅπως ἐν αὐταῖς πτύωσιν οἱ μαθηταί.

γ') Νὰ ἐξετάζηται ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις ὅχι μόνον τῶν ἐγγεγραμμένων μαθητῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ.

δ') Μέχρις οὗ κατωρθωθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὑγιεινῶν ὄρων εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν σχολείων, ὁ ἀερισμὸς νὰ εἴναι διαρκής, τοῦ ἄνω τριτημορίου τῶν παλαιῶν κατασκευαζομένου ὅπως μὲν διαρκῶς ἀνοικτόν.

ε') Λεπτὰ τινα πρὸ τῆς ὥρας τοῦ διαλείμματος διὰ βεβρεγμένου πνιίου νὰ καθαρίζηται τὸ δάπεδον τῶν διαδρόμων, ἐν οἷς ἐν καιρῷ χειμῶνος διακινεῖται κατὰ τὰ διαλείμματα οἱ μαθηταί, καθόσον ἐγείρουν πύζοντες νερὴ κονιορτοῦ ἐπιβλαβέστατα εἰς τὴν ὑγιείαν.

καὶ στ') Τὰ συμπεράσματα τῶν συνεδρίων τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς νὰ τυπωθῶσιν ἐπὶ πινάκων ἀναρτωμένων εἰς τὰς αἰθούσας τῶν παλαιῶν τῶν σχολῶν.

Ὁ κ. **Κ. Κωνσταντινίδης** παρκατηρεῖ ὅτι δὲν τηρεῖται σειρά ἐν τῇ συζητήσει τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως.

Ὁ κ. **Πρόεδρος** λέγει ὅτι τὰ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει θέματα εἶναι πρὸς διευκόλυνσιν τῶν βουλομένων νὰ λάβωσι τὸν λόγον. Ἐκαστος ἐπομένως δύναται νὰ θίξῃ τὰ ἐκ τῆς εἰσηγήσεως ἀπορρέοντα θέματα καθ' ἑκάστον ἢ καὶ ἐν συνόλῳ.

Ὁ κ. **Ν. Φερυάνογλους** φρονεῖ ὅτι, ὅπως καταλήξωμεν εἰς ἐφαρμοσίμα συμπεράσματα, δέον νὰ ὑποβάλωμεν τὸ πόρισμα τῶν ἰδίων ἡμῶν παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν. Κατὰ τὰς ἐπισκέψεις μου εἰς διαφόρους σχολὰς τῶν περὶ τὸ Φανάριον συνοικιῶν ἐπίσθην, ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ κτίρια τῶν σχολῶν εἶναι ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ὑγιείαν τῶν μαθητῶν, τὰ ἐστιατόριά τιν ἀκάθαρτα καὶ ἀνθυγιεινά, τὰ διὰ τὴν παροχὴν ὕδατος δοχεῖα πλήρη σκωρίας καὶ τὸ ὕδωρ τὸ πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν πολλάκις μεμολυσμένον, ἡ δὲ καθαριότης τῶν τε μαθητῶν καὶ τῶν σχολῶν πλημμελής καὶ οὐδόλως ἐπιτηρουμένη. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν διατροφήν τῶν ἀπόρων μαθητῶν ὁ θεσμὸς τῶν Συσσιτίων εἶται μὲν καλὸς ἀλλὰ δέον νὰ διοργανωθῇ ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον. Ἐπὶ 1000 μαθητῶν ἐξετασθέντων κατὰ τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως αὐτῶν 25 οἱ εὐρέθησαν πάσχοντες ἐκ διαφόρων νοσημάτων.

Δι' ὃ συμφωνεῖ μετὰ τῶν κ.κ. **Θ. Φλωρεῖ** καὶ **Κλ. Κοκκολάτου** ὅτι ὑπάρχει ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη διερισμοῦ σχολικῶν ἱατρῶν καὶ διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ὑπ' αὐτῶν τούτων.

Ὁ κ. **Ι. Ἀδριώτης** λέγει τὰ ἐξῆς :

Ἐπειδὴ, ὡς βλέπω, ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλήσῃ ἕκαστος περὶ οὐτινοσδήποτε τῶν συζητητέων θεμάτων θέλη, διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ θὰ κάμω λόγον ὡς συντομώτατα περὶ τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς ὡς μαθήματος κατὰ τὰ ἐξῆς τέσσαρα ἐρωτήματα.

1) ἂν πρέπει ἡ Ὑγιεινὴ νὰ εἰσαχθῇ ὡς μάθημα ἰδιαίτερον καὶ ν' ἀναγραφῇ εἰς τὸ Σχολικὸν Πρόγραμμα.

2) ἂν πρέπει νὰ διδάσκηται εἰς ὅλας τὰς Σχολὰς ἢ ἂν εἰς τινὰς μὲν πρέπει, εἰς τινὰς δὲ ὄχι.

3) πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται καὶ

4) ὑπὸ τίνος πρέπει νὰ διδάσκηται.

Ἄν ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ ἐν Εὐρώπῃ πράγματα, βλέπομεν ὅτι εἰς τινὰς χώρας εἶναι εἰσηγμένον τὸ μάθημα τῆς Ὑγιεινῆς. Οὕτω

π. χ. ἐν Οὐγγαρίᾳ διδάσκεται ἡ Ὑγιεινὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δημοτικῇ Σχολῇ καὶ δὴ καὶ ἐγχειρίδιον Ὑγιεινῆς ὑπάρχει. Ἐν Βελγίῳ ὁμοίως ἐν ἱκανῇ ἐκτάτει διδάσκεται ἡ Ὑγιεινὴ εἰς τὰ κατώτερα Σχολεῖα· παῖδια 8—10 ἐτῶν διδάσκονται τὰς κυριωτάτας λειτουργίας, τὴν πέψιν, κυκλοφορίαν αἵματος κτλ., παῖδια δὲ 10—12 ἐτῶν διδάσκονται καὶ τὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἀλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὰς Écoles Élémentaires Supérieures, τὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν Ἀστικὰς Σχολάς, διδάσκεται ἡ Ὑγιεινὴ ἀρκετὰ ἐκτενῶς.

Τί πρέπει νὰ κάμωμεν ἡμεῖς; Νὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τὰ ἡμέτερα Σχολεῖα τὴν Ὑγιεινὴν ὡς μάθημα ἰδιαίτερον μιμούμενοι καὶ ἐν τούτῳ τοὺς ξένους; Κηρύττομαι ὑπὲρ τῆς ἐνκνίσεως γνώμης, ὅχι μόνον διότι καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης οὐχ ἥττον εὐνομούμεναι, χῶραι, ἐν αἷς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε πολὺ προηγουμένα, δὲν ἔχουσιν ἀνεγεγραμμένον τὸ μάθημα ἰδικιτέρως, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἔχω πείρας (διότι καὶ ἄλλοτε ἐδόθη μοι ἀφορμὴ νὰ σκεφθῶ περὶ τούτου καὶ ἐνταῦθα καὶ ἄλλαχού) νομίζω ὅτι πολὺ εὐπεπτότερον, πολὺ εὐκολώτερον, δύναμαι δ' εἰπεῖν πολὺ ὑγιεινότερον δύνανται νὰ μεταδοθῶσιν αἱ ἀπαιτούμεναι γνώσεις τῆς ὑγιεινῆς ἄλλως οὐχὶ δι' ἐγχειρίδιον, ὅπως θὰ ὑποδείξω εὐθύς κατωτέρω· διότι καὶ τὸ ἔργον τῆς συγκεντρώσεως, ὅπερ ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ Ziller καὶ ἐξῆς ἀπαιτεῖ σημερινὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, θὰ δυσκολευθῇ, ἂν ἐπιβιβασθῇ τὸ Πρόγραμμα τὸ ἤδη ἱκανῶς κατὰφορτον παρ' ἡμῖν δι' ἰδιαίτερου μαθήματος.

Εἰς τὸ β'. ἐρώτημα ἀπαντῶ ὅτι αἱ Ὑγιειναὶ γνώσεις πρέπει ἐξ ἀπαντος νὰ μεταδίδωνται εἰς ὅλας τὰς Σχολάς, εἰς τε τὰς δημοτικὰς καὶ ἀστικὰς, εἰς τε τὰ τῆς Μέσης Παιδεύσεως Σχολεῖα καὶ τὰ Διδασκαλεῖα. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιον.

Εἰς τὸ γ'. ἐρώτημα ἔχω νὰ ἀπαντήσω ὡς ἐξῆς. Εἰς μὲν τὴν δημοτικὴν Σχολὴν πρέπει νὰ μεταδίδωνται αἱ κατάλληλοι τῇ ἡλικίᾳ Ὑγιειναὶ γνώσεις διὰ τοῦ Ἀναγνωστικοῦ περιέχοντος ὠρισμένα κεφάλαια τῆς Ὑγιεινῆς. Εἰς δὲ τὰς ἀστικὰς Σχολάς αἱ Ὑγιειναι γνώσεις πρέπει νὰ συνδεδῶσι στενότερα μὲ τὸ μάθημα τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας Φυσικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Χημείας, νὰ διδάσκηται δὲ καὶ πῶς παρέχονται αἱ πρῶται βοήθειαι ἐν καιρῷ αἰφνιδίων ἀτυχημάτων. Εἰς τὰ τῆς Μέσης Παιδεύσεως Σχολεῖα ἐκτενέστερον δύνανται νὰ μεταδίδωνται αἱ ὑγιειναὶ γνώσεις πάντοτε ὅμως κατὰ προτίμησιν ἐν ἀμέσῳ σχέσει

πρὸς τὰ τῆς Χημείας, Φυσικῆς κτλ. καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα πρέπει ἐκτενέστερον αἱ ὑγιειναὶ γνώσεις νὰ διδάσκωνται.

Ἐν Βελγίῳ εἰς τὰ Παρθεναγωγεῖα διδάσκονται πρὸς τῇ οἰκικῇ οἰκονομίᾳ καὶ τὰ περὶ κατοικίας, τροφῆς, ἐνδυμασίας, ἐν δὲ Γαλλίᾳ ἀναγράφει τὸ πρόγραμμά ὡς ἴδιον μάθημα τῶν Παρθεναγωγείων τὴν **Φυσιολογίαν, Οἰκιακὴν οἰκονομίαν καὶ ὑγιεινὴν** διδάσκεται δὲ ἡ ὑγιεινὴ τῆς σχολῆς, ἡ ὑγιεινὴ τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὑγιεινὴ τῆς κατοικίας, τροφῆς, ἐνδυμασίας κτλ. κτλ. Ἐν δὲ τοῖς Διδασκαλείοις ἀρρένων καὶ θηλέων δυνατόν ν' ἀναγραφῇ ὡς ἰδιαίτερον μάθημα ἡ καὶ διδασχθῇ ἐκτενέστερον ὡς ἐν τοῖς Σχολείοις τῆς Μέσης παιδεύσεως.

Εἶναι βεβαίως περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον πρέπει νὰ γίνηται ἰδιαίτερα διδασκαλία λεπτομεροῦς τῆς Σχολικῆς Ὑγιεινῆς, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἰδιαίτερα ἔδρα.

ὑποδεικνύεται ἤδη τὸ δ'. ἐρώτημα. Ὡς πρὸς αὐτὸ ἀπαντῶ ὅτι, ὅσον τοῦλάχιστον δύναμαι νὰ κρίνω, φαίνεται μοι ὅτι εὐστοχώτερον πολὺ θὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ τῆς Ὑγιεινῆς, ἂν καὶ ἐν τῇ δημοτικῇ Σχολῇ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀνατεθῇ ἡ μετάδοσις τῶν Ὑγιεινῶν γνώσεων εἰς τὸν κατάλληλον διδασκαλὸν ὡς γνωρίζοντα κάλλιον τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν μαθημάτων καὶ δυνάμενον ἐπιτυχέστερον νὰ ἐργασθῇ ὡς πρὸς τὸ ἔργον τῆς συγκεντρώσεως. Καὶ ἐν αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς Διδασκαλείοις ὠφελιμώτερον εἶναι νὰ ἀνατεθῇ ἡ διδασκαλία εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας, ἐκτός ἂν μὴ ὑπάρχῃ καταλλήλως παρεσκευασμένος. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ κλίνω τὰ ἀσπασθῶ τὴν γνώμην σοφοῦ Γάλλου Ἰατροῦ εἰπόντος ἐν συνεδρίῳ Ὑγιεινολόγων, ὅτι ἡ Ὑγιεινὴ μάλιστα ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ τῆς, ὅταν αὐτὸς ὁ διδασκαλὸς εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἱατρὸς τῆς Σχολῆς· διότι ἡ ἱατρικὴ ἐπιθεώρησις καὶ ἐξέτασις τῶν τῆς Σχολῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι διαρκής, ἐν ᾧ ἡ τῶν διδασκάλων εἶναι διαρκής· ἂν λοιπὸν αὐτὸς καλῶς γνωρίῃ τὰ τῆς Ὑγιεινῆς καὶ ἐφαρμοζῇ αὐτὰ διδάσκων, θὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια προδήλως πολὺ μείζων.

Ὁ κ. Β. Ρίτσος λέγει: Μετὰ τὰ ὑπὸ τῶν κ.κ. Κλ. Κοκκολάτου καὶ Ν. Φερμάνογλου εἰρημένα νομίζω ὅτι ἐκφράζω κοινὴν ἱατρικὴν γνώμην λέγων ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν διατραγωδηθέντα εἶναι ἀληθέστατα καὶ ἂν εἴτε ἄλλος τις εἴτε ἐγὼ δὲν ἐλάβομεν τὸν λόγον, ἐπρά-

ξάμεν τοῦτο διὰ νὰ μὴ καταστήσωμεν θλιβερωτέραν ἔτι τὴν εἰκόνα τῶν πλείστων παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς ἀθλιότητος αὐτῶν ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων δὲ τοῦ κ. Ἰ. Ἀσπριώτου συμπεραίνω ὅτι ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς σχολαῖς, ἀφ' οὗ προτείνει μέθοδον αὐτῆς ἰδιαιτέραν διὰ τὰς δημοτικὰς σχολὰς, ἄλλην διὰ τὰς τῆς μέσης παιδείας, καὶ ἄλλην διὰ τὰς τῆς ἀνωτέρας τοιαύτης.

Δὲν δύναιμαι ὅμως νὰ δεχθῶ τὴν ἔνστασιν, ὅσων ὡς πρόφασιν τῆς μὴ διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς φέρουσι τὴν ὑπερφόρτωσιν τοῦ προγράμματος, διότι ἐν αὐτῇ εὐρίσκονται τόσα περιττὰ μαθήματα, ἀνθ' ἑνὸς τῶν ὁποίων δύναται νὰ εἰσχωθῇ τὸ ὁμολογουμένως ὠφελιμώτατον τοῦτο τῆς ὑγιεινῆς. Νομίζω ὅτι καὶ ἄνευ ἀφαιρέσεως τινὸς δι' ὀλίγης καλῆς θελήσεως δύναται νὰ ἐξοικονομηθῇ τὸ πρᾶγμα, ἀρκεῖ νὰ κατανοηθῇ ἡ σημασία καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ὑγιεινῆς. Ἐν τέλει δὲ φρονῶ ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς δὲν εἶναι τοῦ τυχόντος ἔργον ἀλλὰ δεῖται εἰδικοῦ προτύπου πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἐπιτυχίαν.

Ὁ κ. **Μ. Αὐθεντόπουλος** λέγει: Τὰ πλείστα τῶν ζητημάτων καὶ θεμάτων τῶν ἀναγκασμένων ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς ἡμερησίας διατάξεως, ὃν ὀρθῶς προνοοῦν τὸ προεδρεῖον συνέταξε καὶ αἱ σημεριναὶ ἐφημερίδες δημοσιεύουσι, ὑπάρχοντα πράγματι εἰς τὴν εἰδικὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἱατρῶν, ἔπρεπε δὲ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν διδασκόντων ν' ἀκουσθῶσιν οἱ ὑγιεινολόγοι ἐρμηνεύοντες πλείστα σημεία τῆς εἰσηγήσεως. Ἀλλ' ἀφοῦ προῶρως μεταγόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ὑπενθυμίζω ὅτι τοῦτο καὶ ἄλλοτε, πρὸ τετραετίας εἶχεν ἀσχολήσει σοβαρῶς τὸν Σύλλογον ἐξ ἀφορμῆς δύο ὑπομνημάτων ὑποβληθέντων αὐτῷ ὑπὸ τῆς Βιολογικῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ὧν ἡ μελέτη ἀνετέθη τῇ τότε Φιλολογικῇ ἐπιτροπῇ ὡς ἀναλαβούσῃ καὶ τὸ ἔργον τῆς ἄλλοτε ὑφισταμένης Ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς. Πρακτικῶς λοιπὸν ν' ἀναγνωσθῶσι τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων ἐκείνων τῆς Φιλολογικῆς ἐπιτροπῆς, καθόσον αἱ γινώμαι ἐκεῖνα τῶν μελῶν αὐτῆς, μὴ μεταβληθεῖσαι ἔκτοτε, ἀποτελοῦσι τὴν ἐκ μέρους τῶν ἐργατῶν τῆς παιδείας ἀντίληψιν τοῦ ζητήματος.

Ὁ κ. **Δ. Βαρδάμης**, γενικὸς γραμματεὺς, ἀναγινώσκει ἐπὶ τούτοις τὰ ἑξῆς:

α) Πρακτικὸν τῆς ἐκτάκτου γενικῆς συνεδρίας τοῦ Συλλόγου

(5 Μαΐου 1903)—«**Α**ναγινώσκεται ἐπιστολὴ τῆς Βιολογικῆς ἐπιτροπῆς παραπεμπούσης ὑπόμνημα τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. **Α. Γ. Λιμαράκη** περὶ ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν καὶ αἰτουμένης ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὰ σειπτὰ Πατριαρχεῖα. Μετὰ συζήτησιν ἀποφασίζεται νὰ ὁρισθῇ εἰδικὴ γενικὴ συνεδρία τοῦ Συλλόγου πρὸς μελέτην τοῦ ζητήματος».

β) Πρακτικὸν τῆς Γενικῆς Τακτικῆς Συνεδρίας τοῦ Συλλόγου (13 Μαΐου 1903)—«**Μ**ετὰ μακρὰν ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος συζήτησιν γίνεται δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ κ. **Μ. Αὐθεντοπούλου**, ὅπως παραπεμφθῇ τὸ ὑπόμνημα τῇ Φιλολογικῇ Ἐπιτροπῇ, ἐν' ἀποφαινθῇ αὕτη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰσχωγῆς τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς σχολαῖς, τῆς προκηρύξεως διαγωνίσματος πρὸς σύνταξιν καταλλήλου ἐγχειριδίου ὑγιεινῆς, τοῦ κατάρτισμῶ τῶν διδασκάλων εἰς τὸ νέον μάθημα ἢ καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν κατ' ἐνορίαν ἱατρῶν ὡς διδασκάλων τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῶν τοιούτων καθαρῶς ἐκπαιδευτικῶν λεπτομερειῶν, καθόσον κατὰ τὸν νέον κανονισμόν ἡ Φιλολογικὴ Ἐπιτροπὴ περιλαμβάνει καὶ τὸ ἔργον τῆς ἄλλοτε ἐκπαιδευτικῆς».

γ) Πρακτικὸν τῆς Τακτικῆς Γενικῆς Συνεδρίας τοῦ Συλλόγου (23 Ἰουνίου 1903).—«**Α**ναγινώσκεται ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος τῆς Βιολογικῆς ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς καθ' ἡμέρας σχολαῖς ἑκθεσις καὶ ἀπόφασις τῆς Φιλολογικῆς ἐπιτροπῆς, κηρυττομένης κατὰ τοῦ διδακτικοῦ μέρους τοῦ ὑπομνήματος, καὶ ἀποφαινομένης ὅτι: οὔτε ἡ εἰσχωγὴ τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ὡς μάθημα αὐτοτελοῦς παιδαγωγικῶς ἀσπαστὴ, οὔτε ἡ μετατροπὴ τῶν ἱατρῶν εἰς διδασκάλους ἐφικτὴ. Μετὰ συζήτησιν γίνεται δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ κ. **Σπ. Καραγιαννίδου**, ὅπως παραπεμφθῇ ἡ ἑκθεσις τῆς Φιλολογικῆς ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Βιολογικὴν, μετὰ τῆς συστάσεως ὅπως λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει αὐτὴν προβῇ εἰς τὴν ἐκπόνησιν ὑπομνήματος ἀφορῶντος μόνον τὴν ὑγιεινὴν ἐποπτεῖαν τῶν Σχολῶν, ὅπερ καὶ νὰ ὑποβληθῇ διὰ τοῦ Συλλόγου εἰς τὰ Πατριαρχεῖα.»

Ὁ κ. **Μ. Αὐθεντόπουλος** ἐξακολουθῶν λέγει: Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν ἐργατῶν τῆς παιδείας παραμένει ἡ αὐτὴ ἔκτοτε ὡς ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Ἀσπριώτου εἰρημένων. Καὶ προσήχθησαν μὲν ἔπειτα τῷ Συλλόγῳ βιβλία χρησιμοποιούμενα πρὸς διδασκαλίαν τῆς ὑγιεινῆς ἐν ἄλλαις χώραις, ἀλλὰ τὸ μὲν γαλλικὸν προωρισμένον διὰ τὰ Λύκεια, ἤτοι διὰ τὴν μέσην παιδείαν ἐπεγράφετο

«Douze Leçons d'Hygiène scolaire» ένδεικτικόν δηλονότι στοιχειώδους διδασκαλίας, τὸ δὲ γερμανικόν, παρ' ἐμοῦ προσαχθέν, ἦτο Ἀνθρωπολογία, ἢ μάλλον Στοιχειώδης Σωματολογία, ἐκ 45 σελίδων, ἥτις εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων χρησιμοποιουμένη ἐν Γερμανίᾳ παρέχει ἐπαρκῆ διδασκαλίαν ὑγιεινῆς διὰ τὰ προκαταρκτικὰ σχολεῖα, τῶν ἐποίων οἱ μαθηταὶ μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου διδάσκονται 5—10 ὑγιεινὰ παραγγέλματα, ἀνάπτυσσόμενα μεθοδικῶς ὑπὸ τοῦ οἰκείου διδασκάλου. Τοῦτο ἔρα καὶ μόνον γίνεται ἐν τῇ μάλιστα προηγμένη εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ χώρᾳ, τοῦτο δὲ καὶ μόνον εἶναι λογικῶς καὶ πρακτικῶς ἐφικτὸν καὶ παρ' ἡμῖν. Τοῦτο ἐγνωμοδότησε τότε καὶ ἡ Φιλολογικὴ τοῦ Συλλόγου ἐπιτροπὴ, διὸ καὶ συμφωνῶ πληρέστατα πρὸς τὴν γνώμην τοῦ κ. Γ. Ἀσπριώτου.

Ὁ κ. Δ. Δαμασκηνὸς λέγει ὅτι ὅπως τὰ ἐν Γερμανίᾳ σχετικὰ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ἐδηλώθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Αὐθεντοπούλου, οὕτως ἔχουσι καὶ τὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐπιτρέψατε νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὰ ἐκ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος τῆς πρώτης παιδεύσεως τοῦ Ὑπουργείου¹ τῆς Γαλλίας ἐριζόμενα, καθ' ἃ ἰδιαιτέρον μάθημα ὑγιεινῆς ἐν αὐτῷ δὲν ἀναγράφεται, τῆς ὅλης δὲ διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς περιοριζομένης εἰς τὴν ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐπιτήρησιν τῆς ὑγιεινῆς κατὰστάσεως καὶ καθαριότητος τῶν μαθητῶν, ὅτε καὶ σύντομοι συμβουλαὶ καὶ κανόνες τῆς ὑγιεινῆς δίδονται τοῖς μαθηταῖς. Διὰ δὲ τὸν ἀνώτερον κύκλον μαθητῶν 11—13 ἐτῶν (Cours supérieur) ἐπὶ λέξει ὁρίζει τὰ ἑξῆς: 10ον Στοιχεῖα φυσικῶν καὶ Φυσικοῖστορικῶν ἐπιστημῶν—Στοιχειώδεις γνώσεις Φυσικῆς ἱστορίας, ἐπὶ πλάκῃς καὶ ἐπέκτασις τῶν ἐν τῷ μέσῳ κύκλῳ (Cours moyen, ἡλικία μαθητῶν 9—11) δεδιδασγμένων. Ὁ ἄνθρωπος—Στοιχειώδεις γνώσεις ἐπὶ τῆς πέψεως, κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἀναπνοῆς, νευρικοῦ συστήματος, αἰσθητηρίων ὀργάνων. **Πρακτικαὶ συμβουλαὶ ὑγιεινῆς.** Κατάχρησις τοῦ καπνοῦ. Ποτά: 1ον Τὸ ὕδωρ. 2ον ἄρωματικά (τέϊον, καφές) ποτὰ ὑφιστάμενα ζύμωσιν (μηλίτης, ζύθος, οἶνος). ἐνέργεια τῶν ποτῶν τούτων ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα τῆς κα-

ταχρήσεως τῶν ποτῶν τούτων ἐπὶ τῆς ὑγιείας. 4ον Διυλισμένα ποτά. οἰνόπνευμα· ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα τῆς συνήθους αὐτῶν χρήσεως. 5ον Διυλισμένα ποτά, εἰς ἃ προσετέθη καὶ ἐτέρα οὐσία (ἀψέντι)· σοβαροὶ κίνδυνοι ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν. Μέθη καὶ ἀλκοολισμός. Ἐπήρεια τοῦ ἀλκοολισμοῦ τῶν γονέων ἐπὶ τῆς ὑγιείας τῶν παιδίων. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐπισήμως ἐν Γαλλίᾳ καθωρισμένα καὶ συμβαίνοντα. Μάθημα αὐτοτελὲς ὑγιεινῆς δὲν ἀναγράφεται ἀλλὰ προσαρτῶνται αἱ στοιχειώδεις καὶ πρακτικαὶ γνώσεις αὐτῆς εἰς τὸ μάθημα τῆς Φυσικῆς ἱστορίας καὶ δὴ τῆς σωματολογίας, διδάσκονται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ οἰκείου διδασκάλου καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἱατροῦ. Τὸ καλῦτερον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἔχομεν καὶ ἡμεῖς νὰ πράξωμεν, εἶναι, ὅπως καὶ ὁ προλαλήσας ἐτόνισε, νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὰ ἄλλαχοῦ καὶ δὴ ἐν ταῖς τὰ μάλιστα εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ προηγμέναις χώραις συμβαίνοντα.

Ὁ κ. Ἀθ. Ἰωάννου παρατηρεῖ ὅτι, τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς εἰς πολλὰς ἀστικὰς σχολὰς διδάσκεται ἂν μὴ ὡς αὐτοτελὲς μάθημα, τούλάχιστον ὅμως ὑπὸ μορφήν ὑγιεινῶν παραγγελλμάτων προστιθεμένων εἰς τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου τῆς στοιχειώδους ἀνθρωπολογίας. Τοῦτο δὲ εὐστόχως καὶ ὑπὸ καταλλήλου διδασκάλου γιγνόμενον ἀρκεῖ νὰ πράσῃ τὰς διὰ τὴν κατωτέραν παιδευσιν ἀνγκαίως γνώσεις τῆς ὑγιεινῆς. Ἐν δὲ τῇ γυμνασιακῇ παιδεύσει ἤδη ἐν τισὶ μὲν σχολαῖς διδάσκει καὶ ἡ ὑγιεινὴ ὡς περὶ μαθήματος τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῶν λοιπῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τισὶ δὲ ὡς ἰδιαιτέρον μάθημα **Φυσιολογίας καὶ Ὑγιεινῆς.** Ὁ δὲ εἰδικῶς εἰς τὰς Φυσικὰς Ἐπιστήμας κατηρτισμένος κέκτηται τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐν λόγῳ μαθήματος διὰ τὴν μέσσην παιδευσιν.

Ὁ κ. Β. Ρίτσος φρονεῖ ὅτι τὸ ὑποστηρίζει ὅτι οὕτως ἀποφθεγματικῶς ἢ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης παραγράφου Φυσικῆς ἢ Χημείας ἐν εἴδει ξηρῶν κανόνων καὶ ἀξιωματῶν εἶναι δυνατὴ ἡ διδασκαλίη τῆς ὑγιεινῆς, ἀποδεικνύει ἄγνοίαν τῆς ἀξίας τῆς ὑγιεινῆς, ἥς τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητά δύναται νὰ ἐξάρῃ εἰδικὸν μόνον πρόσωπον, ὁ ἱατρός, ὅστις καὶ δεόν νὰ κατεβῇ ἡ διδασκαλίη αὐτῆς πρὸς ἀποτελεσματικὴν διεξαγωγὴν.

Ὁ κ. Ν. Φερμάνογλους δηλοῖ ὅτι πληρέστατα συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Β. Ρίτσου λεχθέντα προσθέτων ὅτι ὁ ἱατρός καὶ

1. Programmes annexés à l'arrêté du 18 Janvier 1887, complété par les arrêtés des 8 Août 1890, 4 Janvier 1894, 9 Mars 1897, 17 et 20 Septembre 1898.

ὑπὸ μορφήν συμβουλῶν καὶ νοουθεσιῶν πρὸς τοὺς μαθητάς ἐναργέστερον θὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῶν διδάσκων τὴν ὑγιεινὴν.

Ὁ κ. **Μ. Αὐθεντόπουλος**: Ἐνῶ χυῖς ἡ λαμπρά εἰσήγησις τοῦ κ. Θ. Φλωρᾶ ἐνδιέτριβε περὶ τὴν σχολικὴν ἐν γένει ὑγιεινὴν, ἥς οὐσιωδέστατον μέρος ἀπεδείχθη ἡ καθ' ὑγιεινὰς συνθήκας ὁργάνωσις ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τῆς Σχολῆς, σήμερον ἀσχολούμεθα εἰς ὅ,τι ἐκείνη ἀκροθιγῶς μόνον ἐπὶ παρατηρήσῃ, ὡς ἀπώτερον, ἦτοι τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς, καὶ κινδυνεύομεν νὰ ἀρχίσωμεν οἰκοδομοῦντες ἀπὸ τῆς στέγης καὶ οὐχὶ ἐκ θεμελίων. Τοῦ μαθήματος τούτου προηγείται φυσικῶς ἡ ἐφαρμογὴ πλείστων ἄλλων μέτρων καὶ νομοθετημάτων, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐπαφίεται εἰς τὴν ἡγέτιδα παρ' ἡμῖν τάξιν καὶ τὰς ἐκπαιδευτικὰς ἡμῶν ἀρχάς, ἡ δὲ διδασκαλίς αὐτοῦ μόνον ὡς κεφάλαιον τῆς ὅλης Φυσιολογίας εἶναι δυνατὴ καὶ ἐφικτή. Τοῦτο φρονοῦσι πανταχοῦ οἱ ἐργάται τῆς παιδείας πρὸς ἄρσιν τῆς ὑπερφωτιστικῆς τῶν μαθητῶν, διότι οἱ ἐκπαγελματικῶς ἀσχοῦντες τὰ τῆς παιδείας γινώσκουσιν ἐκ πείρας ἔτι περισσότερὰ τῆς ἡδὴ μεταδιδομένης εἰς τοὺς μαθητάς ὕλην θάπτον ἢ βράδιον θὰ ἐξοικονομηθῇ διὰ τῆς ἀποστηθείσεως καὶ ἀπομνημονεύσεως, εἰς ἣν ἀφεύκτως θὰ καταντήσῃ ὁ διδάξων τὴν ὑγιεινὴν ἱατρὸς. Ἐκ βεβαίως ὥστε γινώσκων τοῦ ἐσωτερικοῦ διοργανισμοῦ τῶν σχολείων, ἦτοι τοῦ προγράμματος ἐπενεόθη ὁ μόνος ἐφικτὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς, ὡς συμπληρώματος τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ὡς εἶπεν ὁ κ. Ἀθ. Ἰωάννου, ὅστις δι' εὐνόητον λόγον παρελείψει νῦν ἀφεῖν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ διδάσκων τὴν ὑγιεινὴν ὡς πρῶτον τῆς Φυσιολογίας ἐν τῷ Ζωγραφείῳ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ ἀπὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ οἰκείου καθηγητοῦ ἀποτελεσματικώτατα. Τὰ δὲ δύο δὲ ταῦτα παιδευτήρια μετ' εὐκρίθμων ἄλλων εἶναι βεβαίως τὰ μόνον παρ' ἡμῖν ἐκπληροῦντα ἱκανοὺς ὅρους τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς, ὅπερ ὁμῶς βεβαίως δὲν ἐπήγαγεν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τούτου.

Ὁ κ. **Α. Ζαμαρίας** φρονεῖ ὅτι διὰ τῶν λεχθέντων ἐθίγησαν δύο ἐντελῶς διάφορα ἀλλήλων ζητήματα, τὸ τῆς ὑγιεινῆς ἐποπτείας τῶν σχολείων καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου οὐδεὶς ἀρνείται, λέγει, ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐπίγνωσις διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχῶν τῆς ὑγιεινῆς διαίτης, τυγχάνει ἀναγκαία, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀνάγκη αἱ γνώσεις αὗται ν' ἀποτελῶσιν ἴδιον

μάθημα, καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διὰ τὸν λόγον τῆς ὑπερφωτιστικῆς τοῦ προγράμματος τῆς διδασκαλίας ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν διότι αἱ γνώσεις τῆς ὑγιεινῆς ἐν τῇ βαθμίδι μάλιστα τῆς δημοτικῆς παιδείας φέρουσι χαρακτηρὰ παρὰ γαλματικόν, δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ συγκεντρωθῶσιν ἢ κατανωθῶσιν, ἐὰν παρέχονται εἰς τοὺς παῖδας ἰδιαιτέρως καὶ μὴ ἐν συνκρίσει πρὸς τὴν φυσιογνωσίαν καὶ δὴ πρὸς τὴν σωματολογία. Παιδευτικώτερον λοιπὸν θὰ ἦτο ἂν ἐφαρμόζομεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ὑγιεινῆς τὴν ἀρχήν, ἥτις καὶ ἐπὶ ἄλλου εἴδους γνώσεων, τεχνικῶν, ἀρχαιολογικῶν καὶ ἄλλων, ὅστις ἀναγκασίαι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ μάλιστα τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐφαρμόσθη. Καὶ ναὶ μὲν ἀνομολογοῦμεν τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν κ. ἱατρῶν ἐν ταῖς γνώσεσι τῆς ὑγιεινῆς, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτῶν διδασκαλίς αὐτῆς δὲν εἶναι ἀναγκαία, τούναντίον δ' ἐπιβάλλεται νῦν κατεθῇ αὕτη εἰς τοὺς τακτικούς διδασκάλους καὶ ἂν ἀκόμη μὴ ᾔδει καθηγητὰς τῶν φυσικῶν. Ἐκτός δὲ τοῦ λόγου τῆς συγκεντρώσεως, οὗ ἐμνήσθησαν καὶ οἱ προλαλήσαντες, τοῦ ὑπὲρ τῆς τοιούτης διδασκαλίας συνηγοροῦντος, ὑπάρχει καὶ ὁ ἐξῆς παιδευτικὸς λόγος: Ὅτι πᾶσα γνῶσις ἐν τῷ παιδευτικῷ ἐδάφει ὑπερβαίνει ὡρισμένην τινα βαθμίδα, ὅπως ἡ ἐκτέλεσις διδασκαλίας αὐτοτελοῦς μαθήματος ὑγιεινῆς, οὐ μόνον ἀποβάλλει τὴν μορφωτικὴν δύναμιν αὐτῆς, ἀλλ' ἀποβαίνει αὐτὸ τοῦτο στρεβλωτικὴ, ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκρίνεται, καὶ ὅτι διὰ τῆς μεγάλης ἐιδικότητος σύγχυσιν προκαλεῖται. Τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον κινδυνεύει ἡ διδασκαλίς τῆς ὑγιεινῆς εἰς εἰδικούς ἀντικειμένους, ἐνῶ φυσικώτατα δέον ν' ἀνταθῇ εἰς τοὺς τακτικούς διδασκάλους, οἵτινες τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν γινώσκουσι, καὶ χάριν τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῶν διδασκτέων γνώσεων.

Ὁ κ. **Ο. Ἀνδρεάδης** λέγει ὅτι, οἱ ἱατροί, οἵτινες πανταχοῦ καὶ παρ' ἡμῖν ἀκόμη διαμαρτύρονται κατὰ τῆς διανοητικῆς ὑπερκοπῆς, δὲν ὀφείλουσιν σήμερον νὰ θεωρῶσιν ἀναγκαίαν τὴν προσθήκην ἐνὸς ἔτι μαθήματος εἰς τὸ πρόγραμμα, τοῦ τῆς ὑγιεινῆς. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο χάριν ἀκριβῶς τῆς ὑγιεινῆς τῶν μαθητῶν δὲν πρέπει νὰ τεθῇ, δέον νὰ διορίζωνται σχολικοὶ ἱατροὶ ἐπὶ τῷ μαθήματι τῆς ὑγιεινῆς περιλαμβανομένου ἐν τῷ μαθηματικῇ τῆς Σωματολογίας καὶ Φυσιολογίας.

Ὁ κ. **Κ. Σπανοῦδης**. Ἡ γνῶσις τῆς ὑγιεινῆς δι' ἕκαστον

πολίτην οίκοσδήποτε τάξεως ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, διὰ τούτου δέον οὐ μόνον νὰ διδάσκωμεν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐθίζωμεν αὐτὸν εἰς τὴν τήρησιν τῶν ὑγιεινῶν κανόνων, διὰ τοῦτο δέον ἐπίσης ἡ ὑγιεινὴ νὰ διδάσκηται ὑπὸ ἐιδικοῦ ἱατροῦ, συμβάλλοντος καὶ τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ὑγιεινῶν ὅρων.

Ὁ κ. Ν. Φεργάνογλους θεωρεῖ τὸ ζήτημα ἐξηντλημένον καὶ ὅτι δέον νὰ συστηθῇ ὅπου δεῖ ἡ ἀνάγκη τοῦ διορισμοῦ ἐπόπτου ἱατροῦ, ἰδιαιτέρου δι' ἐκάστην συνοικίαν. Ἐπειδὴ δὲ δυστυχῶς αἱ σχολαὶ πένονται, οἱ ἱατροὶ εἶναι πρόθυμοι δωρεὰν νὰ ἀλλάξωσι τὴν ὑπηρεσίαν τούτην.

Μεθ' ὃ ὁ μὲν κ. Πρόεδρος δηλοῖ ὅτι ἤθελε νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἔτι θίξῃ ὅλα τὰ θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως ἐν σχέσει πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν, ἀν ὅμως ἡ συνέλευσις θεωρῇ περικοπθεῖσαν τὴν συζήτησιν περικτεῖται τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὑπομνήματός του, ὃ δὲ κ. Δ. Δαμασκηνὸς λέγει ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐκ τοῦ ἐν ἰσχύι προγράμματος ἐπερχομένης ὑπερκοπώσεως. Ὅθεν ἀποφασίζεται ἡ ἐξαιρέσις τῆς συζήτησεως, διὰ τὸ προκεχωρηκὸς ὅμως τῆς ὥρας ἀναβάλλεται αὕτη διελκυσμένης τῆς συνεδρίας.

Γ' ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΗΙ 29 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1907

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Α. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ.

Ἀναγινώσκονται καὶ ἐπιψηφίζονται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας. Μεθ' ὃ ὁ κ. Πρόεδρος δηλοῖ καὶ αὐθις ὅτι ἡ ἡμερησίᾳ διάταξις συνετάχθη ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Θ. Φλωρᾶ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν συνέδρων, ἕκαστος ὅμως δύναται νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ ἐνὸς ἢ πλειοτέρων ἢ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν θεμάτων καὶ ὅταν ἡ συζήτησις θεωρηθῇ λήξασα, τότε ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῆς ἡ συνέλευσις θὰ καταλήξῃ εἰς συμπεράσματα.

Ὁ κ. Δ. Δαμασκηνὸς ἀναγινώσκει τὰ ἑξῆς :

Ἐκ τῶν πρὸς συζήτησιν θεμάτων ἐν ἐξ ἀρχῆς εἴλαυνε τὴν προσοχήν μου ὡς ἔχον ἀφ' ἐνὸς μεγίστην ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνυπολογίστους κατεργαζόμενον ζημίαν εἰς αὐτὴν τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξίν των, παρακωλῶν οὕτω καὶ τοὺς τρεῖς θεμελιώδεις ὅρους τῆς ἀγωγῆς καὶ καταστρέφον πᾶσαν τῶν παιδαγωγούντων προσπάθειαν, ἢ ὑπερκόπωσις. Βεβαίως δὲν πρόκειται ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα παρατηρήσεις καὶ γνώμας ἀτομικάς, αἵτινες ἐλάχιστα ἴσως θὰ βαρύνωσιν ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὅλου ζητήματος, μετὰ χαρᾶς ὅμως παρατήρησα, ὅτι κατὰ τὰς δύο ἡμέρας, καθ' ἃς διήρκεσεν ἡδὴ ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς, πάντες σχεδὸν ὡμολόγησαν τὴν ὑπαρξίν τῆς ὑπερκοπώσεως ταύτης παρ' ἡμῖν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀστικάῃς σχολαῖς. Δὲν ἐτονίσθησαν ὅμως αἱ βλάβαι σωματικαὶ καὶ διανοητικαί, ὅσας παρ' ἡμῖν κατεργάζεται, ἐκτὸς τοῦ ἀκαταλλήλου, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπω, κτιρίου καὶ τῶν ἀκαταλλήλων θρανίων, ἢ λίαν μακρὰ ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν διαμονὴ ἐν τόσον ἀνθυγιεινοῖς κτιρίοις, ὃ ὑπὲρ τὸ δέον καθιστικὸς βίος, ἢ ἔλλειψις,

ὀλικὴ ἢ μερικὴ τῆς Γυμναστικῆς ἀπὸ τῶν προγραμμάτων, ἢ μὴ ἀναγραφὴ χειροτεχνικῆς ἐργασίας ἐν αὐτοῖς, ἢ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀφάνεια τῶν καταλλήλων διδακτικῶν σχολικῶν πινάκων, χαρτῶν, συλλογῶν γεωμετρικῶν σχημάτων, εἰκόνων Φυσ. Ἱστορίας, στοιχειωδῶν ὀργάνων Χημείας καὶ Φυσικῆς, παντελῆς ἑλλειψις Φυσιολογικοῦ μουσείου, βοτανικῆς συλλογῆς, ἀνατομικῶν πινάκων καὶ ἄλλων τοιούτων, τοῦθ' ὅπερ ὅχι μόνον τὸν μαθητὴν κουράζει καὶ καθιστᾷ ἀνίκανον πρὸς ἀντίληψιν τῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγομένων, ἀλλὰ καὶ μεταβάλλει αὐτὸν ἀπὸ ὄντος λογικοῦ, παρατηροῦντος, ἐρευνῶντος καὶ σκεπτομένου ἢ περιεργαζομένου, εἰς μὴχανὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κακὴν πρὸς ἀποστήθισιν δογματικῶν ἀποφάνσεων ἐπὶ παντὸς πράγματος, ὅπερ ἤρκει νὰ ἔχῃ ὀφθαλμοὺς διὰ νὰ τὸ παρατηρήσῃ καὶ ἀπὸ δόγμα νὰ τὸ ἀντιληφθῇ ὡς πρᾶγμα. Ἡ δὲ ἐν τοῖς προγράμμασιν ὀριζομένη ὕλη τοιαύτη καὶ τοσαύτη, ἀνάλογος μόνον πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν φρίκην τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀρμοδίων διδακτικῶν μέσων, ὥστε εἶναι ζήτημα ἂν πολλάκις εὐσυνειδητότερος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ μὴ διδάξας ὅλην τὴν ἀναγραφομένην ὕλην ἐπὶ εὐεξελέγκτῳ τῶν μαθητῶν βλάβῃ, ἢ ὁ πιστῶς καὶ ἀνελλιπῶς, ἀλλὰ προσωρινῶς καὶ προσκαίρως, λόγῳ ὠφελείας διανοητικῆς, διδάξας ταύτην ὀλόκληρον, ἐπὶ ἀνυπολόγιστῳ καὶ ἀμέσῳ ἐπακολουθούσῃ βλάβῃ τῶν μαθητῶν. «Ὁ διδάσκαλος εἶναι θῦμα τοῦ μανδαρινισμοῦ τούτου, καθόσον ἀκολουθεῖ πιστῶς τὸ ἐπιβεβλημένον πρόγραμμα· μένων δὲ ἐν τῇ τάξει εἶναι ἐκτὸς τῆς τάξεως, ἐν ἣ διδάσκει», λέγει διὰ τοῦς Γάλλους ὁ Jules Simon. «Ἐὰν δὲ τὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας εἶναι μέτριον καὶ κακὸν ἀκόμη, τὸ σφάλμα δὲν προέρχεται ἐκ τῶν διδασκόντων. Προέρχεται ὀλόκληρον ἐκ τῶν προγραμμάτων, ἅτινα ἐπιτάσσουν τὴν μετ' αὐστηρότητος διδασκαλίαν των. Ἐπιτίθεσθαι λοιπόν, θὰ μὲ ἐρωτήσητε, ἐναντίον τῶν συντακτῶν τῶν προγραμμάτων; Ὁχι! Οὐτε κατ' αὐτῶν ἀκόμη ἐπιτίθεμαι διότι ὑπῆρξαν παράγοντες ἀσυναίσθητοι καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο συγγνωστέοι, δυνάμεως

ἀκατανικήτου, τῆς παραδόσεως· παραδόσεως, ἥτις ἐφθασε μέχρι αὐτῶν διὰ τῆς μάξης τριῶν ὅλων αἰώνων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τινων σημείων, διὰ μέσου εἰκοσάδος μακρῶν αἰώνων. Δι' ἐμέ, ἰδοὺ ὁ μόνος ἔνοχος, ἢ παράδοσις. Ἐν γένει εἶναι τὸ μόνον πρόσωπον, ὅπερ ἔρχομαι νὰ καταγγείλω πρὸ τοῦ δι καστηρίου τῆς κοινῆς γνώμης.»

Ἀπὸ τινος μεταφράζω λέξιν πρὸς λέξιν μέρος τοῦ προλόγου ἐνὸς βιβλίου τοῦ Paul Lacombe¹.

Ἄλλ' ἐὰν τόσον ὅμοια φαίνονται τὰ παρ' ἡμῖν πρὸς τὰ ἀλλαχοῦ συμβαίνοντα ἐν τῷ ζητήματι τῆς ὑπερκοπώσεως δὲν ἔχομεν λοιπὸν ἀνάγκην νὰ πειραματισθῶμεν πρῶτον καὶ ἔπειτα νὰ σκεφθῶμεν τὰ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς κειμένων. Τὰ πανταχοῦ ἄλλοῦ πιστωθέντα θὰ ἔχωσι καθολικὸν κύρος καὶ δι' ἡμᾶς, ἐκτὸς ἂν νομίζωμεν, ὅτι τῶν γενικῶν φυσιολογικῶν, βιολογικῶν καὶ ψυχολογικῶν νόμων τὴν ἐπήρειαν ἡμεῖς μόνοι δὲν ὑφιστάμεθα.

Ὁ Γερμανὸς παιδαγωγὸς Herbart², περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπέστησεν ἤδη τὴν προσοχήν του ἐπὶ ζητήματος, ὅπερ εἶχεν ἤδη ἀνακινήθῃ πρότερον καὶ ὑπὸ τῶν γάλλων Rabelais καὶ Montaigne καὶ J. J. Rousseau καὶ ὑπὸ τοῦ Locke καὶ τοῦ Leibnitz. Ἄλλ' εἰδικώτερον ὁ πολὺς H. Spencer³, διὰ τὴν ὑπερκόπωσιν λέγει:

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὸ κακὸν εἶναι διπλοῦν. Ὁ πατὴρ διὰ τὸν πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἔνεκα τῶν σημερινῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς κοπιάζει πολὺ περισσότερον ἢ ἄλλοτε καὶ κληροδοτεῖ τὴν ὑπερκόπωσιν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεννώμενα τέκνα· εἰς τὴν ἐκ κληρονομικότητος ταύτην ὑπερκόπωσιν προστίθεται καὶ ἡ ὑπερκόπωσις τῶν παιδίων διὰ τῆς σχολικῆς ὑπερόγκου ἐργασίας.

1. Paul Lacombe-Esquisse d'un enseignement basé sur la psychologie de l'enfant. Armand Colin, éditeur-1899. Σελὶς VI.

2. L'éducation par l'instruction et Théories pédagogiques de Herbart, par M. Mauxion II édition. 1906. Felix Alcan, éditeur. Σελὶς 103-4

3. De l'éducation. Felix Alcan, éditeur. X édition. Σελὶς 215 καὶ ἑξῆς.

«Ἐάν, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἡ δαπάνη τῆς δυνάμεως τῆς διατεθειμένης εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν ὑπερβῇ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως ὠρισμένα ὅρια, τὸ ποσὸν τῆς δυνάμεως τὸ ἐναπολειπόμενον, ὅπερ ὀφείλει νὰ καταναλωθῇ εἰς ἄλλας ἀνάγκας καταπίπτει πολὺ κάτω τοῦ ὁρίου τοῦ καθωρισμένου καὶ ἐπέρχονται ἀσθένειαι τοιαῦται ἢ τοιαῦται» (σωματικά καὶ δηλ. ἡ διανοητικά). «Ὁ ἐγκέφαλος τῶν παιδίων εἶναι δεκτικὸς ἀναπτύξεως βραδείας καὶ κανονικῆς· ἡ ταχυτέρα ἀνάπτυξις ἐπιφέρει τὴν στάσιν ἐκείνην τῶν μαθητῶν, οἵτινες διέπρεψαν εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ἄλλοτε καὶ ἤδη ἀδυνατοῦσι νὰ παρακολουθήσωσι τὰ μαθήματα τῶν ἀνωτέρων τάξεων.»

— Τὸ φαινόμενον παρατηρεῖται, παρ' ἡμῖν δυστυχῶς πλεον ἢ σύνηθες καὶ πολλάκις συνεβουλευσαμεν εἰς τοὺς γονεῖς τῶν τοιούτων παιδίων τὴν διακοπὴν τῶν μελετῶν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, ἐκτὸς ἂν τὰ ἴδια παιδιά ἀπελπισθέντα ἐγκατέλιπον μὲ ἀπογοήτευτιν καὶ σπουδᾶς καὶ σχολῆν. Ἴδου δὲ κατὰ τὸν Spencer¹ τὰ συμπτώματα τῆς ὑπερκόπωσης. «Ἐνίστε προσβάλλεται ἡ καρδιά κυρίως· ἐπέρχονται ἐπανειλημμένοι παλμοί· οἱ σφυγμοὶ ἀσθενεῖς· κατέρχονται μάλιστα ἀπὸ 72 εἰς 50 καὶ ὀλιγωτέρους ἀκόμη. Ἄλλοτε ὑποφέρει ὁ στόμαχος περισσότερον καὶ ἐπέρχεται δυσθεράπευτος δυσπεψία. Ἄλλοτε καρδιά καὶ στόμαχος προσβάλλονται συγχρόνως. Ὁ ὕπνος εἶναι βραχὺς καὶ διακεκομμένος καὶ γενικῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἐπέρχεται διανοητικὴ κατὰπτωσις.» «Σύστημα ὑπερβολικῆς διανοητικῆς ἐργασίας εἶναι ἐσφαλμένον ὅπως δὴποτε ἐξετασθῇ. Ἐσφαλμένον ὅσον ἀφορᾷ τὰς πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεις, διότι τὸ πνεῦμα δὲν ἀφομοιοῖ, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, πέραν ὠρισμένου τινὸς ποσοῦ τροφῶν. Ἐσφαλμένον, διότι ἀποτέλεσμα ἔχει νὰ ἐμπνέῃ τὴν ἀποστροφὴν τῆς μελέτης². Ἐσφαλμένον ἀκόμη διότι ὑποθέτει ὅτι ἡ ἀπόκτησις τῶν γνώσεων εἶναι τὸ πᾶν ἐνῶ ἡ διορ-

1. Αὐτόθι. 2. Τοῦτο πάσχουσι τὰ 50 ο)ο τοῦλάχιστον τῶν ἡμετέρων μαθητῶν.

γάνωσις τῶν γνώσεων εἶναι πολὺ σπουδαιότερα. Διὰ τὴν ὀργάνωσιν ταύτην χρειάζεται χρόνος καὶ αὐτόματος ἐργασία τῆς σκέψεως. Δὲν εἶναι αἱ γνώσεις αἱ συσσωρευμέναι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ὅπως τὸ πάχος ἐν τῷ σώματι, πολύτιμοι τοιαῦται εἶναι αἱ γνώσεις, ὅσαι μετεβλήθησαν εἰς μῦς τοῦ πνεύματος. — Μηχανὴ σχετικῶς μικρὰ καὶ ἀτελής, ἀλλὰ βαδίζουσα ὑπὸ ὑψηλὴν πίεσιν, ἐκτελεῖ ἔργον πλειότερον ἢ μηχανὴ μεγάλη καὶ τελειοτάτη, ἥτις βαδίζει ὑπὸ μικρὰν πίεσιν. Εἶναι δὲ τρέλα θέλοντες νὰ τελειοποιήσωμεν τὴν μηχανὴν νὰ βλάπτωμεν τὸν λέβητα, ὥστε νὰ μὴ δύναται πλεον νὰ παράσχῃ ἀτμόν. Ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς ὑγιείας τοῦ σώματος εἶναι ὁ καθιστικὸς βίος· τοῦ δὲ πνεύματος, ἡ ἀπροσεξία. Τὸ ἰδεῶδες λοιπὸν τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ ἐλάχιστον χρόνον ὅλην τοῦ παιδίου τὴν προσοχὴν καὶ ἔπειτα νὰ τὸ ἀφήσῃ νὰ κινηθῇ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν δαπάνην.»

Καὶ ἐπὶ τέλους. — «Τὸ νὰ καλλιεργῶμεν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις οὕτως ὥστε νὰ παράγωμεν τὸν σωματικὸν ἐκφυλισμόν, εἶναι ἄντικρυς ἐναντίον τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσιν ὅλαι αἱ φροντίδες, ὅλαι αἱ δαπάναι καὶ αἱ μέριμναι τῆς ἀγωγῆς.»

Αὐτὰ ἐγράφησαν διὰ τὴν ἐν ἀγγλικαῖς σχολαίῳις ὑπερκόπωσιν!

Ὁ δὲ Γάλλος Guyau¹ ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ Montaigne, ὅτι διὰ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ σκληρυνθῶσιν οἱ μύες, καὶ τὴν τοῦ J. J. Rousseau, «ὅσον ἀσθενέστερον τὸ σῶμα, τόσον περισσότερον διατάσσει· ὅσον ἰσχυρότερον, τόσον περισσότερον ὑπακούει.» καὶ ἐπιφέρει: Ἡ διανοητικὴ ὑπερκόπωσις κουράζουσα τὸ σῶμα θέτει εἰς ἀνισορροπίαν τὸ πνεῦμα αὐτό. Ὁ Chadwick², ἐπιθεωρῇ τῆς τῶν σχολείων ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔκαμεν ἐν Λονδίῳ τὸ ἐξῆς πείραμα: Τάξεώς τινος ἔλαβε τὸν 1ον, 3ον, 5ον καὶ ἐξῆς μα-

1. Guyau. Education et Héredité. Félix Alcan, éditeur. 1889. Σελὶς 97 καὶ ἐξῆς. 2. Αὐτόθι.

θητὰς καὶ ἀπετέλεσέν ἰδιαίτερον τμήμα, οὗ τὸ παράλληλόν ἀπετέλεσαν ὁ 2ος, 4ος, 6ος, καὶ οὕτω καθεξῆς τῆς αὐτῆς τάξεως. Τὸ ἐν τμήμα ἀφῆκε νὰ διδίσκηται κατὰ τὸ σύνηθες πρόγραμμα καὶ σύστημα· τὸ ἄλλο μόνον τὸν ἥμισυν χρόνον ἐδιδίσκετο, ἀλληλοδιαδόχως δὲ εἶχε μίαν ὥραν διδασκαλίας καὶ μίαν ὥραν διαχύσεως καὶ παιδιῶν.¹ Τὸ ἀποτέλεσμα τὸ μαντεύομεν ὅλοι. Τὸ δεύτερον τοῦτο τμήμα, ὅπως εἰς τὰ παιγνία, τὸν ἀθλητισμὸν καὶ τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν κατέβαλε τὸ πρῶτον, τὸ κατέβαλεν ἐπίσης καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν εἰς τὰς γνώσεις καὶ τὰ μαθήματα· ἦσαν ἀσυγκρίτως ὑπέρτεροι. — Θὰ ἴδωμεν κατωτέρω καὶ ἄλλο ἀξιόλογον ἐν Ἀγγλίᾳ πείραμα, ἐπὶ τῶν ἰδίων περίπου βάσεων.

Ὁ Guyau δὲν δέχεται τὴν ὑπερκόπωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πρώτης παιδείσεως ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Γαλλίας, καθόσον, λέγει, διὰ τῶν συχνοτάτων ἀπουσιῶν καὶ τῆς σπανίας φοιτήσεως, αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπενεργήσῃ· παραδέχεται αὐτὴν διὰ τὰς ἀστικὰς σχολὰς τῶν πόλεων καὶ τὰς σχολὰς τῆς μέσης παιδείσεως. Περὶ ὑπερκοπώσεως ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις λέγει ὅτι παρατηρεῖται μόνον περιοδικῶς ἐν καιρῷ τῶν ἐξετάσεων· ἡ φυσικὴ παρακράτησις ἐκτελεῖται διὰ τῆς φοιτητικῆς ἀμελείας καθ' ὅλον τὸν υπόλοιπον χρόνον τῆς φοιτήσεως. — Εἰς τὰς γραμμὰς ταύτας χαράσσεται σχεδὸν ἐντελής καὶ ἡ εἰκὼν τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, μὲ μόνην τὴν σημείωσιν ὅτι ἐν ταῖς ἀστικαῖς σχολαῖς ταῖς ἡμετέραις ἡ ὑπερφόρτωσις εἶναι φρικωδεστέρα διὰ τῆς διδασκαλίας τριῶν ἀκόμη γλωσσῶν, ἃς δὲν βλέπομεν εἰς τὰ ἀντίστοιχα γαλλικὰ προγράμματα, ὧν αἱ δύο ξέναι, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Τουρκικὴ, καὶ μία νεκρά, ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὑπερκοπώσεως ἡ Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις τῆς Γενεῦης προτείνει αἱ πρῶται μόνον ὥραι νὰ ἀφιερώνωνται εἰς μαθήματα ἀπαιτοῦντα διανοητικὴν ἐργα-

1. Τὰ συγκριτικὰ ταῦτα πειράματα, (ὧν τὴν ἱστορικὴν ὑπαρξιν ἀγνοοῦσι πολλοί), εἶναι σπουδαιότατα διὰ τὴν μελέτην τοῦ ὅλου ζητήματος.

σίαν συντονωτέραν. Ὁ δὲ Guyau ὑποδεικνύει πρὸς μίμησιν ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ὥραι ἐργασίας σχολικῆς (συμπεριλαμβανομένης ἐννοεῖται καὶ τῆς μελέτης) διὰ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν, ὀρίζονται 6, 7 ἢ 8 τὸ πολὺ ὥραι, καὶ ὅτι ἐν Γερμανίᾳ τὸ μεταξὺ δύο μαθημάτων διάλειμμα διαρκεῖ 15 λεπτά. Ἐν Ἀμερικῇ ἐπικρατεῖ ὁ κανὼν τῶν τριῶν 8. 8 ὥραι ὕπνου, 8 ἐργασίας καὶ 8 ἐλευθέρως κινήσεως. — Δὲν εἶναι ἄκαιρον ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ἐν ἐπίγραμμα ἀρχαῖον, τοῖ Λουκιανοῦ νομίζω :

Ἐξ ὥραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτάς,
γράμμασι δεικνύμεναι, Ζ Η Θ Ι λέγουσι βροτοῖς.

Ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς Α. Mosso¹ γράφει : «Τὰ παιδία ἀποσπώμενα ἀπὸ τὴν ἡσυχον ζωὴν, τὴν ὁποῖαν διῆγον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ των καὶ ἀποστελλόμενα εἰς τὸ σχολεῖον δὲν αἰσθάνονται κατ' ἀρχὰς μεγάλην ἀδιαθεσίαν καὶ δὲν ἐξαντλοῦνται ὑπὸ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, διότι τὸ νέον τῶν πραγμάτων τὰ διασκεδάζει· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἢ ἐπὶ μακρὸν προσηλουμένη προσοχή των ἀρχίζει νὰ τὰ κουράζῃ, νὰ τὰ ἐξαντλῇ, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ κρᾶσις των εἶναι μᾶλλον ἀσθενική. Δυνάμεθα νὰ τὸ ἐννοήσωμεν, βλέποντες τὴν ὥχρότητα νὰ ἀντικαθιστᾷ τὴν ὥραϊαν ροδίνην χροιάν τῆς ἡλικίας ταύτης. Τὰ παιδία γίνονται ὀλιγώτερον ζωηρά, ὀλιγώτερον χαρωπά· χάνουσι τὴν ὄρεξιν, γίνονται μᾶλλον εὐερέθιστα, μᾶλλον σκυθρωπά καὶ παραπονοῦνται διὰ πονοκεφάλους.

Ὁ καθηγητὴς Finkelnburg² συνώψισεν ὡς ἐξῆς τὰ ἀποτελέσματα τῆς σχολικῆς ὑπερκοπώσεως· «διαταράξεις τῆς ὁράσεως καὶ κυρίως μυωπία· συμφόρησις ἐγκεφαλικὴ ἐκδηλουμένη διὰ πονοκεφάλων· αἱμορραγίαι τῆς ρινὸς καὶ ἱλιγγος· τάσεις πρὸς κύρτωσιν τῆς σπονδυλικῆς στήλης· ἀνορεξία καὶ δυσπεψία· προδιαθέσεις εἰς πνευμονικὰς πα-

1. Α. Mosso. La fatigue Intellectuelle et physique. IV édition 1905, F. Alcan éditeur. Σελὶς 180 καὶ ἐξῆς. 2. Αὐτόθι.

θήσεις· σκολιώσεις τῆς σπονδυλικῆς στήλης· ἐγκεφαλικά· ἀσθένειαι· νευροπάθειαι καὶ νευροσεισμός· καὶ (διὰ τὰ κοράσια) διαταράξεις τῶν ἐμμήνων ροῶν.»

Μόλις ἡγέρθη τὸ ζήτημα τοῦτο, συνέδρια, ἀκαδήμειαι, κοινοβούλια, ἐπιτροπαὶ ἀναρίθμητοι ἐνησχολήθησαν εἰς αὐτό. Καὶ ὑπάρχει ἤδη ὀλόκληρος εἰδικὴ βιβλιοθήκη. Ὑπάρχουσιν εἰδικαὶ ἐφημερίδες, ὅπως ἡ τοῦ Kotelmann, ἐκδιδομένη ἐν Ἀμβούργῳ (παρὰ τῷ Voss) ἀπασχολούμεναι διὰ τὴν σχολικὴν ὑγιεινὴν. Εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βέρνης ὑπάρχει μάλιστα καὶ εἰδικὴ ἔδρα ταύτης.

Ὁ Axel Key, καθηγητῆς τῆς φυσιολογίας εἰς Στοκχόλμην, ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τούτοις σύγγραμμα σπουδαιότατον καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμεναι ἐν Σουηδίᾳ ἔρευναι ἀποδεικνύουσι διὰ τρόπου ἀκαταμαχίτου ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις καθίστατο ὑπερβολικῶς κοπιώδης καὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς τῶν παιδίων... Ὁ Axel Key ἀποδεικνύει ὅτι τὸ περισσότερον βλάπτει τοὺς μαθητὰς εἶναι ἢ παρατεταμένη ἀκίνησις, ὥστε πρέπει νὰ τοῖς παραχωρηθῇ περισσότερος χρόνος διὰ νὰ τρέχωσιν ἐλευθέρως, καὶ μακρότερος χρόνος διὰ τὴν χώνευσιν. Ἐκ τῆς γενομένης παρατηρήσεως ταύτης εἰς τὰ Σουηδικὰ σχολεῖα προκύπτει, ὅπερ καὶ ἡ στατιστικὴ τοῦ ἀξιολογίμου κ. Φλωρᾶ ἀπέδειξε διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς, δηλαδὴ μόνον τὸ ἥμισυ τῶν μαθητῶν ἦτο ἐντελῶς ὑγιές. Οὕτω 36 ο)ο ἦσαν χλωρωτικά καὶ 10 ο)ο εἶχον σκολίωσιν. Ἐκτὸς δὲ τῆς μυωπίας ὁ αὐτὸς ἐν Σουηδίᾳ καὶ Δανίᾳ εὔρε τὰ 40 ο)ο τῶν παιδίων ὑποφέροντα ἐκ χρονίων παθήσεων. Τὴν ἐξάντλησιν ταύτην καὶ παραμόρφωσιν ἀποδίδει εἰς τὴν ὑπερκόπωσιν, τὴν ἐκ σχολικῶν γραφικῶν καθηκόντων καὶ μελέτης προερχομένην. Ἐν Ἀγγλίᾳ, μολονότι ἡ χώρα αὕτη ὑπερτερεῖ πάσας τὰς λοιπὰς ἀπὸ ἀπόψεως ὑγιεινῆς, οἱ ἔφηβοι ὑποφέρουσιν ἐπίσης ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, ἥτις τοῖς ἐπιβάλλεται. Ὁ Ballantyne¹, καθηγητῆς τῶν παι-

¹. A. Mosso, αὐτόθι.

δικῶν νοσημάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Edimbourg, ἐδημοσίευσεν πρὸ ὀλίγου ἀκόμη εἰς τὴν Lancette μελέτην περὶ τῆς ὑπερκοπώσεως ἐν Ἀγγλίᾳ. Κατ' αὐτὸν τὸ ἰδεῶδες μιᾶς σχολῆς ὀφείλει νὰ τείνῃ εἰς τὴν ἴσην διανομὴν ἐργασίας καὶ παιγνίων, διανοητικῆς καὶ σωματικῆς ἐργασίας... Ἴδου τὰ συμπεράσματα τοῦ σπουδαιότατου τούτου ἄρθρου: «Νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ ὑγιεῖναι διατάξεις τῆς σχολῆς καὶ νὰ δοθῇ πλεοτέρα προσοχὴ εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν· διδασκαλία ποικιλωτάτη ἵνα συγκρατῇ ἐν διεγέρσει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν· ὦραι ἀλληλοδιάδοχοι παιγνίων καὶ μαθημάτων· διατάξεις, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ μὴ ἀκούωσι τὸ μάθημα ἔχοντες ὑγροὺς τοὺς πόδας· χρήσις πινάκων ἐπεξηγητικῶν τοῦ μαθήματος· κατάργησις τῶν μαθητικῶν καθηκόντων καὶ χρεῶν κατὰ τὰς διακοπὰς.»

Καὶ ἰδου τὸ πείραμα τοῦ Ch. Payet ἐν Ἀγγλίᾳ, περὶ οὗ ἔλεγον ἀνωτέρω. Ἐλάχιστα εὐχαριστημένος ἐκ τῶν προόδων τάξεώς τινος ἐσκέφθη νὰ τὴν διαιρέσῃ εἰς δύο τμήματα. Τὸ ἐν ἐξήκολούθησε διδασκόμενον κατὰ τὸ παλαιὸν πεπλανημένον σύστημα· τοῦ ἄλλου ὁ χρόνος διηρέθη ἐξ ἴσου μεταξὺ παιγνίων καὶ μαθημάτων. Εἰς τὴν λήξιν τῆς σχολικῆς περιόδου τοῦ τελευταίου τούτου τμήματος αἱ πρόοδοι κτλ. κτλ. Ἐνθυμήθητε τὸ πείραμα Chadwick.

Ὁ Al. von Humboldt λέγει: Ἡμῶν 17 ἐτῶν καὶ δὲν ἐγνώριζον τίποτε· οἱ διδάσκαλοί μου δὲν προέλεγον τίποτε καλὸν δι' ἐμὲ καὶ τὸ μέλλον μου. Ἀλλ' ἐὰν εἶχον παραδεχθῇ τὰς μεθόδους των, ἐὰν ὑπέκνυτον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των, τὸ σῶμα μου καὶ ἡ εὐφυΐα μου θὰ κατεστρέφοντο διὰ παντός.»

«Ἡ ὀκνηρία τῶν παιδίων, λέγει ὁ Maurice de Fleury,¹ ἔχει πολλάκις τὴν αἰτίαν τῆς ἢ εἰς κακὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἢ εἰς ἐγκεφαλικὴν τινα ἀσθένειαν.»

Ἀλλ' εἶναι ἄρκετὰ αἱ γινώμαι αὗται. Ἄν τόσα λυπηρὰ

¹. Docteur Maurice de Fleury. Le corps et l'âme de l'enfant. Armand Colin 1899. Σελὶς 217.

ἀποτελέσματα ἐπιφέρη ἢ ὑπερκόπωσης ἐκεῖ, ὅπου καὶ κτίρια καὶ προγράμματα καὶ διδακτικὰ ὄργανα καὶ μέθοδοι καὶ συστήματα ἄριστα ὑπάρχουσι, πόσας ἄρά γε καταστροφὰς θὰ ἐπιφέρη παρ' ἡμῖν, ὅπου ἀπὸ τοῦ ἐλαττωματικοῦ κτιρίου, ἐλαττωματικῶν ὑγιεινῶν ὄρων, ἐλαττωματικῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς, ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως διδασκαλίας χειροτεχνίας, ὀργάνων ἐκπαιδευτικῶν, χαρτῶν, πινάκων καὶ τῶν τοιούτων μέχρι τοῦ ἐλαττωματικοῦ ἀλλ' ὑπερκομῶντος προγράμματος ξένου πρὸς τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα καὶ τὰς ἀνάγκας μας, μέχρι τῆς μεσαιωνικῆς μεθόδου, μέχρι τῆς προσθέτου διδασκαλίας τριῶν ἔτι γλωσσῶν, τὰ πάντα συντρέχουσιν ἵνα ἐπιταχύνωσι τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὑπερκοπώσεως;

Ἐθιξα δι' ὀλίγων τὴν διδασκαλίαν τῆς χειροτεχνίας ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν σχολαῖς καὶ ἀναγκάζομαι νὰ προσθέσω λέξεις τινὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖος τῶν ἡμετέρων προγόνων εἶπεν· ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται διότι ἔχει χεῖρας. Ὁ δὲ Guyau προσθέτει· ἡ χειροτεχνία εἶναι ὑγιεινὴ καὶ ἐνισχύει τὴν φυλὴν ἐν τῷ ἀτόμῳ. Ἐν Ἀγγλίᾳ παρὰ τὰς σχολὰς ὑπάρχουσιν ἐργαστήρια, ὅπου οἱ μαθηταὶ ἐξασκοῦνται εἰς διαφόρους χειροτεχνικὰς ἐργασίας ξυλουργικῆς καὶ μεταλλευτικῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐπιδεξιῶν ἐργάτου. Οὕτω ἐξ ἐκείνου, ὅπερ πρῶτος ὁ J. J. Rousseau ἐξέφερεν ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον, οἱ πρακτικοὶ Ἀγγλοὶ ἐξήγαγον ὅτι ἡδύναντο νὰ ἐπωφεληθῶσιν. Ἐν Ἀμερικῇ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Πανεπιστήμια οἱ φοιτῶντες καταγίνονται εἰς τινὰ τέχνην. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰθάκης λ. χ. ἡ ἐργασία τῶν φοιτητῶν ἐπληρώθη (τὸ 1870) ἀντὶ 15.000 φρ. Ἄλλως τε ἀπεδείχθη ὅτι τρεῖς ὥραι χειροτεχνικῆς ἐργασίας δὲν βλάπτουσι καθόλου τὴν ἐργασίαν τοῦ πνεύματος. Ὁ Emerson¹ λέγει: Ἡ ἐργασία τῶν χειρῶν εἶναι σπουδὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Σκοπὸς δὲν εἶναι ὁ μαθητῆς νὰ διδαχθῇ μίαν τέχνην ἐντελῶς, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ἀναπτύξῃ τὰς διανοητικὰς, αἰσθητικὰς καὶ

1. Guyau. Éducation et Hérité. Σελὶς 110 καὶ ἐξῆς.

φυσικὰς τοῦ δυνάμεις, τὴν πραγματικὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά του. Ἡ τράπεζα τοῦ ξυλουργοῦ καὶ ὁ ἄκμων τοῦ σιδηρουργοῦ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην χωρὶς δι' αὐτὸ νὰ πρόκειται νὰ δημιουργηθῇ ὁ μαθητῆς ξυλουργὸς ἢ σιδηρουργός. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι θὰ ἐξοικειωθῇ μὲ τὰς ιδιότητας τοῦ ξύλου καὶ τοῦ σιδήρου, θὰ συνηθίσῃ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὰς χεῖράς του νὰ ἐργάζωνται ἀπὸ κοινού, θὰ ἐθισθῇ ὁ παῖς εἰς τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν καὶ θὰ μάθῃ νὰ ἐκτελῇ καλλιτεχνικῶς ἀντικείμενον, οὗτινος δίδεται τὸ σχεδιάσμα. Οὕτω συμπληροῦται ἡ διδασκαλία τῆς Ἰχνογραφίας, τῆς διδούσης τὸ σχῆμα, τῆς χειροτεχνίας διδούσης τὴν ὕλην.

Τὸ δὲ γαλλικὸν πρόγραμμα ὑπο τὴν ἐπιγραφὴν — Φυσικὴ ἀγωγή — ἀναφέρει τὰ ἐξῆς:

...«Ἡ φυσικὴ ἀγωγή προτίθεται ἀφ' ἐτέρου: νὰ δώσῃ εἰς τὸν μαθητὴν ἐνωρὶς τὰς ἀρετὰς τῆς ἐπιδεξιότητος καὶ ἐκινήσιος, τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς χειρός, τὴν ταχύτητα καὶ ἀσφάλειαν τῶν κινήσεων, αἵτινες πολύτιμοι δι' ἅπαντας, εἶναι ἰδιαίτατα ἀναγκαῖαι εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς πρώτης παιδείας, προοριζομένους τὸ πλεῖστον εἰς ἐπαγγέλματα χειροτεχνικά. — Χωρὶς δὲ νὰ ἀπολέσῃ τὸν κύριον αὐτῆς χαρακτήρα ἰδρύματος παιδευτικοῦ καὶ χωρὶς νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐργαστήριον, ἡ ἀστικὴ σχολὴ δύναται καὶ ὀφείλει νὰ δώσῃ ἀρκούσαν μερίδα εἰς τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος, ἵνα προετοιμάσῃ καὶ προδιαθέσῃ οὕτω, τοὺς ἄρρενας διὰ τὰς μελλούσας ἐργασίας των τοῦ ἐργάτου καὶ στρατιώτου, τὰ θήλεα, διὰ τὰς ἀπασχολήσεις τὰς οἰκιακὰς καὶ τὰ ἔργα τῶν γυναικῶν.»¹

Δὲν εἶναι ἄρά γε δυνατόν νὰ εἰσαχθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1887 εἰσήχθη ἡδη ἐν Γαλλίᾳ, χώρα πολὺ ὑπερτερούσῃ ἡμῖν κατὰ τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν;

Ἡ δὲ σχολικὴ ὑπερκόπωσις παρ' ἡμῖν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προερχομένη ἐκ τριῶν κυρίως ἀφορμῶν: α') ἐκ τῶν

1 Programmes annexés à l'arrêté du 18 Janv. 1887, etc.

σχολικῶν διατάξεων· β') ἐκ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας καὶ γ') ἐκ τῆς πληθώρας τῆς διδακτέας ὕλης.

Πρὶν δὲ καταλήξω εἰς συμπέρασμα, περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας ἀναφέρω τὰ ἐξῆς:

Ὅτε πρό τινων ἐτῶν συνέστη ἐν Γαλλίᾳ ἐπιτροπὴ ἐκ βουλευτῶν καὶ τοῦ κόσμου τῶν γραμμάτων πρὸς ἐξέτασιν τῶν κακῶς ἐχόντων ἐκπαιδευτικῶν συνεσωρεύθη ἐκ τῶν ἐπερωτήσεων καὶ ἐρευνῶν αὐτῆς ἐργασία περιληφθεῖσα εἰς 6 ὀγκώδεις τόμους εἰς μέγα σχῆμα. Μόνος ὁ Gustave Le Bon ἀνέγνωσεν ἐπισταμένως τούτους. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης τοῦ ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Ἐπιθεωρήσει (Σεπτ. 1901) καὶ ἐξ αὐτῆς ἀποσπῶμέν τινας γραμμάς.

«Ὅ,τι πρὸ πάντων μὲ ἐξέπληξεν ἀναγινώσκοντα τοὺς ἐξ τούτους ὀγκώδεις τόμους εἶναι ἢ πλήρης ἄγνοια, ἐν ᾗ φαίνονται εὐρισκόμενοι τόσοι ἔξοχοι ἄνθρωποι, τῶν στοιχειωδῶν ψυχολογικῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ βασίλῃται ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἐκπαίδευσις. Δὲν στεροῦνται βεβαίως κυριαρχούσης ιδέας ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Ἔχουσι μίαν γενικῶς δεκτὴν, τόσον ἐναργῆ διὰ τοὺς ὀφθαλμούς των, ὥστε μάταιον τοῖς φαίνεται ἀκόμη καὶ τὸ νὰ τὴν συζητήσωσιν.

»Ἡ κυριαρχοῦσα αὕτη ιδέα, βάσις κλασσικὴ τῆς παιδείσεως καὶ ἀγωγῆς τῶν λατινικῶν φύλων¹ εἶναι ἡ ἐξῆς: μόνον διὰ τῆς μνήμης αἱ γνώσεις εἰσέρχονται ἐν τῇ νοήσει καὶ παραμένουσιν. Ὅθεν μόνον ἀποτεινόμενοι πρὸς τὴν μνήμην τοῦ παιδίου δυνάμεθα νὰ τὸ διδάξωμεν καὶ ἐκπαιδεύσωμεν. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ σπουδαιότης τῶν καλῶν προγραμμάτων καὶ τῶν καλῶν ἐγχειριδίων. Τὸ μαυθάνειν λοιπὸν ἐκ στήθους τὰ μαθήματα καὶ τὰ ἐγχειρίδια, ἀποτελεῖ τὸ κυριώτατον μέσον τῆς διδασκαλίας.» — «Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὴν ἐπικινδυνότεραν καὶ ἀπαισιωτέραν τῶν θεμελιωδῶν ἀποπλανήσεων τῆς διδασκαλίας· ἐκ δὲ τῆς συνεχίσεως τοῦ σφάλματος τούτου παρὰ τοῖς λατινικοῖς λαοῖς ἀπορ-

¹ Καὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

ρέει ἡ ἀδιαφιλονίκητος αὐτῶν μειονεξία κατὰ τὰς μεθόδους τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς.

»Διὰ τὸν ψυχολόγον τοῦ μέλλοντος θὰ θεωρηθῇ ἀντικείμενον βαθείας ἐκπλήξεως πῶς τόσοι ἄνθρωποι ἔξοχοι, πλήρεις γνώσεων καὶ πείρας συνῆλθον διὰ νὰ συζητήσωσι τὰς ἐπενεγκτέας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν μεταρρυθμίσεις καὶ εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν κατήλθεν ἡ ιδέα νὰ θέσῃ τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις: Πῶς τὰ πράγματα εἰσέρχονται ἐν τῷ νῷ καὶ πῶς προσηλοῦνται ἐν αὐτῷ; Τί ἀπομένει ἐξ ὅλων ὅσα διὰ τῆς μνήμης εἰσέρχονται; Ἡ μνημονικὴ ἀπόκτησις εἶναι διαρκής;... Οἱ παιδαγωγοί μας ἀγνοοῦν ὅτι μεταξὺ τῶν διαφορῶν μέσων, ἅτινα ἐπιτρέπουσι τὰς συσχετίσεις τὰς δημιουργοὺς τῶν ἀντανεκλαστικῶν κινήσεων¹, τὸ χειρότερον μέσον εἶναι ἡ διδασκαλία διὰ τῶν βιβλίων καὶ τῆς μνήμης καὶ τὸ **μόνον** ἴσως, ὅπερ ἀδυνατεῖ ν' ἀποφέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.»

Ἀποβλέψατε τώρα εἰς τὸ πλῆθος τῶν διδακτικῶν ἐγχειριδίων, εἰς τὴν ἀποστήθισιν τὴν ἀναπαυτικῶς ἐν τοῖς σχολείοις μας ἐξαπλουμένην, εἰς τὴν ἑλλειψιν τῶν συλλογῶν καὶ πινάκων διὰ τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν καὶ σκέφθητε κατὰ πόσον ἡ ἐκ τῆς ἀποστήθισεως ὑπερκόπωσης ὄχι μόνον ἐπιβλαβὴς ἀλλ' αὐτόχρημα καὶ ἀνωφελὴς εἶναι. Κατ' ἐλάχιστον ὄριον 80 ο)ο τῶν ἡμετέρων μαθητῶν λησμονοῦσι τὸ ἐπόμενον ἔτος (δὲν λέγω ἐνωρίτερον), ὅσα ἐκ στήθους πολὺ καλὰ ἔμαθον προηγουμένως. Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Montaigne λέγων «Sçavoir par cœur n'est pas sçavoir». Καὶ ὁ Spencer «Τὸ νὰ θεωρῇ τις ὡς ἀποδειχθὲν ὅτι ἡ καλυτέρα διδασκαλία εἶναι ἡ ἀπὸ τῶν βιβλίων εἶναι πρόληψις μεσαιωνικῆς.»

Δὲν ἀναφέρω καὶ ὅτι ἀπλὴ ἐπισκόπησις τοῦ παρ' ἡμῖν προγράμματος θὰ ἀπεδείκνυε πασιφανῶς ἄγνοιαν πλήρη

¹ Κατὰ τὸν G. Lebon ἡ διδασκαλία ὀφείλει νὰ καταστήσῃ τὴν κατ' ἀρχὰς συνειδητὴν πράξιν, διὰ τῆς ἑξεως, ἀσυνειδήτου «Faire passer le conscient dans l'inconscient.»

καὶ ἀκατανόητον τοῦ τε ἐθνικοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν, καὶ διὰ τὰ μὴ καταχρῶμαι ἐπὶ πλέον τῆς κάλωσύνης σας, συμπεραίνων ἀναφέρω ὅσα, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, θεωρῶ ἐφαρμοστέα ἀμέσως καὶ ἐφαρμόσιμα.

Ἀφορῶσι ταῦτα κυρίως τὰς παρ' ἡμῖν ἀστικὰς σχολάς.

Α'. Ὅσάκις τάξεις τις δὲν ἔχῃ μάθημα, ἢ δὲν ἀπασχολῇται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ διδασκάλου εἰς μελέτην καὶ ἐκτέλεσιν τῶν γραφικῶν καθηκόντων τῆς ἐπομένης ἡμέρας, ἀπολύεται τῆς σχολῆς.

Β'. Αἱ 4 πρῶται τάξεις ὀφείλουσι ν' ἀπασχολῶνται τοῦλάχιστον ἐπὶ 5 ὥρας καθ' ἑβδομάδα εἰς τὸ μάθημα τῆς Γυμναστικῆς.

Γ'. Ἡ διάρκεια τοῦ μαθήματος κατ' ἀνώτατον ὅριον ὀρίζεται εἰς 45 λεπτά, μεθ' ὃ ἔπεται διάλειμμα 15 λ. Μετὰ δὲ δώρον πρωινήν ἐργασίαν (8 — 10 π. μ.) ἀκολουθεῖ διάλειμμα 1)2 ὥρας. Τὸ μεσημβρινὸν ὅμως διάλειμμα δεόν νὰ διαρκῇ δύο ὥρας.

Δ'. Ἀποφεύγεται ἡ συμπάραστασις δύο τάξεων ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ, ὧν ἡ μία νὰ διδάσκηται καὶ ἡ ἄλλη νὰ ἀργῇ ἢ παρακολουθῇ.

Ε'. Ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος τὸ μ. μ. διάστημα διατίθεται εἰς σχολικὸν περίπατον, (ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν Dumesnil¹ αἱ σχολαὶ ἀργοῦσι Τετάρτην μ. μ. καὶ Σάββατον μ. μ.).

ΣΤ'. Αἱ δύο μετὰ μεσημβρίαν σχολικῆς ἐργασίας ὦραι ἀφιεροῦνται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Γυμναστικὴν, Ἰχθυογραφίαν, Καλλιγραφίαν, Ὡδικὴν καὶ Χειροτεχνίαν ἢ Ἐργόχειρα.

Ζ'. Αἱ ὦραι ἐργασίας τῆς σχολῆς καθ' ἑβδομάδα ὀρίστέαι ὡς ἑξῆς: διὰ τὴν Α' τάξιν 22 (12 πρωινὰ 10 μ. μ.). διὰ τὴν Β' τάξιν 25 (15 πρ. 10 μ. μ.)· διὰ τὴν Γ' 28 (18 πρ. 10 μ. μ.)· διὰ τὴν Δ' 31 (21 π. 10 μ. μ.)· διὰ τὴν Ε' καὶ ΣΤ' 34 (24 πρ. 10 μ. μ.).

¹ La Pédagogie dans l'Allemagne du Nord, Ch. Delagrave Éditeur. Σελὶς 20.

Η'. Ἐκάστη τῶν ἀστικῶν σχολῶν δεόν νὰ ἐφοδιασθῇ ἐπαρκῶς μετὰ τοὺς ἀναγκαιοῦντας χάρτας, πίνακας Ἱερᾶς Ἱστορίας, Φυσιογνωσίας, Ἀνατομίας, Κοσμογραφίας, Φυσικῆς, Ἱστορίας ἀκόμη, μετὰ συλλογὰς Φυσικῆς ἱστορίας, Χημείας, Φυσικῆς, Γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ ὀργάνων, Ἀνατομικῆς, Ἰχθυογραφικῶν προτύπων, ἐκμαγείων καὶ σχεδίων κτλ. κτλ. «Εἶναι ἐντροπή, λέγει ὁ Laisant¹ νὰ μὴ ἔχῃ ἐκάστη σχολὴ ὑπὸ στοιχειώδη μορφήν, τὸ νηπιῶδες ἐργαστήριον τῆς Φυσικῆς, τὸ μικροσκοπικὸν Χημείον τῆς, τὰ ὑποδείγματα, τὰ μουσεῖά τῆς. Θὰ συνεπληροῦντο ταῦτα, ἀνεξόδως σχεδόν, τῇ προσθήκῃ ἀθურμάτων τινῶν, τὰ ὅποια βλέπομεν κατὰ τὴν προσέγγισιν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, καὶ ἅτινα, προϊόντα ἐφήμερα λησμονούμενα καὶ περιφρονούμενα μετ' ὀλίγον, εἶναι πολλάκις ἀληθῆ θαύματα ἐπινοήσεως μηχανικῆς ἢ φυσικῆς. Τὰ ἀθύρματα ταῦτα δύνανται καὶ πρέπει νὰ συντελῶσι πρὸς ἐκπαίδευσιν.»

Βεβαίως δὲν προβαίνω μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἶπω καὶ ἐγὼ ὅπως ἐν τῇ βουλῇ ὁμόρου κράτους—τὸ βιβλίον, ἰδοὺ ὁ ἐχθρός. Τὸ σκέπτομαι, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἴσως, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐκφράζω ἀκόμη, διότι πολλὰ πρὸ τούτου δεόν νὰ λεχθῶσι καὶ πραγματοποιηθῶσιν.

Καὶ ὑποβάλλω εἰς ἐπιψήφισιν τὴν ἐξῆς εὐχὴν.

Τὸ καθ' ἡμᾶς πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν σχολῶν δεόν νὰ ἀναθεωρηθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπερκόπωσιν, ἣν προξενεῖ τοῖς μαθηταῖς.

«Εἰς ὑμᾶς ἐναπόκειται ἡ διόρθωσις τῶν κακῶς κειμένων. Κοινὸν δ' ὅλων μας καθήκον, ὑπὲρ πάν ἄλλο σπουδαιότερον, ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ διαπαιδαγώγησις τῶν μεθ' ἡμᾶς γενεῶν.²»

Ὁ κ. ἈΘ. Ἰωάννου ἀνγχινώσκει: Οὐδεὶς τῶν προλαλησάντων ἔθιξε τὸ πρῶτον τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων: τὸ

¹ L'éducation fondée sur la science, Félix Alcan 1904. Σελὶς 50

² Laisant αὐτόθι σελ. 153.

περὶ σχολικῶν κτιρίων καὶ ἐπίπλων. Ἴσως διότι οἱ πάντες ἐξήρτησαν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐκ τοῦ διορισμοῦ σχολικῶν ἱατρῶν. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει δευτέρα γνώμη περὶ τοῦ ὅτι ἐν πλειονότητι τὰ σχολικά μας κτίρια καὶ ἐπιπλα δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τοὺς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπιστημονικὸν ἤδη κῦρος περιβεβλημένους, πανταχοῦ δὲ καὶ ἐνταῖθα εὐτυχῶς εἰς τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνεγειρόμενα κτίρια ὑπὸ σπουδαιοτάτην ἐποψιν λαμβανομένους, ὅρους τῆς Ὑγιεινῆς.

Ἐὰν ἐξαίρεσώμεν εὐάριθμά τινα σχολικὰ κτίρια τῆς Πρωτευούσης πάντα τὰ λοιπὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παρουσιάζουσι σοβαρὰς ἐλλείψεις. Οὐδεὶς, πιστεύω, ὁ φανταζόμενος ὅτι αἱ ἐλλείψεις αὗται παραμένουσι, διότι ἄγνωστοι μὲν καὶ ἀφανεῖς ταῖς ἐνδιαφερομέναις ἀρχαῖς, δὲν ὑπάρχει δὲ ἐπόπτης ἱατρὸς διὰ νὰ ὑποδείξῃ αὐτάς. Ἐφορεύοντες ὅμως ἱατροὶ ὑπάρχουσιν ἐν ἀπίσαις σχεδὸν ἀνεξαιρέτως ταῖς κοινότησιν. Αὐτοὶ τε βεβαίως καὶ οἱ διευθύνται μετ' ἄλλοις παρατηροῦσι τὸ ἀκατάλληλον τῶν αἰθουσῶν τῶν παραδόσεων μὴ παρεχουσῶν πολλαχοῦ οὐδὲ τὸ τρίτον τοῦ κατὰ μαθητὴν ἀπαιτουμένου τετραγωνικοῦ μέτρου τοῦ χώρου· βεβαίως παρετήρησαν τὸ ἀκατάλληλον τῶν αὐτοσχεδίων καὶ ἀνθυγιεινότητων θρανίων οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην κλίσιν καὶ ἀπόστασιν τῶν ἀναλογίων πρὸς τὰ βάθρα ἐχόντων, οὔτε τὰ ἀνάλογα ἐρεϊσίνωτα, οὔτε τὸ ἀνάλογον τῆς ἡλικίας ὕψος· βεβαίως παρετηρήθη πλειστάκις τὸ ἀνθυγιεινὸν τῆς διὰ τῶν ἀπηρχαιωμένων σαρώθρων καθαριότητος. Πολλαχοῦ ἱατροὶ τε ἔφοροι καὶ διευθύνται παρετήρησαν ὅτι εἶναι ἀδύνατον αἱ διὰ σχολικὰ κτίρια ἐνοικιαζόμεναι οἰκίαι ν' ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἀποστολὴν καὶ προορισμὸν αὐτῶν· ὅτι ἢ κατὰ δωμάτια θερμανσις, μάλιστα διὰ σιδηρῶν θερμαστρῶν καὶ δὴ τῶν ἐκ λεπτοῦ σιδηροῦ ἐλάσματος ἀποτόμως πυρουμένων καὶ ἐπιτροπουσῶν τὴν εἰς τὰ δωμάτια διαπίδυσιν τῶν ἐπιβλαβῶν δηλητηριωδῶν προϊόντων τῆς καύσεως, εἶναι ἀνθυγιεινοτάτη· βεβαίως δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἢ ὅλως ἀκατάλληλος ὅστας τῶν παίδων ἐν καιρῷ γραφῆς ἢ ἀναγνώσεως παρὰ

τὴν φυσιολογικὴν θέσιν τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τῶν πλευρῶν, παρὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς εὐκρινοῦς ὀψεως προδιαθέτουσα εἰς ραχίτιδα, μυωπίαν κ.τ.τ. Ἐν τούτοις διὰ τί αἱ ἐλλείψεις αὗται γνωσταί, γνωστόταται, παραμένουσιν ἔτι καὶ θὰ παραμένωσιν; Διὰ τί ἡ κοινότης τοῦ Σταυροδρομίου μεθ' ὅλας τὰς θυσίας αὐτῆς δὲν ἠξιώθη ἔτι ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ὅλως ἀκατάλληλου κτιρίου τῆς ὁδοῦ Μιναρέ; Διὰ τί τὸ Λύκειον τοῦ κ. Χαδζηχρήστου ἐξακοκουθεὶ ἔτι νὰ λειτουργῇ ἐν τῷ κτιρίῳ ἐκείνῳ, παρ' ὅλην τὴν διακαῇ ἐπιθυμίαν τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ πρὸς ἀπόκτησιν καταλλήλου κτιρίου; Διὰ τί ὁ πολυάνθρωπος Γαλατᾶς ἀπὸ δεκαετίας καὶ ἐπέκεινα ἐργαζόμενος δὲν ἠδυνήθη ἔτι νὰ πῆξῃ εὐεργετικὴν φωλεὰν διὰ τοὺς παῖδας; Πάντες βεβαίως ἀπέναντι αὐτῶν τῶν πολλαπλῶν διὰ τί θὰ ἀνομολογήσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι δυσυπέρβλητα, ἀνυπέρβλητα προσκόμματα. Καὶ δὴ ἀπέναντι αὐτῶν ποῖαν εὐεργετικὴν, ἐπιτακτικὴν, ἐκτελέσιμον εὐχὴν θὰ διατυπώσῃ ἡ παροῦσα ὁμήγυρις καὶ εἰς ποῖον ἀπὸ μηχανῆς θεὸν ἢ ἄνθρωπον, ὅστις θὰ δυνηθῇ νὰ ὑποδείξῃ ἐξ ἀμηχάνων μηχανᾶς καὶ ἐξ ἀπόρων πόρους, διὰ νὰ αἴρωνται βαθμηδὸν τοῦλάχιστον αἱ σπουδαιοτάται αὗται ἐλλείψεις τῶν σχολικῶν κτιρίων, ἐπίπλων, μέσων θερμάνσεως κ. τ. τ.;

Προκειμένου ἤδη περὶ τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν παίδων εἰσαγομένων ἢ εὕρισκομένων ἤδη ἐν σχολικοῖς κτιρίοις **ὑγιεινοῖς** φρονῶ ὅτι πᾶσα εὐσυνείδητος ἐργασία σχολικῆς ἱατρικῆς ἐποπτείας θέλει εἶναι εὐεργετικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ. Ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ οἱ ἐπόπται ἱατροὶ θὰ ἔχωσι βεβαίως ὁδηγοὺς ἐτοίμους ἐργασίας ἀλλαχοῦ γιγνομένας εἴτε δοκιμασθείσας εἴτε ὑπὸ δοκιμὴν εὕρισκομένας, θὰ παρακολουθῶσι εἴτε τὸ ἐν Γαλλίᾳ ἤδη εἰσηγμένον σύστημα τῶν livrets Sanitaires ἢ carnets scolaires de Santé, ἐν οἷς θὰ ἀναγράφονται ἐπιμελῶς καὶ κατὰ ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα τὰ πορίσματα τῆς καθαρᾶς ἱατρικῆς ἐξετάσεως, τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς φυσιολογικῆς τῶν ὀργάνων τῶν αἰσθήσεων, εἴτε οἷονδήποτε ἄλλο προσφορώτερον κρινό-

μενον διὰ τὰς ἐνταῖθα συνθήκας τοῦ βίου σύστημα, ἐκ δὲ τοῦ μέσου ὅρου τῶν τριχῇ οὕτω γενομένων ἐξετάσεων κατὰ περιόδους τακτὰς θὰ ἐξελέγχηται ἡ κανονικὴ ἢ μὴ κανονικὴ πορεία τῆς τε σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν παίδων καὶ θὰ ὑποδεικνύονται τὰ ἀπαιτούμενα ἐκτελέσιμα μέτρα διὰ τὰς τυχόν παρατηρηθησομένας ἐλλείψεις, εἴτε ἐκ νοσημάτων εἴτε ἐκ κακῶν ἔξεων, εἴτε ἐξ ὑπερκοπώσεως. Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν μάλιστα αἰτίαν ἐὼν τὰ ἡμέτερα προγράμματα παρουσιάζουσιν ἀνωμαλίας πανθομολογουμένας δὲν θὰ ὑπάρχη, φρονῶ, δευτέρα γνώμη πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ ἀνασύνταξιν αὐτῶν λαμβανομένων ἀτυχῶς ὑπ' ὅψιν τῶν ὅλως ἀλλοίων κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ ἔποψιν ἐμπορικῆν καὶ συναλλακτικῆν καὶ δὴ τῶν ἀπαιτήσεων πρὸς ἐκμάθησιν πολλῶν γλωσσῶν. Οὕτω δὲ φρονῶ ὅτι κανονίζονται ἀθορύβως καὶ ὁμαλῶς πάντα τὰ ἄρθρα τὰ ἀναγραφόμενα ἐν μὲν τῷ Α' κεφαλαίῳ τοῦ διαγράμματος **τρία**, ἐν δὲ τῷ Β' μέχρι τοῦ 10ου ἄρθρου.

Τέλος προκειμένου περὶ τοῦ ἐνδεκάτου καὶ τελευταίου ἄρθρου μετὰ τὰ κατὰ τὰς προηγουμένας συνεδρίας ἱκανῶς διαμειφθέντα καθ' ἃ ἐδείχθη τοῦλάχιστον ὅτι οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀναγνωρίζουσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ μαθήματος τῆς Ὑγιεινῆς τολμῶ εὐθαρσῶς καὶ ἐπιστημονικῶς νὰ διαμαρτυρηθῶ πρὸς τινα προφορικῶς τε καὶ ἐν ἀξιολόγῳ ἐγχαυρίῳ φύλλῳ διατυπωθέντα.

Οὐδεμία τάσις ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν πρὸς ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀποκλεισμὸν τῶν κ.κ. ἱατρῶν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς. Ἐλλειψις συνειδήσεως καὶ ἠθικὴ δολοφονία θὰ ἦτο τοῦτο, εἰ οἱ καθηγηταὶ ἔλεγον τὰ ὅσα εἶπον ἐξ ἀπλοῦ διδασκαλικοῦ ἐγωισμοῦ ἐν πλήρει δὲ γνώσει τῆς ἑαυτῶν ἀνικανότητος διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑγιεινῆς, εἴτε ὡς αὐτοτελοῦς μαθήματος εἴτε ὡς παραρτήματος τῆς Ἀνθρωπολογίας, τῆς Βοτανικῆς καὶ Χημείας. Ἀνομολογῶ ὅτι ἐν τῇ κατωτέρᾳ παιδεύσει τὸ μάθημα τοῦτο ἔσται καρποφόρον διδασκόμενον παρὰ παιδαγωγοῦ ἀποφοίτου διδασκαλείου, ἐν ᾧ

τὸ μάθημα τῆς γενικῆς ὑγιεινῆς εὐρέως διδάσκεται. Ἐν δὲ τῇ γυμνασιακῇ παιδεύσει ὁ εἰδικὸς καθηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ διὰ καταλλήλων παρασκευασμάτων καὶ πρακτικῆς διδασκαλίας μυνὼν τὸν μαθητὴν εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ **μικροκόσμου**, ὁ διὰ συστηματικῆς ἀνατομῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἴτε ἐπὶ καταλλήλων προπλασμάτων, εἴτε δι' ἀνατομῆς αὐτῶν τῶν φυσικῶν ὀργάνων καὶ σπλάγχχνων θετικὰς γνώσεις εἰς τὸν μαθητὴν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σώματος παρέχων, ἀπορῶ πῶς δὲν θὰ ἔχη τὰ προσόντα νὰ γνωρίζῃ τοὺς ὀρισμένους ἐκείνους κανόνας καὶ διατάξεις τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς, ἔστω καὶ ὡς αὐτοτελοῦς μαθήματος, ὅπως τοῦτο ἀθορύβως γίνεται ἀπὸ πενταετίας ἐν τῷ Ζωγραφείῳ ὑπ' ἐμοῦ, ἀναγκαζομένου εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην μετὰ τὴν ἤδη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Μ. Αὐθεντοπούλου γενομένην καταγγελίαν.

Ἀλλὰ ὁμολογητέον καὶ τοῦτο, ὅτι γίνεται ἐν σχολῇ παρεχούσῃ τοὺς πλείστους τῶν ἀπαιτουμένων ὅρων τῆς σχολ. ὑγιεινῆς ὡς ἄμεσα καὶ ἀπὸ ὑποδείγματα τῶν λεγομένων, ἐν σχολῇ ἐχούσῃ διαζύγιον μετὰ τῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς φρονῶ ὅτι οὐτε καὶν πρέπει νὰ θίγηται τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς, διότι σὺν ἄλλοις τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τῆς ὑγιεινῆς τοῦ σχολικοῦ κτιρίου, θρανίων, ὑπονόμων, ποσίμου ὕδατος κτλ. διδασκόμενον ἐν σχολῇ ἀνθυγιεινῇ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν θὰ παρουσίαζε ἀντίφασιν κωμικήν.

Ὁ κ. **Κλ. Κοκκολάτος** ἀναφέρει ὅτι ἡ Σεβ. Αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις διώρισεν ἤδη ἱατροὺς ἐπόπτας τῶν σχολῶν καὶ ὅτι τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς διδάσκεται εἰς τὰ ὀθωμανικὰ γυμνάσια ὑπὸ ἱατρῶν ἀπὸ τριετίας. Ἐπίσης πλὴν τῆς ἱατρικῆς ἐποπτείας καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑγιεινῆς ὑπὸ ἱατρῶν ἐφήρμοσεν ἤδη καὶ τὸ Ἀρμενικὸν πατριαρχεῖον, ὥστε ἐπιβλητικῇ πλέον καθίσταται καὶ παρ' ἡμῖν ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς, ὡς μαθήματος αὐτοτελοῦς καὶ ὑπὸ εἰδικοῦ ἱατροῦ διδασκόμενης.

Ὁ κ. **Ν. Φερμάνογλους** λέγει ὅτι ὡς ἔχει παρ' ἡμῖν τὸ

σχολικὸν πρόγραμμα ὑπάρχει ὑπερκόπωσης καὶ φθορὰ τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν, δι' ὃ δέον, καθ' ὃ λίαν ἐπιστημονικῶς ἀνέφερεν ὁ κ. Δ. Δαμασκηνός, συντόμως νὰ ληφθῶσι τὰ κατὰλληλα μέτρα. Ἐπίσης ἡ γυμναστικὴ παραμελεῖται ἢ, ὅπου γίνεται, καταναλίσκεται περὶ τὴν ἀνόργανον τὴν μὴ συμβάλλουσαν εἰς τὴν ὑγίειαν ὅσον ἡ ἀνόργανος. Διὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑγιεινῆς λέγει ὅτι παρενόησις συμβαίνει μεταξὺ καθηγητῶν καὶ ἱατρῶν καθόσον δὲν ζητοῦσιν οἱ ἱατροὶ νὰ φέρωσι προσκείμενα εἰς τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων οὔτε νὰ φανερῶσιν ἀπ' αὐτῶν τὴν διδασκαλίαν ταύτης, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ προσέλθωσιν ἐπικουροὶ εἰς τὸ ἔργον των, ὡς ἐπόπται τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς, μεταδίδοντες ὑπὸ τύπον συμβουλῶν τὰς ἀναγκαζούσας ἐκ τῆς ὑγιεινῆς γνώσεις.

Ὁ κ. Ὁ Ἀνδρεάδης ὑποστηρίζει καὶ πάλιν ὅτι δέον νὰ ὁρισθῶσιν ἔμμισθοι ἱατρικοὶ ἐπόπται, οἵτινες νὰ προτείνωσιν ὅπου δεῖ, ὅτι χρῆζει βελτιώσεως. Διὰ δὲ τὸ πρόσωπον, ὅπερ θὰ διδάξῃ τὴν ὑγιεινὴν φρονεῖ ὅτι ἡ ἐκλογή δέον ν' ἀφιεθῇ εἰς τὰς ἐφορείας, δυναμένας νὰ ἐκλέξωσιν εἴτε ἐκ τῶν καθηγητῶν εἴτε ἐκ τῶν ἱατρῶν.

Ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης λέγει ὅτι διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἱατρικῆς ἐποπτείας τῶν σχολῶν ὅλοι εἴμεθα σύμφωνοι. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῆς Ὑγιεινῆς δὲν πρέπει ν' ἀνατεθῇ εἰς ἱατροὺς καὶ δι' ἄλλους παιδαγωγικοὺς λόγους καὶ διότι οὗτοι θ' ἀναγκάζωνται νὰ διακόπτωσι τὸ μάθημα προσκαλούμενοι πλησίον ἀσθενῶν. Μόνον ὑπὸ πρακτικὴν μορφήν, ὡς διετύπωπεν ὁ κ. Ν. Φερμάνογλους, εἶναι δυνατὴ ἡ περὶ ἱατρῶν διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς. Συμφωνῶν δὲ μετὰ τοῦ κ. Δ. Δαμασκηνοῦ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ὑπερκόπωσης προτείνει νὰ ἀναθεωρηθῇ ὅχι μόνον τὸ τῆς πρώτης ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μέσης παιδείας πρόγραμμα.

Ὁ κ. Θ. Φλωρᾶς λέγει: Ἐξακολουθῶ νὰ φρονῶ ὅτι ἀνεῖ τῆς σωματικῆς ὑγείας δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὑγεία πνευματικὴ. Δέον ἐπομένως νὰ ἔχωμεν ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἐπιδιψιλεύσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας τὴν τοιαύτην φροντίδα καὶ τὰ ὄργανα ταῦτα δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλοι ἢ οἱ ἱατροὶ. Ἀρχὴ τῆς συνεδρίας πρώτη καὶ κυρία εὐχή θὰ ᾔτο νὰ συναγείρῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὅλους, ὅσοι παραδέχονται τὴν γνώμην ταύτην καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ εὐρεθῇ ὁ καταλληλοτέρως τρόπος πρὸς εἰσχωγὴν τῶν σχολικῶν ἱατρῶν. Καὶ τούτου θεσπισθέντος τὰ λοιπὰ ζητήματα θὰ προκύβουν μόνον τῶν εἰς τὸ μέσον καὶ

τότε ἕκαστος θὰ δυνήθῃ ὅταν ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀρμοδιότητα νὰ ἐκφέρῃ καὶ τὴν γνώμην του. Τότε μόνον θὰ δυνήθωμεν νὰ ἐγκύψωμεν καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἄλλων ἀλλαχοῦ ἐν ἐνεργείᾳ συστημάτων καὶ νὰ ἐκλέξωμεν τὸ εὐχρηστότερον.

Ὁ κ. Γ. Παχτικός λέγει: Μετὰ λύπης παρατηρῶ ὅτι μαθηταὶ μικρᾶς ἡλικίας φοιτῶσιν εἰς τὰ θέατρα παραμένοντες μέχρι τοῦ μεσονυκτίου καὶ πέραν. Δέον νὰ ληφθῇ φροντίς καὶ περὶ τούτου καθόσον ὑπὸ τε σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἐποψὴν θάπτεται ἡ ὑγεία τῶν μαθητῶν.

Ὁ κ. Ἰ. Ἀδριώτης. Ὡς διδάσκαλος ὀφείλω νὰ εἶπω ὅτι οὐδεμίαν παρενόησιν ὑφίσταται μετὰ διδασκάλων καὶ ἱατρῶν, ὡς εἶπεν ὁ κ. Ν. Φερμάνογλους, καθόσον οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀντιφρονῶν διὰ τὴν ἀνάγκην σχολικῆς ἱατρικῆς ἐποπτείας. Ὅτε πρὸ ἐτῶν μοὶ ἐδόθη ἀφορμή, ὡς ὑπέμνησε χθὲς ὁ συνάδελφος κ. Μ. Αὔθεντόπουλος, συμφωνῶν μετὰ τῶν συνργατῶν τῆς παιδείας εἶπον ὅτι αὐτόχρημα εὐεργετικὴ θὰ ᾔτο ἡ ἱατρικὴ ἐποπτεία. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνω καὶ νῦν ἔτι μᾶλλον εὐχαρίστως, διότι οἱ κύριοι ἱατροὶ αὐθορμητῶς καὶ δωρεὰν ἀναλαμβάνουσι τὴν ἐποπτείαν ταύτην. Μὲ ἐνθυμίζει δὲ τοῦτο ὁμοίον τι γεγονός ἐν Breslau, ὅπου προκειμένου νὰ εἰσχωθῇ ἡ ἱατρικὴ ἐποπτεία εἰς τὰς σχολὰς καὶ συζητουμένου καὶ ἐκεῖ, ὅπως τῶρα περ' ἡμῶν, τοῦ τρόπου τῆς καταλληλοτέρας δράσεως, ἐξήκοντα σχεδὸν ἱατροὶ ἐδήλωσαν αὐθορμητῶς ὅτι προσφέρουσι δωρεὰν τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἔγινε θεσμὸς πλέον ἢ ἐποπτεία αὕτη. Τολμῶ δὲ νὰ προσθέσω ὅτι αἱ διάφοροι καταστατικαὶ περὶ τῆς ὑγείας τῶν παιδῶν ἐνός σχολείου, αἵ τε ἐν Εὐρώπῃ καὶ αἱ ἐνταῦθα γινόμεναι, δὲν ἐκφάνουσι ἐπ' ἀκριβεῖα τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῆς σχολῆς διότι ἐν αὐταῖς δὲν δηλοῦται πόσκι καὶ ποῖκι ἀσθένειαι ὀφείλονται πράγματι ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σχολήν. Θὰ ἐπεθύμουν δὲ τό γ' ἐπ' ἐμοὶ νὰ ἐπιτείνετο εἰ δυνατὸν ἡ ἱατρικὴ ἐποπτεία καὶ εἰς τὸν οἶκον, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ καὶ διὰ ταύτης στενωτέρως σύνδεσις οἴκου καὶ σχολῆς, πράγμα εὐεργετικώτατον ὑπὸ πολλὰς ἐσόδους. Τοιοῦτος θεσμὸς ἱατρικῆς ἐποπτείας συνδεούσης σχολὴν καὶ οἶκον ὑπάρχει ἐφηρμοσμένος ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ αὐτὸς θεωρεῖται ὁ τελειότατος, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω· εἶναι τὸ ἰδεῶδες, εἰς ὃ πρέπει νὰ τείνῃ ὁ θεσμὸς οὗτος. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ μά-

θημα τῆς ὑγιεινῆς νομίζω καὶ σήμερον παρ' ὅλα τὰ λεχθέντα, ὅτι θὰ ἐβλάπτομεν μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ προγράμματος τῶν παρ' ἡμῖν σχολείων, τὸ μὲν ἀναγράφοντες αὐτὸ ὡς ἰδιαιτέρον μάθημα, τὸ δὲ ἀναθέτοντες τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ εἰς ἄλλον ἢ τὸν ἀρμόδιον διδάσκαλον.

Ἡ κ. Ἑρριέτα Κωνσταντινίδου καταθέτει ἐγγράφως τὰς ἐξῆς γνώμας αὐτῆς : Τολμῶ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι οὐδένα τῶν παρισταμένων λανθάνει τὸ ἀξίωμα τῆς Παιδαγωγικῆς ὅτι νοσούσης τῆς ψυχῆς νοσεῖ καὶ τὸ σῶμα ἀλλὰ καὶ νοσοῦντος τοῦ σώματος ἀσθενεῖ καὶ ἡ ψυχὴ. Ἀφοῦ δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν τοιοῦτον ἀξίωμα τῇ ἀνθρωπότητι προβάλλεται, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γυνὴ ἐκλήθη ὁ θεσμοφύλαξ τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος, διατί νὰ μὴ εἰσαχθῇ τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς κατὰ τρόπον ἐπακτὸν καὶ ἐν ὀρισμέναις ὥραις ἀναγραφόμενον καὶ ἐν τῷ προγράμματι τῶν Ἀστικῶν σχολῶν τῶν θηλέων; Διατί ἐνῶδένθεωρεῖται ὑπερκόπωσης ἡ διδασκαλία τῆς Βοτανικῆς καὶ Ὁρυκτολογίας ἐν τοῖς Παρθεναγωγείοις, τῆς πολυτελείας ταύτης τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, διότι ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ φιλοκαλίας αὐτῇ ἀναπτύσσεται καὶ διὰ τῶν ἐργοχειρῶν καὶ τῶν ἄλλων καλλιτεχνικῶν, διατί νὰ μὴ κριθῇ μᾶλλον ἀπαραίτητον τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς, ἥτις θὰ καταστήσῃ τὸ σκάφος ἀπρόσβλητον καὶ ἀκλόνητον εἰς τοὺς κοινωνικοὺς κλύδωνας καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς τοῦ βίου ἀγῶσιν; Διατί νὰ θεωρηθῇ ὑπερκόπωσης ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς τοῦ σώματος, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ προωρισμένου ὡς ὄργανον τῆς ψυχῆς; Περὶ δὲ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ μαθήτρια ἀπομνημονεύουσα οὐδὲν καρποῦται, τοῦναντίον ὁ Rousselot λέγει ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀπομνημονεύσεως διαφυλάττει καὶ διασώζει τὰ πλεῖστα, ἅτινα προϊόντως τοῦ χρόνου κατέχει ὡς κτῆμα. Ἄλλως τί ὠφελεῖ διάνοια ἐξόχως ἀναπτυχθεῖσα ἢ μεγαλοφυΐα εἰς σῶμα ἀσθενικὸν καὶ φθῖνον; Ποίας σωματικὰς δυνάμεις θὰ ἐξαντλήσῃ πρὸς εὐεργετικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ αὐτοῦ βίῳ δρᾶσιν; Ἐπειδὴ δὲ ἀκριβῶς ἐκ τῆς μικρᾶς μου πείρας τοῦτο κατενόησα καὶ ἐκ τῶν δύο προηγουμένων ἡμερῶν τῆς συζητήσεως τοῦτο ἐπο-

ρίσθην τὸ συμπέρασμα, ἐτόλμησα νὰ ἐκφέρω τὴν γνώμην ὅτι ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς οὐδεμία ὑπερκόπωσης προσηγήσεται, καὶ ἐπικροτῶ εἰς τὴν γνώμην τοῦ κ. εἰσηγητοῦ περὶ σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ τῶν ληπτέων μέτρων.

Μηδενὸς ζητοῦντος τὸν λόγον ὁ κ. Πρόεδρος παρχωρεῖ τὴν προεδρίαν τῷ α' Ἀντιπροέδρῳ κ. Δ. Οἰκονομίδῃ καὶ λέγει τὰ ἐξῆς :

Ἐπειδὴ λόγος ἐγένετο περὶ τῶν ὑπομνημάτων σχολικῆς ὑγιεινῆς, τὰ ὅποια τὸ Βιολογικὸν τμήμα, τὸ μὲν πρὸ ἐπταετίας, τὸ δὲ πρὸ πενταετίας ἀπέστειλεν εἰς τὸν Σύλλογον ἡκούσθη δὲ καὶ ἡ φράσις ὅτι καὶ τότε ἀπὸ τῶν κεράμων ἤρξάμεθα, δηλ. ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐν τῶν ὑπομνημάτων ὑπεβλήθη ὑπ' ἐμοῦ, κατ' ἀνάγκην ὀφείλω νὰ παντήσω δι' ὀλίγων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Κατὰ τὸ 1901 ὡς μέλος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρείας ἔλαβον μέρος εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ὁδηγίων πρὸς τοὺς διδασκάλους τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, αἱ ὅποια ἐξετυπώθησαν καὶ μετεφράσθησαν εἰς τέσσαρας γλώσσας. Τούτων τὴν τουρκικὴν μετάφρασιν ἡ Α. Ε. ὁ Δ' Ζεβδέτ Βέης διευθυντῆς τῆς ἐφημερίδος «Ἰκδām» ἐκτυπώσας εἰς 10.000 ἀντίτυπα διένειμεν εἰς τὰς Μουσουλμανικὰς σχολὰς, παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὴν προσενεχθεῖσαν τότε, ὅπου δεῖ, ἑλληνικὴν μετάφρασιν οὐδὲν ἐγένετο.

Εἰς τὰς ὁδηγίας ταύτας γίνεται μὲν λόγος ὅτι δέον νὰ διδάσκωσιν οἱ διδάσκαλοι τὴν ὑγιεινὴν, διδασκομένην καὶ ταύτην ὡς δεῖ ἐν τοῖς διδασκαλείοις, ἀλλὰ δίδονται καὶ αἱ ἀπαιτούμεναι ὁδηγίαι, καὶ περὶ τῆς ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν καὶ τῶν μαθητῶν καὶ ὀρίζονται τὰ δέοντα γενέσθαι κατὰ τὰς κολλητικὰς νόσους καὶ ἐπιδημίας κ. τ. τ. ὡς καὶ ὁδηγίαι διὰ τὰς πρώτας βοηθείας μέχρι ἐλεύσεως τοῦ ἱατροῦ.

Συγχρόνως συνεζητεῖτο τὸ ζήτημα καὶ ἐν τῷ Βιολογικῷ τμήματι τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, τὸ ὅποιον τὰ ἀποτελέσματα τῶν συζητήσεων καὶ τὰ δέοντα γενέσθαι δι' ἐκθέσεως τοῦ κ. Γ. Νούλη κατὰ τὸ 1901 παρέπεμψεν εἰς τὸν Σύλλογον πρὸς ὑποβολὴν εἰς τὰ σεπτὰ Παιδιαρχεῖα.

Ἐπὶ δύο ἔτη οὐκ ἦν φωνή, οὐκ ἦν ἀκρόασις, ἡ δὲ ἐκθεσις αὕτη εὑρέθη κατὰ τὸ 1903 ἀποκειμένη εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Συλλόγου, ἐνῶ ὑπὸ τοῦ βιολογικοῦ τμήματος ἐθεωρεῖτο ὑποβληθεῖσα, ὅπου δεῖ.

Τῇ 26ῃ Μαρτίου 1903 ὑπέβαλον ὑπόμνημα ἐν ᾧ μετὰ συντομῶ-

τάτην εισηγήσιν περί τῆς σπουδαιότητος τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς ὑποδεικνύω σχέδιον ἐφαρμογῆς τοιαύτης γράφων: «Τὸ ἔργον ἀπαιτεῖ δύο τινά. Αὐτὴν τὴν σύνταξιν τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὰς σχολὰς ἡμῶν ὑγιεινοῦ κανονισμοῦ· καὶ Βον τὴν διοργάνωσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ.» Καὶ διὰ μὲν τὸ πρῶτον ὑποδεικνύω τὰ κεφαλαιώδη μέρη τοῦ Κανονισμοῦ, διὰ δὲ τὸ δεύτερον τὴν διοργάνωσιν ἱατρικῆς ἐποπτείας δι' ἐκάστην σχολήν, καθὼς καὶ κεντρικὴν τοιαύτην διὰ τὰς εἰδικὰς νόσους, καὶ προσκκλῶ τὰ μέλη τοῦ Βιολογικοῦ τμήματος ὅπως, ὅπου τὰ ὑλικά μέσχα ἐλλείπουσι, δωρεὰν νὰ προσφέρωσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν. Κατόπιν πάντων τούτων ὑπεδεικνύετο καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς εἰς τὰς διαφόρους σχολὰς ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ὁ τρόπος τῆς συντάξεως τῶν ἀπαιτουμένων ἐγχειριδίων ὑγιεινῆς, καὶ τρόπος διδασκαλίας τῶν τότε διδασκόντων, οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν βέβαια ὑπεύθυνοι διότι δὲν εἶχον διδασχθῇ καὶ τὸν σπουδαιότατον τοῦτον κλάδον τῆς παιδαγωγίας. Τὸ βιολογικὸν τμήμα ἀποδεξάμενον τὰ ἐν τῷ ὑπομνήματι ἐκείνῳ ἀπεφάσισε παμψηφεί ὅτι δωρεὰν θέλει προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ πρὸς τὰ σεπτὰ Πατριαρχεῖα.

Ἐπομένως οὐδαμῶς ἠρξάμεθα ἀπὸ τῶν κεράμων, ἀλλ' ἄλλοι ἠθέλησαν εἰς τοῦτο μόνον νὰ προσέξωσιν, ὡς μετέχον τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ μόνον τοῖς διδασκάλοις δῆθεν ἀνήκον. Ἀλλωστε καὶ σήμερον οἱ πλείότεροι τῶν διδασκόντων, τοσούτων προκειμένων σχολικῆς ὑγιεινῆς ζητημάτων, ἤψχοντο μόνον τοῦ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ἐπιμένοντες ἰδίᾳ εἰς τὸ ζήτημα ἐὰν οἱ ἱατροὶ δύνανται καὶ δέον νὰ ἀναλάβωσιν αὐτήν.

Ἐλέχθη ἐπίσης ὅτι τότε παρουσιάσαμεν βιβλίον ὑγιεινῆς ἐπιγραφόμενον «Douze leçons d'hygiène» καὶ τὸ ὅποιον κατεφάνετο ὅτι ἦτο προωρισμένον διὰ τὰ γυμνάσια. Τὸ βιβλιαρίον ἐκεῖνο ἦτο τοῦ ἱατροῦ κ. Élie Pecaut (Γ' ἐκδ. 1887) σημειοῦται δὲ ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ὅτι προώριστα διὰ τὰς τῆς πρώτης παιδείας σχολὰς, καὶ ἐξηγεῖται ἐν τῷ προλόγῳ διατὶ ἀπαιτεῖται ἴδιον βιβλίον καὶ ἰδιαιτέρως διδασκαλίᾳ τῆς ὑγιεινῆς εἰς τοὺς μαθητὰς τοιούτων σχολῶν.

Ἐνεκὰ τῆς τοιαύτης μονομεροῦς ἐξετάσεως τὸ Φιλολογικὸν τμήμα μετὰ πάροδον μηνῶν ἐπέστρεψεν ἀμφοτέρω τὰ ὑπομνήματα μετὰ τῆς γνώμης, ὅτι δὲν δύνανται ἰδίᾳ νὰ διδασχθῇ ἡ ὑγιεινὴ ὡς αὐτο-

τελὲς μάθημα καὶ μετὰ τῆς ἀποφθεγματικῆς ἀποφάνσεως ὅτι καθαιροῦνται οἱ διδάκτορες ἱατροὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς στοιχειώδους ἀνθρωπολογίας καὶ ὑγιεινῆς, προσεκαλεῖτο δὲ τὸ Βιολογικὸν τμήμα νὰ συντάξῃ τὸν Κανονισμὸν τῆς σχολικῆς ἐποπτείας. Ἀλλὰ ποίως; Ἐκείνης βεβαίως ἡ ὁποία δὲν θὰ ἦπτετο τῶν κυρίως ἐκπαιδευτικῶν θεμάτων. Διότι ἐκ νέου πάλιν καὶ τὸ νέον τοῦτο ἔργον θὰ ἤρχετο πρὸ τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος. Μήπως δὲ πλείοντα ὅσα ζητήματα καὶ προγράμματος καὶ διδασκαλίας καὶ ὑπερκοπώσεως δὲν εἶναι κοινά;

Τὸ δὲ Βιολογικὸν τμήμα κατιδὼν ὅτι, παρ' ὅλην τὴν καλὴν διάνοισιν, ἣν ἐπεδείξατο προσφερθὲν νὰ ὑπηρετήσῃ δωρεὰν εἰς τοσοῦτον πολύμοχθον καὶ δυσχερὲς ἔργον, ἐξηκολούθει ἀμοιβαία διαμφισβήτησις δικαιωμάτων, ἐθεώρησε καλὸν νᾶν κμείνῃ τὴν ἐκ τῆς μελέτης ὠρίμανσιν τοῦ ζητήματος. Ὅτε δὲ ἐν εἰδικῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συλλόγου ὁ κ. Θ. Φλωρᾶς ὠμίλησε περὶ τῆς ἐν Πρωσσίᾳ σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ ὑπέδειξε κατ' ἀντιπαράβολὴν καὶ ἐξ ὑπονοουμένων τίνα τὰ παρ' ἡμῖν ἐλλείποντα καὶ τί δέον γενέσθαι, τὸ μὲν Βιολογικὸν τμήμα προσῆλθεν εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀρξάμενην συζήτησιν ἀπέσχεν ὅμως αὐτῆς τὸ ἄλλο. Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπήντησα εἰς τὰς πρὸς τὸ ὑπόμνημά μου παρρηγήσεις. Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα προβαίνω εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τῆς ἐμῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος μελέτης, συμφώνως πρὸς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν.

Α'. Περὶ οἰκοδομῆς Σχολῶν. Ἐξ ὅλων τῶν κλάδων τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς ὁμολογητέον, ὅτι ἐπροσέξαμεν ἀπὸ τινος εἰς τὰ περὶ κτιρίου καὶ οἰκοδομῆς Σχολῶν, πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιτεκτόνων κατέγιναν εἰδικώτερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὁ ἱατρὸς ὅμως θεωρεῖται ἀκόμη περιττὸς πρὸς γνωμοδότησιν ἢ συνεργασίαν διὰ τὸ σχέδιον, οὔτε ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ὡς ἀλλαχοῦ Κανονισμὸς οἰκοδομῆς σχολῶν. Καίτοι δὲ διὰ τὴν οἰκοδομὴν σχολῶν τινῶν προεκηρύχθησαν διαγωνισμοί, δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπώμεν ὅτι κυριαρχοῦσιν ἀκόμη παρ' ἡμῖν οἱ μὴ εἰδικοί, ὑπὲρ τὴν γνώμην καὶ παιδαγωγῶν καὶ ἱατρῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων καὶ ἡ οἰκοδομὴ σχολῆς θεωρεῖται ζήτημα ἐλλείψεως χρήματος μόνον ἢ οἰκονομίας περὶ τὴν

οικοδομήν, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ ἀναγκαιοτάτης καὶ σκοπιμωτάτης προσθήκης ἢ μεταβολῆς.

Καὶ πρῶτον πλάνη φοβερὰ ἢ πίστις εἰς τὴν ἔλλειψιν χρήματος, διότι ἐν Κων]πόλει μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα 25 ἔτη ἔδαπανήσαμεν ὑπὲρ τὰς 150.000 λιρῶν δι' ἀνέγερσιν νέων σχολῶν ἢ εὐρείας σχολικὰς ἐπισκευάς. Συχνότατα δ' ἀναγινώσκομεν ὅτι ἐξεδόθη Αὐτοκρατορικὸς Ἰραδὲς πρὸς οἰκοδομήν σχολῶν εἰς τὰς δέινα πόλεις, κωμοπόλεις ἢ χωρία τῶν ἐπαρχιῶν, δαπανωμένων καὶ αὐτόθι βεβαίως χιλιάδων λιρῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου καίτοι πρυτανεύει δῆθεν κατὰ τὰς οἰκοδομὰς πνεῦμα οἰκονομίας ἐπὶ βλάβῃ τῆς σκοπιμότητος, ὑπάρχουσι σχολικὰ κτίρια, διὰ τὰ ὁποῖα ἄφθονον ἔδαπανήθη χρήμα.

Μεθ' ὅλας δὲ τὰς γενομένας δαπάνας καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῶν ὑπὸ τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς ἐπιβαλλομένων, οὐτ' ἐτηρήσαμεν τὰ δέοντα γενέσθαι οὔτε καθωδηγήσαμεν πρὸς τοῦτο τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἐὰν δὲ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἢ ἐξωτερικὰς σχολὰς τῆς τε πρώτης καὶ μέσης παιδείας, τὰς ἀνεγερθείσας κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἐν τῇ πόλει ἡμῶν, θέλομεν παρατηρήσει ἑλλείψεις πολλὰς, ἐξαρτωμένας καὶ ἐξ ἄλλων μὲν λόγων ἀλλὰ κυρίως ἐκ λήθης καὶ ἀγνοίας.

Εἰς πάσας σχεδὸν παρημελήθη ἢ ἐξεύρεσις τοῦ καταλλήλου καὶ ἐπαρκοῦς χώρου διὰ τε τὸ κτίριον καὶ τοὺς ἀναγκαστικῶς ἐπιβαλλομένους περιβόλους, κεντρικὰς αὐλὰς καὶ κήπους, καὶ ὅχι μόνον εἰς συνοικίας, ὅπου δῆθεν δὲν ὑπῆρχεν ἢ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ κατάλληλον γήπεδον, ἀλλὰ καὶ ὅπου χιλιάδες στρεμμάτων γῆς ὑπῆρχον, ἐκτίσαμεν σχολεῖα μετὰ πέντε ὀρόφων καὶ ὑπογείων ἀνηλίων καὶ ὑγρῶν.

Διὰ δὲ τὰς ἄλλας ἀτελείας ἀκροθιγῶς λέγω: Ἐν σχολῇ ἐσωτερικῇ, δι' ἣν ἔδαπανήθησαν περὶ τὰς 30.000 λιρῶν, τὰ στόμια τῶν ἀπαγωγῶν σωλήνων τῶν νιπτήρων, τῶν συγκοινωνούντων μετὰ τῶν ὑπονόμων κλείονται ἀτελῶς δι' ἀπλῶν

σωμάτων. Οἱ δὲ τοιοῦτοι νιπτήρες ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς τῶν κοιτῶνων.

Ἐν ἄλλῃ δὲ σχολῇ, πλὴν ἄλλων ἐλλείψεων, τὰ στόμια τῶν καπναγωγῶν τῆς κεντρικῆς διὰ θερμοῦ ἀέρος θερμαντικῆς συσκευῆς ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς τῶν ἀεραγωγῶν δωμάτων, ἀφ' ὧν διοχετεύεται ὁ θερμαινόμενος ἀὴρ εἰς τὰς παραδόσεις. Πλὴν δὲ τῆς βλάβης τῆς προερχομένης ἐκ τῶν διαφευγόντων ἀπὸ τὴν ἀτελῇ συναρμογῇ τῶν σιδηρῶν σωλήνων ἐπιβλαβῶν ἀερίων, προῆλθέ ποτε καὶ ἀθρόα δηλητηρίασις καὶ ἀσφυξία πολλῶν μαθητῶν, ὅτε ἐκτιναχθέντων τῶν πωμάτων τῶν στομιῶν, ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς πιέσεως, τὰ δηλητηριώδη ἀέρια διεχύθησαν εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς διαδρόμους.

Εἰς ὅλας δὲ τὰς νεοκτισθείσας ἐσωτερικὰς σχολὰς, οὐδεμία ἐλήφθη φροντίς περὶ γενικῆς τοῦ σώματος λούσεως καὶ μόνον ἢ κατόπιν ὠρίσθη ἢ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη μικρὰ αἷθουσα, ἐν ᾗ κατὰ δεκαπενθημερίαν ἢ ἐβδομάδα λούουσιν οἱ μαθηταὶ μόνον τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς πόδας. Εἰς τινὰς δὲ ἡναγκάσθησαν νὰ χρησιμοποιοῦσιν ἔπειτα κινητοὺς λουτήρας πρὸς λούσιν ὅλου τοῦ σώματος, ἀλλ' αὕτη ἦτο ἢ εἶναι πάντοτε προαιρετικὴ. Ὅπου δὲ ὑπάρχει τοιαύτη αἷθουσα καθαρισμοῦ εἶναι ἀπλοῦν δωμάτιον, εἰς τινὰς δὲ μόνον ἐκτίσθη ἐπίτηδες κεφαλοποδολουτήριον καὶ δὴ μετὰ μαρμαρίνων ποδολουτήρων, ἐνῶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ἡδύναντο νὰ κατασκευασθῶσιν οἱ ἀπαιτούμενοι δι' ὅλον τὸ σῶμα λουτήρες.

Κυρίως εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχολὰς, ὅπου ὀλίγος ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν, τὰ τῆς χωρητικότητος τοῦ κτιρίου καὶ τῶν παραδόσεων ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν ἔχουσι καλῶς, ἀλλ' ὅπου ὁ πληθυσμὸς τῶν μαθητῶν μέγας, δὲν ἐμελετήθη σοβαρῶς τὸ ζήτημα τοῦ χώρου, ἀπεναντίας δὲ ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα, ὅτι δέον νὰ προσλαμβάνωνται ὅσοι πλείστοι μαθηταί, ὅπερ οὐ μόνον σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ παιδαγωγικῶς καὶ διδακτικῶς κακόν. Μάλιστα, ἐξωτερικὴ τις σχολή, πρὸ τινων ἐτῶν οἰκοδομηθεῖσα, προεκήρυξε τὴν δωρεὰν πα-

ραδοχὴν τῶν μαθητῶν, ὅπως προσέλθωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς λοιπὰς σχολὰς ἢ τὰς ἐγκαθιδρυμένους ἀπὸ τινος εἰς μικρὰς καὶ σκοτεινὰς οἰκίας, τί ἄρα γε νὰ εἴπωμεν; Συνάδελφος ἐκλεγείς ἔφορος τοιαύτης σχολῆς μεγάλης κοινότητος παρητήθη θεωρῶν ἐγκληματικὴν τὴν χρησιμοποίησιν τοιούτου κτιρίου καὶ δὴ καὶ διὰ μέγα πλῆθος μαθητῶν.

Περὶ ἀερισμοῦ καὶ φωτισμοῦ. Εἰς τινὰς νεοκτισθείσας σχολὰς ἐγένετο μὲν σκέψις τις ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ τὰ περὶ φωτισμοῦ δὲν ἐξητάσθησαν κατόπιν διὰ τῶν καταλλήλων ὀργάνων ἂν ἀπέτυχον τὰ ὑπολογισθέντα κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν· εἰς ὅλας δὲ τὰς ἐσωτερικὰς σχολὰς δὲν καταβάλλεται ἡ δέουσα φροντίς περὶ τὸν νυκτερινὸν φωτισμόν.

Τὰ δὲ τοῦ ἀερισμοῦ κακῶς καὶ ἀτελῶς πολλαχοῦ κατεσκευάσθησαν, πολλαχοῦ δ' ἐπίσης ἂν μὴ πανταχοῦ παραμελεῖται πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν καθημερινὴν ἐπίβλεψιν περὶ τὸν ἀερισμόν ἐπὶ μεγίστη καὶ διαρκεῖ βλάβῃ τῶν μαθητῶν.

Περὶ θερμάνσεως. Εὐτυχῶς πανταχοῦ λειτουργεῖ ἡ διὰ καυσοξύλων ἢ λιθανθράκων θερμάστρα, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πολλαχοῦ ἡ δέουσα φροντίς περὶ τὴν πρέπουσαν καὶ σταθερὰν διατήρησιν τῆς θερμοκρασίας ἐν ταῖς παραδόσεσι καὶ μελετητηρίοις, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπερθερμαιομέοις, συντελοῦντος τούτου ἐκτὸς τῆς ἄλλης βλάβης καὶ ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ἡμερησίας ὑπερκοπώσεως.

Περὶ ὕδατος καὶ καθαρισμοῦ. Ὑπάρχει σχολὴ ἐσωτερικὴ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ὁποίας ἐδαπανήθησαν περὶ τὰς 25.000 λιρῶν χρησιμοποιοῦσα τὸ ὑέτιον ὕδωρ, ἀποθηκεύουσα τοῦτο ἐν δεξαμεναῖς. Ἀλλ' ἡ χωρητικότης τῶν δεξαμενῶν δυσανάλογος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς σχολῆς καί, ἂν δὲν βρέξῃ, ἄρχεται λειψυδρία διαρκοῦσα ἐπὶ μῆνας πολλάκις. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐν ὁμαλαῖς περιστάσεσι μετὰ φειδοῦς δαπανᾶται τὸ ὕδωρ, πολλῶ μάλλον ἐν λειψυδρίᾳ, πρὸς βλάβην τοῦ καθαρισμοῦ καὶ μαθητῶν καὶ σχολῆς. Εἰς τινὰς

σχολὰς ὅπου διωχετεύθη ὕδωρ τῶν Δέρκων, οἱ μαθηταὶ ἀντλοῦσιν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν κρουνῶν, ἀνέν διηθητηρίων, ἀλλ' ἐν ταῖς πλείσταις καὶ διοχέτευσις ἂν ὑπάρχῃ τὰ σιδηρὰ ἢ ἐκ ψευδαργύρου κιβώτια ἢ βυτία χρησιμοποιοῦνται καὶ ὁ τακτικὸς αὐτῶν καθαρισμὸς παραμελεῖται καὶ ὥς ἀνεκοινώθη ἄλλοτε εἰς τὴν Π. Κ. Ἐκπαιδευτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ πρασινόχροα ὕδατα ἔστιν ὅτε ἐν τοῖς τοιούτοις βυτίοις παρετηρήθησαν καὶ βάτραχοι ἐνδαιτώμενοι καὶ εἴτι ἄλλο ἀκόμη.

Καθαρισμός. Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξακολουθεῖ τελούμενος κατὰ τὸν βλαβερώτατον τρόπον. Ὀλίγη διὰ ραντισμοῦ κατάβρεξις, τὸ ἀτελὲς σκούπισμα, δι' οὗ νεφέλαι κονιορτοῦ μετ' ἀκαθαρσιῶν ποικίλων καὶ ἑκατομμυρίων νοσογόνων μικροβίων ὑψοῦμεναι ἐπικάθηνται ἐπὶ τῶν ὀροφῶν καὶ τοίχων καὶ σκευῶν καὶ ἐπίπλων καὶ δαπέδων. Πολλῶν δὲ σχολῶν τὰ δάπεδα ἤκιστα διαφέρουσι κατὰ τὴν καθαριότητα ἀπὸ τῶν δημοσίων ὁδῶν, μεσεβαστὸν πάχος κονιορτοῦ, τὸν ὁποῖον αἰωροῦσι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν αἱ ζωηραὶ κινήσεις τῶν παιδίων, ἅτινα καὶ διαρκῶς τὸν εἰσπνέουσιν. Εἰς πολλὰς σχολὰς μάλιστα διατηρεῖται ἀκόμη τὸ βλαβερώτατον καὶ κάκιστον σύστημα τοῦ ἐπιβάλλειν εἰς δύο ἢ τρία ἅπορα παιδία, κεκοπιακότα σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, μετὰ τὸ πέρασ τῶν μαθημάτων νὰ σκουπίζωσι τὴν σχολήν.

Ἡ δι' ὕδατος ἀφθόνου συχνὴ πλύσις τῆς σχολῆς σπανίως διενεργεῖται, ἀτελής δὲ καὶ ἡ τῶν ἀποχωρητηρίων, ἅπερ μάλιστα ἐν ταῖς πλείσταις σχολαῖς εἶναι πρωτόγονα. Ἡ δ' ἐτησία βαφὴ καὶ κρίσις τῶν τοίχων τῶν παραδόσεων κλπ. καὶ ἡ ἀδάπανος ἀπολύμανσις τῆς σχολῆς θεωρεῖται ἀκόμη παρὰ πολλοῖς τῶν ἡμετέρων, πολυτέλεια καὶ δαπάνη περιττή.

Ὁμολογητέον ἤδη ὅτι αἱ τοιαῦται ἀτέλειαι περὶ τὴν οἰκοδομὴν τῶν σχολείων, ἡ τοιαύτη ἀμέλεια καὶ ἀδιαφορία περὶ τὴν τήρησιν καὶ τῶν στοιχειωδестέρων κανόνων τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς καθαριότητος δὲν ἐξαρτᾶται τόσον ἐκ τῆς ἐλλείψεως χρημάτων ἢ ἄλλων μέσων, ἀλλ' ὅτι ἐν πολλοῖς

συμβάλλει εἰς τοῦτο ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καθήκοντος.

Ὅθεν εἶναι ἀνάγκη συντάξεως ὁδηγιῶν οἰκοδομῆς σχολῶν ὑπὸ τῶν σεπτῶν Πατριαρχείων καὶ ἐπιβολὴν αὐτῶν πανταχοῦ τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἀνάγκην τὰ σχέδια τῶν ἐν τῷ κλίματι τούτῳ ἀνεγειρομένων ὁμογενῶν σχολῶν στέλλονται εἰς τὰ σεπτὰ Πατριαρχεῖα, ὅπως ζητηθῇ ἡ νενομισμένη Αὐτοκρατορικὴ ἄδεια, δέον εἰδικὴ ἐπιτροπὴ νὰ ἐπιθεωρῇ πρότερον τὰ σχέδια ταῦτα ἂν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ διδόμενα τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς. Τὰ δὲ ἀφορῶντα τὴν λειτουργίαν, καθαριότητα ἀερισμὸν κ.τ.τ. τῶν σχολῶν ἐξαρτηθήσονται ἐκ τοῦ ἐπόπτου ἱατροῦ καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς, εἰδικοῦ κανονισμοῦ δυνάμενον νὰ ὀρίσῃ τὰ καθήκοντα ἀμφοτέρων, καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς καὶ δὴ τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς εἰς τοὺς διδάσκοντας, δι' ἧς οὗτοι θὰ κατανοήσωσιν, ὅτι ἡ τοιαύτη προσοχὴ καὶ ἐπιτήρησις ἀποτελεῖ σπουδαιότατον αὐτῶν καθήκον.

Β'. Περὶ θρανίου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κυριαρχεῖ τὸ θρανίον, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ παιδικῇ μας ἡλικίᾳ ἄνευ ἐρεισινώτου καὶ μέτρου καὶ μακρὸν δι' 6, 8 ἢ καὶ περισσοτέρους μαθητάς.

Ρητέον ὅμως ὅτι ἐν πολλαῖς σχολαῖς καὶ ἰδίᾳ τοῖς νεοτεύκτοις μετεκομίσθησαν τοιαῦτα κυρίως ἐξ εὐρωπαϊκῶν ἐργοστασιῶν. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω διατί προτιμήθη τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σύστημα τοῦ θρανίου, ἀφοῦ ἡ χρῆσις αὐτῶν γίνεται ὅλως ἐμπειρικῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέτρων τῶν διδομένων κατὰ μέσον ὅρον ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ στατιστικῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ καταμετρήσεως τῶν ἡμετέρων παίδων, ὅπως δυνηθῶμεν ἀσφαλῶς νὰ κρίνωμεν ποῖα τῶν θρανίων ἀναλογοῦν εἰς τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα μαθητὴν καὶ πότε δέον νὰ ἀλλάσσωσιν οἱ μαθηταὶ θρανία. Ἐπιβάλλεται δὲ τοῦτο καθόσον τό τε ἀνάστημα καὶ ἡ σχέσις τοῦ μεγέθους τοῦ θώρακος καὶ τῶν κάτω ἄκρων διαφέρει ἐν διαφόροις χώ-

ραις καὶ εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτῆς χώρας καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους.

Ὅτι δὲ βλάβη προέρχεται ἐκ τῆς ἀμελείας παρ' ἡμῖν περὶ τὰ θρανία ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἐρευνῶν ὅλων τῶν ἱατρῶν τῶν ἐξετασάντων τοὺς παρ' ἡμῖν μαθητάς καὶ διὰ τὰς κυρτώσεις καὶ σκολιώσεις τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ διὰ τὴν μυωπίαν αὐτῶν. Ἀλλωστε αἱ τοιαῦται ἐρευναι καὶ καταμετρήσεις εἶναι ἀναγκαιόταται σὺν τῇ ἐξετάσει τοῦ βάρους τῶν μαθητῶν πρὸς καθορισμὸν τῆς κατὰ τὴν σχολικὴν διαβίωσιν σωματικῆς καὶ παρ' ἡμῖν αὐξήσεως τῶν μαθητῶν.

Γ'. Περὶ τροφῆς καὶ διαίτης. Περὶ τῆς διατροφῆς τῶν ἀπόρων μαθητῶν ἤρξατο ἡδη λαμβανομένη μέριμνα καίτοι πρὸ ἡμῶν σύνοικος ἐθνότης εἶχεν ὀργανώσει τοιαύτην ἐπικουρίαν κατ' ἄλλον θεσμόν, τῶν πλουσίων τῆς συνοικίας ἀναλαμβάνόντων τὴν διατροφήν τῶν τοιούτων, καὶ ἀποστέλλοντων τὰ φαγητὰ εἰς τὰς σχολάς, ὅπου διανέμονται ὑπὸ τῶν διδασκάλων εἰς τοὺς τοιούτους μαθητάς, ἐφορευουσῶν βεβαίως τῶν κυριῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀπαλλάσσει τοὺς ἀπόρους καὶ κακῶς ἐνδεδυμένους μαθητάς τῆς ἐν καιρῷ χειμῶνος μεταβάσεως καὶ ἐπιστροφῆς ἐκ τοῦ συσσιτίου.

Δὲν ἐδόθη δὲ ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὰ τῆς διαίτης καὶ διατροφῆς εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχολάς. Ἀληθὲς μὲν ὅτι αἱ μερίδες πανταχοῦ ἐπαρκεῖς καὶ σύμφωνοι πρὸς τὰ φυσιολογικὰ διδόμενα, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχωμεν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν:

α'. Ἐὰν ὑπάρχῃ δέουσα ἀναλογία μεταξὺ τῶν λευκωματοειδῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν λιπαρῶν καὶ ὑδρογονανθρακούχων τροφῶν ἀφ' ἐτέρου καὶ τῶν δύο τούτων πρὸς ἀλλήλας.

β'. Ἐὰν τὰ εἶδη τῶν ἐν χρήσει τροφῶν εἶναι καλῆς ποιότητος.

γ'. Ἐὰν ὑπάρχῃ ποικιλία εἰς τὰ εἶδη.

δ'. Ἐὰν ἡ μαγειρικὴ καλὴ καὶ τὰ αὐτὰ τυπικῶς ἐπιναλαμβάνονται.

ε'. Ἐὰν ὑπάρχῃ ἡ δέουσα συναρμογὴ τῶν φαγητῶν καθ' ἕκαστον γεῦμα ἢ τῶν γευμάτων πρὸς ἀλλήλας.

καὶ 5' εἰν καταβάλληται ἡ δέουσα φροντίς εἰς τὸ μαγειρεῖον διὰ τὴν καθαριότητα τῶν τροφῶν ἐψημένων ἢ μή, ὥς καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν. Πάντων τούτων λησμονουμένων, οὐ μόνον ἐπέρχονται ἄμεσοι καὶ ἔμμεσοι κίνδυνοι ἄλλων νόσων, ἀλλὰ καὶ κόρος καὶ δυσπεψία καὶ ἄλλαι στομαχικαὶ καὶ ἐντερικαὶ παθήσεις ἐμμέσως συμβάλλουσιν καὶ πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπερκοπώσεως νευρικῶν νόσων.

Δ'. Περὶ τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς νοσημάτων. Ταῦτα διακρίνονται εἰς νοσήματα, ὧν τὰ αἷτια ἀνεξάρτητα τῆς σχολῆς, ἐν πολλοῖς ὅμως τούτων, οἷον τοῖς ἐπιδημικοῖς καὶ κολλητικοῖς γίνεται αὕτη ἐστία μεταδόσεως, καὶ εἰς νοσήματα, ὧν τὰ αἷτια ἐκ τῆς σχολῆς, οἷον, ἐκ διαίτης, θρανίου, φωτισμοῦ, ἀκαθαρσίας, στενοῦ χώρου, ἀερισμοῦ, ὑπερκοπώσεως, καὶ ἄλλων ἐλλείψεων.

Πρὸς καθορισμὸν ὅμως ἀκριβῆ τῆς λυπηρᾶς καταστάσεως τῶν σχολῶν μας καὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν μελέτας καὶ στατιστικὰς ἱατρικὰς, δυστυχῶς ὅμως περὶ ἱατρικῆς ἐποπτείας τῶν ἐξωτερικῶν σχολῶν οὔτε κἀν ἐσκέφθημεν, αἱ δὲ ἐσωτερικαὶ σχολαὶ καὶ αἱ ἔχουσιν ἱατροὺς ὑστεροῦσι κατὰ ταῦτα, ἐν ταῖς ἐτησίαις ἐκθέσεσι τυπικῶς ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῆς σχολῆς ἦτο καλὴ ἢ παρουσιάσθη ἐν νόσημα ἄλλ' ἀνεξάρτητον τῆς σχολῆς. Εἰς τὰς ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας μελέτας τοῦ κ. εἰσηγητοῦ καὶ τοῦ κ. Ν. Φερμάνογλου, συνεισφέρω καὶ ἐγὼ τοιαύτας ἐπὶ τριετίαν γενομένας εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐξωτερικὰς κοινωτικὰς σχολὰς τοῦ Πέραν ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς ἀποστελλομένους ὑπὸ τῶν διευθυντῶν καὶ διευθυντριῶν ἀσθενεῖς. Ἐξέτασις τῶν ὑγιῶν δὲν ἐπετράπη οὔτε ἱατροπαιδαγωγικὴ καίτοι καὶ ἡ Γενικὴ δυνεύθυνσις τὸ εἶχε ζητήσῃ παρὰ τῆς Ἐφορείας. Ἐπίσης ἔχω ὑπ' ὄψιν καὶ πίνακας νοσημάτων τριῶν ἐτῶν ἐσωτερικῆς ἀνωτέρας σχολῆς, τῆς ὁποίας τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν ὡς μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ εἰσηγητῆς αὐτῆς ἐμελέτησα. Ἐξ ἀμφοτέρων ἰδίᾳ δ' ἐκ τῶν

πινάκων τῆς μελέτης τῶν αἰτίων τῶν νοσημάτων τῶν παρατηρηθέντων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀνωτέρᾳ σχολῇ, ἐξάγεται ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικαὶ σχολαὶ (ὥς καὶ ἐν ἄλλῃ τοιαύτῃ παρετήρησα) γίνονται κέντρα μολύνσεως καὶ διαδόσεως νοσημάτων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τὰ ἐκ τῶν σχολῶν ἐξαρτώμενα νοσήματα, ἐν αἷς καὶ τυφοειδῆς καὶ ἐλώδης πυρετὸς καθὼς καὶ ἐξ ἐλλείψεων προσοχῆς καὶ πρὸς γνωστότατους τῆς ὑγιεινῆς κανόνας, πρὸς τούτοις δὲ τὰ τῆς μυωπίας ἐξητάσθησαν καὶ ἄλλοτε ὑπὸ ὀφθαλμολόγων καὶ εἰς ἄλλας σχολὰς, κατεδείχθη δὲ ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ἡ σχολὴ συμβάλλει εἰς τὰ τῆς νόσου ταύτης.

Ε'. Περὶ διανοητικῆς ὑπερκοπώσεως προκειμένου δὲν ἐγένοντο παρ' ἡμῖν μελέται περὶ τῆς ἡμερησίας καὶ καθ' ἐβδομάδα διανοητικῆς κοπώσεως καὶ κατὰ ποίας ὥρας τοῦ προγράμματος καὶ ποῖα μαθήματα καὶ ποίας ἐποχάς, διὰ νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς καὶ ποῖα τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκ τοῦ προγράμματος καὶ τῶν μελετῶν ἐπιδράσεως καὶ ποῖα τὰ ἐκ τῆς κατατάξεως τῶν μαθημάτων. Εἰς τὰς ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνωτέρας σχολὰς τὸ τῆς ἀρμονικῆς κατατάξεως τῶν μαθημάτων σφόδρα παραμελεῖται ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν ἐκάστην σχολὴν τακτικοὺς δι' ἐαυτὴν καθηγητάς, οὕτως ὥστε, κατ' ἀνάγκην, δυσχερῆ μαθήματα τίθενται εἰς τὰς περὶ ἢ μετὰ μεσημβρίαν ὥρας, ὅτε οἱ μαθηταὶ εὐρίσκονται κεκοπιακότες κατὰ τε τὴν προσοχήν, καὶ ἀντίληψιν, καὶ μνήμην καὶ τὰς ἄλλας ψυχικὰς λειτουργίας.

Καὶ ἐκ τῆς μελέτης ὅμως τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς ἀνωτέρας σχολῆς καὶ ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς ἡμῶν πελατείας γνωρίζομεν ὅτι ἡ μὴ προσοχὴ εἰς τὰς ἡμερησίας καὶ ἐβδομαδιαίας τοιαύτας κοπώσεις, καὶ ἡ ἐπίμονος αὐτῶν καὶ διαρκὴς ἐπανάληψις γεννᾷ νοσήματα ἰδίως νευρικά, ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς ὑπερκοπώσεως. Τὰ τοιαῦτα δὲ φαινόμενα παρατηροῦνται κυρίως κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐξετάσεων. Πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἄρρενα μὲν ἀλλὰ κυρίως τὰ θήλεα ὑποφέρουσιν ἰδίᾳ κατὰ τὴν κριτικὴν περίοδον τῆς μεταβάσεως εἰς

τὴν ἐφηβείαν. Ὡστε καὶ παρ' ἡμῖν αἱ σχολαί, λαμβανομένων ὑπ' ὅψιν σὺν τῷ προγράμματι καὶ τῶν λοιπῶν ὅρων συμβάλλονται εἰς τὴν διὰ τῆς διανοητικῆς ὑπερκοπώσεως γένεσιν νουσημάτων παροδικῶν ἢ χρονίων καὶ διαρκῶν.

Ἐνῷ δὲ πάντες ὁμιλοῦμεν περὶ ὑπερκοπώσεως οὐχ ἦτον πολλοὶ γονεῖς ἐπιβάλλουσιν εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἰδιαίτερα μαθήματα ἐκτὸς τῶν τῆς σχολῆς, ὅπερ δὲ περιέργον καὶ εἰς ἐσωτερικὰς σχολὰς τελεῖται τὸ τοιοῦτον. Εἰς τινα δὲ ἐξωτερικὴν ἐν Πέραν ἐπιτρέπεται καὶ ἡ φοίτησις μαθητῶν τῆς σχολῆς εἰς τὴν ὑπ' αὐτῆς ἰδρυθεῖσαν νυκτερινήν, ὥστε κατ' ἐλάχιστον προστίθενται μετὰ τῆς μελέτης τέσσαρες ἐπὶ πλεόν ὥραι εἰς τὰς ἀπαιτούμενας δέκα τοῦ ὑπερφορτωθέντος τακτικοῦ τῆς σχολῆς προγράμματος. Τί ποιητέον; νὰ παύσουν τὰ τοιαῦτα ἔκτακτα, νὰ διορθώνωνται τὰ προγράμματα καὶ κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ τάξιν καὶ νὰ προάγῃται ὁλονὲν ἡ μεθοδικότης περὶ τὴν διδασκαλίαν.

Περὶ ἐξετάσεων. Πολλὰ λέγονται ἐν γένει περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν θερινῶν προκειμένου, αὐταὶ δέον βεβαίως νὰ παύσωσιν ὥς γίνονται καὶ νὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦλάχιστον τοῦ Μαΐου, διότι εἰς τὰς μελέτας καὶ τὸ ἄχθος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν προστιθέμενος καὶ ὁ καύσων τοῦ θέρους φέρει βλάβας μεγάλας.

Τὸ περὶ Ἰατρικῆς ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν πρὸ τῆς ἐγγραφῆς εἰς τὰς ἐξωτερικὰς σχολὰς παρ' ἡμῖν εἶναι ἄγνωστον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐσωτερικὰς τελεῖται ἀτελῶς, οὐδέποτε δὲ τοιαῦται στατιστικαὶ ἐδημοσιεύθησαν. Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ σχολῇ, τῆς ὁποίας τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν ἐξητάσαμεν, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἱατρὸς αὐτῆς τηρεῖ τοιαύτας σημειώσεις, πολλοὶ οἱ προσερχόμενοι μετὰ ποικίλων ἀσθενειῶν, καὶ δὴ φυματικοὶ ἀδύνατοι καὶ ἀναιμικοὶ τὸ πλεῖστον, 23 δὲ ἐπὶ τοῖς ο]ο ἔφερον καταφαιῇ στίγματα κακῶν ἔξεων φθοροποιῶν σώματος καὶ ψυχῆς καταδεικνυσθῶν τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῶν σχολῶν, ἐξ ὧν προέρχονται. Ἐκτὸς τῆς ἰδιωτικῆς ἡμῶν πελατείας καὶ εἰς τὸ Ἰατρεῖον τῆς Ἀδελφότητος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ

εἰκοσαετίαν διευθύνουμεν, προσήρχοντο μαθηταὶ ἀνωτέρας ἐξωτερικῆς σχολῆς πάσχοντες ἐκ νοσημάτων τῶν θυσιῶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κύπρῳ ἰδίᾳ τὸ πάλαι λατρευομένην θεάν. **Τὰ περὶ καταμετρούσεων καὶ ζυγίσματος** κατὰ τε τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἐν σχολῇ διαβίωσιν ἀγνοοῦμεν ἐὰν ποὺ ἐφορμίζονται. Ἀπαξ ὡς μέλος ἱατρικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὸ ὀρφανοτροφεῖον τῶν θηλέων ἐφηρμόσαμεν τοῦτο. Τί γίνεται νῦν;

Ἡ Γυμναστικὴ καὶ αἱ παιδιαὶ μέχρι πρὸ ὀλίγου δὲν ἐθεωροῦντο γενικῶς παρ' ἡμῖν ἀναγκαῖον καὶ ὑποχρεωτικὸν μάθημα, ὅπου δὲ ὑπῆρχον ἐφηρμόζετο δι' ὀλίγας καθ' ἑβδομάδα ὥρας, ἄνευ εἰδικῆς τακτικῆς τῶν μαθητῶν ἐξετάσεως καὶ διδασκομένης μόνῃς τῆς ὀργανικῆς καὶ γυμναστικῆς ἀθλητικῆς.

Ἡ ἀνόργανος εἰσήχθη εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν θηλέων ἰδίᾳ καὶ διδάσκηται εἰς τὰς νηπιαγωγικὰς ὡς λέγομεν τάξεις κυρίως, ἀλλὰ μετὰ τοιούτων ἀτόνων κινήσεων καὶ ἀγνοίας τῆς σημασίας ἐκάστης, ὥστε καθιστᾶται ἀνωφελής. Πρὸς τούτοις αἱ παιδιαὶ θεωροῦνται ἀπλᾶί διαχύσεις, τὸ γενόμενον ἀπό τινος εἶναι ἐπίσης κακὸν μετεπέσαμεν εἰς τὴν μόδαν τῆς γυμναστικῆς ἄνευ μελέτης καὶ συνεργασίας μετὰ τοῦ ἱατροῦ καὶ μὲ μανίαν πρὸς τὰ ἀθλητικὰ γυμνάσια, φοβοῦμαι δ' ὅτι εἰς τὴν πνευματικὴν ὑπερκόπῃ προστετέθη καὶ ἡ ἐπίσης ὀλεθρία σωματικὴ.

Τὰ περὶ διαχύσεων καὶ παύσεων ἐντὸς τοῦ ἔτους καὶ διακοπῶν ἐφαρμόζονται ὄντως μετὰ μερίμνης πολλῆς. Πολλαχοῦ ὅμως εἰς τοὺς μαθητὰς δίδονται ἐργασίαι διάφοροι καὶ διηρωτήθην πολλάκις διὰ τίνας αἱ παύσεις διὰ τοὺς διδάσκοντας ἢ τοὺς διδασκομένους; Δὲν εἶμαι τῆς ἰδέας τῶν πολλῶν διακοπῶν θὰ ἐπρωτίμων νὰ δοκιμασθῇ ἡ ὀλιγόστευσις τῆς ἐργασίας, διότι ὡς σταθερὸς νόμος παρατηρεῖται ὅτι οἱ μαθηταὶ μετὰ τὰς ἀργίας ἐπανέρχονται μᾶλλον ἀπρόσεκτοι καὶ μὴ πειθαρχοῦντες.

ΣΤ' Περὶ διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ἀπό τινων μόνον ἐτῶν ἀκούομεν ὅτι ἐνιαχοῦ ἐλλείπει μὲν ἐκ τῶν προγραμμά-

των, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου τῆς ἀνθρωπολογίας διδάσκονται ὑγιεῖναι γνώσεις ὡς καὶ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ. Ποῖοι οἱ καρποὶ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας; ὁμολογήθη γενικῶς ὡς πρωτόγονος ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν σχολῶν μας καὶ ἐξ ἄλλων μὲν ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγνοίας καὶ ἀπροσεξίας καὶ εἰς τὰ στοιχειωδέστατα καὶ μὴ ἀπαιτοῦντα χρήματα ἢ ἄλλα μέσα. Ἐν δὲ ταῖς οἰκογενείαις καὶ αὐταὶ αἱ ἐκ τῶν μέσων σχολῶν ἐξ ῥχόμεναι καταδείκνυνται ἀγνοοῦσαι τὰ τε τῆς οἰκιακῆς καὶ παιδικῆς ὑγιεινῆς. Τὸ δυσχυρίζεσθαι δὲ ὅτι καὶ διὰ τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, τῆς ὁποίας οἱ τελειόφοιτοι θεωροῦνται πρωτοβάθμιοι διὰ διευθύνσεις σχολῶν, εἶναι ἐπαρκῆς ἡ διδασκαλία ὑγιεινῶν γνώσεων εἰς τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου τῆς σωματολογίας εἶναι λυπηρόν. Ἐπίσης ἀνεπιτυχῆς ὁ δυσχυρισμός, ὅτι, ἐνόσω ἔχομεν τοιαῦτα κτίρια, ἀνωφελῆς ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς, καὶ ἐπομένως ὅπου εὗρισκόμεθα εἰς πόλεις, χωρία κτλ. ὑπὸ ἀνθυγιεινοὺς ὅρους δὲν πρέπει νὰ διδασκώμεθα πῶς νὰ προφυλάσσωμεν ἑαυτοὺς ἔστω καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων.

Ὅθεν ἀνάγκη διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς καὶ εἰς τὰς ἀστικὰς σχολὰς, ἀποφθεγματικῶς εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ἐπιτομῆς δ' αὐτῆς εἰς τὰς ἀνωτέρας. Βεβαίως προαπαιτεῖται ἡ διδασκαλία στοιχειωδεστάτων ἀνθρωπολογικῶν γνώσεων, ἀλλ' ὁ παῖς δέον νὰ καταλαμβάνῃ ὅτι αἱ γνώσεις αὗται προηγούνται διὰ νὰ μάθῃ νὰ προφυλάσῃ τὴν ὑγιείαν αὐτοῦ. Ἡ λέξις ὑγιεία καὶ ὑγιεινὴ δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων νὰ φέρεται εἰς τὴν ψυχὴν των. Ἡ διδασκαλία νὰ γίνηται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διότι, ἐκτὸς τῆς ἐν ταῖς τάξεσι τῶν δημοτικῶν σχολῶν ἀπαιτουμένης ἐνότητος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ὁ διδάσκαλος διαρκῶς ἀναστρέφεται μετὰ τοῦ μαθητοῦ καὶ δέον διαρκῶς νὰ φροντίζῃ διὰ τῆς συμβουλῆς, τῆς πειθοῦς, τῆς ὑποδείξεως, τῆς ὑποβολῆς, τῆς τιμωρίας κτλ. νὰ συνηθίσῃ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐνάσκησιν τῶν ὑγιεινῶν κανόνων ὡς ἀνάγκης τοῦ ὁργανισμοῦ αὐτῶν.—Εἰς τὴν μέσσην παιδείᾳ ὁ κύκλος εὐρύνεται, ἡ εἰδικωτέρα σύντομος διδα-

σκαλία ἐπιβάλλεται προδιδασκομένης τῆς ἀνθρωπολογίας ὅχι μόνον ὡς εἰσηγήσεως διὰ τὴν ἀφηρημένην ψυχολογίαν ἀλλὰ καὶ ὡς βάσεως διὰ τὴν ὑγιεινὴν. Μὴ λησμονῶμεν δ' ὅτι αἱ μέσαι σχολαὶ παιδεύουσι τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ὅχι μόνον περὶ ἑαυτῶν καὶ τοῦ οἴκου θὰ φροντίσωσι, ἀλλὰ θὰ διοικήσωσι καὶ ὑπαλλήλους, καὶ ἔφοροι δὲ σχολῶν καὶ εἰς ἄλλας θέσεις διορισθήσονται, καὶ ἐπομένως δέον καὶ τὰ τῆς ὑγιεινῆς συντόμως μὲν ἀλλὰ στερεῶς καὶ καλῶς νὰ ἐκμάθωσι καὶ κατόπιν καὶ τὰς γνώσεις ταύτας νὰ δύνανται νὰ προβιβάζωσι μόνοι. Εἰς δὲ τὰ διδασκαλεῖα καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ τὰ τοῦ Νευρικοῦ συστήματος δέον ἐκτενέστερον κάπως νὰ διδάσκονται καὶ τὰ αἷτια τῶν νευρικῶν νοσημάτων, καὶ περιληπτικῶς γενικὴ ὑγιεινὴ καὶ σχολικὴ κυρίως ὑγιεινὴ, εἰς δὲ τὰ τῶν θηλέων καὶ οἰκιακὴ καὶ βρεφικὴ ὑγιεινὴ καὶ στοιχειώδης νοσηλευτικὴ. Εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς σχολὰς κατ' ἐμὲ ἰατρὸς δέον νὰ διδάσκῃ μὴ φοβώμεθα παρεκβάσεις καὶ μακρηγορίας, μόνον ὁ κατέχων καλῶς τὴν ἐπιστήμην δύναται νὰ διδάξῃ τὰ στοιχεῖα καὶ νὰ γράψῃ κατάλληλον βιβλίον, μεγάλως δ' ὁ ἰατρὸς θὰ ὠφελήσῃ τὴν διεύθυνσιν, διὰ τὴν πρόληψιν καὶ θεραπείαν καὶ κακῶν ἔξεων καὶ νοσημάτων. Δυσχυρίσθησαν ὅτι εἰς ἰατρὸς ἐγνωμάτευσε νὰ μὴ διδάσκωσιν ἰατροί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἰατροί, καὶ ἀκαδήμειαι, καὶ συνέδρια ἐγνωμάτευσαν τὰ ἐναντία. Ὅπως δὴ ποτε ὁμως εὐτυχῶς πάντες βλέπω εἶμεθα σύμφωνοι ὅτι δέον νὰ διδαχθῇ ὑγιεινὴ, συζητοῦμεν δὲ τίς ὁ διδάξων. Διδαχθήτω, καὶ ἄς διδάξῃ ἐπὶ τέλους εἰς, ἀρκεῖ νὰ τὴν διδάξῃ καλῶς.

Ἐγὼ ἐρμηνεύω τὰ τῆς συζητήσεως, ὡς ἔφεσιν πρὸς εὐρεσιν τοῦ καλυτέρου. Παιδαγωγοὶ καὶ ἰατροὶ δέον παραλλήλως ὡς ἀδελφοὶ νὰ ἐργαζώμεθα διὰ τὴν καλὴν σωματικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῶν τέκνων μας. Μέγα τὸ ἔργον, μὴ φαινώμεθα ἐρίζοντες, δώσωμεν τὰς χεῖρας καὶ ἀρξώμεθα τοῦ ἔργου, ἀρχή γὰρ τὸ ἥμισυ τοῦ παντός.

Ζ'. Περὶ ἱατρικῆς ἐποπτείας διὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχο-

λὰς οὐδὲν ἐποιήσαμεν καὶ ἐάν που προσωρινὸν τοιοῦτον ἐγένετο ὀφείλεται εἰς τὴν δωρεὰν προσφορὰν ὑπηρεσιῶν ἱατρῶν τινων καὶ τούτων περιοριζομένων εἰς δαμαλισμόν, εἰς ἐξέτασιν ἀσθενησάντων ἀπροόπτως ἀσθενῶν. Εἰς ἐσωτερικὰς σχολὰς λαμβάνονται ἔμμισθοι ἀλλὰ διὰ νὰ θεραπεύωσι τοὺς ἀσθενοῦντας κυρίως, νὰ ἐμβολιάζωσι καὶ νὰ γνωμοδοτῶσιν ἐν ἐπιδημίαις. Καὶ ἐὰν ἐν τῷ Κανονισμῷ ἀνεγράφη ποτὲ καὶ ἄλλη τις ὑπηρεσία, οἷον ἐπιθεώρησις μαγειρείου, αὕτη ἐπιμελῶς παρακάμπτεται καὶ εἰς τὰς ἀναθεωρήσεις τῶν κανονισμῶν ἀφαιρεῖται.

Τοιαύτη, κυρίαί καὶ κύριοι, ἡ συμφώνως πρὸς τὰ τῆς ἡμερησίας διατάξεως ἐν ὀλίγοις κατάστασις τῆς παρ' ἡμῖν ἐφαρμογῆς τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς. Καὶ ἡμεῖς συμπεραίνομεν ὡς ὁ κ. εἰσηγητὴς ὅτι οὐδὲν ἔχομεν καὶ δεόν ἐπιτακτικῶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τοῦ τοιούτου κλάδου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος, ψηφίζοντες τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. εἰσηγητοῦ.

Ὁ κ. **Μ. Αὐθεντόπουλος** ἐπεξηγῶν τὴν χθὲς λεχθεῖσαν φράσιν αὐτοῦ ὅτι φόβος ὑπάρχει μὴ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς στέγης καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν θεμελίων λέγει ὅτι διὰ τοῦτο ἐνόει ὅτι, ὡς μὴ ὤφειλε, περισσοτέραν ἐδώκαμεν καὶ δίδομεν προσοχὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑγιεινῆς παρ' ὅσῃν εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐποπτεῖαν τῶν σχολῶν καὶ βελτίωσιν τῶν ὑγιεινῶν αὐτῶν ὄρων, τοῦθ' ὅπερ καὶ ὁμολογουμένως σπουδαιότερον. Φρονεῖ δὲ ὅτι τὸ πόρισμα τῶν γενομένων συζητήσεων συνοψίζεται εἰς τὰ ἐξῆς δύο, τὴν ἀνάγκην ἐποπτείας ἱατρικῆς τῶν σχολῶν καὶ τῆς γενικεύσεως τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς εἰς τὰς σχολὰς ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Μὴ ζητήσαντος ἄλλου τὸν λόγον κηρύσσεται ἡ λήξις τῆς συζητήσεως.

Ὁ κ. **Ν. Φερμάνογλους** προτείνει ὅπως συστηθῇ ἐπιτροπή, ἥτις μελετῶσα τὴν γενομένην συζήτησιν συντάξῃ κανονισμόν ὑποβληθὲς ὅπου δεῖ καὶ ἀναγράφοντα τὰ καθήκοντα τῶν ἐποπτῶν ἱατρῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς εἰς τὰς σχολὰς.

Ὁ κ. **Πρόεδρος** λέγει ὅτι ἡ συνέλευσις δὲν δύναται νὰ σκεφθῇ περὶ συντάξεως τοιούτου κανονισμοῦ, διότι τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς προϋσταμένης ἀρχῆς, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ συνηψίσῃ εἰς συμπεράσματα τὸ πόρισμα τῶν συζητήσεων.

Ὁ κ. **Ι. Χατζόπουλος** φρονεῖ ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν συνεκλήθησαν αἱ ἑκτακτοὶ αὗται εἰδικαὶ συνεδρίαί, καλὸν θὰ ᾗτο ἡ συνέλευσις νὰ ὑπέβαλλεν ὅπου δεῖ τὸ πόρισμα τῶν γενομένων συζητήσεων ἐν εἴδει εὐχῶν.

Ὁ κ. **Α. Ζαμαρίας** προτείνει ὡς ἐξῆς τὴν δικτύωσιν τοῦ πρώτου συμπεράσματος· «ἀνάγκη καθορισμοῦ ἰδιαιτέρας **σχολικῆς ἐποπτείας**» γενομένην παμψηφεί ἀποδεκτὴν.

Ὁ κ. **Ι. Χατζόπουλος** ὑποβάλλει τὴν πρότασιν· «ἀνάγκη ἐνισχύσεως τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ἐν τοῖς διδασκαλείοις, διδασκόμενου ὡς μαθήματος αὐτοτελοῦς καὶ παρ' εἰδικοῦ προσώπου, εἰσαγωγῆς δὲ αὐτοῦ εἰς ὅσα τῶν διδασκαλείων δὲν διδάσκεται» γενομένην παμψηφεί ἀποδεκτὴν.

Ὁ κ. **Α. Ζαμαρίας**· «Τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς δεόν νὰ διδάσκηται ὡς συμπληρωματικὸν μάθημα ἐν τῷ μαθήματι τῆς Σωματολογίας καὶ Φυσιολογίας εἰς τὰς σχολὰς τῆς πρώτης καὶ μέσης παιδείας.» Ἡ πρότασις ἐπιψηφίζεται διὰ ψήφων 16 κατὰ 9.

Ὁ κ. **Ν. Φερμάνογλους**· «Νὰ εἰσαχθῇ εἰς ἀπάσας τὰς σχολὰς τὸ μάθημα τῆς ὑγιεινῆς.» Ἡ πρότασις γίνεται παμψηφεί ἀποδεκτὴ.

Ὁ κ. **Α. Δαμασκηνός**· «Νὰ ἀναθεωρηθῇ τὸ παρ' ἡμῖν ἐν ἰσχύϊ πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν σχολῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξ αὐτοῦ προερχομένην ὑπερκόπωσιν.» Πρότασις γενομένη παμψηφεί ἀποδεκτὴ.

Ὁ κ. **Ι. Χατζόπουλος**· «Τὸ Βιολογικὸν τμήμα τοῦ Συλλόγου νὰ διοργανώσῃ ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ σειράν μαθημάτων ὑγιεινῆς διὰ τοὺς διδάσκοντας τὸ μάθημα τοῦτο εἰς τὰς σχολὰς διδασκάλους, ἀρμοδίως προσκαλουμένους.» Ἡ πρότασις γίνεται παμψηφεί ἀποδεκτὴ.

Ὁ κ. **Κ. Σπανούδης** προτείνει ὅπως ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι τῶν μελῶν τῆς συνεδρίας πρὸς τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου, ὅπερ συνέλαβε τὴν ιδέαν τῆς συγκλήσεως τῶν συνεδριῶν τούτων, τὸν εἰσηγητὴν κ. **Θ. Φλωρᾶν**, διὰ τὴν λαμπράν αὐτοῦ εἰσήγησιν, τοὺς ἀξιοτίμους ἐθνικοὺς Συμβούλους κ. κ. **Ἰ. Χατζόπουλον** καὶ **Κ. Σπαθήρη**ν, τακτικῶς τιμήσαντας τὰς συνεδρίας ταύτας καὶ ἐνισχύσαντας τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου.

Ὁ κ. **Ν. Φερμάνογλους**, προτείνει ἐπίσης ὅπως ἐκφρασθῶσιν εὐχαριστίαι πρὸς τὴν ὁμογενῆ δημοσιογραφίαν, ἥτις διὰ κατὰλλήλων ἄρθρων ἐξῆρε τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου.

Μεθ' ὃ ὁ κ. **Πρόεδρος** εὐχαριστήσας πάντας ἐπὶ τῇ διεξαγωγῇ τῶν συζητήσεων, καὶ εὐχρηθεὶς ὅπως ἐν ὑγιεῖ ἐπανεέλθωμεν ἀπὸ τῆς προσεχοῦς Τετάρτης 2 Ἰανουαρίου διὰ τὰ λοιπὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, λύει τὴν συνεδρίαν.

Δ' ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΗ 2ῃ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1908

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Λ. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται μετὰ τινος παρατηρήσεις τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας, μεθ' ὃ ὁ κ. **Χρ. Πανταζίδης**, πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος καὶ εἰσηγητὴς τοῦ β' ἐκπαιδευτικοῦ θέματος «**τίνες αἱ παρατηρούμεναι ἐλλείψεις τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει**» ἀναγινώσκει τὰ ἐξῆς.

Ἐκ παλαιοῦ τὸ φιλομαθὲς (Πλ. Πολ. Δ' 435e) οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐξέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ἐν καιροῖς χαλεποῖς, καθ' οὓς διὰ τῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου Ἑλλήνων νέον παιδευτικὸν πνεῦμα εἰς τὴν Ἑσπερίαν εἰσήγετο, ὀλίγοι δὲ παρ' ἡμῖν ἐκαλλιέργουν τὰς μούσας, μικρὰ δὲ καὶ ταπεινὰ ἦσαν τὰ ἑλληνικὰ παιδευτήρια, οἱ ἐναπολειπόμενοι λόγιοι σεμνοτάτην καὶ ἀγιωτάτην θεωροῦντες τὴν τῆς νεολαίας ὁμοειδῆ καὶ κοινὴν παιδευσιν καὶ ἔχοντες συνεργοὺς τοὺς μετὰ ζήλου ἀγωνιζομένους πατριάρχας, ἐπισκόπους καὶ προκρίτους ἐπειρῶντο φιλοτίμως καὶ εὐσυνειδήτως τὸ φῶς τῆς ὑγιοῦς παιδείσεως καὶ τῆς ἀρετῆς εἰς τὸ γένος ἡμῶν νὰ ἐξαπλώσωσιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὸ 1593 **τοπικὴ** τοῦ Βυζαντίου **σύνοδος** (Μ. Γεδεών. Σχολεῖα καὶ Βιβλία κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Ἑκκλ. Ἀληθείας Η' 38 σελ. 304) εἰς τὸν Ζ' αὐτῆς κανόνα ὥρισεν «ἐκαστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις, ἐὰν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχωσι»· καὶ οὕτως ἐπέβαλεν εἰς πάντας τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους τὴν τε ἱερὰν φροντίδα τῆς συστάσεως σχολείων καὶ τὴν προμήθειαν τῶν δαπανῶν καὶ τὴν ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀπόρων μαθητῶν. Τότε καὶ ὁ κύκλος

τῶν παρ' ἡμῖν σχολῶν ἤρχισέ πως νὰ ἐπεκτείνεται, οἱ φιλομαθεῖς ὑλικῶς ὑπεστηρίζοντο καὶ μεταρρυθμίσεις καὶ βελτεώσεις περὶ τὴν μέθοδον καὶ τὴν διδασκαλίαν ἱκανοὶ εἰσήγοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τε παιδαγωγικῶν παραγγελμάτων τῶν παλαιῶν καὶ τῆς ἐπαρκoῦς ἐπιδόσεως τῶν παιδευτικῶν τῆς Δύσεως σπουδῶν. Καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν συνετελέσθη ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ δένδρου, ὅπερ ὑπὸ τῶν εὐμαθῶν καὶ ἀφοσιωμένων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος διδασκάλων καταλλήλως καὶ εὐδοκίμως καλλιεργηθὲν ἀγλαοὺς καὶ εὐχύμους ἀπέδωκε τοὺς καρπούς.

Ὅτε δὲ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐν Ἀνατολῇ τῶν Ἑλλήνων παιδευσὶς ἐπὶ εὐρύτερα ἀναντιρρήτως ἐπεξετείνετο ὅρια, πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν ἀλλὰχόθεν ἀντλήσαντες ποικίλας γνώσεις καὶ μαθήσεις κατείδον τὴν παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν γενικοῦ τινος πνεύματος, καθοδηγοῦντος τὴν παιδευτικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν τοῦ ἔθνους κίνησιν καὶ ταύτην ἐπεχείρησαν κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ θεραπεύσωσιν, ἵνα καὶ ἡ ἡμετέρα μόρφωσις περὶ κέντρον τι στρεφομένη νέαν σοβαρωτέραν πρὸς τὰ πρόσω προσλάβῃ ὥθησιν.

Ἦδη Ἀπριλίου μεσοῦντος τοῦ 1861 ἰδρύθη ὁ **Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος** πρὸς ἔρευναν καὶ συζήτησιν διαφόρων φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν θεμάτων, σὺν αὐτῷ δὲ πρὸς μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν, καὶ ὁ **Ἰατρικός**, ὅστις μετ' οὐ πολὺ συνεχωνεύθη τῷ Φιλολογικῷ. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1870 αἱ κύριαι τοῦ Συλλόγου ἐργασίαι συνίσταντο ἐκ τῶν κατὰ τὰς τακτικὰς συνεδρίας ἀναγινωσκομένων καὶ συζητουμένων ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀναγομένων εἴτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἥς τὸ πνεῦμα προσεπάθουν νὰ ἀναζωογονήσωσι πρὸς ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, εἴτε εἰς τὴν Βυζαντικὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν, εἴτε εἰς τὰ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν διανοηθέντα καὶ πραχθέντα, εἴτε εἰς τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην, εἴτε καὶ εἰς ἄλλα γενικώτερα, καθ' ἣν ἕκαστος τῶν ἀνακοινουμένων ἐκέκτητο εἰδικότητα καὶ προαίρεσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ ἀ-

γωγῆς καὶ διδασκαλίας καὶ τὰ περὶ τῶν παρ' διδακτικῶν μεθόδων οὐκ ὀλίγον ἀνηρευνῶντο. Καὶ ἄνδρες φιλόμουσοι τὰς πολλὰς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας καθορῶντες ἐπεθύμουν ὅπως ὁ ἡμέτερος Σύλλογος καταστῇ **ὁδηγὸς τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀπάντων τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ἐνεργείας καὶ τὸ κέντρον ὅλων τῶν περὶ αὐτὴν πόθων καὶ πράξεων.** Μετὰ δὲ τὴν ὀλεθριωτάτην (τῇ 21ῃ Μαΐου 1870) ἐκείνην τοῦ Πέραν πυρκαϊᾶν ὁ Σύλλογος ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ εὐθαλέστερος καὶ ἀκμαιότερος ἀναγεννηθεὶς καὶ ἀντλήσας νέαν ζωὴν καὶ ἀκατάβλητον θάρρος ἀπέβλεψεν εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων, εἰς τὴν συμμαχίαν πλούτου καὶ παιδείας, εἰς τὴν τῶν ὁπαδῶν τοῦ τε λογίου καὶ τοῦ ἐμπολαίου Ἑρμοῦ σύμπραξιν, ἥς πρωτόλεια περιφανῇ ὑπῆρξαν ἡ τοῦ κτιρίου τοῦ Συλλόγου ἀνέγερσις, καὶ ὁ ἀρχομένου τοῦ 1871 ἐπιψηφισθεὶς νέος μετερρυθμισμένος Κανονισμός, δι' οὗ τὸ ἡμέτερον Σωματεῖον ἀνεκέρυττε τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ ὅπως συνδεθῇ μὲν μεθ' ἀπάντων τῶν ἐν τῇ Ὁθ. Αὐτοκρατορίᾳ ἑλλήν. σχολείων, συλλόγων, ἀδελφοτήτων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων μεριμνᾷ δὲ περὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἠθικῶς ἀλλὰ καὶ δι' ὑλικῆς κατὰ τὸ δυνατόν συνδρομῆς.

Τότε ὁ Σύλλογος πρὸς τακτικωτέραν διευθέτησιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἐργασιῶν ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τῆς ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐκλογῆς εἰδικῶν διαρκῶν **ἐπιτροπειῶν.** Τούτων ἡ **ἐκπαιδευτικὴ** ἐντολὴν ἔχουσα νὰ πραγματοποιῇ τὸν εὐρὺν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς παιδείας προορισμόν, διηρεῦνα τὴν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πνευματικὴν τῶν ἡμετέρων κατάστασιν, ἔκρινε τὰ ὑποβαλλόμενα αὐτῇ πρὸς γνωμοδότησιν διδακτικὰ βιβλία καὶ τὰ ἀνατιθέμενα αὐτῇ διαγωνίσματα, ἐφρόντιζε περὶ τῶν υποστηρικτέων ἀπόρων σχολῶν καὶ συντάσσοι ἀνεγίνωσκειν ἐν τῷ Συλλόγῳ τὰς καταλλήλους ἐκθέσεις. Καὶ ἅμα γνωσθείσης τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐν Κεστορατίῳ καὶ ἐν Φιλιππουπόλει **διδασκαλείων**, ὁ Σύλλογος νομίσας ἀνυσιμωτέραν τὴν σύμ-πράξιν τῶν ἄλλων Συλλόγων τοῦ τε Ἑπειρωτικοῦ καὶ τοῦ

Θρακικοῦ συνεννοήθη μετ' αὐτῶν καὶ κατηρτίσθη μεγάλη ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν Συλλόγων Ἐπιτροπεία, ἣτις συνελθοῦσα πολλάκις καὶ μελετήσασα μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας τὰ περὶ τῆς πρώτης καὶ μέσης παιδείσεως τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ ὑπέβαλε τῷ Συλλόγῳ μετ' ἐκτενέστατης ἐκθέσεως (Τόμ. Η' 194—252) πρόγραμμα τῶν τῆς πρώτης παιδείσεως σχολῶν ἀρρένων τε καὶ θηλέων, καὶ κρίσεις καὶ ὁδηγίας περὶ ἐκάστου τῶν ἐν αὐταῖς διδακτέων μαθημάτων καὶ ὁργανισμὸν τῶν διδασκαλείων, ἅπερ πάντα οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὸν καταρτισμὸν πασῶν τῶν παρ' ἡμῖν σχολῶν. Πρὸς τούτοις ἐν τε ταῖς συνεδρίαις τοῦ Συλλόγου καὶ ταῖς τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπείας, ἥς τὸ ἔργον ἀπὸ τοῦ 1896 συνεχωνεύθη τῇ Φιλολογικῇ, ἐμελετῶντο τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, ὅπως καταδειχθῇ τίνων μὲν μεταρρυθμίσεων χρήζει ἢ παρ' ἡμῖν παιδευσίς, τίνων δὲ ἢ διοργανώσεις τῶν σχολείων, τίνων δὲ αἱ διδακτικαὶ μέθοδοι καὶ τίνων παιδαγωγικῶν γνώσεων ὀφείλουσι νὰ ᾧσι κάτοχοι οἱ διδάσκαλοι, ἵνα καταστῶσιν ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Καὶ οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ 1873 ἤρχετο ὁ Σύλλογος καὶ συνίστα τὴν προσθήκην ἑδρας **παιδαγωγικῶν** μαθημάτων καὶ διδακτικῶν ἀσκήσεων ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ **Κυριακοῦ διδασκαλείου** ἐπειράθη ἐπὶ τριετίαν νὰ καταστήσῃ κοινοτέρας καὶ εὐληπτοτέρας τὰς νέας παιδευτικὰς μεθόδους.

Τῷ ἐκπαιδευτικῷ λοιπὸν σκοπῷ αὐτοῦ στοιχῶν ὁ ἡμέτερος Σύλλογος συνεκάλεσε καὶ τὰς παρούσας παιδευτικὰς συνεδρίας πρὸς μελέτην καὶ συζήτησιν διαφόρων θεμάτων ἐν οἷς καὶ τὸ «**Τίνες αἱ παρατηρούμεναι κυριώταται ἐλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν διδασκαλίας τῶν ἐλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ.**» Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀξιότιμοι ἐταῖροι, πρὸς οὓς ὁ Σύλλογος ἀπετάθη ἐκτιμῶν τὰς γνώσεις αὐτῶν καὶ τὴν πείραν διὰ τὴν μελέτην τοῦ προτεινομένου σπουδαιοτάτου θέματος, «ἤρξατο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες» ἠναγκάσθη τέλος τὴν εἰσήγησιν τούτου ἀνατεθεῖ-

σάν μοι νὰναλάβω, ἄνευ βεβαίως πολλῶν ἀξιώσεων, ἀλλ' ἀπλῶς ἵνα δοθῇ σοφωτέροις ἀφορμὴ πρὸς συζήτησιν.

Ἀνέκαθεν, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, ἐθεωρήθη ἔργον τῶν δυσκολωτάτων ἀλλὰ καὶ εὐγενεστάτων νὰ ἐπιδρῶσιν οἱ ἐνήλικες ἐπὶ τοὺς ἀνηλίκους ἀναπτύσσοντες καὶ μορφοῦντες τὸ τε σῶμα καὶ τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ λειτουργίας. Οὐδεὶς δὲ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν **σκοπὸν τῆς παιδείσεως** κρεῖττον ὥρισε τοῦ λογιωτάτου καὶ ἐνδοξοτάτου τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλους στεντορείως ἀναφωνοῦντος ὅτι ἕκαστος ὀφείλει ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται νὰ καθιστᾶται ἀνώτερος, νὰ φρονῇ ἀθάνατα καὶ οὕτω νὰ διάγῃ, οὐχὶ δὲ θνητὰ ὡς θνητός, διότι, ἂν καὶ κατὰ τὸν ὄγκον εἶναι μικρόν τι, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν τιμιότητα πολὺ ὑπερέχει πάντων. «Εἰ δὲ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἀνθρώπον καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Οὐ χρὴ δὲ τοὺς παραινούντας ἀνθρώπινα φρονεῖν ἀνθρώπον ὄντα, οὐδὲ θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ· εἰ γὰρ καὶ τῷ ὄγκῳ μικρόν ἐστι, δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ μᾶλλον τούτων ὑπερέχει.» Ἐπειδὴ δὲ μόριον τοῦ ἀνθρώπου κορυφαιότατον εἶναι ὁ νοῦς, τελειοῦται δ' οὗτος διὰ τοῦ εἰδέναι, ἰδιαίτατον καὶ προσφνέστατον αὐτῷ ἔργον εἶναι ἢ τῶν ὄντων γνώσις, ὡς ὁ αὐτὸς φιλόσοφος διεσάφησεν εἰπών· «πάντες ἀνθρώποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.» καὶ ὁ θεῖος Πλάτων μεγαλοφῶνως συνέστησεν· «ἄνθρωπος ἡμερον ζῶον· ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὸν καὶ φύσεως εὐτυχούς, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ.» διότι οὔτε ὀργή, οὔτε ἔχθρα, οὔτε πλεονεξία, οὔτε ἄλλο τι κακὸν λυμαίνεται τοὺς ἔχοντας τοσοῦτον, ὅσον ἢ ἀμάθεια, ἢ πλῆθος ἐπαγομένη σφαλμάτων καὶ εἰς πᾶν εἶδος κακίας τοὺς ἀμαθεῖς ἀναρπάζουσα.

Χρόνος δὲ κατάλληλος τοῦ χαλεπωτάτου τούτου τῆς παιδείσεως ἔργου εἶναι ἰδίως ἡ **παιδικὴ καὶ νεανικὴ ἡλικία**, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μᾶλλον εὐάγωγος καὶ εὐπλαστος, ἐφ' ᾧ καὶ τότε εὐκολώτερον δυνάμεθα νὰ δώσωμεν αὐτῷ οἶον.

δήποτε τύπον καὶ πλάσωμεν ὅπως ἂν θέλωμεν. Ὄταν λοιπὸν ἄρχηται ἡ περίοδος τοῦ κυρίως μανθάνειν, τῆς σχολικῆς παι-
δεύσεως, τότε ὁ παιδευόμενος κατὰ σχέδιον ὠρισμένον καὶ
σκόπιμον δύναται νὰ αναπτύσσεται καταλλήλως πρὸς τὸν ἀλη-
θῆ αὐτοῦ προορισμὸν καὶ παρασκευαζόμενος ἁρμοδίως πρὸς
τὸν μέλλοντα βίον νὰ καθίσταται αὐτοτελὴς καὶ αὐτενεργὸς
ἐν τῇ τάξει, ἐν ᾗ ὡς ἐκ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ εἶναι κεκλημένος
τὰ διατελῆ. Καὶ ἡ μὲν **πρώτη** ἢ **δημοτικὴ** λεγομένη **παί-
δευσις** προτίθεται τὴν μετάδοσιν στοιχειώδους ὅλως γενικῆς
καὶ εἰδικῆς μορφώσεως εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, ἅτινα ἐξ αὐ-
τῆς μελλουσι νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως βιοπαλαισταὶ εἰς τὴν
κοινωνίαν, ἡ δὲ **μέση** ἢ **γυμνασιακὴ** διατηροῦσα καὶ αὐτὴ
ὡς ἐκείνη, τὸν ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν χαρακτῆρα, προτίθεται κυ-
ρίως νὰ μεταδίδῃ χάριν τῆς μέσης κοινωνικῆς τάξεως τοῦτο
μὲν γενικὴν μόρφωσιν ἀνωτέραν τῆς ἐν ταῖς δημοτικαῖς scho-
λαῖς παρεχομένης, τοῦτο δὲ τὰς ἀναγκαίας γνώσεις καὶ δεξιό-
τητας εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς βουλομένους νὰ ποδευθῶσιν εἰς πρα-
κτικόν τι τοῦ βίου στάδιον ἢ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐν τῷ
πανεπιστημίῳ ἢ ἐν ἄλλαις ἀνωτάταις εἰδικαῖς σχολαῖς σπου-
δὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ θετικῶν καλουμένων ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ εὐδαιμονία ἢ κακοδαιμονία λαοῦ τινος ἐξαρ-
τᾶται ἐκ τοῦ ποιοῦ τοῦ διέποντος αὐτὸν παιδευτικοῦ συστή-
ματος διὰ ταῦτα, πάντα τὰ εὐνομούμενα κράτη διορῶντα ἐν
τῇ πρώτῃ ἰδίως καὶ τῇ μέσῃ παιδεύσει τὴν κυρίαν πηγὴν
τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ μεγαλείου αὐτῶν, μεγάλως ταύτην
ὑποθάλλουσι καὶ περιέπουσι καὶ τὴν προσήκουσαν ἐκάστοτε
περὶ τὴν βελτίωσιν καὶ μεταρρύθμισιν αὐτῆς καταβάλλουσι
μέριμναν· νέα δὲ καθ' ἐκάστην δημοσιεύονται προγράμματα,
ἐμβριθέσταται ἐκδίδονται παιδαγωγικαὶ διατριβαὶ καὶ συνέ-
δρια συγκροτοῦνται ἐξ ἀνδρῶν ἐπαϊόντων. Καὶ τῆς μὲν πρώ-
της παιδείσεως οὔσης πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κό-
σμου ἐνιαίας καὶ αὐτοτελοῦς, αἱ σχολαὶ αὐτῆς ἔχουσι διά-
φορον ἀριθμὸν τάξεων· ἐν Γαλλίᾳ δὲ ἐπὶ πρδ. μετὰ τὴν
στοιχειώδη ἑπτατάξιον δημοτικὴν σχολὴν ἀκολουθεῖ καὶ τρι-

τάξιον ἀνωτέρα δημοτικὴ, ἣτις κατὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας
διαιρεῖται καὶ εἰς ἀνάλογα τμήματα, ἥτοι πλὴν τοῦ τῆς γενι-
κῆς μορφώσεως εἰς γεωργικὸν ἢ ἐμπορικὸν καὶ βιομηχανικὸν
τμήμα. Εἰς τὴν τριτάξιον ταύτην σχολὴν διδάσκονται καὶ
ξέναι γλῶσσαι καὶ εἰδικὰ μαθήματα ἀμεσώτερον παρασκευά-
ζοντα εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν τῇ τῆς
Αὐστρίας τριταξίῳ ἀστικῇ σχολῇ, τῇ ἐπομένῃ εἰς τὴν πεντα-
τάξιον δημοτικὴν. Ἄν δὲ ἐπισκοπήσωμεν ἀκριβῶς τὴν παρὰ
τοῖς διαφόροις λαοῖς μέσῃ παιδείῳ καταλήγομεν εἰς τὸ συμ-
πέρασμα ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ ἔχῃ κοινωνικὸν σκοπὸν ὁ-
μοιόμορφον, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτῆς ποικίλλει κατὰ τὰς κοινω-
νίας, τὰ ἔθνη καὶ τὰς πολιτικὰς καταστάσεις, διοργανισμὸς
δὲ αὐτῆς ἐνιαῖος εἶναι ἀδύνατος, ἀνωφελὴς καὶ ἐπιζήμιος.

Ἄν δὲ μᾶλλον προηγμένοι λαοὶ μέμφωνται τὸν ὀργανισμὸν
τῆς μέσης παιδείσεως δυσφοροῦντες πρὸς τὴν ἐπιβάρυνσιν τῶν
προγραμμάτων, τὴν πληθύν τῶν καθηγητῶν ἐν τῇ αὐτῇ τά-
ξει, τὴν σπάνιν παιδαγωγικῆς διδασκαλίας προσφόρου πρὸς
τὰς νέας οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ὑπέρ-
μετρον ποικιλίαν τῶν μαθημάτων, ὅποια τὰ ἀποτελέσματα
τῆς παρ' ἡμῖν μέσης παιδείσεως; Παραλείπων ἄλλας γνώμας
καὶ κρίσεις ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω πῶς περιγράφει ταύτην
τῇ 14 Ἰουλίου 1899 ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι
κ. **Ἀθ. Εὐταξίας** ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει τοῦ σχετικοῦ
νομοσχεδίου:

«Ἡ μέση ἡμῶν παιδείσις, λέγει, ὡς νῦν παρέχεται αὐ-
τῇ ἐν τοῖς ἐλλ. σχολείοις καὶ γυμνασίοις εἶναι ἐλλιπὴς καὶ
ἀτελής. Περὶ ἀγωγῆς, δι' αὐτῆς κατορθουμένης, οὐδεὶς σχε-
δὸν δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Τρανὰ μαρτύρια τούτου παρέχει
ἡμῖν ἡ διασάλευσις ἔστιν ὅτε καὶ ἡ ἀπονέκρωσις τοῦ ἠθι-
κοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συναισθήματος παρὰ πολλοῖς τῶν ἀπο-
φοίτων τῶν γυμνασίων. Ἡ γενικὴ μόρφωσις περιορίζεται
κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μετάδοσιν ξηρῶν τιμῶν γνώσεων
τῶν δύο ἀρχαίων κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γαλλικῆς,
πρὸς δὲ τῶν μαθηματικῶν, φυσικῶν καὶ φιλοσοφικῶν, καὶ

ταύτην δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄνευ μεθόδου καὶ ἐπιπολαίως ὅλως γινομένην. Οἱ ἀπόφθιτοι τῶν ἡμετέρων γυμνασίων ἀδυνατοῦσι νάναγνώσωσι καὶ ἀπταίστως λατινικὰ καὶ γαλλικά, καὶ οὐδὲ τὸ παράπαν ἐνθουσιῶσιν ὑπὲρ τοῦ αἰωνίου κάλλους τῆς ἀρχαίας ἑλλην. γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ὀλίγα δὲ μαθηματικά, φυσικὰ καὶ φιλοσοφικά, ἅτινα ἀποθησαυρίζουσιν ἐκ τῆς μέσης παιδείσεως παραδίδουσιν εἰς λήθην, ἅμα καταλιπόντες τὰ ἐδώλια τῶν σχολείων αὐτῆς. Ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν, τῆς ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ τῶν τεχνικῶν καλουμένων μαθημάτων αὐτὸ τοῦτο παρωδεῖται. Ὑπάρχει δ' ἐν Ἑλλάδι πρὸς τοῖς πολυαρίθμοις ἑλλην. σχολείοις καὶ γυμνασίοις καὶ ἐν λύκειον, ὅπερ προτίθεται τὴν διὰ τῶν πραγματικῶν καλουμένων μαθημάτων προπαρασκευὴν εἰς τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἢ ἐν ἄλλαις ἀνωτάταις εἰδικαῖς σχολαῖς σπουδὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν τούτων. Πλὴν καὶ τοῦτο, καίπερ μεταδίδον πλείονας μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς γνώσεις, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ἀνυψοῦται ὑπὲρ ἄνω τοῦ πίνακα τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης παιδείσεως». Τοιαῦτα λέγει ὁ κ. Εὐταξίας. Ἄλλ' ὀλιγώτεροι παρατηροῦνται ἐλλείψεις ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἐν τῇ Ὁθ. Αὐτοκρατορίᾳ ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων· καθότι συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μέσης παιδείσεως, ἥτις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁμοιόμορφος, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ποικίλλῃ καὶ νὰ τροποποιῇται κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν λαῶν, δὲν ὑποβάλλονται ταῦτα εἰς αὐστηρὰν συγκέντρωσιν, ἀλλὰ διοικούμενα ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἀπολαύουσι πλήρους αὐτονομίας καὶ δὲν ἀκολουθοῦσι πάντα τοὺς αὐτοὺς κανονισμοὺς καὶ τὰ αὐτὰ προγράμματα. Τούτων δὲ διακρίνεται ἡ ὀκτὼ τάξεις ἀριθμοῦσα μεγαλῶνυμος τοῦ Γένους Σχολή, τηροῦσα εὐλαβῶς τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς κλασσικὸν χαρακτῆρα καὶ φημιζομένη ὡς τὸ ἀνώτατον ἐν Ἀνατολῇ αὐτοτελὲς ἀνθρωπιστικὸν παιδευτήριον. Ἄν δὲ καὶ περὶ τῶν παρ' ἡμῖν σχολῶν τῆς μέσης παιδείσεως λέγεται ὅτι δὲν ἐκπληροῦσι δεόντως τὸν προορισμὸν αὐτῶν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι, παρὰ τὴν ποικιλίαν τῶν

ἀλλαχοῦ ἀπαντωσῶν σχολῶν παρ' ἡμῖν πάντες οἱ μέλλοντες ἐπιστήμονες καὶ ἔμποροι καὶ βιομήχανοι καὶ ὑπάλληλοι καὶ διδάσκαλοι ζητοῦσι τὴν οἰκείαν παιδείσιν παρὰ τῶν αὐτῶν τῆς γενικῆς μορφώσεως σχολῶν, αἵτινες μὴ παρασκευάζονται, ὡς εἰκός, εἰς ὠρισμένον ἐπιτήδευμα δὲν δύνανται νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς πολλαπλὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις. Καὶ ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ ἡμετέραν μέσῃ παιδείσιν, πρέπει νὰ εἴπωμεν εἰλικρινῶς καὶ ἀπεριφράστως ὅτι στερούμεθα ἐπαρκῶν σχολῶν, ὡς ὁμολογημένη θὰ εἶναι καὶ ἡ ἔλλειψις ἱκανῶν καὶ σταθερῶν πόρων, ἀλλὰ καὶ πραγματικῆς καὶ ἐπαϊούσης ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχῶν ἐπιβλέψεως, δυναμένης τὴν μὲν ἱκανότητα καὶ εὐσυνείδητον ἐργασίαν νὰ μείβῃ καὶ παραθαρρύνῃ, τὴν ἀνικανότητα δὲ μόνην ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς ἀμπέλου τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ κατὰ τὰς μεταρρυθμίσεις τῶν ξένων καὶ τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας ἐπιτακτικὴ εἶναι ἐν τινι κλασσικῇ ἢ πραγματικῇ γυμνασίῳ ἢ σύστασις, κατὰ τὴν ἀπόπειραν τοῦ διδασκαλειακοῦ τμήματος τῆς Μ. Σχολῆς, **παραλλήλων τριταξίων τμημάτων**, ἐμπορικοῦ μετ' ἀφθονωτέρας διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ βιομηχανικοῦ, εἰς τὰ ὅποια νὰ εἰσέρχονται κατὰ τὰς ἰδίας δεξιότητας καὶ κλίσεις, ὅσοι δὲν ἐπιθυμοῦσι νὰ συμπληρώσωσι τὴν γενικὴν πραγματικὴν ἢ κλασσικὴν μόρφωσιν.

Ἄλλ' οἵαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ μορφή τῆς μέσης ἡμῶν παιδείσεως τὴν πρώτην θέσιν ἐν αὐτῇ πρέπει νὰ κατέχῃ ἡ **σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας**· καθότι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὸ οὐ τιωδέστατον στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου ἡμῶν βίου καὶ τὴν λαμπροτάτην βάσιν τῆς ἑλληνοπρεποῦς ἀγωγῆς. Οὔτε εἶναι πραγματικῶς καὶ λογικῶς ὀρθὸν λέγοντες ἡμεῖς ἔθνικὸν βίον νὰ νοῶμεν τὸν νῦν τοιοῦτον ἀποκλείοντες τὸν ἀρχαῖον, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ξένοι τῆς μὲν κλασσικῆς αὐτῶν παιδείσεως βάσιν ἔχουσι πρὸς τῇ λατινικῇ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἐν δὲ ταῖς πραγματικαῖς καὶ εἰδικαῖς σχολαῖς ἐντρυφῶσιν, ἔστω καὶ διὰ μεταφράσεων, εἰς τὰ οὐράνια

κάλλη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Ἴδου τὶ ἔλεγεν ἐν τῷ ἐν Παρισίοις τῷ 1900 κατὰ τὴν παγκόσμιον ἔκθετιν συγκροτηθέντι πρῶτῃ τῆς μέσης παιδείας διεθνεί συνεδρίῳ ὁ ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Γ. Leygues· «Ἡ μεγάλη κοινωνικὴ κίνησις ἡ πανταχόθεν καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐκδηλωθεῖσα συνεπήγαγε καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς παιδείας, ὡς καὶ ἀπάσας τὰς ἄλλας συνθήκας τοῦ βίου. Βεβαίως ἐπὶ μᾶλλον πρέπει νὰ κλίνωμεν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, νὰ πληρωθῶμεν ταχέως γνώσεων πρακτικῶν καὶ νὰ ὀπλισθῶμεν καλῶς διὰ τὸν ἐμπορικὸν καὶ βιομηχανικὸν διαγωνισμὸν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ἄλλ' ὑπερίνω τούτων πρέπει νὰ κρατῶμεν ὑψηλὰς καὶ ἀγνὰς τὰς αἰωνίους πηγὰς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ κάλλους, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς, ἅνευ τῶν ὁποίων οἱ κατὰ τὸ φαινόμενον λαμπρότατοι πολιτισμοὶ ἐξασθενοῦσι καὶ κινδυνεύουσιν. Ἄς ἔχωμεν λοιπόν, ὡς εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ὠφέλιμον διαφόρους τύπους μέσης παιδείας, ἃς ποικίλλωμεν καὶ ἃς βελτιώνωμεν τὰς διδακτικὰς μεθόδους, ἃς πολλαπλασιάζωμεν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ μέσα αὐτῆς, ἀλλ' ἃς μὴ λησμονῶμέν ποτε νὰ κατέχωμεν ὑπὲρ πάντα τὸν πολιτισμὸν ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἐκληροδότησεν ἡμῖν ὁ οὐδέποτε γηράσκων ἀλλ' αἰείποτε νεάζων πατὴρ τοῦ νεωτέρου βίου, ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς καὶ ρωμαϊκὸς κόσμος.» Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος **μεγάλῃ ἐπιτροπῇ**, ἧς μετέσχον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ περίπυστος Mommsen, ὁ μέγιστος ἰατρὸς Μπίρχωβ, ὁ δεινὸς θεολόγος Χάρνακ καὶ ὁ κλεινὸς φιλόλογος Βιλλαμόβιτς, συνελθοῦσα ἐν Βερολίνῳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, ἵνα κρίνῃ περὶ τοῦ ἐν τοῖς γυμνασίοις περιορισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, μετὰ σαφηνείας πειστικωτάτης κατέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς βαθείας γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς διὰ τοὺς θέλοντας νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ νὰ ἀντιληφθῶσι τὸν σύνδεσμον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον. Διὰ λόγων δὲ μεστῶν ἐμβριθείας καὶ πνεύματος προεβλήθη πληθὺς πολυτιμοτάτου ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ, οὗτινος κορύφωμα ὑπῆρξε τὸ ἐπιχείρη-

μα ὅτι ἡ νεολαία ἡ ἀξιούσα νὰ κατανόησιν τὴν ἀλήθειαν ὡς τοιαύτην, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπράξῃ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς βίου, ὀφείλει ἀναγκαίως νὰ διδαχθῇ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸ παντὸς τὸν Πλάτωνα, ὁ δὲ θέλων νὰ διίδῃ τὸν σύνδεσμον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου μετὰ τοῦ ἀρχαίου, πρέπει νὰ ἐκτιμᾷ ἐπαξίως τὴν ἱστορίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν ἑλληνικὸν παγκόσμιον πολιτισμὸν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Οὐχὶ δὲ ἐν τῷ συμφέροντι στυγνοῦ κλασσικισμοῦ, ἀλλὰ χάριν ζωντανῆς περιβολῆς καὶ ἐξευγενίσεως τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἀπηρτεῖτο ἡ γνώσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ δὴ οὐ μόνον δι' ἐκείνους, οἵτινες ἔνεκα τῶν εἰδικῶν αὐτῶν σπουδῶν ἀναγκάζονται νὰ ἐκμάθωσι τὴν γλῶσσαν ταύτην πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μεγάλην τάξιν τῶν πολιτῶν, οἵτινες μετὰ τῆς γνώσεως τοῦ ἱστορικῶς γενομένου θέλουσι νὰ συναποφασίσωσι καὶ περὶ τοῦ ἐν τῷ γίνεσθαι διατελοῦντος ἐν ταῖς μορφαῖς αὐτοῦ.

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἄρτι λήξαντος ἔτους δαιμόνιος ἱεροφάντης, ὁ καθηγητὴς **Βιλλαμόβιτς** μεθ' ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ὠμίλησεν ἐν τῇ Βερολινείῳ Ἐνώσει τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν «περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος» κατὰ τῆς παρατηρουμένης ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τινος ἐθνικόφρονος κινήσεως ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει· ἐνῷ συγχρόνως καὶ ὁ σοφὸς Θ. Τσιλίνσκι, καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιολογίας ἐν Πετροπόλει διὰ λαμπροτάτου ἔργου «Οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἡμεῖς» ἐξετάζει ἐμβριθῶς τὴν μεγάλην παιδαγωγικὴν, ἐπιστημονικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαίων καὶ συνιστᾷ ἐνθέρμως εἰς πάντας νὰ πολαύσωσι τελεσφορώτερον τοῦ πολυτίμου τούτου μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ περιέχεται ἐν τῷ κλασσικῷ ἑλληνισμῷ.

Ὅντως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπαραμίλλως διαμορφωθείσα τυπικῶς, ἐτυμολογικῶς καὶ συντακτικῶς παρίσταται παρὰ τὰς ποικιλωτάτας αὐτῆς διαλεκτικὰς διαφορὰς καθ' ἑαυτὴν ἐνιαία καὶ ἔχει διακεκριμένα τὰ πρὸς τὰς λοιπὰς ξένας γλώσσας ὅρια· ὁ δὲ περὶ ταύτην παιδευόμενος, οἷοσδήποτε καὶ ἂν

ἥ, εὐρίσκεται πρὸ ἀπείρου κόσμου παραστάσεων, ἐκδηλουμένων διὰ ποικίλου καὶ λαμπροῦ συμπλέγματος ρηματικῶν τε καὶ ὀνοματικῶν τύπων, καὶ πλάττεται τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συναισθητικὴν ἐνέργειαν καθορῶν τὸ συμμετρικὸν κάλλος καὶ τὴν εὐπάρυφον χάριν τῶν πνευματικῶν τούτων προϊόντων. Ἀλλ' οὐ μόνον ἡ γλῶσσα καθ' ἑαυτὴν μεγάλην ἔχει πρὸς μόρφωσιν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ὁ δι' αὐτῆς παριστανόμενος βίος ὑφ' ἐκάστου τῶν ἐγκρίτων συγγραφέων καὶ ὁ ἴδιος τρόπος, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα τοῦ βίου παρ' ἐκάστῳ ἐκφαίνεται. Ἡ ἀνθρωπότης δὲ καθ' ὅλου διερχομένη τὰς διαφόρους τοῦ ἑλληνικοῦ βίου περιόδους πανταχοῦ ἵσταται θαυμάζουσα τὴν ἄκραν προσέγγισιν τοῦ πραγματικοῦ πρὸς τὸν ἰδεώδη κόσμον, καὶ γινομένη μέτοχος καὶ κοινωνὸς αὐτοῦ ἀδυνατεῖ νὰ ὑπολογίσῃ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἅπας ὁ ἰδιωτικὸς, ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ θρησκευτικὸς βίος πάντων τῶν ἀνδρῶν, ὅσους αἱ ἑλληνίδες Μοῦσαι καὶ Χάριτες, εἴτε ἐκ τῶν ἡρώων εἴτε ἐκ τῶν θνητῶν ἐκλέξασαι, ἐζωγράφησαν ἐν τῇ ἀθανάτῳ αὐτῶν πινακοθήκῃ.

Διὰ ταῦτα ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν γυμνασίων ὁ ἀναγεγραμμένος σκοπὸς τῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν διδασκαλίας εἶναι ἡ ἱκανὴ καὶ βαθεῖα γνώσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἥτις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ βαθείας κατανοήσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει γλωσσικῆς παιδεύσεως οὔτε πρότερον οὔτε νῦν δὴ εἶναι ὅσα καὶ οἷα πρέπον καὶ ἀναγκαῖον ἦτο νὰ εἶναι καὶ ὅσα καὶ οἷα εὐλόγως ἡδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐκ τῆς πολυώρου καὶ μακροχρονίου τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν διδασκαλίας.

Ὁ μακαρίτης γυμνασιάρχης **Α. Κυπριανὸς** ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσης τῇ 1867 Ἑλλ. Φιλολογίας τοῦ Μύλλερ (22) λέγει: «Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὰ γυμνάσια ἦτο ἐν προτέροις χρόνοις πολὺν ἀδροτέρα ἢ νῦν, διότι οἱ πρεσβύτεροι διδάσκαλοι ἐξήγουν ἀνέτως εἰς τοὺς μαθητὰς πολὺ μέρος τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἐβά-

πτιζον αὐτοὺς ἐν τῷ ἑλλ. λόγῳ· οἱ δὲ νέοι κολυμβῶντες ἐν αὐτῷ ἐλάμβανον θάρρος, ὥστε τὸν κατόπιν χρόνον ἀνεστρέφοντο μετὰ τῶν συγγραφέων, ὡς μετὰ γνωρίμων καὶ οἰκείων. Ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι παραγνωρίσαντες τὸν σκοπὸν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν γυμνασίων, μετηγάγομεν τὴν ἐν Πανεπιστημίοις ἐρμηνευτικὴν μέθοδον ὅλην ὡς εἶχε καὶ σύσσωμον εἰς τῶν γυμνασίων τὰς τάξεις. Καὶ κατατρίβομεν λοιπὸν τὸν χρόνον εἰς γραμματικὰς λεπτολογίας, εἰς κριτικὰς ἔριδας καὶ ἀρχαιολογικὰς καὶ μυθικὰς παρεκβάσεις ἀσκόπως καὶ ἀμούσως· οἱ δὲ μαθηταί, ἀποφοιτῶντες τῶν γυμνασίων ἀποφέρουσιν ἐκ τῆς ἀφθόνου καὶ πλουσιοπαρόχου ἑλληνικῆς φιλολογίας τεμάχια μόνον καὶ ψυχία οὔτε πρὸς θρέψιν οὔτε πρὸς αὐξήσιν ἐπιτήδεια». Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ **Α. Κυπριανοῦ** συμπληρῶν ἕτερος εἰδήμων ἀνὴρ ὁ **Ι. Πανταζίδης** ἐν τῇ «Γυμνασιακῇ παιδαγωγικῇ» τῇ 1889, (σελ. 108—9) προσθέτει: «Ἀμφιβάλλω ἂν ἔκτοτε ἐβελτιώθησαν τὰ πράγματα· τοῦναντίον φρονῶ ὅτι μᾶλλον ἐχειροτέρευσαν. Ἄν τις σκεφθῇ περὶ ὅλης τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπως αὖτις γίνεται καθ' ἀπάσας τὰς τάξεις, ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος θέλει παρατηρήσει πολλὴν καὶ ποικίλην ἀμεθοδίαν. Εἶναι βεβαίως τοῦ κόπου ἄξιον νὰ περιγράψῃ εἰδήμων ἀνὴρ μετὰ κριτικῆς αὐστηρότητος τὴν ἐπικρατοῦσαν καινὴν μέθοδον κατὰ τὴν διδασκαλίαν, νὰ καταδείξῃ μετὰ χαρακτηριστικῆς λεπτομερείας τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ἐξήγησιν (τὴν ποιότητα αὐτῆς, τὸν εἰς αὐτὴν δαπανώμενον χρόνον καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν), τὴν νεκρὰν καὶ μηχανικὴν τεχνολογίαν, ἔπειτα τὴν σύνταξιν, τὰς λεγομένας εἰσαγωγάς, τὰς σημειώσεις, τὰ πτωχαλέα καὶ ἄθλια θέματα, καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς φωτογραφικῆς ταύτης περιγραφῆς νὰ ποδείξῃ πόσος χρόνος εἰς μάτην δαπανᾶται καὶ πῶς διὰ τοιοῦτου τρόπου διδασκαλίας ἀδύνατον εἶναι οὔτε τὴν γλῶσσαν νὰ μάθωσιν οὔτε συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς τοὺς δοκιμωτάτους νὰ ἀναγνώσωσι μετὰ συνειδήσεως καὶ ἐπιγνώσεως. Ἄν δὲ ὁ Γερμανὸς ἢ ὁ Ἀγγλὸς ἀποφοιτῶν τοῦ γυμνασίου κατέχει

μὲν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οὕτως ὥστε νὰ ἐννοῇ πάντα συγγραφέα καὶ ποιητὴν, τοῦλάχιστον τὰ ὁμαλώτερα καὶ ἀσφαλῆ αὐτοῦ μέρη, ἀνέγνωσε δὲ τοὺς κρατίστους αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος, θὰ ἦτο αἰσχος εἰς τὸν Ἕλληνα δαπανῶντα πλείοτερον χρόνον εἰς τὴν σπουδὴν νὰ μὴ ἀπολαμβάνῃ διπλασίους καὶ τριπλασίους καρπούς· διότι ὁ Ἕλλην ἔχει μίαν εὐκολίαν μοναδικήν, τὴν μητρικὴν τοῦ γλῶσσαν, ἣτις ὅπως σήμερον γράφεται παρέχει πλεόν τοῦ ἡμίσεος ὡς ἔτοιμον κεφάλαιον εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς ἀρχαίας»· καὶ ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς τὴν πρὸς τὸν Α. Βασιλείου ἐπιστολὴν τοῦ ἀοιδίμου Α. Κοραῆ καταλήγουσαν διὰ τῶν ἐπομένων: «Ἦθελαν φρίξιν οἱ διδάσκαλοι, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ καταλάβωσι πόσον κακὸν προξενοῦν εἰς τοὺς νέους, ὅταν τοὺς ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τὰ σχολεῖα ὅχι δι' ἄλλο παρ' ὅτι κάμνουσι δύσκολον καὶ ἐπομένως μισητὴν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἀμεθόδου παραδόσεως τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐφραδεστέρας καὶ σοφωτέρας ὅλων τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου.»

Ἐπίσης καὶ ὁ μακαρίτης **Κ. Ξανθόπουλος** εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου (παράρτ. ΙΗ' τόμου σελ. 152—162) τῷ 1886 τεθὲν ζήτημα «Ποία τίς ἐστὶ παρ' ἡμῖν ἡ πρώτη καὶ μέση παιδεύσις», μόνος αὐτὸς ἀπαντῶν πρὸς ἄλλοις ἐπάγεται: «Τὸ πρόγραμμα δυστυχῶς ἀπὸ πολλοῦ ἀπέβη γράμμα νεκρὸν σχεδὸν ἐν τοῖς πλείστοις γυμνασίοις... ποῦ τέλος διὰ τόσα γυμνάσια καθηγηταὶ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος καὶ γυμνασιάρχαι; τίς δὲν ὁμολογεῖ παρ' ἡμῖν τὴν μεγάλην ἐν πολλοῖς λειψανδρίαν; πῶς δὲ δὲν θὰ λείπωσιν οἱ ἄνδρες ἢ πῶς θὰ σχηματισθῶσιν οἱ ἄξιοι, ἐνθα ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν προτιμᾶται οὐδὲ ζητεῖται;... Νῦν δὲ ἐξετάσωμεν τὰ ἐν πολλοῖς γυμνασίοις διδασκόμενα. Ἐν τούτοις παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ὅπως διδάσκονται ἐν γένει, δὲν εἶναι ζωηφόρα οὐδὲ ἐκ τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ πνεύματος συμβάλλοντα τὴν παιδαγωγῆσιν, ὡς ὀφείλον... πολλάκις δὲ ὁ ἀπολυθεὶς τοῦ γυμνασίου οὐ μόνον εἰς διάστασιν εὔρηται ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ βίου, διότι δὲν ἐδιδάχθη διὰ τῶν λέ-

ξεων, ὡς συμβόλων, πράγματα καὶ ἐννοίας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ὑψηλὸν τι καὶ ἀπλανῶς λάμπον ἰδεῶδες ὑψοῖ τὸ βλέμμα, μὴ παιδαγωγηθείσης τῆς ψυχῆς μηδὲ πτερωθείσης ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἡ παρατηρουμένη αὕτη οὐσιώδης ἑλλειψὶς φαίνεται προερχομένη ἐκ βαθμιαίων ἄλλων μερικῶν τε καὶ καθολικῶν ἐλλείψεων· διότι πρῶτον μὲν ὀλιγωρεῖται ἡ ὀρθὴ καὶ κατ' ἦθος ἀνάγνωσις ἐν τοῖς στοιχείοις αὐτῆς, ὀλιγωρεῖται ἡ ἀπαγγελία καὶ ἀποστήθις ἐκλεκτῶν τεμαχίων ποιητικοῦ καὶ ρητορικοῦ λόγου, ἀμελεῖται ἡ γραπτὴ τοῦ λόγου τοῦ Ἑλληνος ἄσκησις, ἀγνοεῖται σχεδὸν τὸ πνεῦμα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀρχαίας κλασσικῆς φιλολογίας, τὰ μέσα δὲ πολλάκις τίθενται ὡς σκοπὸς τελικός, ἢ ἐπιμελῆς τὸ πολὺ ἀποτύπωσις ἐν τῷ νῷ τοῦ τῆς γλώσσης πολυδαίδαλου τυπικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ὅπερ δὲν εἶναι ἐπὶ τέλους εἰμὴ μέσον ἀναγκαιότατον καὶ ἀπαραίτητον, ἀλλὰ πάντοτε μέσον. Ἐπειτα δὲν συνηθίζεται πολυλαχοῦ ἢ προμελέτη καὶ προπαρασκευὴ τοῦ μαθήματος πρὸς ἐξέγερσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς αὐτενεργείας τοῦ μαθητοῦ. Παρατηρεῖται ἔτι ὅτι πολλὴ μὲν ἴσως δεινότης ἐπιδείκνυται περὶ τὴν ἐρμηνείαν χωρίου τινός, μικρὸν δὲ ἐπιχέεται φῶς πρὸς συσχέτισιν τῶν μερῶν καὶ κατανόησιν τοῦ ὅλου. Καὶ τί οὐκ ἂν εἴποι τις;... Καὶ οὕτω ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ δὲν ἐκμανθάνεται, ὡς δεῖ, εἰ καὶ Ἕλληνες ἐσμεν. Διὰ ταῦτα ἐπιπολαιότης σπουδαιοφανῆς καὶ πολὺ τὸ ἔξυπνον κατεχέμασε πάντας ἡμᾶς ἑλληνοκοποῦντας πανταχόθεν, μετὰ πολλῆς ὑπερφιλαντίας ἐθνικῆς, ἐν ᾧ καὶ οἱ μὲ μόνην τὴν ὀρθογραφίαν ἀπολυόμενοι ἀπὸ τῶν πολλῶν μας γυμνασίων δὲν εἶναι πάρα πολλοί· ἀλλὰ καὶ διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου μας ἔστιν ἰδεῖν ἀνορθογραφοῦντα καὶ μετὰ δυσκολίας σχεδὸν ἀναγινώσκοντα τὸ τυχὸν ἑλληνικὸν κείμενον! Εἶναι δὲ αὗται ἐλλείψεις συγχωρητέαι καὶ συνήθεις εἰς πᾶν ἀνθρώπινον ἔργον;»

Πρὸς δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰδικοί ἄνδρες μέχρι σήμερον δὲν παύουσι νὰ καταδεικνύουσι τὴν ἐλλιπὴ διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὑπὸ τῆς δημοσιογραφίας ἐκπροσωπούμενη καταβοᾷ διὰ τὸ γλωσσικῶς

ἀστοιχείωτον τῶν πλείστων ἀποφοίτων τῶν γυμνασίων μας. Καὶ ὁ ἐν Κυδωνίαις καθηγητικὸς σύλλογος ἀποκρινόμενος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλικοῦ Συλλόγου ὑποβληθείσας ἐρωτήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀτελῇ γλωσσικὴν μόρφωσιν τὴν παρεχομένην εἰς τὰ σχολεῖά μας, καθὰ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐν δημοσιογραφικῇ ἀνταποκρίσει φέρεται, (15 Ἰουν. 07 «Προόδου») ἐδήλωσεν ἐν ἑκ τῶν οὐσιωδῶν αἰτίων «τὴν πολλαχοῦ ἀτυχῶς κρατοῦσαν εἰσέτι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὑπερβολικὴν προσήλωσιν εἰς τοὺς τύπους καὶ τὴν παραμέλησιν τῆς αἰσθητικῆς καὶ πραγματικῆς καθόλου ἀναπτύξεως τῶν κειμένων· καὶ νῦν μετὰ τοσαῦτα ἔτη σκοπὸς ἡμῶν εἶναι τὰ «καλὰ γραμματικά», τὰ ὅποια τόσον ἔψεξεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς».

Διὰ ταῦτα λαμβάνων τις πρὸ ὀφθαλμῶν πάντα τὰ παρ' ἡμῖν περὶ τοῦ θέματος τούτου γραφέντα καὶ οὐκ ὀλίγα ξένα ἔργα, ὡς πλὴν γενικωτέρων συγγραμμάτων τὸ περὶ διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν τοῦ M. Bréal (Paris 1894), τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἑλλην. γλώσσης γνώμην τοῦ Willamowitz γαλλιστὶ ἐν Γάνδῃ (1901) ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ I. Bidez, τὰς παιδαγωγικὰς μελέτας τοῦ Rein, τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῶν γυμνασιακῶν διδακτικῶν Schiller, Schrader καὶ O. Willmann, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν τοῦ Rothfuchs Μεθοδικὴν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων μουσῶν καὶ τὴν Μεταρρυθμιστικὴν κίνησιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν τοῦ ἐν Βιέννῃ καθηγητοῦ Michael Petschar πρὸς τῇ ἑαυτοῦ ἀφωσιωμένη πείρᾳ δύναται νὰ ἐξενέγκῃ ὀρθὴν τινα γνώμην περὶ τοῦ ζητήματος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς διατυπωμένην.

Καὶ ἐκ μὲν τῶν γενικῶς περὶ τοῦ **παιδευτικοῦ** ἡμῶν συστήματος εἰρημένων συμπεραίνομεν τάδε·

α') Μετὰ τὴν στοιχειώδη **πεντατάξιον δημοτικὴν σχολὴν**, ἀνάγκη νὰκολουθῇ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐνιαίας καὶ αὐτοτελοῦς **πρώτης παιδείας** **τριτάξιος ἀστικῆς σχολῆς** διαιρουμένη κατὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας εἰς ἀνάλογα τμήματα, ἐν ταύτῃ δὲ νὰ διδάσκωνται καὶ ξένα γλῶσσαι

καὶ εἰδικὰ μαθήματα ἀμεσώτερον παρασκευάζοντα πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον.

β') Ἡ **Μέση παιδεία** ἔστω **ἑπταετής**. Εἰς ταύτην δὲ εἰσερχόμενοι οἱ παῖδες μετὰ τὴν πεντατάξιον δημοτικὴν σχολὴν πρέπει νὰ διδάσκωνται μόνην τὴν **νέαν ἑλληνικὴν** γλῶσσαν, ἥτις εἶναι καὶ θὰ εἶναι τὸ μόνον ὄργανον πάσης ἐνεργείας καὶ ἐργασίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὅπως κατορθωθῇ κατὰ τὸ δυνατόν ἐπὶ ἐξαετίαν νὰποκομίσωσιν οἱ παιδενόμενοι τοὺς ἀγλαοὺς καὶ εὐχύμους καρπούς, ἐξοικεῖωσιν πρὸς τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν, ὀρθῶς ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες αὐτήν, καὶ διάπλασιν τοῦ φρονήματος καὶ συναισθήματος.

γ') Κατὰ τὰς μεταρρυθμίσεις τῶν ξένων καὶ τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας ἐπιτακτικὴ εἶναι ἡ σύστασις **παραλλήλων τριταξίων τμημάτων**, ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν, ἵνα εἰς ταῦτα εἰσέρχωνται κατὰ τὰς ἰδίας κλίσεις καὶ διαθέσεις οἱ μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ συμπληρώσωσι τὴν γενικὴν μόρφωσιν τῆς Μέσης Παιδείας.

Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων συγγραφῶν **παρατηρηθεῖσων ἐλλείψεων** καταλήγομεν ὧδε :

ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ μὲν τῆς παρ' ἡμῖν τῶν Ἑλλήνων συγγραφῶν διδασκαλίας, ἥς **σκοπὸς** εἶναι ἡ γλωσσικὴ, λογικὴ, καλαιοσθητικὴ καὶ ἠθικὴ παιδεία, καταλέγονται.

1) Προσῆλωσις εἰς τοὺς τύπους διὰ τῆς ἀνιαρᾶς τεχνολογίας καὶ τῆς μηχανικῆς ἀσκόπου ἐξηγήσεως, τῆς γραμματικῆς θεωρουμένης σκοποῦ καὶ οὐχὶ μέδου.

2) Ψυχρὰ καὶ ἀδιάφορος διδασκαλία ἀπομακρύνουσα ἀπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν συγγραφῶν.

3) Ἐλλειψις αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν.

4) Ὀλίγον ποσὸν διδασκομένης ὕλης.

5) Μάταιαι λεπτολόγοι γραμματικαὶ σημειώσεις καὶ ἄφθονα ἐρμηνευτικὰ καὶ κριτικὰ σχόλια.

ΜΕΣΑ δὲ ΠΡΟΣ ΔΙΟΡΘΩΣΙΝ προτείνομεν :

α') **Ἀσκόπον** εἶναι ὁ παῖς ἐνωρὶς νὰ εἰσάγῃται εἰς

τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς· διότι μὴ δυνάμενος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς ταύτην νὰ ἐξοικειωθῇ ἀναγκάζεται νὰ μανθάνῃ πράγματα καὶ λέξεις καὶ τύπους καὶ κανόνας κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκαταλήπτους, καὶ κατ' ἀκολουθίαν μηχανικῶς νὰ ἐργάζεται. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ,τι δυσκόλως καὶ ἀηδῶς μανθάνεται ὀλιγίστους φέρει καρποὺς, ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου σχολικοῦ ἔτους ἤτοι ἀπὸ τῆς δευτέρας γυμνασίου τάξεως τῆς ἐπταταξίου πρέπει νὰ ἄρχηται ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς νέας γινομένη ἢ διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἐκ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης, τεμαχίων τῆς Κύρου Παιδείας καὶ τῆς Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφώντος.

β' Ἡ συστηματικὴ καὶ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν καλλίστων δημοτικῶν ᾠμάτων βαδίζουσα παραλλήλως τῇ τῆς ἀρχαίας, ὡς ἀπὸ τοῦ 1874 πρὸς τὴν ἡμέτερος Σύλλογος, ἀτελῶς δὲ εἰσῆχθη τῷ 1884 ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις, πρέπει νὰ εἰσαχθῇ εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τοῦ Γυμνασίου, καταρτιζομένων καταλλήλων ἐκλογῶν ἐκ νεωτέρων ἐλλήνων πεζογράφων καὶ ποιητῶν ἢ καὶ ἐκ παραφράσεως καταλλήλων ἀποσπασμάτων ἢ καὶ τελείων ἔργων ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων.

γ') Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία μετὰ τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς σκοπίμου καὶ κατὰ σχέδιον γινομένης προσκλήσεως τοῦ ἀναγκαίου γλωσσικοῦ θησαυροῦ τηροῦσα χάριν τῆς καθόλου γλωσσικῆς καὶ λογικῆς τῶν μαθητευομένων παιδείσεως ἀνεξάρτητον θέσιν καὶ διήκουσα δι' ὅλων τῶν τάξεων τοῦ γυμνασίου ἐν ἰδίαις ὥραις πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὸν σπουδαιότατον τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κλάδον ἤτοι τὴν διανοίγουσαν ἡμῖν τοὺς ἐναποκειμένους μορφωτικοὺς θησαυροὺς ἐρμηνείαν. Καὶ ἡ μὲν διδακτέα καὶ ἀπομνημονευτέα ἐκ τῆς γραμματικῆς ὕλη πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, αἱ δὲ γραμματικαὶ ἀσκήσεις μεγάλως συμβάλλουσαι εἰς τὴν πρόσκτησιν τῶν τε τύπων καὶ τῶν συντακτικῶν φαι-

νομένων πρέπει νὰ εἶναι ἄφθονοι καὶ ποικίλοι, νὰ αποκλεισθῶσι δὲ ἢ τε στερεότυπος ἀπομνημόνευσις τοῦ δυτικοῦ ἐπὶ τε τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων, καὶ μερικότητες καὶ ἀνωμάλαι τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως σπανίως ἢ μηδαμῶς ἀπαντῶσαι παρὰ τοῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἀναγινωσκομένοις συγγραφεῦσι, πρὸς δὲ νὰ ἐκλείψῃ ὅλως ἡ μονότονος καὶ ἀνιαρὰ τεχνολογία, ἀνθ' ἧς νὰ ἐνισχυθῇ ἡ μετάφρασις ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν, καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὸ παλαιὸν ἰδίωμα, χάριν τῆς σιμωτέρας ἐντυπώσεως τῶν τύπων καὶ τῶν συντακτικῶν νόμων.

δ') Ἡ ἐρμηνεία τῶν συγγραφέων ἄφθονος ἀλλ' οὐχὶ ἐπιπόλαιος πρέπει νὰ γίνηται πρακτικῶς ἀνεπαισθήτως ἀλλὰ μετὰ ζέσεως εἰσάγουσα τοὺς νέους εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης οὕτως ὥστε ἡ σπουδὴ αὐτῆς μετὰ τῆς των ἠθικῶν ἰδεῶν νὰ συγχωνεύηται καὶ νὰ ρυθμίζηται ἐξ αὐτῆς τὰ καλὰ αἰσθητικὰ ἐκεῖνα πλεονεκτήματα, διὰ τὰ ὁποῖα πρὸ πάντων ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαιότητος ἐτιμήθη καὶ τιμᾶται καὶ παρὰ πάντων θαυμάζεται. Καταργουμένης δὲ τῆς μηχανικῆς καὶ ἀσκόπου γραπτῆς λεγομένης ἐξηγήσεως, πρέπει ὁ μαθητὴς ἀπὸ τῶν εὐχερεστέρων εἰς τὰς αἰεὶ δυσχερεστέρας ἀσκήσεις χωρῶν καὶ μετὰ τὴν ἀναγκαίαν προπαρασκευὴν αὐτενεργῶν νὰ συνηθίζῃ εἰς τε τὴν πιστὴν καὶ τὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν. Ἡ δὲ γινομένη ἐρμηνεία νὰ εἶναι α' λεξιλογικὴ καὶ γραμματικὴ, β' πραγματικὴ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν νοῦν καὶ γ' καλαισθητικὴ, καθ' ἣν χωρία μεμονωμένα ἢ μείζονα τμήματα ἢ ὅλα ἔργα ὑποβάλλονται εἰς ἐξέτασιν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ, ὅποτε ἀπαιτεῖται οὐχὶ ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος διδάσκαλος, ἵνα θερμάνῃ τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, ἀποφευγομένων ἐπιμελῶς τῶν λεπτολόγων γραμματικῶν σημειώσεων καὶ τῶν ἀφθόνων ἐρμηνευτικῶν καὶ κριτικῶν σχολίων.

ε') Ἐνισχυομένων τῶν συνθετικῶν ἀσκήσεων πρέπει νὰ γίνωνται α') πισταὶ καὶ ἀκριβεῖς μετὰ τῆς δυνατῆς καλλιπεείας δυσκολωτέρων τεμαχίων μεταφράσεις· β' περιλήψεις

καὶ ἀναλύσεις εἴτε ἐρμηνευομένων εἴτε καὶ κατ' ἰδίαν μελετωμένων ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων Ξενοφώντος ἢ τῶν Παραλήλων τοῦ Πλουτάρχου, ἢ ἐξ ἄλλων συγγραφέων μετὰ προηγούμενην δοκιμασίαν, διαφόρων λόγων.

ς') Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων παρεχομένων περὶ τοῦ ἀρχαίου βίου εἰδήσεων διὰ τῆς διαρρυθμίσεως καὶ βελτιώσεως τῆς διδασκαλίας τῆς καθολικῆς ἱστορίας καθισταμένης ἀρχαιολογικωτέρας, προτείνεται ἄνευ προσθήκης νέων ὥρων ἡ **εἰσαγωγή** ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τῶν γυμνασίων τάξει τοῦ μαθήματος τῆς **ἀρχαιολογικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων** περιλαμβανούσης οὐ μόνον ἀπὸ πραγματικῆς καὶ θεωρητικῆς ἀπόψεως τὸν ἐξωτερικὸν βίον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτῆς βίον, τὴν θρησκείαν, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν καὶ τοὺς ἐν εἰρήνῃ πολιτικοὺς θεσμοὺς μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς καλλιτεχνίας.

ζ') Ἐπὶ πᾶσιν ἀπαιτεῖται ἡ **ἀριτία ἐπιστημονικὴ καὶ παιδαγωγικὴ μόρφωσις τῶν λειτουργῶν τῆς Μέσης Παιδείσεως.**

Ἐν τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος λέγεται μὲν ὁ Λυσίας δεινὸς λογογράφος ἀλλὰ προτρέπεται ὅπως μιμούμενος τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Πολέμαρχον τραπῇ ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἐὰν θέλῃ νὰ γίνῃ τέλειος λόγων συγγραφεὺς· καὶ ὁ φιλόσοφος ἱατρὸς λογίζεται κατὰ τὸν Ἱπποκράτην τέλειος ἱατρός. Ἄν δὲ οἱ λογογράφοι καὶ δικηγόροι καὶ οἱ ἱατροὶ ἀπαιτεῖται νὰ ᾧσι **φιλοσοφικῶς κατηρτισμένοι**, πολλῶ μᾶλλον οὕτω πρέπει νὰ μορφωνῶνται πάντες μὲν οἱ διδάσκαλοι ἀλλὰ **μάλιστα οἱ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλασιν ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει ἀναλαμβάνοντες καθηγηταὶ** ὅπως μὴ πληρῶσι τὰς κεφαλὰς τῆς νεολαίας ξηρῶν τιμῶν καὶ ἀκάρπων γνώσεων ἀλλὰ μορφώνωσιν ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς τοὺς ἐμπειστευμένους αὐτοῖς νεαροὺς βλαστοὺς ὡς ἀνθρώπους καὶ πολίτας καὶ αὐτοὶ ἐμφορούμενοι φιλοσοφικοῦ πνεύματος θεω-

ρῶνται ἐπαρκεῖς καθηγηταὶ καὶ παιδαγωγοί. Εἶνε γνωστὰ τὰ ἀνακοινωθέντα ἐν τῷ Α' Ἑλληνικῷ Ἐκπαιδευτικῷ Συνεδρίῳ τῶν Ἀθηνῶν συμπεράσματα, ὅτι ἀνεπαρκὴς εἶναι ἡ παρεχομένη ἐπιστημονικὴ καὶ παιδαγωγικὴ μόρφωσις εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν λειτουργοὺς τῆς Μ. Παιδείσεως. Εἶναι δὲ ἄξιον ἀναγιώσεως τὸ ἔργον τοῦ Fouillée, La réforme de l'enseignement par la Philosophie (Paris 1900) παρέχον πολλὰς ἀληθείας καὶ ἱκανὰς νύξεις πρὸς βελτίωσιν τῆς καθόλου ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας. Διότι οἱ οἱ διδάσκαλοι τοιοῦτοι καὶ οἱ μαθηταί, τοιοῖτοι καὶ οἱ λαοί. Ὁ δὲ μὴ κατηρτισμένος φιλοσοφικῶς εἶναι παιδαγωγὸς ἀνεπαρκὴς καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης πρέπει νὰ ὀρμῶνται οἱ ἐπιθυμοῦντες σπουδαίαν καὶ τελεσφόρον τῆς ἐκπαιδεύσεως μεταρρύθμισιν· διότι εἰς χεῖρας τῶν καθηγητῶν εἶναι ἀνατεθειμένα ἡ μόρφωσις τῶν νέων ὡς ἀνθρώπων καὶ πολιτῶν καὶ οὗτοι θὰ ἐμπνεύσωσι τὸς κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικὰς ἀρετάς, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀδελφότητα, οἱ δὲ ἡμέτεροι πρόγονοι πρῶτοι βάσιν τῆς ὑγιоῦς ἀγωγῆς ἔθεντο τὴν φιλοσοφικὴν παιδείαν. Ἄς πιστεύσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ παρ' ἡμῖν καθηγηταὶ ἱερὸν πρὸς τὸ ἔργον ἔχοντες ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀνομολογοῦντες ὅτι δὲν ἐξῆλθον ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τέλειοι ἐπιστήμονες, ἀπλῶς δ' ἐκεῖθεν ἔλαβον τὰ στοιχεῖα τῆς περαιτέρω αὐτῶν μορφώσεως καὶ εὐδοκίμησης, ἔχοντες δὲ εἰπῇ τὸ τοῦ Σόλωνος «γηράσκω ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος» καὶ μὴ ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ τυπικὴν τοῦ διδακτορικοῦ τίτλου πρόσκτησιν συμπληροῦσι τὰ χάσματα, ἅτινα ἐξ ἀνάγκης ἔχει ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διάπλασις, ἐπιτελοῦντες δὲ μετ' ἀγάπης καὶ εὐσυνειδησίας τὸ ὑψίστης ἀξίας καὶ σημασίας διδακτικὸν ἔργον καὶ πλήρεις ζήλου ἐργαζόμενοι καθίστανται σὺν τῷ χρόνῳ **διακεκριμένοι ἐπιστήμονες καὶ ἀληθεῖς τῆς νεολαίας μορφωταί.** Τπὸ τοιούτων λειτουργῶν τῆς παιδείσεως ἀποτυποῦνται εἰς τὰς ἀπαλὰς τῶν νέων ψυχὰς

τὰ ἀφελέστατα ἅμα καὶ χρηστότατα τοῦ οἴκου καὶ τῆς πολιτείας ἦθῃ, ἅπερ ἐξεικονίζουσι τὰ ἀθάνατα τοῦ προγοιοῦ ἡμῶν θησαυροῦ ἀριστουργήματα. Οὕτω τὸ Ὀμηρικὸν ἔπος καὶ οἱ λαμπρότατοι χαρακτῆρες τῶν τοῦ Αἰσχύλου, τῶν Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου δραμάτων ἄς διαπλάττωσιν ἀείποτε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν παιδευομένων. Ὁ Δημοσθένειος λόγος καὶ ἡ δεινότης ἡ ἠθικὴ καὶ λογικὴ αὐτοῦ ἄς ἐνισχύωσι καὶ κραταιώσιν τὰ σεναισθήματα καὶ φρονήματα τῶν νέων· ἡ χάρις τοῦ Ξενοφώντος καὶ τοῦ Προδότου καὶ ἡ ἐμβρίθεια καὶ βαθύνοια τοῦ Θουκυδίδου ἄς παιδαγωγῶσι τῆς ἡμετέρας νεολαίας τὸν τρόπον τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι καὶ σεναισθάνεσθαι· ἡ δὲ τῶν Λυρικῶν ἡδύτης καὶ σοφία καὶ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων τὰ αἰθέρια κάλλη ἔστωσαν λογικότητος καὶ καλαισθησίας καὶ ἠθικότητος θαυμάσια παιδευτήρια.»

Μετὰ τὸν εἰσηγητὴν ὁ κ. πρόεδρος παρακαλεῖ τοὺς παρόντας νὰ συνεισφέρωσι τὰ τῆς πείρας καὶ μελέτης αὐτῶν, καθόσον κατὰ τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ἡ συζήτησις δύναται νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦδε καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ τὴν αὔριον.

Ὁ κ. Ὁ. Ἀνδρεάδης φρονεῖ ὅτι δεόν νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν ἰδίαν σειρὰν, ἣν καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ πρώτου θέματος, δηλ. τὴν πρώτην ἡμέραν νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εἰσηγήσεως καὶ τὴν δευτέραν νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ συζήτησις, διὰ νὰ μελετηθῶσι τὰ ζητήματα καὶ πορίσματα τῆς εἰσηγήσεως καὶ οὕτω μᾶλλον παρεσκευασμένος κατέλθῃ τις εἰς συζήτησιν, νὰ περιορισθῇ δὲ ἕκαστος τῶν ὁμιλούντων εἰς 10 λεπτῶν διάστημα ἵνα ἐπαρκέσῃ ὁ πρὸς συζήτησιν ὁρισθεὶς χρόνος.

Ὁ κ. Γ. Κωνσταντινίδης διαβλέπων ὅτι ἐν τῇ ἀξιολόγῳ εἰσηγήσει τοῦ κ. εἰσηγητοῦ θίγεται ἡ διδασκαλία πάντων τῶν

μαθημάτων τῆς μέσης παιδείσεως ζητεῖ νὰ καθορισθῇ τὸ ζήτημα ἂν πρόκειται καὶ περὶ αὐτῶν ἢ μόνον περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

Ὁ κ. Μ. Αὐθεντόπουλος, φρονεῖ ὅτι ἡ συζήτησις θὰ ἀποβῇ κατ' ἀνάγκην θεδιασμένη, καθόσον ἡ πληθὺς τῶν θινέντων σημείων ὑπὸ τῆς ἀξιολόγου εἰσηγήσεως καὶ ἡ ἔλλειψις καθωρισμένων σημείων, ἐφ' ὧν νὰ περιστραφῇ ἡ συζήτησις περιάγουσι καὶ τοὺς εἰδικοὺς ἀκόμη εἰς δυσκολίαν προκαλουμένους νὰ ὁμιλήσωσιν ἀπαράσκευοι, οὐχὶ δηλ. τόσον παρεσκευασμένοι ὅσον θ' ἀπῆται ἡ εὐόδωσις καρποφόρου συζητήσεως. Ἡ πληθὺς τῶν θεμάτων ἀπαιτεῖ χρόνον πολλαπλάσιον τοῦ ἔστω καὶ ἐπτὰ πολυῶρων συνεδριῶν παρεχομένου· ἄλλως τε αἱ συνεδρίαὶ αὗται ἀλλεπάλληλοι γινόμεναι καταπονοῦσι τοὺς μετέχοντας αὐτῶν καθηγητὰς καὶ διδασκάλους, ὧν μάλιστα πολλοί, τῶν ἐν τῇ ἀρχιπικοπῇ σχολῶν ἐργαζομένων, ἀδυνατοῦσι νὰ προσέλθωσι. Καλὸν ἄρα θὰ ᾔτο νὰ ἀναγνωσθῶσι μόνον αἱ εἰσηγήσεις, νὰ κατατεθῶσι τὰ συμπεράσματα αὐτῶν καὶ μετὰ τινα χρόνον, οἷον τὸ Πάσχα, νὰ ἐπιληφθῶμεν ἐπ' αὐτῶν τῆς συζητήσεως.

Ὁ κ. πρόεδρος ἀπαντῶν τοῖς προλαλήσασι λέγει ὅτι δὲν δύναται νὰ δεχθῇ συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἡμερησίας διατάξεως, ὅτι ἡ συζήτησις δεόν νὰ περιστραφῇ περὶ τὴν μελέτην τῶν παρ' ἡμῖν ἐλλείψεων περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ καὶ ἐπὶ τῶν συμπερασμάτων τῆς εἰσηγήσεως, ἀνεξαρτήτως ἂν αὕτη ἔθιξεν ἐν παρόδῳ καὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἄλλων τινῶν μαθημάτων καὶ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται νὰ γίνῃ, νὰ ἐπεκταθῇ ὁ ὁρισθεὶς χρόνος καὶ εἰς τρίτην καὶ τετάρτην συνεδρίαν, ἂν θεωρηθῇ τοῦτο συντελοῦν εἰς τὴν διαλεύκανσιν καὶ ἐπωφελῇ διονύχισιν τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶνε δυνατὴ οὐδεμία ἀναβολὴ καθόσον ὑπάρχουσιν οἱ δηλώσαντες ὅτι ἀπὸ

σήμερον θὰ λάβωσι τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ θέματος, ὧν πρῶτος ὁ κ. Δ. Η. Οἰκονομίδης, ᾧ τινι καὶ δίδει τὸν λόγον.

Ὁ κ. Δ. Η. Οἰκονομίδης ἀναγινώσκει :

Συγχαρητηρίων ἄξιος ὁ κ. εἰσηγητὴς διὰ δύο λόγους τὸ μὲν διότι προθύμως ἀγαθὰ εἰργάσθη καὶ παρουσίασε τὴν ἡδὴ ἀναγνωσθεῖσαν αὐτοῦ εἰσήγησιν, τὸ δὲ καὶ διότι ὅσον ἡδυνήθη ἐπιτυχῶς διεξήγαγε τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβῃ. Ἴσως φανῇ εἰς τινὰς, ὅτι δὲν ἐθίγησαν ἐπαρκῶς πάντα τὰ σημεῖα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ θέμα, ἀλλ' ἐνδεχόμενον ὅτι ἀφῆκε καὶ τινὰ κενὰ, ἵνα οὕτω παράσχη ἀφορμὴν καὶ εἰς ἄλλους ὅπως οὗτοι πληρώσωσι τὰ τυχὸν ἐλλείποντα.

Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως ὅσον σπουδαῖον τόσον καὶ δύσκολον εἶναι τὸ πρὸς συζήτησιν θέμα καὶ ὡς διευπλώθη μάλιστα τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον ν' ἀποφανθῇ τις ὀριστικῶς καὶ μετὰ πλήρους πεποιθήσεως, νομίζω, ὅτι ἰδέαι τινὲς μόνον δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐνταῦθα καὶ αὗται πάλιν ἐπὶ ὑποθέσεων μᾶλλον καὶ εἰκασιῶν ἀτομικῶν στηριζόμεναι παρὰ ἐπὶ παρατηρήσεων γενικῶν.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ καταλληλότερον ἵνα ἐκφέρωσι γνώμην ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει θὰ ᾔσαν οἱ διευθυνταὶ καὶ αἱ διευθύντριαί τῶν σχολῶν τῆς μέσης παρ' ἡμῖν παιδείας, ἂν βεβαίως οὗτοι κατεῖχον ὅλας τὰς ἀναγκαίας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς γνώσεις ἢ καὶ κατάλληλοι ἐπόπται τοιούτων ἐκπαιδευτηρίων (ἂν θὰ ὑπῆρχον τοιοῦτοι) διότι οὗτοι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν τακτικῶς παρακολουθοῦντες θὰ ᾔσαν εἰς θέσιν ἐν διαστήματι ἐτῶν τινῶν νὰ σχηματίσωσι σαφῇ ὅπως δῆποτε ἰδέαν περὶ τῶν ἐλλείψεων, τῆς ὁποίας τυχὸν ᾔθελον παρατηρήσει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ οὗτοι δικαίως θὰ ἐθεωροῦντο στερούμενοι τῆς στοιχειώδους καλῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀπαιτουμένης λεπτότητος, ἂν δημοσίᾳ καὶ μάλιστα ὀνομαστὶ κατήγγελλον

τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα οὗτοι θὰ εὕρισκον ἐλαττωματικῶς διδάσκοντα τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἐννοεῖται, ὅτι δυσχερὴς θὰ ᾔτο ἢ θέσις αὐτῶν καὶ θὰ ἀνέφερον μὲν ἴσως ἱκανὰς ἐλλείψεις παρατηρηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, δὲν θὰ ἐτόλμων ὁμως καὶ νὰ δηλώσωσι ποῦ καὶ εἰς τίνων διδασκάλων τὴν ἐργασίαν ἔχουσι διακρίνει αὐτάς. Κατόπιν τῶν ὀλίγων τούτων τὰ ὁποῖα προέταξα ἐν εἵδει προοιμίου εἰσέρχομαι εἰς τὸ θέμα χωρὶς οὐδόλως νὰ θίξω τὸ πῶς γίνεται ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν Ἑσπερίᾳ, καὶ τοῦτο διότι οἱ μὲν ἀλλοδαποὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ διδάσκουσι τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ὡς ὅλως ξένην εἰς αὐτοὺς καὶ νεκρὰν γλῶσσαν ἡμεῖς δὲ ὡς προγονικὴν γλῶσσαν καὶ οὐχὶ ὅλως νεκρὰν καὶ διότι ἄλλα μέσα διαθέτουσιν οἱ τῆς Ἑσπερίας λαοὶ διὰ τὴν κλασσικὴν παιδείαν, καὶ ἄλλα ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου, ἐν αἷς ζῶμεν.

Οὐδεμία ἀμφιβολία, κυρίαι καὶ κύριοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ πολλὰ καὶ ἐξαίρετα θὰ λεχθῶσιν ἀκαδημαϊκῶς ὑπὸ τῶν διαφερομένων ἐξ ἀφορμῆς τοῦ πρὸς συζήτησιν θέματος, ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν ὁμως, ἐν αἷς ζῶμεν, ἐλάχιστα θὰ εἶναι δυνατόν ἴσως νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ πράξει καὶ ἐφαρμογῇ, ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει καὶ περὶ ἄλλων ζητημάτων εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν ἀναφερομένων. Ἐπειδὴ ὁμως τοῦτο οὐδόλως ἀποκλείει τὸ νὰ ἐκφράσῃ ἕκαστος ἐλευθέρως τὴν γνώμην του, προβαίνω εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξω τὰς ἐξῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἀτομικὰς μου σκέψεις:

Ἐν πρώτοις δικαιоῦται ἕκαστος ν' ἀποτείνῃ τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν: Πόθεν ὁρμώμενος Σύλλογος παρεδέχθη, ὡς φαίνεται, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐλλείψεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρ' ἡμῖν καὶ διὰ τοῦτο ὡς δεύτερον θέμα τῶν εἰδικῶν τούτων συνεδριῶν ἔχει ὀρίσῃ νὰ ὑποβληθῶσιν

αὐταί; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην βεβαίως οὐδὲν ὠρισμένον καὶ θετικὸν θ. εἶχέ τις ν' ἀπαντήσῃ, ἐκτὸς ἂν θὰ εἶχε τὴν τόλμην ἐκ μεμονωμένων τινῶν καὶ τούτων ὅλως ἀτομικῶν παρατηρήσεων νὰ ἐξαγάγῃ γενικὰ συμπεράσματα, τοῦτο δὲ μόνον θὰ ἠδύνατο πᾶς τις νὰ προβάλῃ, ὅτι ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα παρ' ἡμῖν, ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχωσιν ἐλλείψεις καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ ὅτι, ἀφοῦ ἡ κοινὴν παραπονεῖται, ὅτι οἱ ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν γυμνασίων πολλάκις δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ γράφωσιν ἐν τῇ καθαρῇ μίαν τακτικὴν ἐπιστολήν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ συντάσωσι τί ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ἐλαττωματικῶς γίνεται ἡ ἐργασία τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καθόλου καὶ τῆς ἀρχαίας ἰδιαιτέρως. Ἐγὼ ὅμως φρονῶ ὅτι οἱ ὀλίγοι τοιοῦτοι ἀπόφοιτοι τῶν ἡμετέρων γυμνασίων οὐδέποτε ἔλειψαν οὐδὲ θὰ λείψωσιν ὁλοσχερῶς [τὸ πολὺν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δύναται νὰ περιορισθῇ] καὶ ὅτι οὐδόλως δικαιούται τις ἐξ εὐαρίθμων μόνον ἀκαταρτίστων κρίνων νὰ ἐξαγάγῃ γενικὰ συμπεράσματα καὶ νὰ ἀδικῇ οὕτω τῇ μεγάλῃ πλειονοψηφίᾳ τῶν ἀποφοίτων τῶν ἀνωτέρων ἡμῶν ἐκπαιδευτηρίων, οὕτω δὲ νὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ τὴν ἐν αὐταῖς τελουμένην ἐργασίαν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν ἀποβλέπει ἀπλῶς εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἵνα δι' αὐτῆς πλουτίσωμεν τὰς γνώσεις τῆς μαθητικῆς νεότητος, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἥθους, καὶ τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τοῦ ἀτόμου, εἰς τὴν σφυρηλάτησιν χαρακτῆρος ἡθικοῦ, διότι ὡς γνωστὸν, αἱ γνώσεις ἄνευ τοῦ ἥθους εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσι, θὰ προσέθετον καὶ τὸ ἐξῆς, ὅτι θὰ ἠδύνατό τις ἴσως εἰς ἐλαττωματικὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ν' ἀποδώσῃ τὸ ὅτι δυστυχῶς καὶ ὑπὸ ἡθικὴν ἐπὶ δὲν παρουσιάζονται οἱ καρποὶ, τοὺς ὁποίους

θὰ ἐδικαιούτο τις νὰ προσδοκᾷ. Καὶ τὸ νὰ ἐκφράζῃ μὲν τις τοιαύτας ἰδέας εἶνε εὐκόλον· ἐφρόντισαν ὅμως ἄρά γε οἱ ἀρμόδιοι νὰ ἐξετάσωσι καὶ ποῖα τὰ ἀληθῆ αἷτια τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων σχέσεως; Τοῦτο βεβαίως εἶνε ζήτημα τὸ ὁποῖον ἢ δὲν ἐμελετήθη, δεόντως ἢ καὶ ἂν ἐμελετήθη, ἐγένετο ἢ μελέτη μονομερῆς καὶ οὐχὶ ἐπαρκῆς. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ὁ ἀρνούμενος, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ν' ἀνακαλύψῃ τις ἐλλείψεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξεύρῃ, νὰ διορθώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν τὰ προκαλοῦντα αὐτὰς αἷτια.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ οὐδόλως ἀπίθανον, ὅτι πταίει ἐνίοτε καὶ πολλὰκις ἡ διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς γίνεται αὕτη παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐπίσης πιθανὸν θεωρῶ, ὅτι αἱ ἐλλείψεις πολλάκις προέρχονται καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων, ὥστε δὲν πρέπει νὰ καταλογίζωνται τὰ πάντα εἰς βάρος τῶν δυστυχῶν διδισκάλων. Διὰ νὰ εἴμεθα δὲ δίκαιοι πρέπει καὶ τοῦτο νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι καὶ ἂν πράγματι ἐλλείψεις τινὲς προέρχονται ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν διδισκάλων, δὲν πρέπει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον οὗτοι νὰ κατακρίνωνται, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ συνθῆκαι, ἐν αἷς οὗτοι ἐμορφώθησαν καὶ ζῶσιν.

Τίς ὁ ἀγνοῶν, ὅτι ἐπειδὴ αἱ ἀνάγκαι ὁλοῦν αὐξάνονται καὶ ἡ βιοπάλη ὅσημέραι δυσκολωτέρα καθίσταται, ὁ κόσμος ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον, ὁ λίγον δὲ διαφέρεται διὰ τὸ παρελθόν (ὅσον εὐκλεῆς καὶ ἂν ὑπῆρξε τοῦτο) καὶ διὰ τὰ ἰδεώδη καὶ μικρὰν δίδει προσοχὴν εἰς γλῶτταν ἀρχαίων, λαμπρὰν μὲν καὶ μορφωτικὴν, ἀλλ' ἐλάχιστα κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν πολλῶν προάγουσαν τὰ ὑλικά συμφέροντα καὶ ὑπὸ τινῶν μάλιστα ὅλως νεκρὰν θεωρουμένην;

Ἐγὼ τοῦλάχιστον φρονῶ, ὅτι ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα παρ' ἡμῖν, αἱ ἐξῆς ἐλλείψεις δυνατόν νὰ παρατηρηθῶσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων.

α') Ἐλλείψεις πηγάζουσιν ἐκ τοῦ ἀκαταρτίστου τῶ-
διδασκόντων τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν δι' αὐτὰς δὲ εὐθύνονται
οὐ μόνον οὗτοι ἀναλαμβάνοντες ἐργασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι
ἀνεπαρκεῖς ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφορεῖαι αἱ προσλαμβάνουσιν αὐτὸν
τοὺς διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνους τὸν λόγον εἰς θέσεις μὴ ἀνηκούσας
εἰς αὐτούς.

Εἶναι πασίγνωστον, ὅτι συνήθως οἱ μὴ εὐρίσκοντες ἐργα-
σίαν τινὰ, εἰς τὴν εἶναι ἀπόφοιτοι γυμνασίων, καταφεύγουσιν εἰς
τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐξ ἀνάγκης καὶ πολλάκις μάλιστα
διδάσκουσι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐν ταῖς νεωτέραις τάξεσι
τῆς ἀστικῆς σχολῆς.

Ἀλλὰ τί καλὸν προσδοκᾷ τις παρὰ πολλῶν τοιούτων
θεωρούντων πάρεργον καὶ προσωρινὸν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δι-
δασκάλου, καταλειπόντων δ' αὐτὸ εὐθὺς ὡς εὖρωσιν ἄλλην
τινὰ ἐργασίαν συμφερωτέραν; Πλὴν δὲ τούτου οὐδεὶς θὰ ἀρ-
νηθῇ, ὅτι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἡ διδασκαλία πλήρης καὶ ἀμώ-
μητος, ὅταν ὁ διδάσκαλος δὲν κατέχῃ τὴν διδακτέαν ὕλην
καὶ δὲν θερμαίνεται ὑπὸ τοῦ ἀπαιτουμένου ζήλου.

β') Ἐλλείψεις ἀποδιδόμεναι εἰς διδασκάλους κάλλιστα
μὲν ἴσως κατηρτισμένους, ἀλλ' ἀνικάνους εἰς τὸ νὰ μετοχε-
τεύσωσι καταλλήλως τὰς γνώσεις αὐτῶν διὰ προφορικῆς δι-
δασκαλίας, Οἱ τοιοῦτοι ἴσως θὰ ἠὺδοκίμουν μᾶλλον ὡς συγ-
γραφεῖς, ἢ ὡς διδάσκαλοι.

γ') Ἐλλείψεις προερχόμεναι ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ μὴ ἐ-
πιβλητικοῦ χαρακτήρος τοῦ διδάσκοντος. Εἰς ταύτας μᾶλλον
ὕπευθυνοί εἰνε οἱ κ. ἔφοροι, εἰς οὗτοι ἅπαξ γνωρίσαντες τὸν
τοιούτον τοῦ διδάσκοντος χαρακτήρα ἔνεκα διαφόρων λόγων
ἐξακολουθῶσι νὰ διατηρῶσιν αὐτὸν ἐν τῇ θέσει του.

δ') Ἐλλείψεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν στερεότυπον καὶ
πολλάκις σχολαστικὴν τοῦ διδάσκοντος ἐπιμονὴν εἰς ἀπο-
στήθισιν ξηρὰν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ κα-

νόνων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ. Ὁ τοιοῦτος δυστυχῶς ἀποδίδει με-
γαλυτέραν σημασίαν εἰς τὸν τύπον καὶ εἰς τὸ γράμμα ἢ εἰς
τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως, ἀνάγκη δὲ ν' ἀντικατασταθῇ,
εἰς μεθ' ὅλας τὰς γενομένας εἰς αὐτὸν παρατηρήσεις ἐξακο-
λουθῇ καὶ πάλιν κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ τὴν αὐτὴν μέθο-
δον διδάσκων.

ε') Ἐλλείψεις πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λιτοῦ καὶ ἀνεπαρκοῦς
ποσοῦ τῆς διδακτέας. Ἐνταῦθα βεβαίως ὕπευθυνοί εἶναι οἱ
συντάκται τοῦ προγράμματος. Προκειμένου περὶ παροχῆς
λιτῆς ἢ ἀφθόνου ὕλης εἰς τὸν μαθητὴν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν
ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐγὼ τοῦλάχιστον φρονῶ, ὅτι ὅταν οὗτος
εὐρεθῇ ἱκανῶς κατηρτισμένος ἐν τῇ ἐκμαθήσει αὐτῆς, δὲν
πρέπει νὰ ἐπιμείνῃ ὁ διδάσκων εἰς λεπτομερείας πολλὰς καὶ
ἀσκόπους πολλάκις, ἀλλὰ προχωρῶν ὅσον τὸ δυνατόν περισ-
σότερον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ συγγραφέως, νὰ κατορθώσῃ
ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

στ') Ἐλλείψεις ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἐκλογὴν ὕλης τὸ πλεῖ-
στον ἢ καὶ ἐν μέρει ἀκαταλλήλου ἢ καὶ δυσαναλόγου πρὸς
τὰς δυνάμεις καὶ τὴν τάξιν τῶν μαθητῶν ὡς καὶ ἐλλείψεις ἀ-
ναφερόμεναι εἰς τὴν ἄνευ μεθόδου κατάταξιν καὶ διανομὴν
τῆς διδακτέας ὕλης.

Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εὐθύνεται βεβαίως ὁ διδάσκων,
τότε δὲ μόνον φέρουσιν εὐθύνην καὶ οἱ ἔφοροι καὶ οἱ διευ-
θυνταὶ τῶν σχολῶν, ὅταν γνωρίζοντες τὰς δυνατὰς τοῦ δι-
δάσκοντος ἐλλείψεις ἐξακολουθῶσι ν' ἀδιαφορῶσι χωρὶς οὐ
δόλως νὰ φροντίζωσι περὶ διορθώσεως τοῦ κακοῦ.

ζ') Ἐλλείψεις ἀποδιδόμεναι εἰς τὴν καθόλου ἐλαττωμα-
τικὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας τοῦ διδάσκοντος. Δι' αὐτὸ
εὐθύνεται μὲν κυρίως οὗτος, συνυπεύθυνος ὅμως εἶναι καὶ ἡ
ἐφορεία, ὅταν δὲν ἀντικαθιστᾷ αὐτόν.

η') Ἐλλείψεις προερχόμεναι ἐκ τῆς πολυτελείας καὶ ποι-
κιλίας τῶν ἄλλων μαθημάτων τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ

προγράμματι διότι ἡ τοσαύτη πληθώρα καὶ ποικιλία κατ' ἀνάγκην περιορίζει τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἐνταῦθα ὑπεύθυνοι εἶναι οἱ μὴ καλῶς ὑπολογίζοντες τὰς δυνάμεις, τὸν καιρὸν καὶ τὰς συνθήκας τοῦ βίου τῶν μαθητῶν.

θ') Ἑλλιπὴς ἐξ ἅπαντος θὰ εἴη ἡ ἐργασία τοῦ διδασκάλου τοῦ ἡναγκασμένου νὰ κοπιᾷ ὑπερμέτρως καὶ τοῦτο ἐξ αἰτίας ὑπερφορτώσεως αὐτοῦ διὰ πολλῶν μαθημάτων μαθημάτων καὶ ὑπερβολικῆς ἐργασίας.

ι') Ἐκ τῆς λιτῆς καὶ μὴ ἀξιοπρεποῦς τῶν διδασκόντων μισθοδοσίας ἐλλιπὴς κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ προσδοκᾷται ἡ ἐργασία αὐτῶν· διότι, ὅταν ὁ διδάσκων δὲν ἀμείβηται ἐπαρκῶς, ἀπογοητεύηται καὶ δὲν δύναται νὰ ἐργάζεται μετὰ θερμοῦ ζήλου οὐδ' ἀποτελεσματικῶς, ὥστε νὰ θερμαίνῃ τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν καὶ νὰ κινῇ τὸ διαφέρον αὐτῶν.

Ταύτας τὰς ἐλλείψεις ἐθεώρησα καλὸν ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα ὡς οὐσιώδεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρ' ἡμῖν. Καὶ ἀναμφιβόλως οὐδέποτε θὰ ἐκλείψωσιν αὗται, ἐὰν μὴ ἡ δέουσα καταβληθῇ πρὸς τοῦτο ἐνέργεια ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων καὶ ἐὰν οἱ πάντες δὲν συνεργασθῶμεν πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων ὁμολογούντες, ὅτι ἂν καὶ εἰς τὰ μᾶλλον προηγμένα ἔθνη ἀνακαλύπτονται ὅλον ἐλλείψεις περὶ τὰ ἐκπαιδευτικά, πολὺ περισσότεραι τοιαῦται θὰ ὑπάρχωσι βεβαίως παρ' ἡμῖν. Ὅταν δ' ἔχωμεν τὴν εἰλικρίνειαν νὰ ὁμολογῇ ἕκαστος τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν πολλοῖς ὑπεροχὴν ἄλλων, παύσωσι δὲ ἀναμιγνύμενοι οἱ μὴ εἰδικοὶ εἰς πράγματα ἐξερχόμενα τοῦ κύκλου τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι βαθμηδὸν θὰ βελτιωθῇ ἡ παρ' ἡμῖν κατάστασις τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ θὰ φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλοι εὐχόμεθα νὰ φθάσῃ. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ ὑπάρχῃ καλὴ θέλησις καὶ συνεργασία ἀπηλλαγμένη παντὸς

κομματισμοῦ καὶ ἰδιοτελείας· διότι οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν, ὅτι, ὅταν ὁ κομματισμὸς καὶ ἡ ἰδιοτέλεια ἐμφιλοχωρήσωσι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια ἡμῶν, ἐν οἷς μορφοῦνται ἡ νέα γενεὰ ἡ ἀποτελοῦσα τὰς χρηστὰς ἐλπίδας, αὐτὸ τὸ μέλλον τοῦ ἡμετέρου γένους, ἐξ ἅπαντος φοβερὸς κλύδων καὶ παντελὴς καταστροφή περιμένει τοῦτο. Ἄλλ' ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν δὲν θὰ ἀνεχθῇ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ περιούσιος αὐτοῦ λαὸς, καὶ ἂς εὐχηθῶμεν ὅπως ἐκ τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ καταλήξωσιν αἱ ἐθνικαὶ αὗται τοῦ Συλλόγου ἡμῶν συνεδρίαί, προέλθῃ εἰς μέσον καλόν τι καὶ ὠφέλιμον, ἵνα τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ἐὰν ἔχωμεν ὑγιεῖαν ἐπιδιώξωμεν καλύτερα καὶ ὠφελιμώτερα.

Ὁ κ. Μ. Αὐθεντόπουλος ἐρωτᾷ ἂν ὅσα εἶπεν ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης δὲν ἀνάγονται μᾶλλον εἰς ἐλλείψεις τῶν ἐργατῶν τῆς πρώτης παιδεύσεως καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως ὀρισθέντα κύκλον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ.

Ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης ἀπαντῶν ἀποδίδει τὰς ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ ἐλλείψεις τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἐν ταῖς κατωτέραις σχολαῖς κακὴν διδασκαλίαν τῆς καθαρευούσης καὶ ἀρχαίας γλώσσης.

Ὁ κ. Γ. Κωνσταντινίδης: Γνωρίζομεν τὰς ἐλλείψεις τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τοῦ 1869 καὶ περιμένομεν σήμερον τὰς γνώμας τῶν εἰδικῶν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐλλείψεων τούτων.

Ὁ κ. Α. Ζαμαρίας: Τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς κειμένων ὑπαινιχθὲν ὑπὸ τοῦ προλαλήσαντος δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς προκηρύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Πρέπει πρῶτον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅλοι εἰλικρινῶς τὰς ἐλλείψεις καὶ ἔπειτα νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῆς διορθώσεως αὐτῶν. Ἐπίσης παραδέχομαι ὅτι ἡ εἰσήγησις ἔφερεν εἰς τὸ μέσον καὶ ἄλλα σημεῖα, ἅτινα θὰ παρέσυρον ἡμᾶς πολὺ μακρὰν τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος. Εἰς δὲ τὰ

ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου λεχθέντα προσθετέον καὶ τόδε. Δὲν εἶνε βεβαίως ἀνάγκη νὰ πλέξω τὸ ἐγκώμιον τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ δέον νὰ τονισθῇ ὅτι διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων σημαίνει κάτι πλειότερον, τὴν διδασκαλίαν δηλαδὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς συγγραφεῖς τούτους πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς πρότυπα παραστάσεως τοῦ καλοῦ εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ εἶδη καὶ τὰς ἐκφάνσεις. Πρὸς τὰς ἀρραγεῖς βάσεις τούτων δέον νὰ προσπελάσωμεν τοὺς μαθητὰς καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ πραγματευώμεθα τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὑπὸ ἱστορικὴν, ἠθικὴν ἀρχαιολογικὴν καὶ καλολογικὴν ἔποψιν, ἢ δὲ μέχρι τοῦδε γενομένη διδασκαλία δὲν ἐγένετο ἢ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων μαθήσεων καὶ οὐχὶ πρὸς ἐξάντλησιν τῶν συγγραφέων ὑπὸ τὰς προορηθείσας ὥψεις, ὡς τὸ ἠθικοποιητικὸν κέρδος τῆς διδασκαλίας.

Ὁ κ. Ὁ. Ἀνδρεάδης λέγει ὅτι ὁ κ. Χρ. Πανταζίδης ἔθιξε τὸ ζήτημα τοῦ ἀγῶνος, ὅστις πρὸ πολλοῦ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ παιδαγωγοῦντας διαιρεῖ εἰς δύο στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν φρονεῖ ὅτι δέον νὰ φαιρῇ ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ ὅτι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν διδομένην μὀρφωσιν δύναται νὰ αντικαταστήσῃ ἢ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τοιούτων ἐκάστου ἔθνους, καθόσον καὶ αὐτοὶ ἔχουσι μορφωτικὴν δύναμιν, τὸ δὲ ὑπερμαχεῖ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν. Διδάσκοντες λοιπὸν εἰς τοὺς μαθητὰς τοὺς ἀρχαίους ὀφείλομεν νὰ ἐπιμείνωμεν πρὸ παντὸς εἰς τὸ μορφωτικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφισβήτησις καὶ συμφωνεῖ μετὰ τοῦ κ. Α. Ζαμαρίας ὅτι πρέπει νὰ κατορθώσωμεν ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Νὰ δοθῇ λοιπὸν τοῖς μαθηταῖς περισσότερον κείμενον καὶ ἐρμηνεία καὶ μορφωτικὴ διδασκαλία, ἀποκρουομένης τῆς λεπτολόγου γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς, δίκην πτώματος, ἀνατομῆς τῶν συγγραφέων.

Ὁ κ. Α. Ζαμαρίας: Ἀναγκάζομαι νὰ ἐπανέλθω διὰ νὰ προσθέσω ὅτι δὲν ἐγνώματευσά ὅτι ἡμῖν ἐχθρὸς τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἀναλύσεως, τούναντίον θεωρῶ τὴν τοιαύτην ἀνάλυσιν ἀπαραίτητον, δὲν φρονῶ ὅμως ὅτι χάριν αὐτῶν δέον νὰ παραλείπῃται πᾶσα ἡ ἄλλη ἀνάπτυξις, ἣν προανέφερα.

Ὁ κ. Μ. Σάγκας: Ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω καὶ χαίρω ὅτι μὲ προέλαβεν ὁ κ. Ζαμαρίας. Θὰ εἶπω λοιπὸν συμπληρωματικά τινα. Ὅρθως ἐλέχθη ὅτι πρέπει νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων, καθ' ἡμᾶς δὲ τὸ κωλύον τὴν τοιαύτην εἴσοδον εἶνε ἡ γραμματικὴ ἀνεπάρκεια τῶν μαθητῶν, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἄνευ τῆς τοιαύτης ἐπαρκείας εἶνε ἀδύνατον νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων.

Πρῶτον λοιπὸν δέον νὰ κατορθωθῇ ἡ κατάρτισις τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γραμματικὴν. β' νὰ ὀρισθῇ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῶν καταλλήλων γραμματικῶν ἀσκήσεων, καὶ μόνον, ὅταν οἱ μαθηταὶ εἰσέρχωνται εἰς τὸ γυμνάσιον οὕτω κατηρτισμένοι, εὐοδοῦται ὁ σκοπὸς τοῦ γυμνασίου νὰ παρασκευάζῃ τοὺς μαθητὰς διὰ τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἡ συζήτησις δέον νὰ περιστραφῇ εἰς τὸ νὰ εὐρεθῶσι τὰ αἷτια τῆς παρατηρουμένης ἐλλείψεως.

Ὁ κ. Αὐθεντόπουλος: λέγει, ὅτι ἐκ τῶν εἰρημένων πεύθεται πλέον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῶν ἐλλείψεων τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς θεραπείας τῶν ἐλλείψεων τούτων, ἥτις καὶ αἰτιολογεῖ τὴν σύγκλησιν τῶν συνεδριάσεων τούτων. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν ἐλλείψεων καθ' ἑαυτὰς προκειμένου ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν μεγάλην μεταβολὴν, τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὰς συνθήκας τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καὶ τὴν διάφορον διεύθυνσιν, ἣν ἡναγκάσθη νὰ τραπῇ ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων ἢ μέση μάλιστα παρ' ἡμῖν παίδευσις.

Σήμερον αἱ ἀπαιτήσεις αἱ κοινωνικαὶ ὡς πρὸς τὴν παιδευσιν εἶναι πολλαπλαῖ. Ἀναγκάζομεθα δὲ νὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τούτων συντέμνοντες μὲ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, ἐκτείνοντες δὲ τὸν χρόνον τῆς παροχῆς ἄλλων γνώσεων καὶ δὴ καὶ τῆς γλωσσομαθείας. Οὐδὲν ἥττον τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας κυρίως γλώσσης καὶ παρὰ τὴν προγραμματικὴν στενοχωρίαν δὲν ἀλλάσσει κατ' οὐσίαν, διότι ἡ θεραπεία τῶν παρατηρουμένων ἐλλείψεων εἶναι ζήτημα μεθόδου, πάντοτε μεθόδου.

Διὰ τῆς ἀκαταλλήλου μεθόδου, ἢ μᾶλλον τῆς ἐλλείψεως μεθόδου, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας, βεβαίως δὲ καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, ἐν τοῖς πλείστοις τῶν καθ' ἡμᾶς παιδευτηρίων — αἱ ὀλίγαι ἔντιμοι ἐξαιρέσεις πολὺ ὀλίγα σφῶνουν ἐπὶ τοῦ παρόντος — οὐχὶ μόνον δὲν ἐπιτυγχάνεται ἡ κατανόησις τῶν παλαιῶν ἀριστουργημάτων, ἀλλ' οὐδὲ ἐμπνέεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἀγάπη ἐκείνη πρὸς τὴν πατριὸν λογοτεχνίαν, δι' ἧς καὶ μόνης, ἐμφωλευούσης εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀποφοίτων τῶν ἡμετέρων σχολείων, θὰ ἐπεστρεφόν ποτὲ οὗτοι εἰς τὴν αὐθόρμητον ἀνάγνωσιν τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ὁποίων κυρίως καὶ τὸν ὅλον ἐν γένει ἐθνικὸν ἡμῶν πολιτισμόν, ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόζεται ἡ διδασκαλία τοῦ Ἑλληνικοῦ μαθήματος.

Ὅταν δὲ ληφθῇ ὑπὸ σπουδαιοτάτην ἔποψιν καὶ ἕτερος, παρ' ἡμῖν ἰδίᾳ ἰσχύων, λόγος, ὅτι δηλ. αὐτὸς ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος δεόν νὰ προβιβάζεται ἐσωτερικῶς, ἥτοι συντακτικῶς καὶ φραστικῶς, ἥκιστα δὲ τυπικῶς ἐν πᾶσι, διὰ τῆς πεφωτισμένης ἀντιβολῆς τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης, τότε ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὀλίγιστον μόνον μέρος τῶν συμβουλῶν τοῦ δοιδίμου Κοραῖ, Κυπριανοῦ καὶ Πανταζίδου καὶ τῆς χορείας ἐμπειροκάλων λογίων ἠκολουθήσαμεν πάντες, ὡς ὑπαινίσσεται σαφῶς καὶ ἡ εἰσήγησις τοῦ κ. Πανταζίδου.

Τὴν μέθοδον δὲ τὴν ἐλλιπῆ ἢ μᾶλλον ἐλαττωματικὴν καθιστᾷ ὁσημέραι ὀλεθριωτέραν ἡ πενιχρότης καὶ ἡ ὀλιγότης τῶν παρεχομένων εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἀνάγνωσιν κειμένων. Ἐὰν πρὸς τῇ ἐρμηνείᾳ, καθ' ἣν δίδομεν διδακτικῶς ἐρμηνείαν εἰς τὸν ὅρον, δὲν ἐνισχυθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀνάγνωσις, ἡ διὰ τοῦ μαθητοῦ δηλονότι αὐτενεργοῦντος παρασκευὴ καὶ γοργὴ καὶ πρόχειρος ἐρμηνεία κειμένων πολλῶν καὶ ἀφθονωτάτων, τότε μὴ ζητῶμεν προκοπὴν τῶν Ἑλληνοπαίδων πρὸς τὰ συγγραφικὰ καλλιτεχνήματα τῶν πατέρων, τὸν πατριὸν πολιτισμόν καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἐπίδρασιν τοῦ παλαιοῦ πνεύματος ἐφ' ἡμᾶς καὶ τὴν πνευματικὴν ἡμῶν ἀναγέννησιν. Οἱ ξένοι γνωρίζουσι πολὺ πλεον ἡμῶν ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. ἐν ᾧ δὲ κατὰ πλάτος καὶ βάθος γινώσκουσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν λογοτεχνίαν, ὅλην τὴν δόκιμον τούλάχιστον, προφθάνουσιν εἰεῖνοι καὶ τὴν Ἑλληνικὴν νὰ γνωρίσωσι πολὺ καὶ ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ περισσότερον ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων καὶ ἡ λογία γλώσσα καὶ ἡ μητρικὴ, ὅσα πλεῖστα περιέχουσιν στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς, διευκολύνουσι καὶ σχεδὸν παροτρύνουσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ἀφθονον τῶν παλαιῶν κειμένων.

Μέθοδος λοιπὸν λογικὴ καὶ διὰ τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν προβιβάζουσι αὐτοὺς τούτους εἰς τὴν προσοικείωσιν τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων θὰ διορθώσωσι βαθμυδὸν τὰ κακῶς παρ' ἡμῖν ἔχοντα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς τε ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς.

Ὁ κ. Γ. Οἰκονομίδης λέγει, ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα εἶναι γενικώτερον καὶ ὅχι ὅπως εἶπεν ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης ζήτημα τῶν εἰδικῶν μόνον. Ἀφοῦ ἀνακινεῖται τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα οὐχὶ μόνον οἱ διδάσκαλοι ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἐρχόμενοι εἰς εὐρυτέραν συνάφειαν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ οἱ ἐν τῷ κανίστρῳ τῆς βιοπάλης εἶναι οἱ ἀρμοδιώτεροι ὅπως ἐκφέρωσι γνώμην περὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Ὅτε δὲ τελευταίως ἀνεκινήθη τὸ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα ἐν τῷ Δ. Ε. Μ. Συμβουλίῳ ἢ Α. Ε. ὁ Α. Παντζήρης βένης, εἶπεν ὅτι μετὰ λύπης διεπίστωσε πόσον ὑπολείπεται ἡ ὁμογενὴς νεο-λαία εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὰς γνώσεις τὰς πρακτικάς.

Οἱ ὑποστηρίζοντες τὰς πρακτικάς γνώσεις δὲν ἀποκλείουσι τὸ μορφωτικὸν μέρος τῆς παιδείας· θέλουν καὶ τὴν κλασσικὴν ἐκπαίδευσιν· ὀφείλει λοιπὸν ὁ καθηγητὴς νὰ ἀποβλέπῃ προπάντων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως καὶ νὰ ἐνθουσιάζῃ τὸν μαθητὴν ἀναπτύσσων τὰς ὡραίας ιδέας αὐτοῦ καὶ νὰ κινή τὸ ἐνδιαφέρον. Ἡ δὲ διδασκαλία μὲ τύπους φορ-τικοὺς καὶ μακρὰ σχόλια ἐπισύρει τὴν πλῆξιν καὶ ἀπογοή-τευσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ οὕτως ἐξέρχεται τῆς σχολῆς, χωρὶς κὰν νὰ γνωρίζῃ τὴν νεωτέραν γλῶσσαν.

Προσθέτει δὲ ὅτι ἐπὶ δεκαετηρίδας ἀφότου δημοσιογραφῆ εἶδε στρατιὰν ὅλην ἀποφοίτων γυμνασίων, οἵτινες ἦσαν ἀνί-κανοι νὰ γράψωσι καὶ τὸ ἀπλούστερον χρονικόν, ὅχι μόνον λόγῳ καλαισθησίας ἀλλὰ καὶ ἀκριβολεξίας.

Ὁ κ. **Κωνσταντινίδης** λέγει θὰ συγχαρῶ θερμῶς τὸν κ. Αὐθεντόπουλον δι' ὅσα εἶπε περὶ βελτιώσεως τῆς διδασκα-λίας τῶν ἀρχ. συγγραφέων εὐχομαι δὲ τὰ πολλάκις ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου λεχθέντα καὶ προταθέντα καὶ συζητηθέντα νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τέλους.

Ὁ κ. **Αὐθεντόπουλος**. Θεωρεῖ λίαν ἐνθαρρυντικὰ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς συζητήσεως ὅσα εἶπεν ὁ κ. Κωνσταντινίδης, ὅστις καὶ ὡς ἔφορος πολλάκις ἀντελήφθη καὶ ἐκ τοῦ πλησίου τὰ δέοντα γενέσθαι. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι ἐπῆλθε παρεξήγησις με-ταξὺ τοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου καὶ τοῦ κ. Γ. Οἰκονομίδου.

Ὅσα περὶ εἰδικῶν ἐλέχθησαν ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ ἀπέ-δλεπον μόνον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος, καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικάς οὕτως εἶπεν διατάξεις. Τὰ τοιαῦτα, ὅπως ἡ οἰκοδομὴ εἰς ἀρχιτέκτονα, δεόν νὰ ἀνατίθενται εἰς τοὺς εἰδι-κοὺς. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ ἔχουσι τὸ δικαίωμα ὅλοι νὰ

λέγωσι τὴν γνώμην των καὶ δὴ οἱ δημοσιογράφοι. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς ἐλλείψεις, αὗται εἶναι γνωσταὶ καὶ δὴ πρὸ πολλοῦ κατη-γέλθησαν ἀριστοτεχνικῶς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κυπριανοῦ, ὅστις οὐδενὸς δεύτερος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν τῇ τοιαύτῃ δια-γνώσει, καὶ πρέπει περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς θεραπείας τῶν ἐλ-λείψεων νὰ συσκεφῶμεν σήμερον.

Ὁ κ. **Δ. Οἰκονομίδης** λέγει, ὅτι ὀρθῶς ἀντελήφθη τὸ πνεῦμα τῶν λεγομένων του ὁ κ. Αὐθεντόπουλος καὶ αὐτὰ ὑπενόει. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν θεραπείαν τῶν ἐλλείψεων πρέπει νὰ ἐνι-σχυθῇ ἡ διδασκαλία τῆς νεωτέρας εἰς τὰς μικροτέρας τάξεις.

Ὁ κ. **Ζαμαρίας**. Ἡ πορεία τῆς συζητήσεως ἀπέδειξεν ὅτι λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν ἐλλείψεις τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρ-χαίας γλώσσης καὶ ὅχι τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλ. συγγραφέων, ὅπως ἔδει καὶ ὡς ὠριζεν ἡ ὑπὸ τοῦ προεδρείου δημοσιευθεῖσα προκήρυξις. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγ-γραφέων ἐνδιαφέρει ἡμᾶς καὶ ὡς μέλη τοῦ πεπολιτισμένου κό-σμου καὶ ὡς ἀπογόνους αὐτῶν.

Ὁ κ. **Παπακωνσταντίνου**. Κηρύττει ὅτι ἡ διδασκαλία, ὅπως ὑπεδείχθη ὑπὸ τοῦ κ. Οἰκονομίδου, ὅπως εἰς τὸ Ζωγρά-φειον, οὕτω καὶ εἰς τὸ Ζάπλειον καὶ τὴν Μ. Σχολὴν διεξάγεται μὲ ζώπυρον καὶ πῦρ, καθὼς καὶ εἰς ὅλας τὰς σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ κ. **Ζαμαρίας** καθορίζων τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα λέγει, ὅτι καθῆκον ἔχομεν οἱ διδάσκοντες νὰ ἐξαντλῶμεν τὸ κείμε-νον ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν, ἀρχαιολογικὴν, ἱστορικὴν, σημασιολο-γικὴν καὶ νὰ συμπληρῶμεν αὐτὴν διὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀναλύ-σεως διότι μόνον οὕτω θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρ-χαίων συγγραφέων.

Ὁ κ. **Αὐθεντόπουλος**. Περὶ μεθόδου προκειμένου ὁ κ. Ζαμαρίας λέγων ὅτι πρέπει νὰ ἀποβλέπωμεν εἰς τὸ πνεῦμα ἐννοεῖ τὴν αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν, θὰ τονίσω δὲ καὶ ἕτερον στοι-χεῖον ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν, τὴν αὐτενέρ-

γειαν τοῦ μαθητοῦ. Ἐννοῶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ διὰ προχειροτάτου λεξικοῦ δύο ἢ τριῶν σελίδων τοῦ ὠρισμένου δι' ἀνάγνωσιν συγγραφέως, Ξενοφῶντος, Λυσίου ἢ Πλουτάρχου, ἄνευ τῆς ὁποίας ἂς μὴ ἀναμένωμεν πρόοδον τῆς ἐλληνομαθείας· καὶ φέρει ὑπόδειγμα πρὸς τοῦτο τὴν ἐπωφελῆ καινοτομίαν, ἣν εἰσήγαγεν ἄλλοτε ὁ μακαρίτης Ἰωσήφ Ξενοφάνου, ἐν τῇ σχολῇ ἐν ἣ ἐμαθήτευσεν.

Ὁ κ. Γ. Ἀποστολίδης. Λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ εἶπω ἂν καὶ μὴ εἰδικὸς λέξεις τινὰς ἐπὶ τοῦ συζητουμένου θέματος. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ κ. Παπακωνσταντίνου πείθομαι ὅτι ἐβεβηρώθη ἡ διδασκαλία καὶ ἡ μέθοδος αὐτῆς. Τὸ ὅλον ὅμως θέμα σχετίζεται μὲ τὸ ζήτημα τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας. Ὁμολογῶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εὐστάθεια γραμματικὴ τῷ μαθητῇ. Τὴν δὲ θεματογραφίαν τὴν ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν θεωρῶ ἀσκοπον, καὶ χαμένον καιρόν. Φρονῶ δὲ ὅτι πρέπει νὰ ὀρισθῇ περισσοτέρα ὕλη πρὸς ἐρμηνείαν καὶ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ νὰ περιορισθῇ ἡ γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ ἀνάλυσις τῶν κειμένων.

Κριτήριο δὲ τῆς προόδου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, εἶναι ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν πρὸς μελέτην τῶν ἀρχαίων καὶ ἀνάγνωσιν αὐτῶν.

Ὁ κ. Μοστροῦτος δηλοῖ, ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὸν διδασκαλικὸν σύνδεσμον καὶ εὐχαρίστει ἐπὶ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ εἰς συμμετοχὴν ἐν τῷ παρόντι συνεδρίῳ· ὑπόσχεται δὲ ὅτι τὴν αὔριον θὰ λάβῃ τὸν λόγον καὶ παρακαλεῖ λόγῳ τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ὥρας νὰ διαλυθῇ ἡ συνεδρία.

Μεθ' ὃ ἀναβάλλεται ἡ συνέχεια τῆς συζητήσεως διὰ τὴν ἐπαύριον καὶ λύεται ἡ συνεδρία.

Ε'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚῆ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚῆ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΗ 3 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1908.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Α. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας μεθ' ὃ ὁ κ. Δ. Γ. Μοστροῦτος ἀναγινώσκει πραγματείαν αὐτοῦ, δι' ἣς ὑποστηρίζει ὅτι ἄνευ τῆς γραμματικῆς ἀφθόνου διδασκαλίας εἶναι ἀδύνατος ἡ κατανόησις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς σημερινῆς γλώσσης. Ἡ γραμματικὴ, λέγει, πρέπει νὰ διήκῃ, ὡς ἡ ἀριθμητικὴ μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν δίδεται τὸ ἀπολυτήριο τοῦ γυμνασίου. Ὁ μεμψιμοιρήσας ὅτι ἡ γραμματικὴ εὐστάθεια ἐκλείπει ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι λίαν ὀρθῶς μεμψιμοιρεῖ ἀλλ' ἀδικεῖ αὐτὸς μὴ παρατείνων τὸ μάθημα. Τὸ δὲ νὰ φορτίζηται ὁ μαθητὴς καὶ δὴ ἐν ταῖς διακοπαῖς, ἐχούσης λόγον ὑγιεινὸν καὶ ἱατρικὸν καὶ ἠθικόν, πέντε ραψωδίας τῆς Ἰλιάδος καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Βυζαντίου εἶναι τοῦτ' αὐτὸ θυσία, ἣν πρέπει νὰ ὑποστῇ ὁ καθηγητὴς ὁ ἀποφεύγων τὴν γραμματικὴν τῶν κειμένων ἀνάλυσιν. Ἐὰν ὁ δυστυχὴς μαθητὴς εὕρῃ καὶ λέξεις τοιαύτας δεῖ ἔμολλον, τῆς τράφεν ἄνεται, ὦ τὰν, δρακῶν, ἐδεύει καὶ μυρίας ἄλλας, πῶς ἀγνοῶν τὴν γραμματικὴν, θὰ ζήτησῃ τὴν ὀνομαστικὴν ἢ τὸν ἐνεστώτα; Πῶς θὰ εὕρῃ αὐτὰ ἀγνοῶν καὶ μὴ μαθὼν πρῶτον γραμματικὴν καὶ σύνταξιν καὶ ἀνώμαλα ῥήματα καὶ τύπους διαλέκτων; Διατί περιφρονεῖται ἡ βραχεία καὶ σύντομος μέθοδος;... Ὅσῳ δὲ οἱ ἐπαϊόντες δὲν διδάσκουσιν ἐν τῇ παρεχόμενῃ διὰ παντὸς γραμματικὴν, συντακτικὴν καὶ θέματα καὶ συνθέσεις αὐστηρῶς ὀρθοεπεῖς καὶ καλλιπεῖς τόσῳ πλεον θὰ ριζωθῇ ἡ πρὸς τὸν ἀρχαῖον λόγον ἀποστροφή ἀπάντων· τότε δὲ λέγεται ὅσον θέλετε

ὅτι θὰ δώσητε νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς τὴν **ρητορικότητα** τὴν **ποιητικότητα** τῶν ἀρχαίων, καὶ τόσους ἄλλους λήρους, λήγοντας εἰς **...ικότητα**.

Καθὼς δὲ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μουσικῆς τινὸς συνθέσεως τοῦ Mogart γεννᾶται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ συνθέτου ὅλως διάφορον συναίσθημα τοῦ γεννωμένου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδικοῦ μουσικῶν γνώσεων οὕτω προκειμένου καὶ περὶ τῆς κατχνοήσεως τῶν Ἑλλ. συγγραφέων ἢ ἀντίληψις τοῦ γινώσκοντος τὸ τυπικὸν τελείως εἶναι διάφορος τῆς τοῦ ἀδικοῦ.

Ὁ κ. Παπακωνσταντίνου ὑποστηρίζει ἀντιθέτως πρὸς τὸν κ. Αὐθεντόπουλον ὅτι ἡ προχὴ τοῖς μαθηταῖς ἀφθόνου ὕλικου δὲν δύναται νὰ εἶναι λυσιτελής λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ παρασκευὴ αὐτοῦ δὲν θὰ εἶναι ἱκανοποιητικὴ διότι οἱ περισσότεροι τῶν μαθητῶν ἐνεκὰ τῆς πενίας τῶν δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι καὶ τὸ ἀπαιτούμενον λεξικὸν καὶ καταφεύγουσι εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων παρασκευασθείσης ὕλης· καταπονούμενοι δὲ ἀντὶ νὰ ἀγαπήσωσι θὰ μισήσωσι τὰ Ἑλληνικά. Δι' ὃ δὲν πρέπει ἀδιαφόρως νὰ δίδηται τῷ μαθητῇ ὕλικόν, ὅσον πλεῖστον, ἀλλ' ὅσον ἐφικτόν.

Ὁ κ. Αὐθεντόπουλος ἀπορεῖ πῶς ὁ κ. Παπακωνσταντίνου μετὰ εἴκοσι τέσσαρας ὥρας ἀπαντῶν, ὡς εἶπεν, εἰς τὰ χθὲς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λεχθέντα δὲν κατῴρθωτε νὰ διακρίνῃ τὴν μεταξὺ **ἐρμηνείας καὶ ἀναγνώσεως** τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων συγγραφέων πασίγνωστον διαφωρὰν, τὴν ὁποῖαν παραματεύονται καὶ ἐλληνοστὶ γεγραμμένα παιδαγωγικὰ συγγράμματα, ὑποδεικνύουσι δ' ἐπιβλητικῶς ἀπὸ πολλοῦ καὶ τὰ περ' ἡμῖν ἐν ἰσχύι γυμνασιακὰ προγράμματα. Ἐὰν ὁ προκλητὴς θεωρῇ καταπονοῦσαν τὴν ἀφθονον διδασκαλίαν ἑλληνικῶν κειμένων, αὕτη ἡ ὑγιὴς καὶ ὀρθὴ μέθοδος, περιορίζουσα τὴν σκόπιμον καὶ ἀναγκαίαν γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν ἐπιστάσιν εἰς τὰς χωριστὰς τῆς ἐρμηνείας ὥρας, ἀφήνει μαθητὴν καὶ διδάσκαλον ἐλευθέρους κατὰ τὰς ὑπολοίπους τῆς λεγομένης ἀναγνώσεως ὥρας, ἰσαριθμούς, πολλάκις καὶ μάλιστα κατὰ τὸ δεύτερον σχολικόν

ἐξάμηνον, πρὸς τὰς ἄλλας, νὰ διεξέρχονται μετὰ ἀραιότητος, δηλ. τῶν ἀπαιτήτων ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων, πολλὰς ἐνίοτε σελίδας, ὅταν συντρέχῃ εἰς τοῦτο ἡ κεκτημένη αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ. Ὁ ἀρνούμενος τὴν γραμματικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν **ἐρμηνευόμενων** κειμένων οὐδὲν λέγει, ὁ φρονῶν ὅμως ὅτι διὰ τῆς γραμματικῆς καὶ μόνης προσοικειούμεθα τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ιδέας τῶν μεγάλων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πνευμάτων δικαίως καταλέγεται εἰς τοὺς συντελεστάς τῆς συγχρόνου πνευματικῆς ἡμῶν στειρώσεως, διότι κατήντησε σκοπὸς τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἡ γραμματικὴ χωρὶς δυστυχῶς καὶ νὰ τὴν ἐκμυθώσωσιν οἱ μαθηταὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς θεωρητικῆς καὶ ἀνεφαιδρῶτου διδασκαλίας τῆς. Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ ξένοι ἐν γένει, τῶν ὁποίων τὸ ἀξιωματικὸν κύρος ἐν τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς ἐπικαλούμεθα συχνότατα, κατενόησαν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν πολλὰς αὐτῶν ἐλλείψεις, περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, ἃν καὶ οὐδὲ ἀποθεν αἱ κληρονομικαὶ ἡμῶν ὡς πρὸς αὐτὰ ἀμαρτίαν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἐλαφροτάτας ἐκείνων, εἰλικρινῶς ὁμολογουμένης. Ὅτι ἐν τισὶν ὑπερέβαλον καὶ ἐκεῖνοι ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ ὀρθὸν μέτρον κατὰ τὴν σήμερον προβολομένης ἀρχῆς ὅτι καὶ τὸ 1)10 τῶν ἐν ταῖς παλαιαῖς γραμματικαῖς περιλαμβανομένων κανόνων ἀρκεῖ πολὺ καλὰ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς γλώσσης.

Δὲν εἶπον διάφορα πράγματα καὶ οἱ ἀριστεῖς τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμης, τοὺς ὁποίους πρὶν χλευάζωμεν, καὶ μὴ ζῶντας πλέον, ὀφείλομεν νὰ συμβουλευώμεθα ἐν τοῖς συγγράμμασι των. Δι' ἐνεργοῦ ἐπὶ γενεάς ὅλας διδασκαλίας ἐφαρμόσαντες ὀρθοτάτας παιδαγωγικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας καὶ διετύπωσαν σαφῶς εἰς τὰ ἔργα των, ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἐπιστημονικὴν μάθησιν ἐπέζηλον ὡς καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ διὰ θυμοσφόρου μόνον ἐν τοῖς σχολείοις ἐφαρμογῆς ὑγιῶν ἀρχῶν πρωταγωνιστήσαντες ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς πρώτῃ καὶ μέσῃ παιδείᾳ, δικαίως ἠξιώθησαν κατὰ τὰς συναδελφικὰς ταύτας συσκέψεις τῆς ὀφειλομένης τιμῆς νὰ μνημονευθῶσιν ὡς προὑποδείξαντες διδακτικὰς ἐλλείψεις, ὧν τινὲς καὶ σήμερον ὑπάρχουσιν, ἀφοῦ δὲν ἐτελειοποιήθη ὁλοτελῶς ὁ γραμματικὸς μηχανισμός.

Ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης ἀναγινώσκει: Καὶ ἐν τῇ χθὲς ἀναγνωσθείσῃ ὑπ' ἐμοῦ παραγματεῖα. ὡς ἐνθυμούνται, πιστεύω, πάντες ἐξεληθόντων ὁρίων τῆς μέσης παιδεύσεως κατῆλθον καὶ εἰς τὴν κατωτέραν διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἐγὼ τοῦλάχιστον θεωρῶ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οὐχὶ ὅλως ἀσχετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσι τῆς ἀστικῆς σχολῆς. Διότι ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῶν τάξεων τούτων ἀρχεῖται ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

Ἐὰν δ' αὕτη ἐν αὐταῖς εἴτε διὰ τὴν ἐνδεχομένην τοῦ προγράμματος ἀτέλειαν εἴτε διὰ τὴν πιθανὴν τῶν διδασκόντων τὰ Ἑλληνικὰ ἀμεθοδίαν, εἴτε καὶ δι' ἄλλους λόγους, δὲν κερποφορῇ, ὅσον ἔπρεπε φυσικῶς τῷ λόγῳ οἱ ἐκ τοιούτων σχολῶν εἰς τὴν πρώτην γυμνασιακὴν τάξιν μεταβαίνοντες πάντοτε θὰ χωλαίνωσιν, ὅσον λαμπρὸν καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶναι τὸ ἰσχυρὸν ἤδη ἐν τοῖς γυμνασίοις πρόγραμμα καὶ ὅσον εὐμέθοδος καὶ ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι εἶναι ὁ διδάσκων ἐν αὐτοῖς τοὺς Ἑλλήνας συγγραφείς.

Μετὰ χρόνους δὲ εἶδον ὅτι ἀφοῦ ἐγὼ πρὸ ἡμερῶν ἐξέφρασα τὴν ταπεινὴν γνώμην, ὅτι, προκειμένου νὰ ὑποδειχθῇ καταλλήλως εἰς τὴν ἀρμοδίαν ἀρχὴν ἢ ἀναθεώρησιν τοῦ προγράμματος τῆς κατωτέρας ἡμῶν παιδεύσεως, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὑποδειχθῇ εὐσεβάστως καὶ τοῦ προγράμματος τῆς μέσης παρ' ἡμῖν παιδείσεως ἡ ἀναθεώρησις, ἡ γνώμη αὕτη ἀπερρίφθη οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, εἰμὴ διότι ἐθεωρήθη τὸ προτεινόμενον ὡς μὴ δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῷ παρόντι. Κατὰ τὴν χθὲς ὁμῶς γενομένην συνεδρίαν πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ αὐτοῦ καὶ ἐτονίσθη μάλιστα, ὅτι μόνον ζήτημα προγράμματος καὶ μεθόδου ὑφίσταται προκειμένου περὶ τῆς ἐλλιποῦς διδασκαλίας τῶν ἐλλήνων συγγραφέων ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν βεβαίως, ὅτι πτύχει πολὺ καὶ τὸ ἐν χρήσει πρόγραμμα καὶ ἡ μέθοδος καὶ περὶ τούτων μάλιστα δὲν ἔλειψα νὰ κάμω λόγον ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς ὅτε ἀνέφερα περὶ τῆς λιτότητος καὶ ἀνεπικρείας τοῦ ποσοῦ τῆς διδασκτέας ὕλης καὶ περὶ τῆς πληθώρας καὶ ποικιλίας τῶν μαθημάτων τοῦ προγράμματος καὶ περὶ τῆς καθόλου ἐλαττωματικῆς

μεθόδου τοῦ διδάσκοντος προσώπου καὶ περὶ ἐλλείψεων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνεὺ μεθόδου κατὰ τὰς καὶ διανομὴν τῆς διδασκτέας ὕλης. Ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι πολλοὶ θὰ συνομολογήσωσιν, ὅτι δὲν εἶναι ταῦτα καὶ μόνον τὰ αἷτια εἰς τὰ ὅποια ὀφείλεται ἡ ἐλαττωματικὴ τῶν ἀρχ. συγγραφέων διδασκαλία· ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα πολλὰ προσκόμματα, ὧν τινὰ μὲν ἀπηριθμήσα ἐγὼ καὶ οὐδέν τι εἶδον διαμφισβητοῦντα αὐτά, οὐχὶ ὀλίγα δὲ θὰ εἶναι εἰς θέσιν πιστεύω νὰ ὑποδείξωσιν οἱ διευθύνται καὶ αἱ διευθύντριαι τῶν ἀνωτέρων παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτηρίων καὶ ἄλλοι περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἀσχολούμενοι.

Τίς ὁ κρινόμενος, ὅτι μόνον τὰ προγράμματα καὶ μόνον οἱ εὐμέθοδοι διδάσκαλοι δὲν ἀρκοῦσιν ὅπως τοὺς ἐπιζητούμενους καρποὺς ἀποφέρωσι τὰ ἐκπαιδευτήρια ἡμῶν;

Ὑπάρχουσι τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι παράγοντες, οἵτινες πρέπει νὰ συνεισφέρωσιν. Τί θὰ ὠφελήσῃ τὸ τελειότερον πρόγραμμα τῶν γυμνασίων ὅταν π. χ. ἐν τῇ κατωτέρᾳ παιδείᾳ δὲν γίνηται ἡ προσήκουσα προπαρασκευαστικὴ ἐργασία; Καὶ τί θὰ δυνήθῃ νὰ πράξῃ ὁ καλύτερος καθηγητής, ὅταν παραλαμβάνῃ ἐκ τῆς ἀστικῆς σχολῆς μαθητὰς μὴ κατηρτισμένους ἐπαρκῶς, ἢ ὅταν ἔχῃ νὰ διδάσκῃ ἐκ τὸν καὶ ἐπέκεινα μαθητὰς ἐν τῇ αὐτῇ τάξει; Προσέτι τί θὰ ὠφελήσῃ καὶ τὸ τελειότερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἐνεστώσας ἀνάγκας πρόγραμμα, ὅταν δὲν ἔχωμεν τὴν δέουσαν ἀφθονίαν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν εὐμεθόδων καὶ δυναμένων κάλλιστα νὰ ἐργάζωνται συμφώνως πρὸς αὐτό; Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων μήπως σπουδαιότατον πρὸς κομμὰ εἰς τὴν τελειότεραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν τῶν ἐλλήνων συγγραφέων διδασκαλίαν δὲν εἶναι καὶ ὁ σκόπελος, εἰς τὸν ὅποιον κατ' ἀνάγκην προσκρούσαμεν, ὑποχρεούμενοι νὰ διδάσκωμεν τὴν νεότητά δύο μορφὰς τῆς Ἑλληνικῆς, πρῶτον τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἔπειτα δι' αὐτῆς τὴν ἀρχαίαν; Τίς δὲ ἀγνοεῖ τὰς ἐκτάκτους δυσχερείας τῆς ὀρθογραφίας, εἰς τὰς ὁποίας δυστυχῶς ἐνίοτε καὶ καθηγηταὶ προσκρούουσι;

Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ταῦτα τὰ προσκόμματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα, προσέτι δὲ καὶ τὰ μέσα, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ διαθέτωμεν καὶ τὰς συνθήκας, ἐν αἷς ζῶμεν, πιστεύω ὅτι θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἡ διδασκαλία ἀναλόγως δὲν εἶναι τόσον εὐκατα-

φρόνητος, ὡς γίνεται, καὶ ὅτι δὲν παύουσι μόνον οἱ διδάσκοντες ἐνε-
κα τῆς ἀμεθοδίας αὐτῶν, οὐδὲ τὸ πρόγραμμα ἀποκλειστικῶς. Ἐλέ-
χθη, ὅτι μεγαλύτερα προσοχὴ πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ
συγγραφέως παρὰ εἰς τὸ γράμμα καὶ εἰς ξηροὺς γραμματικούς καὶ συν-
τακτικούς κανόνες, ἀλλὰ τοῦτο εἶπον καὶ ἐγὼ ἐν τῇ χθὲς ἀναγνω-
σθείσῃ πραγματείᾳ μου. Ἐλέχθη προσέτι, ὅτι ἀφθονώτερον κείμενον
ἀρχαῖον πρὸς ἐρμηνείαν ἢ ἀνάγνωσιν πρέπει νὰ παρέχῃται εἰς τοὺς
μαθητάς, ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔθιξ ἀκροθιγῶς χθὲς. Ἐ-
λέχθη προσέτι, ὅτι κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ γραμματικὴ
τῶν τροφίμων εὐστάθεια, ἀλλὰ τοῦτο συμπεριλαμβάνεται εἰκεῖ, ἐνθα
ἔλεγον τὰ ἐξῆς: «ὅταν ὁ μαθητὴς δὲν εὗρεθῇ ἱκανῶς κατηρτισμένος ἐν
τῇ ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐπιμένῃ εἰς λε-
πτομερείας πολλὰς καὶ ἀσκοποὺς πολλάκις κτλ.»

Ἐλέχθη, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃται ἡ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν
διὰ τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἐπομένου μαθήματος ὑπ' αὐτῶν τούτων·
ἀλλὰ τοῦτο πιστεύω, ὅτι γίνεται ἐν πάσῃς τῇς ἀνωτέρας ἡμῶν σχο-
λαίᾳ, ὡς δύνανται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐργα-
σίας αὐτῶν καὶ ὡς δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν οἱ διευθυνταὶ αὐτῶν.
Ἐγὼ δὲ φρονῶ, ὅτι ὅπως ἐν παντὶ μαθήματι οὕτω καὶ ἐν ταῖς γραμ-
ματικαῖς καὶ συντακτικαῖς ἀκρίβειαις πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται ἡ αὐτε-
νέργεια τῶν μαθητῶν οὕτως, ὥστε βαθμὴδὸν αὐτοὶ οὗτοι νὰ ἐξάγῃσι
τοὺς κανόνες καὶ τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἐννοεῖται
δὲ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων αὐτῶν.

Ἐλέχθη προσέτι καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπ' ἐμοῦ ὅτι πρέπει νὰ πα-
ρέχῃται εἰς τοὺς μαθητάς ἀφθονώτερον κείμενον τοῦτο πράγματι
δύνανται νὰ γίνῃται, ἀλλὰ χωρὶς νὰ παραβιάσῃ τὸν ἀναγκασμὸν τοῦ
μαθητοῦ κατὰ τὸν ἐν τῇ γραμματικῇ καὶ ἐν τῇ συντακτικῇ. Ὁφεί-
λομεν δὲ καὶ πάλιν νὰ μὴ εἵμεθα ἀπαιτητικοὶ ὑπερφωτώνοντες ἐτι
περισσότερον τοὺς ἤδη βεβαρημένους μαθητάς, τῶν ὁποίων ὡς γνω-
στόν, οἱ πλείστοι ἄποροι ὄντες δὲν διαιτῶνται καλῶς οὐδὲ δύνανται
νὰ προμηθεύωνται τὰ ἀναγκαῖα βιβλία. Πῶς θὰ δυνήθωσιν οἱ τοιοῦ-
τοι μαθηταὶ νὰ προπαρασκευάζωσιν ὑλικὸν πολὺ ἀφθονώτερον τοῦ
ἤδη παρεχομένου, ὅταν εἴναι γνωστόν, ὅτι στεροῦνται λεξικοῦ καὶ θὰ
στεροῦνται ἐφ' ὅσον μαστίζονται ὑπὸ δεινῆς πτωχείας; Εἰς ταῦτα καὶ

τὰ τοιαῦτα ἀποβλέπων εἶπον καὶ ἄλλοτε καὶ ἐπαναλαμβάνω λέγων,
ὅτι ἀνάγκη ἐπὶ τοῦ πρῶτου νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἐπίτευξις μόνον ἐκεί-
νων ὅσας εἴναι δυνάτεις νὰ ἐπιτευχθῶσιν ὑπὸ τὰς συνθήκας, ἐν αἷς
ζῶμεν.

Ἐλέχθη, ὅτι ὡς γίνεται ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων
παρ' ἡμῖν εἶναι αὕτη διδασκαλία μᾶλλον τῆς γλώσσης ἢ τῶν συγ-
γραφέων αὐτῶν. Τοῦτο, καθὼς ἐγὼ φρονῶ, εἶναι κατὰ μέγα μέρος
ἀληθές, ἐὰν μὴ ἐγκαίρως ληθῇ φροντίς ὥστε ἐπαρκῶς νὰ ἐνισχυθῇ
ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ ἐν τῇ ἁστικῇ σχολῇ καὶ ἀναλόγως νὰ τροπο-
ποιηθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν αὐτῆς,
διότι ὡς γνωστόν καὶ ἐν ἀνωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ἀναγκάζεται
ὁ οἰκίος καθηγητὴς νὰ ἐπιμένῃ καὶ εἰς γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ
ἀποβλέπων ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι ἐπαρκῶς κατηρτισμένος ἐν αὐτοῖς
καὶ τοῦτο φυσικόν, ἀφ' οὗ ἀδύνατος παραλαμβάνεται ἐκ τῶν ἄλλων
τάξεων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἁστικῆς σχολῆς.

Προσέτι φρονῶ, ὅτι ἵνα τελεσφορώτερα ἀποβῇ ἡ ἐργασία ἐν τῇ
διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἵνα μὴ προσκόπτωσιν οἱ μα-
θηταὶ ἐν τῇ μετὰ τὴν αὐτῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλ-
ληνικῆς, ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ προσήκουσα διαβάθμησις τῆς γλώσσης
καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῇ κατωτέρᾳ ἡμῶν παιδεύσει ἡ γλῶσσα πρέ-
πει νὰ εἴναι κατ' ἀρχὰς ἀπλουστάτη καὶ φυσικωτάτη, αὕτη αὕτη
ἡ συνήθης δημοτικὴ, ἔπειτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ προβιάζεται
ἕως ὅτου βαθμὴδὸν καταστῇ αὕτη καθαρωτέρα καὶ μᾶλλον πλησιε-
στέρα εἰς τὴν ἀρχαίαν χωρὶς οὐδόλως ν' ἀποβάλῃ τὴν σαφήνειαν καὶ
τὴν ἀπαιτούμενην χάριν.

Τελευταῖον ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα ἂν πρέπει νὰ δυνάσκηται ἡ
θεματογραφία ἢ μή, καὶ ἐγὼ θὰ ἐθεώρουν ἄσκοπον καὶ ἀνωφελῆ τὴν
τοιαύτην ἐργασίαν, ἂν μὴ ἀπέβλεπον εἰς τοῦτο, ὅτι συντελεῖ οὐ μόνον
νὰ ἐμπεδώσῃ τὰς κακτημένους ἤδη τοῦ μαθητοῦ γραμματικὰς, συντα-
κτικὰς καὶ λεξικὰς γνώσεις, ὡς καὶ τὴν κυριολεξίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξ-
οικειώσῃ αὐτὸν περισσότερο εἰς τὸν καθόλου μηχανισμόν τῆς ἀρ-
χαίας Ἑλληνικῆς, ὥστε οὗτος νὰ δύνανται νὰ προχωρῇ ἐν τῇ ἐρμη-
νεύᾳ ἢ ἀναγνώσει τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Ὁ κ. Ἀσπριώτης (ἀναγινώσκει). Ἡτύχησα νὰ ἴδω, κ. Πρόε-

δρε, πρό ἐτῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας ἐν Ἀθήναις ἐκθέσεις ἐποπτῶν διεκτραγωδούσας τὰς ἐλλείψεις τῶν σχολῶν καὶ περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Δυστυχῶς δὲν ἔχω ἐνταῦθα πρόχειρον οὐδὲ μέρος τι αὐτῶν, ἵνα ἀνγνώτω, διότι αἱ περιπέτειαι τοῦ βίου ἐξηφάνισαν καὶ τὰ χειρόγραφα ταῦτα. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς ἐκθέσεις ταύτας τῶν ἐπισήμων ἐποπτῶν ἐλέγοντο πολὺ περισσώτερα καὶ ἀκριδέστερα ἢ τὰ ἐν τῇ Γυμνασιακῇ Παιδαγωγικῇ τοῦ ἀοιδίου Πανταζίδου, τῇ ἄλλως τοσοῦτω λαμπρῇ, ἢ ἄλλοις βιβλίοις. Ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ ἀοιδίου Πανταζίδου καὶ αἱ ἐκθέσεις αὗται τῶν ἐποπτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸ παρελθόν. Ἐκτοτε δὲν ἔγινεν ἄρά γε βελτίωσις τις; Ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ τε ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Πανταζίδου καὶ αἱ τῶν ἐποπτῶν ἐκθέσεις ἀναφέρονται εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα. Παρ' ἡμῖν ἐδῶ πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα; Ὑπάρχουσιν ἐλλείψεις; καὶ ἂν ὑπάρχουσιν εἶναι ὀλιγώτεραι, εἶναι περισσότεραι;

Περὶ πάντων τούτων ἐπεθύμουν καὶ περιέμενον νὰ διαφωτισθῶ ὑπὸ τῆς εἰσηγήσεως· πῶς ἔχουσι παρ' ἡμῖν αἱ ἐλλείψεις, ποῦ ὑπάρχουσι καὶ πῶς ὑπάρχουσι καὶ ἂν τοῦτο ἐπράττειν ἡ εἰσήγησις, θὰ προυτίμων τὸ ἐπ' ἐμοὶ νὰ περιωρίζετο κατὰ τὸ ἡμῖσι τοῦλάχιστον ἡ εἰσαγωγή. Τὰς παρ' ἡμῖν ἐλλείψεις ἐκυτηρίασεν ὁ ἀοιδίμος Ξανθοπούλος εἰς τῶν κρατίστων παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν τῶν χρόνων του, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Ξανθοπούλου ἀνήκουσιν εἰς τὸ παρελθόν.

Τὰ νῦν παρ' ἡμῖν μὴ ὀρθῶς ἔχοντα θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποδείξωσιν ἡμῖν ἐπόπται τῆς μέσης παιδείας ἀνδρες πεπειραμένοι, κεκτημένοι τὰ προσόντα, οἵτινες ἐντεταλμένοι νὰ παρακολουθῶσι δι' ὅλου τοῦ ἔτους τὴν λειτουργίαν τῶν σχολῶν θὰ ἔκρινον ἀσφαλῶς ποῦ καὶ πῶς καὶ ποῖαι ἐλλείψεις ὑπάρχουν. Παρ' ἡμῖν τοιοῦτος θεσμὸς δὲν ὑφίσταται, δὲν ἔχομεν ἐπόπτας τῆς μέσης παιδείας, διὸ νομίζω ὅτι ἡ εἰσήγησις ἔπρεπε νὰ διαπραγματευθῇ οὐχὶ περὶ τοῦ τίνες αἱ ἐλλείψεις, διότι αὐτὰς μόνον ἐπόπται θὰ ἠδύναντο νὰ παρατηρήσωσιν, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν. Μικρὰ μὲν εἶναι ἡ διαφορά, ἀλλὰ θὰ διηκολύνη τὸ ἔργον τῆς εἰσηγήσεως καὶ ἴσως καὶ θὰ εἶχε μείζονα πρακτικὴν ὠφέλειαν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ ἐλλείψεων, πιστεύω ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι αἱ παρ' ἡμῖν πολὺ διάφοροι τῶν ἐν Ἑλλάδι καταγγελλομένων,

ἀμεθοδία, ἐλλείψεις αὐτενεργείας, μηχανικὴ, γραμματικὴ, μηχανικὴ σύνταξις καὶ ὅσα ἄλλα φέρει ἡ ἀμεθοδία.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἵτις τῶν ἐλλείψεων εἶναι τὸ κατάφορτον τῶν προγραμμάτων, ἡ ἐλλείψις τῆς συνδέσεως τῶν μαθημάτων πρὸς ἄλληλα, αἱ ἔξωθεν πιέσεις περὶ τὴν κατάταξιν τῶν μαθητῶν καὶ τοὺς προβιβάσμοις κτλ. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ κηρύξω ὅτι ἀσπάζομαι τὰ τοῦ ἀοιδίου Κυπριανοῦ ἀνδρός, ἔξοχον διάνοιαν κεκτημένου δεινοῦ δὲ φιλολόγου περὶ τὴν ἀνωτέραν λεγομένην κριτικὴν [διότι πλὴν ἄλλων ἔγραψε καὶ περὶ τῆς παρὰ Θουκυδίδου Οἰκονομίας]. ἀσπάζομαι, λέγω, τὰ τοῦ Κυπριανοῦ ἀπαιτοῦντος νὰ διεξέρχωνται ὡς δυνατόν ἀφθονώτερον καίμενον οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Θέλω ὅμως μίαν μικρὰν παρατήρησιν νὰ κάμω, ὅτι εἰς ὅλα τὰ μέρη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνηται ταχεῖα ἡ ἐρμηνεία καὶ ἀνγνώσις τοῦ συγγραφέως διότι δὲν εἶναι ὅλα ὅμοια. Τινὰ εἶναι σκοτεινότερα, ἄλλα χρῆζουσιν ἐρμηνείας πραγματικῆς, ἄλλα ἔχουσι βάθος, ἄλλα ἔχουσιν ὕψος, οἷον εἶναι τὸ περίφημον τοῦ Θουκυδίδου ἀφιλοκαλιόμενον γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἀνευ μαλακίας κτλ. τὸ ὅποιον ἔχει βάθος πολὺ.

Εἰς τοιαῦτα χωρία σταματῶμεν, ὅπως σταματῶμεν ἐνώπιον καλλιτεχνήματος, ἐνώπιον ἐνός Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους ἢ μιᾶς εἰκόνης τοῦ Ραφῆλ. Ἐδῶ νὰ περιορισθῇ τις εἰς ἀπλὴν ἐρμηνείαν καὶ εἰς ἀπόδοσιν τῆς δὴ λεγομένης ἐννοίας θὰ ἦτο αὐτόχρημα ἔγκλημα ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ χρησιμοποιοῖται ὥρα, ἴσως καὶ μία ὁλόκληρος ὥρα, ἵνα ἀναπτυχθῇ τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους, νὰ δειχθῇ ἡ τέχνη ἡ ἐπὶ Περικλέους ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους νὰ δειχθῇ τὸ καλὸν τὸ ὅποιον διαπνέει τὴν τραγικὴν τέχνην τοῦ Σοφοκλέους κτλ. κτλ.

Ἀλλὰ πάλιν χωρία ἔχουσιν ὕψος καὶ τοιαῦτα ἀφθονοῦσι μάλιστα παρὰ τοῖς ποιηταῖς. Ὅταν ὁ Ὅμηρος ζωγραφῇ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Διὸς διὰ τῶν πασιγνώστων στίχων

ἢ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι κτλ.

ἐδῶ ἐπιβάλλεται ἡμῖν ν' ἀναπτύξωμεν τί ἐστὶν ὕψηλόν κατὰ τὴν καλλιλογίαν, νὰ συγκρίνωμεν δὲ τὸ ὕψος τῆς φαντασίας τοῦ Ὀμήρου πρὸς τὸ τοῦ Δαυΐδ κτλ.

Ταῦτα εἰπὼν ἐν παρόδῳ θέλω ἤδη νὰ καταλήξω εἰς συμπέρασμα. Πῶς διορθώτεσι αἱ ἐλλείψεις; δυνάμεθα σήμερον ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσωμεν ἀπλὴν εὐχὴν ἢ νὰ λάβωμεν ἀποφάσεις ἢ νὰ συστήσωμεν τὴν μελέτην παιδαγωγικῶν γερμανικῶν, γαλλικῶν καὶ ἐλληνικῶν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα φαίνονται μοι ἡμίμετρα· τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι κυριώτατα θὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν διορθωτικὴν τῶν κακῶς ἐχόντων, ἂν ζητήσωμεν, ἐπειδὴ διδασκαλεῖον πρὸς μὴδὲν καθηγητῶν τῆς μέσης παιδείας δὲν ὑπάρχει, τὴν ἐκ νέου εἰσπαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς Γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἵνα οἱ μέλλοντες διδάκτορες μὴ διορίζωνται, ἂν μὴ ἀκούωσι καὶ ἐπὶ ἐν ἑτὸς παιδαγωγικὰ καὶ ἀσκηθῶσι πως. Συγχρόνως δὲ πρέπει, φρονῶ, νὰ ἐνισχυθῇ καὶ τὸ ἐνταῦθα διδασκαλεῖον τὸ μορφοῦν τοὺς μέλλοντας διδασκάλους.

Ὁ κ. Δ. Δαμασκηνὸς (ἀναγινώσκει). Δὲν παρουσιάζομαι ὡς εἰδικότης διὰ ζήτημα ὅπερ τόσον πολυπύκταρον συζητήσιν προυκάλεσεν ἄλλ' ἐν τῷ νῦν ἔχον τὸ τοῦ ποιητοῦ.

Πολλάκις καὶ κηρωρὸς ἀνὴρ κατακκίριον εἶπεν ἔρχομαι νὰ εἶπω λέξεις τινὰς καὶ ἀναμνήσεις, αἵτινες ἴσως ρίψωσιν ὀλίγον φῶς εἰς σημεία τινὰ τοῦ ὅλου ζητήματος.

Καὶ πρῶτον παρρησιάζομαι ὅτι ὁ κ. εἰσηγητὴς δὲν ὥρισεν ἀκριβῶς πόθεν ἄρχεται ἡ μέση ἐκπαίδευσις καὶ ἐντεῦθεν ἐπήγαγεν ἄρκετὴ σύγχυσις, καὶ ἀνακοινώσεις ὅπως φερ' εἶπεν, περὶ τῆς γραμματικῆς ἀπταθείας τῶν εἰς τὰς γυμνασιακὰς τάξεις προσερχομένων ἐκ τῶν τάξεων τοῦ σχολαρχείου, ὡς ἂν αἱ τάξεις αὗται ἐπισήμως νὰ μὴ συμπεριλαμβάνωνται ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ. Καὶ ἵνα ἀποφεύγωμεν τὰς εὐθύνας τῶν ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει ἐλλείψεων ἐπερρίψαμεν τὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἐν τοῖς σχολαρχείοις διδάσκουσιν, καταγγείλαντες αὐτοὺς ὡς ἀκαταρτίστους ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ὡς ἀκαταλλήλους πρὸς διδασκαλίαν, ὡς ἀμεθόδους, ὡς μὴ δυναμένους νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῶν μαθητῶν (ἐὰν εἶναι δυνατόν) καὶ τινὰς ὡς ναυάγια ἄλλων ἐπαγγελλμάτων περισωθέντα διὰ τῆς εἰσπηδήσεως εἰς τὰς διδασκαλικὰς τάξεις. Κατὰ πάντων τούτων, ἅτινα καὶ ὑπ' ἄλλων, σιωπηρῶς ἢ ὄχι, δεκτὰ ἐγένοντο καθήκόν μου ἐθεώρησα νὰ διαμαρτυρηθῇ σήμερον καὶ διαμαρτύρομαι πάσῃ δυνάμει.

Δὲν εἶναι οἱ δημοδιδάσκαλοι ἀκατάρτιστοι εἰς τὰ Ἑλληνικά

διότι τὸ ὠρισμένον ποσὸν πρὸς διδασκαλίαν ἐκ τῶν ἀρχ. Ἑλληνικῶν εἶναι τόπον μικρόν, 20—30 σελ. ἐν τῇ ε' τάξει ἀστικῇ, καὶ 35—40 ἐν τῇ ζ', ὥστε πάντες ἀνεξαιρέτως κατέχουσι τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ διὰ τῶν ὑπὸ καθηγητῶν ἐσχολισμένων ἐκδόσεων, ἀντλουμένων ἐξ ἀκενώτου γερμανικῆς χύτρας, εἶναι εἰς θέσιν νὰ παρκαλουθῶσι καὶ τὰς λεπτολόγους τῆς ἐπιστήμης προόδους. Οὔτε ἀκατάλληλοι καὶ ἀμέθοδοι εἶναι καθόσον ἐν τοῖς διδασκαλείοις διδάσκοντι καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τὴν μέθοδον τοῦ διδάσκειν τὰς ἀποκτηθείσας γνώσεις, ἐνῶ τούναντιον ἀπὸ τινος οἱ διὰ τῶν ἀνωτέρων μέσων παιδεύσιν προοριζόμενοι, ἐλλείπει τῆς σχετικῆς ἐδρας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, στεροῦνται τῆς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας· ἐὰν δὲ προέρχωνται ἐξ ἄλλων γυμνασίων καὶ ὄχι διδασκαλείων, ἐλάχιστοι εἶναι τοιοῦτοι, πλὴν τῶν ἀρχαιοτέρων μαθητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, τὸ δίπλωμά των ὅμως, ὑπογεγραμμένον καὶ παρ' ἐκείνων ἴσως, οἵτινες καταγγέλλουσι τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν δημοδιδασκάλων, φέρει ἀναγεγραμμένον ὅτι «ἐξεστὶν αὐτοῖς ἀκωλύτως ἰδίᾳ τὰ καὶ δημοσίᾳ διδάσκειν.» Ἀλλωστε ἐξῆλθον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν τούτων τῶν καταγγελλόντων αὐτοὺς, ὡς μαθηταὶ των καὶ αἱ ἐλλείψεις των, ἐὰν ὑπάρχωσιν, ἐπιβαρύνουσι ἴσως καὶ τοὺς ἰδίους. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ναυάγια τὰ ὑπεισεληθόντα εἰς τὸν δημοδιδασκαλικὸν ὄμιλον φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι περισσότερα τῶν εἰς τὸ μέσον τῶν καθηγητῶν εἰσπηδήσαντα. Ἐπειτα οὔτε τὴν γραμματικὴν ἀσκήθειαν τῶν μαθητῶν τῶν ἀστικῶν σχολῶν δέχομαι. Τούναντιον μάλιστα, διδάσκεται τόσον καλὰ ἢ ἀττικὴ γραμματικὴ ἐν τοῖς Σχολαρχείοις, ὥστε οἱ ἀπόφοιτοι αὐτῶν εἰσέρχονται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ, τῷ κλασσικωτέρῳ τῶν γυμνασίων μας, γίνονται ἀκωλύτως δεκτοὶ καὶ κανονικῶς εἰς τὴν α' γυμνασιακὴν αὐτῆς τάξιν, ὑπάρχουσι δὲ οὐχὶ σπάνια παραδείγματα κατατάξεως τοιούτων καὶ εἰς τὴν β' γυμνασιακὴν τάξιν. Δὲν θέλω νὰ ἀναφέρω ὀνόματα, ἀλλ' εἰς ὅλας τὰς ἀστικὰς σχολὰς καὶ τὰ σχολαρχεῖα, καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀκόμη, ἡ γραμματικὴ διδάσκεται ἀφειδῶς καὶ καλῶς, καὶ ἴσως πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ μορφώσεως. Ἀλλωστε ἡ γραμματικὴ τῆς γραφομένης καὶ διδασκομένης γλώσσης περιέχει ἤδη τὰ 9)10 τῆς ἀττικῆς γραμματικῆς, διὰ δὲ τὸ ὑπολειπόμενον 1)10 κάπως ἄκαιρον νομίζω τόσος νὰ ἐγείρεται θόρυβος.

Μετά χαρὰς δὲ εἶδον ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

συγγραφέων δέον νά γίνη οὕτως ὥστε νά ἐπαναφέρῃ πρὸς ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα καὶ ὅτι εἰς τὴν ἀνάστασιν τούτου ὀφείλει νά τείνῃ, διὸ καὶ εἰλικρινέστατα συγχαίρω τὸν κ. Ζαχαρίαν, ὅστις πρῶτος ἐξέφερε τὴν γνώμην ταύτην καὶ ὅλους, ὅσοι ὑπεστήριζαν τοῦτο. Πραγματικῶς οὐχὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς περὶ τὴν γραμματικὴν θὰ κατορθωθῇ τοῦτο, ἡ δὲ ἐξυμνηθεῖσα παθητικὴ λατρεία πρὸς τῶν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Παρθενῶνος, δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νά ἀνεγερθῇ νέος τοιοῦτος καὶ ὑφ' ὃ πνεῦμα διδάσκονται μέχρι σήμερον τὰ Ἑλληνικὰ εἶναι ἀδύνατον νά ἀνεγερθῇ τι. Μόνον ὅταν ἐμφυσήσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα δυνάμεθα νά ἐλπίσωμεν ὅτι πλείονας τοῦ ἐνὸς δυνάμεθα νά ἀνεγείρωμεν Παρθενῶνας καὶ Πλάτωνα ἢ Δημοσθένειν νά ἀναστήσωμεν νέον. Πρὸς διδασκαλίαν ὀρθὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης πρέπει νά σκεφθῶμεν πῶς ὁ νοῦς τοῦ παιδίου ἐργάζεται καὶ κατὰ τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς αὐτοῦ νόμους νά συμφωνήσωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Καὶ αὕτη πρέπει νά διδασχθῇ ὡς γλώσσα ζῶσα, ὅχι ὡς νεκρά, παραλειπομένων μόνον ἐκείνων, ὅσα συντελοῦσι πρὸς ἔγγραφον καὶ προφορικὴν αὐτῆς χρῆσιν ἀφοῦ ἐπὶ τοῦ πρῶτοντος τοῦλάχιστον οὐδεὶς φρονεῖ ὅτι θὰ κατορθωθῇ ποτέ τοῦτο. Τούτου τεθέντος προβάλλει ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀφ' ἐκείνης. Ὅπως διδάσκωνται αἱ ξέναι γλώσσαι, ἡ Γαλλικὴ λ.χ. ἡ Ἑλληνικὴ, κατὰ τὴν ἰδίαν μέθοδον, γνωστὴν πλέον ἐκ παντὸς γνωστοῦ παιδαγωγικοῦ ἐγχειριδίου, ὀφείλει νά διδασχθῇ ἡ ἀρχαία Ἑλληνική.

Ὡς γνωστὸν οὐδέποτε ἡ διδασκαλία τότε θάρχισεν ἀπὸ τῆς γραμματικῆς, τῆς τόσο ἀνυψωθείσης. Ὁ Montaigne ἐδιδάχθη τὰ λατινικά ὡς ζῶσαν γλώσσαν ἀπὸ τὴν παιδαγωγόν του εἰς ἡλικίαν ὅτε ἡγνόει καὶ τὴν ὑπαρξίν γραμματικῆς. Ἀφθονος λοιπὸν ὕλη πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν κατ' ἀρχάς, δηλαδὴ μετὰ τὸ ἅν ἔτος τῆς σχολικῆς φοιτήσεως διδομένη ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἔτη, ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης θὰ ἐμπεδώσῃ τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς τὴν γνώσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ θὰ εἰσβιδάτῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ψυχὴν τῶν συγγραφέων. Μόνον μετὰ τὸ ἀφθονον τοῦτο ὕλικόν κατὰ τὸ ἅν ἔτος τῆς φοιτήσεως δέον νά δοθῇ ἡ γραμματικὴ, ὡς συμπληροῦσα καὶ κατατάσσουσα καὶ ταξινομοῦσα τὰς ἤδη ἐκ τῆς συχνῆς ἀναστροφῆς ἀποκτηθείσας ἀσυ-

ναισθήτως γραμματικὰς γνώσεις. Μόνον οὕτω θὰ κινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἐργασία διδακτικὴ δύναται νά γίνη, καὶ οἱ μαθηταὶ δὲν θὰ ὑφίστανται ὅ,τι καὶ ἐγὼ ὑπέστην ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γλώσσης ταύτης.

Δύνανται δὲ πρὸς βοήθειαν τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐρμηνείας οἱ οὐσιωδέστεροι κανόνες τοῦ τυπικοῦ (εἶπον τὸ 1110 τοῦτο) ἐπὶ πινάκων ἀνηρτημένων εἰς τοὺς τέλους τῆς παραδόσεως νά πρόκεινται πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ μαθητοῦ καὶ νά δεικνύηται ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ διδασκοντος πρὸς βοήθειαν. Μόνον τότε ἐπίσης κατορθοῦται ἡ γραμματικὴ εὐστάθει, ἀφοῦ τοὺς τύπους λ.χ. τοῦ οἶδα τοσάκις συνήνητησεν ἐν τοῖς κειμένοις καὶ τοσάκις εἶδεν ἐπὶ τοῦ πίνακος. Τὸ νά γνωρίζῃ τις ἐκ τῶν προτέρων τὸν ὀρθὸν τύπον δὲν εἶναι καὶ τόσο ἐπάνχρως πρὸς κατανόησιν τῶν συγγραφέων. Πρὸ εἰκοσκατίας περίπου ἡγνοεῖτο ὅτι ὁ ὀρθὸς τύπος τοῦ παρατατικοῦ τοῦ δίδωμι ἦτο **ἐδίδουν**, ἔπεται ἄραγε ἐκ τούτου ὅτι οὐδεὶς τῶν προηγουμένων ἐλληνιστῶν εἰσέδυσεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων;

Εἰς τὸν Κον Ἀσπριώτην παρατηρῶ ὅτι κατετέθη νομοσχέδιον ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ ὁμόρου κράτους καθ' ὃ ἔτει σωτηρίῳ 1908 ἕνεκα τῶν ἐλλείψεων τῶν ἀπαιτούμενων ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει, οἱ τελειόφοιτοι τῶν Γυμνασίων ὑποβάλλονται τοῦ λοιποῦ εἰς ἐξετάσεις ὅπως εἰσέλθωσιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὅρθα ἐπομένως ὅλα, ὅσα ἀπὸ τοῦ 1869 παρετήρει ὁ μακαρίτης Κυπριανός, τὸν ὁποῖον πιθανῶς μὲν ἀποκαλῶσι τινὲς κατὰ Κόντον κεχρηναῖον, βοσκηματῶδη καὶ ἀγελαῖον, ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι διὰ τῶν ἰδίων ἐπιθέτων ἂν ὅχι καὶ πλείονων ὁμοίων κατευστολίσθησαν καὶ Κοραῖς καὶ Οἰκονόμου καὶ Δούκας καὶ ἄλλοι, οὓς ὑπὲρ πάντας τιμᾷ, καὶ δικαίως, ἀκόμη τὸ ἔθνος.

Κατ' ἐμὴν λοιπὸν γνώμην πρέπει, πρῶτον ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα νά διδάσκηται ὡς ζῶσα, καὶ ἐπαναλαμβάνω ἄνευ τῶν συντελούντων πρὸς ἔγγραφον αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ χρῆσιν, καὶ δεύτερον νά τριπλασιασθῇ τοῦλάχιστον ἡ ἐν τῇ μέσῃ παιδεύσει παρεχομένη ὕλη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν προγραμμάτων καὶ τὴν ἐν γενικαῖς γραμ-

μαίς διχάζειν αὐτῶν, τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἔργον τῶν διδασκόντων, ἀλλὰ πρὸ πάντων, τῶν εἰδικῶν παιδαγωγῶν καὶ φιλοσόφων, τῶν βιολόγων καὶ τῶν κοινωνιολόγων. Ἐν περιστάσεσι δειναῖς, ὅτε ἐγένετο σκέψις ἐν Γερμανίᾳ περὶ διοργανώσεως τῶν σχολείων αὐτῆς, ὁ Fichte τὰ διοργάνωσεν.

Ζητεῖται ὁ Ἕλλην Fichte.

Χ. Πανταζίδης. Διὰ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τῶν κ. Δ. Μοστράτου καὶ Ι. Ἀσπριώτου ὅτι ἐν τῇ εἰσηγήσει ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει μονομερεῖς τινες γνώμαι ἐνίων ἀνδρῶν, παρτηρῶ ὅτι εἰς τὰς τοιαύτας εἰσηγήσεις συνήθως παρέχεται περίληψις τῶν πεμπομένων διαφόρων γνωμῶν τῶν καλουμένων συνέδρων, ἐν ἐλλείψει τοιούτων παρέταξα τὰς γνώμας οὐ μόνον ἀνδρῶν εἰδικῶν, οἷοι ὁ Α. Κυπριανός, ὁ Ι. Πανταζίδης, ὁ Κ. Ξανθόπουλος, ἀλλὰ καὶ ἐκθέσεις ἐπιθεωρητῶν καὶ ὑπουργῶν καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ τε ἐν Ἀθήναις Α' ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου καὶ τὰς γνωμοδοτήσεις διδασκαλικῶν καὶ καθηγητικῶν Συλλόγων περὶ τῆς ἀτελοῦς γλωσσικῆς μορφώσεως καὶ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τῆς δημοσιογραφίας ἐκπροσωπούμενην. Πάντες δ' ὁμοφώνως ἀνομολογοῦσιν ἐλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τὴν προσήλωσιν εἰς τοὺς τύπους, τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ιδεῶν τῶν συγγραφέων, τὴν μονότονον καὶ ἀνιερὰν τεχνολογίαν, τὴν μηχανικὴν καὶ ἄσκοπον γραπτὴν ἐξήγησιν, τὴν ἀνεπαρκῆ αὐτενέργειαν τῶν μαθητῶν, τὰς λεπτολόγους γραμματικὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ ἄφθονα ἐρμηνευτικὰ καὶ κριτικὰ σχόλια καὶ ἐν γένει τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀναγεγραμμένου σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, ὅστις εἶναι ἡ γλωσσική, λογική, καλίσθητική καὶ ἠθικὴ παιδείαις.

Εὐχάριστον δὲ ὅτι καὶ ὁ κ. Ι. Ἀσπριώτης ἐν τέλει ἀνωμολόγησε καὶ ὁ ἴδιος ἐλλείψεις.

Ὁ κ. Δ. Μοστράτος παρενόησε τὰ λεχθέντα ὑπ' ἐμοῦ περὶ τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας καθότι ρητῶς ἐν τῇ εἰσηγήσει ἀνέγραφον· ἀὴ γραμματικὴ διδασκαλία μετὰ τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς σκοπίμου καὶ κατὰ σχέδιον γινομένης προσκλήσεως τοῦ

ἀναγκαίου γλωσσικοῦ θησαυροῦ τηρῶν τὰς χάριν τῆς καθόλου γλωσσικῆς καὶ λογικῆς τῶν μαθητευομένων παιδείας ἀνεξάρτητον θέσιν καὶ διήκουσα δι' ὅλων τῶν τάξεων τοῦ γυμνασίου ἐν ἰδίαις ὥραις, πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὸν σπουδαιότατον τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων κλάδον, ἥτοι τὴν διανοίγουσαν τοὺς ἐναποκειμένους παντοίους μορφωτικοὺς θησαυροὺς ἐρμηνείαν» ἀπλῶς δὲ κατέκρινε τὴν στερεότυπον ἀπομνημόνευσιν τοῦ δυνάμει. Περὶ δὲ τῆς συστάσεως ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Αὐθεντοπούλου ἀρμόνου ἐρμηνείας ἀναφέρω, ὅτι ἐν τῇ εἰσηγήσει ἐτόνισεν τὴν ἄφθονον ἀλλ' οὐχὶ ἐπιπόλαιον ἐρμηνείαν· διότι ἡ μὲν ἀπηκριβωμένη ἐρμηνεία παρσκειάζει σχολαστικούς, ἡ δὲ ἐλευθέρα ἐπιπολαίους.

Ὁ κ. Βαλσαμάκης λέγει ὅτι· πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δυνατῆς παρεξηγήσεως πρέπει νὰ καθορισθῇ ὅτι αἱ γνώμαι αἱ ἐξέθετο ὁ κ. Μοστράτος, ὁ ἀντιπροσωπεύων εἰς τὰς συνεδρίας ταύτας, τὸν διδασκαλικὸν Σύνδεσμον δὲν εἶναι γνώμαι τοῦ Συνδέσμου, ἀλλ' ἀτομικαὶ γνώμαι τοῦ εἰπόντος.

Ὁ κ. Μ. Σάγκας. Καὶ χθές, λέγει, ὑπέδειξε διὰ βραχείων τίνα τὰ αἷτια τῶν παρτηρουμένων ἐλλείψεων περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων εἰπὼν ὅτι κυρίως εἶναι ἡ παρὰ τοῖς μαθηταῖς γραμματικὴ ἀστάθεια, τῆς ὁποίας ἐπικολούθημα εἶναι ἡ ὀλίγη ἢ ἡ ἄφθονος μὲν, ἀλλὰ μὴ βαθεῖα καὶ ἀκριβὴς ἀνάγνωσις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων· τούτου δ' ἕνεκα δὲν ἐπιτυχάνονται οἱ κύριοι σκοποὶ αὐτῶν, οἷτινες εἶναι πρῶτον μὲν ἡ ἐπαρκὴς γνώσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἡ διὰ τοιαύτης βαθυτέρα καὶ ἱστορικὴ κατανόησις τοῦ νῦν πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀπαιτήσεων αὐτοῦ, εἶτα δὲ ἡ ἐπαρκὴς ἐμβάπτισις τῶν μαθητῶν εἰς τὸ πνεῦμα ιδεώδους καὶ εὐγενοῦς ἀνθρωπισμοῦ ἐμφανιζόμενον ἐν μορφαῖς συγκεκριμέναις, αἷτινες ἕνεκα τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς πλαστικότητος αὐτῶν καθίστανται εὐκόλως νοηταὶ τοῖς μαθηταῖς καὶ ἐμβάλλονται εἰς αὐτούς, καὶ τὴν τάσιν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ἀπομίμησιν ἰσχυρὸν διεγείρουσιν. Τῆς δὲ γραμματικῆς ταύτης ἀβεβαιότητος αἰτία, λέγει, εἶναι ἡ ἀμέθοδος διδασκαλία τῆς γραμματικῆς. Πρέπει λοιπὸν ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ νὰ ἐπιζητηθῇ διὰ τῆς κατωτέρας λεγομένης μεθόδου τῆς

γραμματικής διδασκαλίας, τῆς ὁποίας γνωρίσματα εἶναι ἡ χρῆσις τῆς εἰσαγωγῆς, τούτέστιν ἡ διὰ τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν ἀσκήσεων ἐπιτυχνομένη ἐμπέδωσις τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ συντακτικῶν φαινομένων καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς γραμματικῆς ὕλης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαιὰ διὰ τὴν ἐρμηνείαν. Ὑποστηρίζει προσέτι καὶ τὴν παρὰλειψιν κατ' ἀρχὰς τῆς διδασκαλίας τοῦ δοῦκοῦ, ὅστις κατὰ τὸν γερμανὸν S. Keck ἐμφανίζεται παρὰ μὲν τῷ Δημοσθένει ἐν σελ. 1178 1/2, 761ς, παρὰ δὲ τῷ Λυσίᾳ ἐν σελ. 248, 271ς, παρὰ δὲ τῷ Ἰσοκράτει ἐν σελ. 477, 571ς καὶ παρὰ τῷ Αἰσχίνῃ ἐν σελ. 233, μόνον δὲ.

Περαιτῶν δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἐὰν πάντες οἱ παρευρισκόμενοι συνάδελφοι εἶναι σύμφωνοι, ὅτι ἡ μέθοδος περὶ τὴν γραμματικὴν διδασκαλίαν εἶναι αἰτίαι τῶν παρατηρουμένων ἐλλείψεων περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, πρέπει νὰ μεταβάλωσι τρόπον, ἥτοι μέθοδον διδασκαλίας, δηλ. νὰ μεταδιδάχθωσι καὶ ἀκολουθήτωσι τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τῆς ἐμπεδώσεως τῶν γραμματικῶν γνώσεων.

Πρὸς τοῦτο δέ, προσθέτει, δύνανται νὰ ὁδηγηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀπὸ 9 Σεπτεμβρίου 1897 προγράμματος τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον καθορίζον ἐν πάσῃ βεβαιότητι τὰς ἀναγκαίας γραμματικὰς ἀσκήσεις τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐμφανίζει ὡς τὸ κυριώτατον καὶ γενικώτατον εἶδος τούτων τὴν ἀπὸ τῆς μητρικῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν μετάφρασιν. Τὰ δὲ εἶδη τῶν γραμματικῶν τούτων ἀσκήσεων, ἔτι δὲ ὁ τρόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐφαρμογῆς ἐκάστου αὐτῶν διασαφῶνται ἐν ταῖς περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κατ' ἐντολὴν τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἑλλάδος δημοσιευθεῖσαις ὁδηγίαις ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Δ. Ζαγγογιάννη.

Ὁ κ. Ζαμαρίας. Χθὲς ἔλαβον τὸν λόγον ἀφορμὴν ἔχων τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Πενταζίδου καὶ τὴν προκήρυξιν τοῦ Συλλόγου ὅσον ἀφορᾷ τὴν συγκρότησιν τοῦ παρόντος συνεδρίου. Ἡθέλησα νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὡς συνέχεται ἐκ διαφόρων πληροφοριῶν καὶ ἄλλων εἰση-

γήσεων ὑπάρχουσιν ἐλλείψεις. Ἐποησάμην δὲ τὴν παρατήρησίν μου ταύτην μετ' ἄκρας εὐλαβείας. Ἀλλ' ἤκουσα μετ' ἀπορίας μου ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐλλείψεις. Ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως ἣν ἐγὼ ἔχω, κ. πρόεδρε, καὶ ἄλλοι συνειρνώθησαν ἤδη μετ' ἐμοῦ, ὅτι ὑπάρχουν ἐλλείψεις καθὼς καὶ ὁ κ. εἰσηγητής. Ἐκ τῆς πληθύος τῶν ὑπάρχόντων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα εὐκτέον θὰ ἦτο νὰ ἐτίθεντο εἰς τὴν σειράν, ἐπειδὴ ἐπικρατεῖ τὸ ζήτημα τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας, αὕτη ὅτι δέον νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν γραμματικῶν γνώσεων, ὧν ἀναμφισβήτητος ἡ ἀνάγκη καὶ ὧν τελειόφοιτος Γυμνασίου δέον νὰ ἔχη ἐπισταμένην γνώσιν οὐδόλως ἀμφισβάλῃ. Ἐπὶ τούτοις δύο μέθοδοι διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων φέρονται κοινῇ γνωσταί. Ἡ δι' ἀφθόνου ἀναγνώσεως ἄνευ ἐπιστάσεως τύπων καὶ κανόνων καὶ τοιαύτη διδασκαλία ἐλάχιστα συμβαίνει παρ' ἡμῖν γιγνομένη ἐν Γερμανίᾳ. Διὰ τῆς μεθόδου τούτης ἀποκτάται μὲν γλωσσικὴ ἔξις καὶ γλωσσικὸν συναίσθημα ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπίγνωσις συστηματικῆς τῶν λόγων καὶ τῶν αἰτίων τῆς γλωσσικῆς ὀρθότητος ἐδραζομένη ἐπὶ συστηματικῆς τελείας γραμματικῆς διδασκαλίας.

Β' μέθοδος εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐξευρέσεως καὶ ἀκριβοῦς ἐξονυχίσεως τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ κανόνων, διὰ τῆς μεθόδου δὲ ταύτης κατορθοῦται μὲν ἀκριβὲς γνώσις τῶν ἀναγινωσκομένων ἀλλ' ὅχι καὶ ἀπόκτησις τῆς γλώσσης.

Πρέπει δὲ ν' ἀποφύγωμεν ἐπιμελῶς τῶν δύο τούτων ἄκρας ἀντιθέτων συστημάτων τὰς ἐλλείψεις, νὰ προσπαθήσωμεν δὲ διὰ τῆς ἐνερμονίου συμμιξέως τῶν δύο ἀρχῶν νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ πλεονεκτήματα ἀμφοτέρων. Ἐπιβάλλεται δὲ κατ' ἐμὴν γνώμην ἡ τε ἀνάγνωσις ἀφθόνου γλωσσικοῦ κειμένου καὶ ἡ συστηματικὴ συνειδήσις τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῶν κανόνων τῶν διεπόντων τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου· οὐχὶ λοιπὸν μόνον γλωσσικὴ ἔξις, διότι τοιαύτη διδασκαλία ἄγει εἰς πνεῦμα ἄοριστον καὶ χλωδές. Ἀλλὰ τύπους λέγων δὲν ἐννοῶ μόνον τοὺς εἰς τὴν λέξιν ἀναφερομένους οὐδὲ τοὺς εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς τεχνικοὺς τύπους τοῦ ρητορικοῦ κάλους, τοῦ δραματικοῦ καὶ ἐν γένει τοὺς τύπους τῆς τελειότητος τῶν

ἀρχαίων συγγραφέων χρησιμευόντων καὶ νῦν ἔτι ὡς πρότυπα μιμήσεως. Μετὰ λύπης παρετήρησα ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη, ἣν καὶ χθὲς ἐποίησα, ἐθεωρήθη καὶ ἡρμηνεύθη σήμερον ὡς μετέγγισις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· τοιοῦτόν τι καὶ θέλοντες δὲν δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν ἄλλα καὶ εὐκτόν δὲν θεωροῦμεν. Ἄν δέον ἡ διδασκαλίᾳ τῶν γραμματικῶν γνώσεων καὶ ἀπόκτησις αὐτῶν νὰ γείνη διὰ βιβλίου ἢ ἐπαγωγικώτερον ἢ εἰδικώτερον καθὼς ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν, τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον.

Ὑπαρξίς βιβλίου ἢ μὴ εἶναι δευτερεύον ζήτημα κατ' ἐμέ. Ἡ κυρία βᾶσις τοῦ ζητήματος ἔγκειται κατ' ἐμέ εἰς τὸ νὰ ἐφιστᾷ ὁ διδάτκαλος τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν τύπων ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου καὶ νὰ φέρῃ ἕκαστον μαθητὴν εἰς θέσιν νὰ συντάξῃ ἕκαστος ἰδίαν γραμματικὴν ἐνῶντων τοὺς ἐκ τῶν τύπων ἐκαστοτε συνχομένους κανόνες. Κατ' αὐτὸν τὴν τρόπον θὰ διδασχθῇ γραμματικὴ ὅχι πλουσίᾳ ἴσως, ἀλλὰ τελείᾳ καὶ ἐς αἰ κτῆμα εἰς τὸν μαθητὴν παρακινούσα. Ἐνῶ οἱ τύποι καθ' ἑαυτοὺς ὀλίγιστον χρόνον πολλάκις παρακινούσιν. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι προτιμητέα δι' ἄλλους λόγους. Ἡ τοιαύτη διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς ἐρχομένη βεβαίως ἀπὸ τῆς γραφομένης γλώσσης παρέχει πολυτιμότητον ὕλικόν διὰ τὴν ἀρχαίαν. Ἐνῶ ἄλλως τε εἶναι συμφερωτάτῃ ἡ ἔνωσις τῶν δύο γλωσσῶν τῆς νεωτέρας καὶ τῆς ἀρχαίας, τῆς νεωτέρας λέγω οὔσης προσδεδεμένης εἰς τὸ ἄρμα τῆς ἀρχαίας καθὼς εἶπεν ὁ φίλος συνάδελφος κ. Αὐθεντόπουλος. Ἀλλὰ δὲν συμφωνῶ μὲ αὐτὸν εἰς τοῦτο ὅτι ἡ γραφομένη δύναται συντακτικούς τύπους καὶ ἰδιώματα ἐκ τῆς ἀρχαίας νὰ παραλαμβάνῃ καὶ ἀφομοιοῖ, καθόσον ἡ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσᾳ ἔχει ἀμετακίνητα ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων γίνεται ἡ ἐπιλογὴ τύπων νέων, τῶν δὲ ὁρίων τούτων ὁ καθορισμὸς καὶ ὁ σεβασμὸς εἶναι ἀπαραίτητος ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐκλίπη τὸ γλωσσικῶς ἀνερμάτιστον τοῦ νεωτέρου λογίου Ἕλληνας. Καὶ μίαν ἄλλην ἔλλειψιν ἔχω νὰ παρατηρήσω. Ἡ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐγκλειόντων κόσμον ἡμέτερον μὲν, ἀλλ' ἀνήκοντα εἰς ἀρχαίους χρόνους, προσκτᾶται ζωὴν ἐὰν δεχθῇ παραβολὰς τῆς δημώδους γλώσσης. Ὑπάρχουν πλεῖ-

στα ὅσα χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐρμηνευόμενα δι' ἀντιστοιχῶν φράσεων τῆς δημώδους ἡμῶν γλώσσης.

Ὁ κ. Ἡλιοῦ φρονεῖ ὅτι πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν τυχόν ὑπάρχουσῶν ἐλλείψεων ἀντὶ νὰ βασιζώμεθα ἐπὶ εἰκασιῶν ὠφελιμώτερον θὰ ᾔτο ἡμεῖς οἱ διδάσκοντες τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς νὰ προεβάλνωμεν εἰς ὁμολογίαν τῶν ἐλλείψεων ἃς παρετηρήσαμεν ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν τῇ μακρᾷ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· διότι ὅταν ὁμολογήσωμεν τὰς ἀτελείας ἡμῶν θὰ ὠφελήσωμεν τοὺς νεωτέρους.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων δέον νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἐθνικὴ μὀρφωσις τῶν μαθητῶν καὶ οὐχὶ νὰ καταναλίσκεται ὁ κειρὸς διὰ γραμματικούς κανόνες. Καὶ εἶναι μὲν ἄληθές λέγει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ὁ μαθητὴς νὰ ἐννοήσῃ τοὺς συγγραφεῖς τούτους χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τοὺς τύπους ἀλλὰ δὲν πρέπει ὅμως ὅλος ὁ χρόνος νὰ καταναλίσκεται περὶ τὴν γραμματικὴν διότι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ δέον νὰ ἀποβλέπωμεν εἰς τὴν μὀρφωσιν τοῦ ἥθους καὶ τῆς καλαισθησίας καὶ τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεων περιοριζόμενοι τοῦ τυπικοῦ εἰς τὰ ἀνγκυχιούντα, ὅπως ἐπιρρίπτεται ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στοιχεῖα τούτου οὐ μόνον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν ἀλλὰ καὶ συμβάλλουν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἥθους καὶ τὴν μὀρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ σημερινοῦ Ἕλληνας, διὸ συχνὴ δέον νὰ γίνηται μετέβασις ἐκ τοῦ νεωτέρου εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν καὶ τάνάπαλιν.

Ὁ κ. Αὐθεντόπουλος λέγει ὅτι αἱ συμφυεῖς πρὸς πᾶν ἄλλο ἔργον ἐλλείψεις δὲν ᾔτο δυνατόν βέβαιον ποτε νὰ λείψωσι, διότι ἄλλως θὰ κατελύετο αὐτὸς ὁ νόμος τῆς προόδου, προκειμένου δὲ περὶ τῆς διδασκατικῆς μεθόδου, ἥτις εἶναι μία ἴσως κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ διαφέρει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὑπὸ διαφόρων προσώπων, στενοχωρουμένων ὑπὸ τῶν περιστάσεων, τῶν κοινωνικῶν ἢ καὶ τῶν προγραμματικῶν πολλάκις ἀπαιτήσεων· ὅμως δὲν πρέπει νὰ ταράσῃ κανέναν ὁ περὶ αὐτῆς λόγος, οὐδὲ ν' ἀποτρέπη πάσης εἰλικρινοῦς ὁμολογίας ἢ ἀπροσωπολήπτου παρατηρήσεως.

Ἐθνη προηγμένα εἰς τὰ τῆς παιδείας εἰχουσιν ἔτι, καὶ τὸ

ὁμολογοῦν πικροτάτας ἐλλείψεις· ἐν τούτοις ἡ καταπληκτικὴ ἐργασία ἦτις διὰ πολυτέμων παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ἐπιστημονικῶν διατριβῶν ἐν μονογραφίαις πολυτελείδους ἢ διὰ τῶν ἀπειρχίθμων περιοδικῶν τῆς παιδαγωγικῆς δημοσιεύσεως, διὰ τῶν μεθοδικῶν κυρίως τῆς ἐφηρμοσμένης διδασκτικῆς μαθημάτων συμβάλλεται εἰς τὴν ἀναστήλωσιν ταύτης τῆς θεωρίας καὶ εἰς τὴν ἀποκήρυξιν ἄλλης, ἀποδεικνύει ὅτι ἡμεῖς, οἱ πολλῶν ἔτι ἐφοδίων, βοηθημάτων καὶ εὐκολιῶν στερούμενοι, εἴμεθα μὲν ἀξιέπικτοι, ὁμολογοῦντες τὰς τυχούσας ἐλλείψεις ἡμῶν, στενόψυχοι δὲ ἀποδυσπετοῦντες πρὸς πᾶν ὅ,τι λέγεται ἐνταῦθα ἀκαδημαϊκῶς πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Κατὰ χιλιάδας ὑπεβλήθησαν πρὸ ὀκταετίας εἰς τὸ Γαλλικὸν ὑπουργεῖον τῆς παιδείας τὰ ὑπὸ τῆς οἰκείας κυβερνήσεως προκληθέντα ὑπομνήματα τῶν διδασκάλων δι' ὧν οὗτοι ὑπεδείκνυσαν τὰς παιδευτικὰς τῶν σχολῶν ἐλλείψεις ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς θύραρχειας αὐτῶν, ἅπας δὲ ὁ διδασκαλικὸς τῆς Γαλλίας κόσμος ἐφωτίσθη διὰ τούτου καὶ διὰ στόματος ἐπισημοτάτου, αὐτοῦ τοῦ ὑπουργοῦ, ὡμολόγησεν εἰλικρινῶς ὅτι ἐν ᾧ ἡ Γερμανία ἀπὸ πολλοῦ ἔλυσεν τὸ ζήτημα ὡς μεθοδικόν καὶ ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς προάγει τὴν παιδείαν της, ἡ Γαλλία, πολὺ ὑστερήσασα ὡς πρὸς ταῦτα κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ὀφείλει νὰ μὴ θεωρῇ πλέον τὸ ζωτικώτατον τοῦτο πρόβλημα ὡς **προγραμματικόν**, ἀλλὰ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἐξεύρεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ἀρίστης μεθόδου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Μόνον ἄρα γε ἡμεῖς πρέπει νὰ θεωρώμεθα αὐτάρκει καὶ ἀνεπίληπτοι;

Μή ζητοῦντος ἄλλου τὸν λόγον ὁ **πρόεδρος** ἀναθέτων τὴν προεδρίαν τῷ ἀντιπροέδρῳ ἀναγινώσκει τὰ ἐξῆς:

Τὸ θέμα ὡς καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου περιορίζεται ὄντως εἰς τὰς ἀτελείας τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραμμάτων, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὸ θέμα φέρει καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν, μήπως ἡ κυριωτέρα τῶν ἀτελειῶν εἶναι καὶ ἡ ἀτελής τῆς γλώσσης διδασκαλία;

Ὅτι μὲν τῶν ἐλλείψεων εἶναι καὶ αὕτη τοῦτο ὅφ' ἀπάντων ὡμολογήθη, μαρτυρεῖται ὑπὸ ἐπιστημονικῶν κορυφῶν, πρόκειται δὲ καὶ ὀφθαλμοφανές, διότι πολλοὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀποφοιτῶσι τῶν

γυμνασίων μὴ δυνάμενοι γλωσσικῶς νὰ παρακολουθήσωσι καὶ τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλους τῶν ὁποίων ἔχουσιν ὅλας τὰς ἐγκυκλοπαιδικὰς γνώσεις.

Ὡστε κατ' ἀνάγκην τὸ ζήτημα εἶναι διπλοῦν, γλωσσικόν καὶ ἐρμηνευτικόν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐν τῷ λόγῳ τελειότητος τῶν συγγραμμάτων.

Γνωστὸν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν ζῶσα ὑφίσταται τὴν κατὰ νόμους ἐξέλιξιν αὐτῆς, γνωστὸν δ' ἐπίσης ὅτι ἡ ἐξέλιξις ἐκάστης γλώσσης εἶναι διπλῇ· 1ον σύγχρονος περίπου, γεννῶσα τὰ ποικίλα σύγχρονα ἰδιώματα ἐξ ὧν ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν φυλὴν καὶ ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ 2ον ἡ ἐξέλιξις τὴν ὁποίαν ὑφίσταται διαρκῶς ἡ κοινὴ αὕτη ἐθνικὴ γλῶσσα ἐν τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν καὶ τῶν αἰώνων.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ γενικοῦ ἐθνικοῦ γλωσσικοῦ τύπου τοῦ ἡμετέρου ἔθνους διὰ τοσούτων αἰώνων ἔφθασεν μέχρι τῆς σημερινῆς γενικῆς γραφομένης καὶ λαλουμένης, ἐνεκα δὲ συγγραμμάτων ἀναφανέντων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διεσώθησαν **διάφοροι φάσεις** ποικίλλουσας καὶ πρὸς ἀλλήλας ἰδίαι δὲ πρὸς τὴν νεωτέραν, κατὰ τε τύπους καὶ πλοκὴν καὶ σύνθεσιν καὶ αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν πρώτην ψυχολογικὴν ἐντύπωσιν τῶν πρωτοπείρων παρουσιάζονται διαφέρουσας καὶ δύσχρηστοι καὶ δυσνόητοι σήμερον ἔνευ ἰδιαιτέρως μελέτης. Πάντων τῶν ἐθνικῶν τούτων γλωσσικῶν τύπων ὑπέρτατος εἶναι ὁ τύπος τῆς Ἀττικῆς τῆς ἀρχαίας χρυσῆς ἐποχῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγράφη ὑπὸ ποικίλων πνευμάτων πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ ἔξοχον καὶ ὑψηλὸν ἀπαιτεῖται πρὸς μὀρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν γλωσσικῷ τύπῳ τοιούτῳ ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκρυσταλλώθη τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα γλώσσης θεῶν.

Ἐὰν λοιπὸν πάντα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη θεωροῦσιν ἀνάγκην τῆς μελέτης οὐ μόνον ἰδεῖν καὶ νοημάτων τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀλλὰ καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν, ὅποια ἀνάγκη ὑφίσταται δι' ἡμᾶς τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλωσσικῆς ταύτης μορφῆς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης διὰ τὴν διάπλυσιν τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἥθους ἡμῶν καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος;

Πῶς λοιπὸν δεόν νὰ διδαχθῇ ὁ τοιοῦτος ἐθνικὸς θησαυρὸς τῆς χρυσῆς προγονικῆς ἐποχῆς;

Δυστυχῶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας παρυσύρθημεν ὑπὸ τῶν ξένων, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν ταύτην ὡς γλῶσσαν νεκράν καὶ κατ' εὐθείαν ταύτην σπουδάζουσι πάντοτε ὁμῶς μετὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἰδικῆς τῶν γλώσσης.

Ἡμεῖς μέχρι πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν ἐδιδασκόμεθα εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ ἐπὶ ἀρχαίων κειμένων, ἄνευ ἐννοεῖται παραφράσεων ἀκόμη, σὺν τῇ γραμματικῇ τῆς ἀρχαίας· τὴν γραμματικὴν δὲ ταύτην ἐδιδάσκομεν πάντοτε ἔστω καὶ ἐπὶ κειμένων τῆς νεωτέρας.

Ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἡ διδασκαλία τῆς νεωτέρας προηγείται ἐπὶ τέσσαρα ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπὶ ἑξ ἔτη συνδιδασκομένης τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ αὐτῆς, ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς δὲν γίνεται κατόπιν καὶ πάλιν μεθοδικῶς καὶ διὰ τῆς διαρκοῦς πρὸς τὴν νεωτέραν συγκριτικῆς μεθόδου.

Κατὰ τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους ἡ ἐναρξίς τῆς διδασκαλίας διὰ τοὺς ξένους ἰδίᾳ ἔδει νὰ γίνηται διὰ τῆς μητρικῆς μεθόδου ἀλλ' ἐρωτῶ τίνας τῶν διδασκόντων δύνανται νὰ ὁμιλῶσι τὴν ἀρχαίαν; Κατ' ἀνάγκην ὅθεν ἐφαρμοσθήσεται ἀμέσως ἡ ἀναγνωστικὴ μέθοδος, ἀλλ' εὐτυχῶς τὴν πράγματα παρ' ἡμῖν εἶναι λίαν εὐνοϊκὰ διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν μέθοδον ταύτην μετὰ τῆς ἀμέσου διδασκαλίας τῆς τε γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ.

Α') ἡ σημερινὴ λαλουμένη διχσώζει πλείστας ὅσας πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁμοιότητος, ἡ δὲ γραφομένη πολὺ περισσοτέρας παρ' ἀπάντων ἡμῶν ὁμολογηθέντος ὅτι τὰ ὀγδοήκοντα ἐπὶ τοῖς 0]0 καὶ πλέον εἶναι ὅμοια εἰς ἀμφοτέρας τὰς μορφὰς τῆς γλώσσης.

Β') μετὰ τῶν δύο ὑπάρχει φάσις τις τῆς γλώσσης πλησιέστερα μὲν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὴν ἀμεσονέξελξιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνδεδεμένη μετὰ τῆς νεωτέρας. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν γλῶσσα. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον ἕκαστος ἐξ ἡμῶν δηλ. καὶ ὁ τελευταῖος χωρικός καὶ αὐτὸς ὁ ὀρεσίβιος ποιμὴν γνωρίζει ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας πολλὰ τεμάχια πεζῶν καὶ ποιητῶν τὰ ὅποια καὶ ἀκούει καὶ ψάλλει ἐν ἄρθρῳ.

Τὸ τοιοῦτον ἐνισχύεται καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολῶν διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ εὐαγγελίου τῶν τρο-

παρίων κτλ. οὕτως ὥστε ἡ μορφή αὕτη τῆς γλώσσης ὀπτικῶς διὰ τοὺς ἐγγραμμάτους, δι' ἅπαντας δὲ ἀκουστικῶς καὶ ἐν ἄρθρῳ οὐχὶ ἐν συνομιλίᾳ ἀλλ' ἐν ἀπαγγελίᾳ καὶ ᾄσματι ἀποτελεῖ γλῶσσαν γνωστήν, χωρὶς νὰ τὴν ὁμιλῶμεν καὶ τὴν γράφωμεν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἰδοὺ κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην ἡ βάσις ἐφ' ἧς ἐδραζόμενοι δυνάμεθα νὰ ἐξεύρωμεν μέθοδον διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς καρποφόρον ἀκολουθοῦντες ὅσον ἐνεστὶ τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους.

Πρὸς τοῦτο δέον νὰ προηγηθῇ ἡ διδασκαλία ὅσον τὸ δυνατόν καλῶς τῆς νεωτέρας ἐν τῇ γραφομένῃ αὐτῆς μορφῇ, ἐνισχυομένων ὡς δεῖ τῶν μαθητῶν ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτῆς καὶ τῷ συντακτικῷ καὶ νὰ ὁρισθῇ ὁ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενος χρόνος.

Κατόπιν νὰ ἀρχίζῃ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν φιλολογίας, συντασσομένης ἀνθολογίας ἐξ ἐκείνων τῶν κειμένων τὰ ὅποια καθ' ἐκάστην ἀναγινώσκονται, ἀπαγγέλλονται καὶ ψάλλονται ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ οἴκῳ καὶ ἐρμηνεύονται ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ δημοτικοῦ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀνθολογίᾳ δύνανται νὰ διδασθῶσι κατόπιν καὶ γνωμικὰ καὶ μῦθοι καὶ κείμενα εὐληπτα ἄλλων συγγραφέων, ἐκκλησιαστικῶν ἢ ἀρχαίων. Ἐν τῇ τοιαύτῃ λοιπὸν γνωστῇ οὕτως εἰπεῖν γλῶσση, ἧς ἡ ἐρμηνεία εὐκόλος, ἄμεσος γενήσεται ἡ ἐναρξίς καὶ ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ στοιχειωδῶν καὶ συντόμων, πάντοτε δὲ καὶ διαρκῶς ἐν σχέσει καὶ συγκρίσει πρὸς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς νεωτέρας.

Ἐπεθύμουν μάλιστα τὸ βιβλίον τῆς γραμματικῆς καὶ διὰ τὰς δύο μορφὰς τῆς γλώσσης νὰ εἶναι ἐνσημειούμενων τῶν διαφορῶν παρὰ πλεύρως. Τὸ αὐτὸ λέγω καὶ διὰ τὸ συντακτικόν.

Ἐπίσης πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς συνομιλίας γενέσθωσαν θέματα ἀπλᾶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ τῇ βάσει διαλέξεων. Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἡ λίαν ὠρέλιμος μέθοδος διὰ τὰς μὴ ὁμιλουμένας γλώσσας, τῆς ἀναγνώσεως πολλοῦ κειμένου ἐπιτευχθήσεται εὐκόλως.

Ἡ διδασκαλία μέχρι τῆς περὶ τῶσεως τῆς στοιχειώδους ταύτης

γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἀρχαίας δέον νὰ γίνη ἐπὶ τοιούτων γνωστῶν κειμένων, ὡς εἵπομεν, ὅτος καὶ ἂν ἀπαιτῆται χρόνος. Νομίζω ὅτι ἐν ἡ ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος ἀρκεῖ. Οὕτω λοιπὸν μετὰ τὴν τελείωσιν τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ μαθητὴς ἐνδυναμωθήσεται ἐν τε τοῖς τύποις καὶ τῇ πλοκῇ καὶ τῇ συνθέσει τῆς ἀρχαίας, βαίνομεν βαθμηδὸν ἐκ τῶν ἀπλουστέρων εἰς τοὺς δυσχερεστέρους συγγραφεῖς τοῦ κελοῦ καὶ τελείου τύπου τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς συνδιδάσκοντες τὰ τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τελειότερον.

Τὴν διδασκαλίαν δὲ τῶν τοιούτων συγγραφέων διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώττης δέον νὰ τελῶμεν κατὰ δύο συγχρόνως τρόπους. Μίαν δηλαδὴ βραδείαν οὕτως εἰπεῖν ἐρμηνείαν τρίωρον ἢ τετράωρον καθ' ἑβδομάδα ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπὶ ὀλίγου ἐρμηνευομένου κειμένου νὰ γίνηται ἐφαρμογὴ καὶ γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ καὶ πᾶσα ἄλλη ἀνάλογος διὰ τοὺς μαθητὰς γυμνασίου γλωσσικὴ διδασκαλία καὶ ἐρμηνεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐν τῷ λόγῳ τελειότητος τοῦ συγγραφέως, καθὼς καὶ ἐνώπιον τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ παραδόσει νὰ γίνηται παράφρασις κειμένου τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ λεξικοῦ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς αὐτενεργείας τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐν τούτῳ. Καὶ μίαν ἄλλην δίδωρον ἢ καὶ τρίωρον καθ' ἑβδομάδα ἐρμηνεῖν ταχεῖαν διὰ τὴν ὅσον ἐνεστι μελέτην πολλοῦ κειμένου μετὰ τῶν ἀναγκαίων γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν περὶ τῆς ἐκτέλεσιν ἐν τοῖς δυσκόλοις κυρίως χωρίοις.

Διὰ τὴν τοιαύτην προπαρασκευὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ πολλοῦ ὅσον ἐνεστι κειμένου πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὑπερκοπώσεως καὶ τῆς ἀναπτυσσομένης ἀποστροφῆς πρὸς τὴν γλῶσσαν δέον νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκδόσεις ἐχούσας παραφράσεις καὶ ἐρμηνευτικὰς σημειώσεις.

Ἡ τοιαύτη καθ' ἡμᾶς μέθοδος θὰ ἐνισχύσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς οὕτως ὥστε οἱ τελειόφοιτοι τῶν Γυμνασίων ἡμῶν θέλουσι κατέχει αὐτὴν ὁλοσχερῶς καὶ ἀκουστικῶς καὶ ὀπτικῶς. Τὸ τοιοῦτον δὲ κατορθωθήσεται καὶ εἰς ὀλιγωτέρας ὥρας καθ' ἑβδομάδα ἀπὸ τῆς σήμερον ἐγγεγραμμένους εἰς τὰ προγράμματα, θὰ προλάβῃ δὲ τὴν ὑπερκόπωσιν καὶ ἀνίαν καὶ τὸ ἄχθος διὰ τὸ γλωσσικὸν μά-

θημα καὶ τὴν κατόπιν ἐπιμένουσιν ἀποφυγὴν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐξ ἐναντίας θὰ βοηθήσῃ πολὺ τὴν αὐτενεργεῖαν τοῦ μαθητοῦ καὶ θὰ προβιβάσῃ αὐτὸν καὶ εἰς τὴν καλλολογικὴν καὶ τὴν ἄλλην κατανόησιν τῶν συγγραφέων, τὰ ὅποια θέλουσι κρατεῖ τὸν μαθητὴν καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα βίον ἐν ἀγάπῃ καὶ ἐκτιμῇ πρὸς τοὺς τοιούτους μεγάλους προγόνους καὶ διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος.

Β'. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ θέματος περὶ τῆς ἐρμηνείας δηλαδὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑποδείξεως τῆς ἐν τῷ λόγῳ τελειότητος τῶν συγγραφέων αἱ ἐν τούτῳ περὶ τῆς ἐκτέλεσιν εἰς τινὰς τῶν διδασκόντων ἀτέλειαι ἀπορρέουσιν, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτούμενων ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων.

Ἐὰν λοιπὸν ἐκ τῶν συμπερασμάτων τοῦ κ. εἰσηγητοῦ ἀφαιρεθῶσι τὰ τῆς ἐνάρξεως καὶ τοῦ χρόνου τῆς διαρκείας τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας γλώττης τὰ λοιπὰ ἀνάγονται εἰς ἀμεθοδίαν ἐνίων ἐκ τῶν διδασκόντων, ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τούτου διότι πάντοτε θὰ ὑπάρχωσι τοιοῦτοι, ἀλλὰ περὶ ἐλλείψεως ἐνιαίας μεθόδου πρὸς διδασκαλίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀρχαίας φάσεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν γλώττης, διὰ τοῦτο ἐτόλμησα ἐπὶ τῆς φυσιολογίας καὶ ψυχολογίας στηριζόμενος νὰ προτείνω τὴν ἄνω μέθοδον, ἢ ὁποία ἴσως ἐφηρμόσθη ἢ ἐφαρμόζεται ἐν ἀγνοίᾳ μου, πάντως ὅμως θὰ ἐφηρμόσθη μονομερῶς ὑφ' ἐνὸς ἀτόμου ἐνῶ ἐγὼ προτείνω ταύτην ὡς γενικὴν δι' ἡμᾶς μέθοδον.

Ὁ κ. Βαλσαμάκης παρατηρεῖ ὅτι διὰ τῶν παραφράσεων κατὰστρέφεται ἡ αὐτενεργεῖα τοῦ μαθητοῦ.

Ὁ κ. Μοστράτος παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ ἀνώμαλον τὸ ὕψος καὶ ἀκατάλληλον, καὶ αἱ σημασίαι τῶν λέξεων ἄλλαι, ὥστε δὲν δύνανται τὰ τοιαύτης γλώττης κείμενα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς διδασκαλίαν.

Ὁ κ. Πρόεδρος πρὸς μὲν τὸν κ. Βαλσαμάκην λέγει ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴν αὐτενεργεῖαν αὕτη ἐνισχυθήσεται διὰ τῆς βραδείας διδασκαλίας καὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ διδασκάλου μάλιστα ἐργασίας πρὸς πα-

ράφρουν, τὴν ὁποῖαν θέλει βοηθεῖ καὶ ἡ ταχεῖα διδασκαλία ἐνόσω-
ιὰ τῆς ἀναγνώσεως πολλοῦ κειμένου θέλει ἐνιτχύεσθαι εἰς τὴν γλῶσ-
σαν ὁ μαθητής. Ἄλλως τε διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων μὴ ὁμι-
λουμένων γλωσσῶν ἡ μέθοδος καὶ διὰ τῶν παραφράσεων δὲν θεωρεῖ-
ται ἀντιπαιδαγωγικὴ συντελοῦσα εἰς τὴν ἀκοπωτέραν μελέτην πολ-
λοῦ κειμένου καὶ διότι ἡ συχνὴ χρῆσις τοῦ λεξικοῦ καταπονεῖ τὸν μα-
θητὴν καὶ συντελεῖ κατὰ πολὺ εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀποστροφῆς εἰς τὸ
γλωσσικὸν μάθημα.

Εἰς τὸν κ. Μοστράτον λέγει ὅτι ἐμνημόνευσεν ὅτι δεόν νὰ γίνῃ
διαλογὴ τῶν κειμένων καὶ τροπαρίων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς σημασίας
τῶν λέξεων, ἡ ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ χρόνου μετάπτωσις αὐτῶν εἰς ἄλλας
ἐννοίας εἶναι γνωστὸν φαινόμενον ἐπιβάλλον τὴν συγκριτικὴν καὶ με-
θοδικὴν πρὸς τὰ ἄνω ἢ ἑν ἑνὶ διδασκαλίαν.

Μηδενὸς κατόπιν ζήτησαντες τὸν λόγον ψηφίζονται τὰ ἐξῆς συμ-
περάσματα παμψηφεύ.

α'.) Παρατηροῦνται ὡς εἰκὸς ἐλλείψεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν
ἐλληνικῶν ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ.

β'.) Αἱ τοιαῦται ἐλλείψεις ἀναφέρονται εἰς τὴν διδακτικὴν μέθο-
δον καθ' ἣν δὲν γίνεται καὶ ἐπαρκὴς ἐνίσχυσις τῆς αὐτενεργείας τοῦ
μαθητοῦ.

γ'.) Ἐκφράζεται ἡ εὐχὴ πρὸς ὅσον οἶόν τε τελειότερον καταρτι-
σμὸν τῶν καθηγητῶν ἐν τῇ μεθοδικῇ καὶ ἐγκυκλοπαιδικῇ προπα-
ρασκευῇ.

Μεθ' ὃ λύεται ἡ συνεδρία.

ΣΤ'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Τῆς 4 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1908.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Λ. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Κηρυττομένης τῆς ἐνάρξεως τῆς συνεδρίας ἀναγινώσκονται καὶ
ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας, μεθ' ὃ οὐ κ.
Ν. Δ. Καπετανάκης διευθυντῆς τῆς ἐν Χάλκῃ Ἑμπορικῆς Σχολῆς
ἀναγινώσκει τὴν εἰσήγησιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἑκτῆς συνε-
δρίας ταύτης, ἥτοι περὶ τῆς πρώτης ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ
τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν,
ἔχουσαν ὡς ἐξῆς :

Ἀξιότιμοι Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ἀφ' οὗ πρῶτον ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας
πρὸς τοὺς ἐν τῷ φιλολογικῷ τμήματι κυρίους συναδέλφους
μου καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀξιότιμα μέλη τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλο-
λογικοῦ Συλλόγου ἐπὶ τῇ τιμῇ ἧς ἡξίωσάν με ἀναθέντα μοι
τὴν εἰσήγησιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ πρὸς συζήτησιν θέματος
«περὶ τῆς πρώτης ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ περὶ τῆς ἐν
τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν»,
ὁφείλω εἶτα νὰ ὁμολογήσω ὅτι καίπερ ὦν σφόδρα ὑπὸ τῶν
καθηκόντων μου ἀπησχολημένος, ὅμως ὑπέικων εἰς τὴν λίαν
τιμῶσάν με ἐντολὴν τοῦ Συλλόγου ἀπεδεξάμην αὐτήν, ὅχι
διότι ἐφρόνουν ὅτι ἡδυνάμην νὰ συμβουλεύσω τοῖς ἄλλοις
τὰ δέοντα, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἐπεθύμουν διὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ
σήμερον ρηθησομένων νὰ παράσχω ἀφορμὴν εἰς πάντας τοὺς
διὰ τῆς παρουσίας των τιμήσαντάς με νὰ ἐξενέγκωσιν ἄπρο-

καταλήπτως τὰς ἐαυτῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς συζήτησιν ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος γνώμας, προτείνοντες τὰ ληπτέα πρὸς βελτίωσιν τῆς καθόλου Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως μέτρα, ὑποδεικνύοντες τὸν προσήκοντα χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ συνιστῶντες τὴν μᾶλλον λυσιτελῆ καὶ πρόσφορον διδακτικὴν μέθοδον πρὸς σκόπιμον καὶ καρποφόρον διδασκαλίαν αὐτῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις.

Δύναμαι δὲ πάνυ ἀσμένως νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλοι πολλῶ ἑμοῦ ἐμπειρότεροι καὶ ἀκριβέστεροι γνώσται τῶν διεπουσῶν τὰς πολυπλόκους σχέσεις τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας συνθηκῶν, οὐ μόνον ἐκ τοῦ κύκλου τῶν εἰδικῶν, τῶν ἐχόντων πείραν πολυχρόνιον διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν φιλογενῶν λογίων ἀνδρῶν, τῶν μετὰ ζήλου διαθέρμου καὶ ἐπιμελείας οὐ τῆς τυχούσης περὶ τὴν σκόπιμον διοργάνωσιν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκπαιδεύσεως ἀσχολουμένων. Εἰς ἀμφοτέρων δὲ τούτων τὴν πεφωτισμένην κρίσιν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος σκέψεις μου καὶ ἰδέας θέλω ὑποβάλλει. Διότι φρονῶ ὅτι τὰ γενικώτατον χαρακτήρα ἔχοντα σπουδαῖα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, δὲν εἶναι ζητήματα ὡς τὰ καθαρῶς διδακτικά, περὶ ὧν μόνον οἱ εἰδικοί, οἱ διδάσκαλοι, δύναται νὰ ἀποφαίνωνται γνώμην, ἀλλ' εἶναι ζητήματα κοινωνικὰ συνδεόμενα μὲ τὰς πολυπλόκους συνθήκας τοῦ συγχρόνου βίου καὶ καθορίζοντα τὰς ἐπὶ μέρους ἐνεργείας τῶν ἀτόμων ἐν τῇ προοδευτικῇ ἐργασίᾳ καὶ τῇ ἐπὶ τὰ πρόσω ἐξελίσσει τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας.

Ἐκ τῶν τοιούτου εἰδους συζητήσεων καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς διαφόρων γνωμῶν καὶ σκέψεων δύναται νὰ προκύψωσι λίαν λυσιτελῆ καὶ ἀρκούντως ἀσφαλῆ πορίσματα, ἅτινα εὐρύτερον μετὰ τοῦτο συζητούμενα καὶ βαθμηδὸν σὺν τῷ χρόνῳ ἐφαρζόμενα τὰ μέγιστα δύναται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω προαγωγὴν τῶν καθ' ἡμᾶς οὐχὶ καθ' ὅλα ὑγιῶς ἐχόντων ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων.

Ἡ συγκρότησις δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τῶν ἐκπαιδευτικῶν τούτων συναθροίσεων ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ γεραροῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου εἶναι ἔργον μεγίστης σημασίας, καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης ἄξιος εἶναι ὁ ἀναλαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως αὐτῶν Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Ἡ ἐκπαίδευσις ἀποτελεῖ παρ' ἡμῖν τοὺς ἀδαμαντίνους κρίκους τῆς ἐνότητος τοῦ ἡμετέρου γένους καὶ διὰ τοῦτο δέον περὶ πολλοῦ ταύτην νὰ ποιῶνται καὶ οἱ ταγοὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ γένους καὶ οἱ καθηγεμόνες τῆς καθόλου παρ' ἡμῖν κοινωνικῆς κινήσεως ὁμογενεῖς παράγοντες, καὶ ἀδιαλείπτως περὶ αὐτῆς νὰ φροντίζωσι διότι ὡς λέγει ὁ θεὸς Πλάτων, δὲν ὑπάρχει ἄλλο θεϊότερον περὶ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ σκεφθῇ ὁ ἄνθρωπος ἢ περὶ παιδείας.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ἐκπαιδευτικὰ συνέδρια καὶ αἱ διδασκαλικαὶ συναθροίσεις δὲν ἔχουσι βεβαίως δύναμιν νομοθετικὴν, ἀλλὰ δύναται νὰ παράσχωσιν ἀπηκριβωμένας, ἐτοιμοὺς καὶ ἀσφαλεῖς γνώσεις εἰς τὴν μέλλουσαν σχολικὴν νομοθεσίαν, ἣ ὁποία μόνη δύναται νὰ ἐπιβάλῃ ταύτας καὶ ἐφαρμόσῃ συντελοῦσα οὕτως ἀμέσως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥτις εἶναι ὁ σημαντικώτατος παράγων τῆς προόδου τῶν λαῶν.

Συχνότατα συγκροτοῦνται ἐκπαιδευτικὰ συνέδρια ἐν ταῖς χώραις τῆς Δύσεως, ταῖς μᾶλλον ἡμῶν προηγμέναις κατὰ τὸν πολιτισμόν, καὶ αἱ γνώμαι καὶ τὰ πορίσματα τῶν συνεδρίων τούτων ἀποτελοῦσι πάντοτε τὴν βάσιν τῆς σχολικῆς νομοθεσίας τῶν λαῶν ἐκείνων. Ἐν Γερμανίᾳ λ. χ. ἐν ᾗ ἐγένοντο αἱ μεγαλύτεραι καὶ αἱ ἐπιστημονικώτεραι πρὸς προαγωγὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ ἐργασίαι, καὶ ἥτις χώρα δικαίως δύναται νὰ κληθῇ ἢ κατ' ἐξοχὴν χώρα τῶν σημερινῶν προόδων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἐπετελέσθησαν θαύματα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐν γένει ἐκπαιδεύσεως καὶ ἰδίᾳ τῆς δημοτικῆς τοιαύτης. Ἐκεῖ οἱ διδάσκαλοι εἶναι συνηνωμένοι εἰς ἐκπαιδευτικὰ σωματεῖα· διὰ τῆς ἐνώσεως δὲ ταύτης ἐπέ-

τυχον οἱ διδάσκαλοι τῆς χώρας ἐκείνης νὰ ἀποκτήσωσι δύναμιν καὶ κῦρος, κατώρθωσαν σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς διηνεκοῦς καὶ συστηματικῆς αὐτῶν ἐργασίας νὰ ἐπιτύχωσι τὴν προαγωγὴν ὅλων τῶν παιδαγωγικῶν διαφερόντων καὶ νὰ ἀποσοβήσωσι τὸν κίνδυνον τῆς ἐπικρατήσεως ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῶν ἀτομικῶν καὶ αὐθαίρετων ἀντιλήψεων καὶ δοξῶν τῶν εἰλημμένων ὡς τὰ πολλὰ οὐχὶ ἐκ τῶν γενικῶς ἰσχυρουσῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἐκ προσωπικῶν ἢ ὑποκειμενικῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων, ἢ καὶ πολλάκις ἐξ ἀναμνήσεων τῆς οἰκείας ἀγωγῆς.

Τοιαῦτα διδασκαλικά σωματεῖα εἶναι ἐν πρώτοις ὁ γενικὸς γερμανικὸς διδασκαλικὸς σύλλογος καὶ τὰ καθ' ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα συνερχόμενα κατὰ τόπους διδασκαλικά συνέδρια. Ἐν τούτοις πραγματεύονται καὶ συζητοῦνται μετὰ ζήλου καὶ τῆς προσηκούσης σεμνότητος καὶ ἐμβριθείας τὰ σπουδαιότατα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων λίαν διαφέρεται ὁ διδασκαλικὸς ἐκεῖ κόσμος· λ. χ. περὶ τῶν σκοπῶν τῆς διδασκαλίας, περὶ τῆς διδακτέας ὕλης, περὶ μεταβολῆς τοῦ προγράμματος, περὶ ὑπερκοπώσεως, περὶ τῶν ὥρων τῆς διδασκαλίας καὶ λοιπῶν ζητημάτων, ἅτινα καθιστᾷ γνωστὰ εἰς σύμπαντα τὸν γερμανικὸν διδασκαλικὸν κόσμον πληθὺς εἰδικῶν παιδαγωγικῶν περιοδικῶν καὶ συγγραμμάτων. Ἰδίᾳ πρὸ πάσης μεταβολῆς τῶν προγραμμάτων τῆς πολυσχιδοῦς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν Γερμανίᾳ συγκροτοῦνται κατὰ πᾶσαν δεκαετίαν ἐκπαιδευτικὰ συνέδρια, ὧν μετέχουσι πάντες οἱ πεπειραμένοι διδάσκαλοι καὶ οἱ διαπρεπεῖς παιδαγωγικοὶ ἄνδρες τῆς χώρας ἐκείνης. Εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα ἀνακοινοῦσιν οἱ διευθυνταὶ καὶ οἱ καθηγηταὶ τῶν εἰρημένων ἐκπαιδευτηρίων τὰ πορίσματα τῆς δεκαετοῦς πείρας αὐτῶν, συζητοῦσι ταῦτα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπὸ κοινοῦ λαμβανομένων ἐν τοῖς συνεδρίοις ἀποφάσεων συντάσσονται αἱ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας προσήκουσαι ἐκθέσεις, ἃς μελετῶν καὶ λαμβάνον ὑπ' ὄψιν τοῦτο, ἐπιφέρει τὰς ὑπὸ

τῆς πείρας ἀποδείχθείσας ἀναγκαιοτάτας ἐν τῷ προγράμματι τῶν μαθημάτων μεταβολάς.

Εἰδικῶς δὲ καὶ περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ὑποδείξεως τῆς σκοπιμωτέρας διδακτικῆς μεθόδου πρὸς τελειότεραν ἐκμάθησιν τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐγένοντο πολλὰ τοπικὰ καὶ διεθνῇ ἐκπαιδευτικὰ συνέδρια. Ἐν Βιέννῃ μὲν περὶ τὸ Πάσχα τοῦ 1898, ἐν Λειψία τὸ Πάσχα τοῦ 1900 καὶ ἐν Παρισίοις διεθνὲς τοιοῦτον ἀπὸ 24—28 Ἰουλίου 1900. (Congrès international de l'enseignement des langues vivantes), Ἡσχολήθησαν δὲ οἱ πεπειραμένοι διδάσκαλοι καὶ οἱ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες περὶ τὴν εὔρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς σκοπιμωτέρας καὶ τῆς ἀνυσιμωτέρας μεθόδου πρὸς ταχείαν καὶ εὐκόλον ἐκμάθησιν τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Λέγομεν δὲ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, διότι ἐν τοῖς σχολείοις τῆς πρώτης ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν τὸ ὄργανον τῆς μεταδόσεως εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων καὶ δεξιοτήτων πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ εἶναι μόνον ἡ μητρικὴ γλῶσσα ἐκάστου λαοῦ. Ξέναι γλῶσσαι διδάσκονται εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων τῆς μέσης ἰδίᾳ ἐκπαιδεύσεως ἢ τῶν εἰδικῶν ἐπαγγελματικῶν τοιούτων τῶν προοριζόντων τοὺς μαθητὰς αὐτῶν διὰ στάδια ἐνεργείας ἔχοντα ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τῆς γνώσεως ξένων γλωσσῶν πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ πρακτικῷ σταδίῳ, ὡς λ. χ. ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχολαῖς κτλ.

Εἶναι δὲ ἀνάγκη συμφώνως πρὸς τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς αὐστηρῶς νὰ διαστέλλωμεν καὶ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων τὰ εἰδικὰ ἢ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῶν παιδαγωγούντων τοιούτων.

Εἰς τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα ἀνήκουσι τὰ σχολεῖα τῆς πρώτης ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀρρένων καὶ θηλέων

ὥς καὶ τὰ γυμνάσια, τὰ κλασσικά τε καὶ πραγματικά καὶ αἱ ἀνώτεραι πραγματικά σχολαί.

Κύριος δὲ καὶ ἄμεσος σκοπὸς τῶν οἰουδήποτε βαθμοῦ τοιούτων σχολείων εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς σκοπίμου καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων εὐρυθμος τοῦ καθόλου πνευματικοῦ βίου τοῦ παιδὸς συγκρότησις διὰ τῆς διεγέρσεως ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ πολυμεροῦς καὶ ἰσορροποῦ ἐνδιαφέροντος. Δὲν περιορίζεται δὲ ἡ διδασκαλία αὕτη εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ ξηρὰν μετάδοσιν ποσοῦ τινος γνώσεων οἰωνδήποτε ἁμέσως χρησίμων εἰς τὸν μετέπειτα βίον τοῦ παιδός, δὲν παρέχει ἀπλῶς διανοητικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ ζητεῖ πρὸ πάντων διὰ τῶν μεταδιδομένων γνώσεων νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς βουλήσεως τοῦ τροφίμου, νὰ κατευθύνῃ ταύτην πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν δημιουργίαν ἠθικῶν χαρακτήρων καὶ χρηστῶν μελῶν τῆς πολιτείας, ἐφ' ὧν ὥς ἐπὶ ἀκραδάντων καὶ ἀστραβῶν κίωνων ἐδράζεται ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία καὶ τὸ αἷσιον μέλλον τῶν ἀτόμων ἐν μέρει καὶ τῶν κοινωνιῶν καθόλου. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διδασκαλίας δὲν περιορίζεται, ὥς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ παρασκευάσῃ τὸν παῖδα πρὸς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν ὠρισμένον καὶ ἀποκλειστικὸν εἰδικὸν σκοπὸν οὐδὲ παρέχει εἰς αὐτὸν γνώσεις ἀνηκούσας εἰς ὠρισμένον κύκλον μαθημάτων, ἀλλὰ λαμβάνον ὑπ' ὄψιν πάσας τὰς διευθύνσεις τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδέναι προσπαθεῖ νὰ ἀναπτύξῃ πάσας τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός, σκοπεῖ νὰ γεννήσῃ παρ' αὐτῷ διαφέρον ὑπὲρ παντὸς ἀγαθοῦ (δηλαδή πολυμερὲς διαφέρον), ὅπερ εἶναι ὁ ἁμεσώτερος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν παιδαγωγούντων σχολείων, δηλαδή τῶν γυμνασίων μὲν ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ καὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐν στενωτέρῳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαφόρων εἰδῶν καὶ βαθμῶν εἰδικὴν ἢ ἐπαγγελματικὴν διδασκαλίαν, ἣτις περιορίζεται ἐν ὠρισμένῳ τινὶ μαθήματι ἢ ὁμάδι συνανηκόντων μαθημάτων,

δι' ὧν ὁ παῖς ζητεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἰδιαιτέραν ἐμπειρίαν ἐν ἐνὶ τῶν κλάδων, καθ' οὓς εἶναι διανεμημένη ἡ κοινωνικὴ ἐργασία, ἵνα διὰ τούτων διαμορφώσῃ ἑαυτὸν δι' ὠρισμένην τάξιν καὶ ἐπάγγελμα καὶ ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν πρὸς τὴν κοινωνίαν ὀφειλόμενον φόρον παρέχων τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸ μέγα καὶ πολυμερὲς ἔργον τῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῆς κοινωνίας.

Τὰ παιδαγωγούντα ὅμως σχολεῖα παρέχουσι τὰ μὲν ἐν μείζονι τὰ δ' ἐν ἐλάσσονι μέτρῳ τὴν λεγομένην γενικὴν μόρφωσιν τὴν ἀπαραίτητον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸ τῆς εἰς ὠρισμένον ἐπάγγελμα εἰσόδου αὐτοῦ. Τὰ μέγιστα δὲ συμβάλλεται ἡ διὰ τῶν παιδαγωγούντων σχολείων παρεχομένη γενικὴ μόρφωσις πρὸς ἔγκαιρον ἐκδήλωσιν τῆς ἐν σπέρματι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδός καὶ ἔτι ἀδήλου οὔσης ἰδιοφυΐας αὐτοῦ, ἣτις θὰ καταστῇ τὸ κυριώτατον ἐλατήριον καὶ ὁ ἄριστος ὁδηγὸς πρὸς ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος ἐπαγγέλματος, ἐνῷ ἀσχολούμενος ὁ παῖς μετ' εὐχαριστήσεως, θὰ δυνηθῇ νὰ δράσῃ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ πολλάκις δὲ καὶ πρόσωπον νὰ διαδραματίσῃ πρωταγωνιστοῦ ἐν αὐτῷ. Πάντως ὅμως ἐπαρκὴς καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸ μέλλον ἐκάστου ἐπάγγελμα καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν, εἰς ἣν ἀνήκει, γενικὴ μόρφωσις πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς εἰδικῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ἐκείνῃ ὥς βάσις, ἀφ' ἧς αὕτη ἀσφαλῶς μετὰ ταῦτα θὰ στηριχθῇ. Ἐνεκα ἀκριβῶς τοῦ λόγου τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ ἐπισπεύδῃται ἡ λήξις τῆς γενικῆς μορφώσεως τῶν παίδων πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ νὰ μὴ εἰσάγωνται προώρως οἱ παῖδες εἰς τὰ ἐπαγγελματικά σχολεῖα, πρὶν ἢ ἐπιτευχθῇ ἐν τινὶ βαθμῷ ἡ διὰ τὸ ἐπάγγελμα ἀπαιτούμενη προηγουμένη γενικὴ μόρφωσις. Πρέπει νὰ γίνῃ χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς μελλούσης αὐτῶν εὐδοκιμήσεως ἐν τῷ ἐπαγγέλματι. Διότι ὅσῳ βαθύτερα καὶ ἐδραιότερα εἶναι ἡ γενικὴ ἢ ἐγκύκλιος τοῦ παιδός μόρφωσις τόσῳ τελειότερα ἀποβαίνει καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης ἐρει-

δομένη ἐπαγγελματική. Εἶναι δὲ παιδαγωγικὴ ἀρχὴ ἀναντί-
λεκτος καὶ ὑπὸ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας ἐπικυρουμένη ὅτι οἱ
βαθεῖαν καὶ ἐδραΐαν κεκτημένοι γενικὴν μόρφωσιν παῖδες
δαπανῶσι μετὰ ταῦτα πολὺ ὀλιγώτερον χρόνον πρὸς σπουδὴν
καὶ κατανόησιν τῶν διδασκομένων εἰδικῶν γνώσεων ἢ οἱ στε-
ρούμενοι μὲν ταύτης, ἐνωρὶς ὅμως ἐπιδιδόμενοι εἰς τὰ ἐπαγ-
γέλματα. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι δύνανται μὲν νὰ ἀποκτήσωσι
διὰ διαρκοῦς ἐπιμελείας καὶ ἀσκήσεως ἐμπειρίαν τινὰ τοῦ
ἐπαγγέλματος αὐτῶν οὐδέποτε ὅμως θὰ δυνηθῶσι νὰ ὑψω-
θῶσιν εἰς σφαίρας ὑψηλοτέρας καὶ νὰ καταστῶσι δημιουρ-
γικαὶ δυνάμεις.

Τὰ παρέχοντα τὴν γενικὴν μόρφωσιν σχολεῖα εἶναι, ὡς
εἵπομεν ἀνωτέρω, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ γυμνάσια κλασσικά τε καὶ
πραγματικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ δημοτικά παντὸς βαθμοῦ σχο-
λεῖα. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς τῶν γυμνασίων δὲν δύναται νὰ εἶναι
παρὰ εἰς καὶ μόνος. Εἶναι δὲ οὗτος ἰδιαίτατα ἡ παροχὴ εὐ-
ρείας ἐγκυκλίου ἢ γενικῆς μορφώσεως εἰς τὰ τέκνα τῆς ἀνω-
τέρας πῶς κοινωνικῆς τάξεως, ἣτις ἀποτελεῖ ἐν τῷ κοινωνικῷ
καθόλου ὁργανισμῷ τὴν καθηγεμόνα τάξιν τῆς κοινωνίας,
τὴν ἔχουσαν ὑψηλότερα πνευματικὰ διαφέροντα καὶ μέλ-
λουσαν νὰ παρασκευασθῇ δεόντως, ὅπως καταστῇ ἱκανὴ καὶ
νέας ιδέας συντελεστικὰς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ καθόλου πο-
λιτισμοῦ νὰ παραγάγῃ καὶ τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς,
οὓς ἐκληροδότησαν ἡμῖν αἱ παρελθοῦσαι γενεαί, δυνηθῇ νὰ
ἐπαυξήσῃ. Αἱ τῆς κοινωνικῆς ταύτης τάξεως τρόφιμοι τῶν
γυμνασίων προορίζονται ἰδίᾳ νὰ ἀποτελέσωσιν ἐν προσεχεῖ
μέλλοντι τοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς μεγάλους βιομηχάνους, τοὺς
μεγάλους ἐμπόρους καὶ τραπεζίτας, κτλ. καὶ καθόλου εἰπεῖν
τὴν ἡγέτιδα τάξιν τῆς κοινωνίας ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ ἐπιστη-
τοῦ, τυγχάνοντες, ἐννοεῖται, τῆς προσηκούσης περαιτέρω μορ-
φώσεως ἐν ταῖς ἀνωτέραις εἰδικαῖς ἐπαγγελματικαῖς σχο-
λαῖς, δηλ. τοῖς πανεπιστημίοις, τοῖς πολυτεχνείοις ταῖς ἐμ-
πορικαῖς καὶ γεωργικαῖς ἀκαδημαῖαις κτλ.

Δὲν εἶναι λοιπὸν τὰ γυμνάσια σχολεῖα, ὅπως ὑπὸ τῶν

πολλῶν οὐχὶ ὀρθῶς νομίζονται, παρασκευάζοντα τοὺς μα-
θητὰς αὐτῶν ἀμέσως ἱκανοὺς πρὸς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην
εἰδικὴν ἐργασίαν καὶ παρέχοντα ἀμέσως γνώσεις καὶ δεξιό-
τητας πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ ἐμπορικῷ φέρ' εἰπεῖν ἢ τρα-
πεζικῷ ἢ ἄλλῳ τινι ἐπαγγέλματι τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας,
διότι τὸ τοιοῦτον ἐκτελοῦσιν, ὡς ἐρρήθη, αἱ καλούμεναι εἰ-
δικαὶ σχολαί, ἀλλ' εἶναι ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα φέροντα μάλ-
λον γενικὸν μορφωτικὸν χαρακτήρα καὶ ἐξυπηρετοῦντα τὰς
παιδευτικὰς ἀνάγκας ὀρισμένης κοινωνικῆς τάξεως, ὅσον ἀ-
φορᾷ εἰς τὴν παροχὴν αὐτῇ τῆς ἐγκυκλίου παιδείας καὶ τὴν
ἀναγκαίαν παρασκευὴν πρὸς ἀκρόασιν ἀνωτέρων ἐπιστημο-
νικῶν σπουδῶν. Τὴν γυμνασιακὴν ὅμως παιδείαν διὰ λό-
γους ἐγκειμένους ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς συστάσεως τῶν δια-
φόρων ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξεων δὲν δύναται νὰ λάβωσι πάντες.
Ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ὁσημέραι αὐξανομένη
ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραγομένη τάσις τῶν λαῶν πρὸς
ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν κατέστησαν
λίαν αἰσθητὴν τὴν ἀνάγκην τῆς γενικῆς τοῦ λαοῦ μορφώ-
σεως ἐν μέτρῳ πῶς μικροτέρῳ ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις. Τὴν
ἀνάγκην δὲ ταύτην θεραπεύει πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου
κόσμου τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Πρέπει δὲ ἐν πρώτοις νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς καὶ σαφῶς καὶ
ὁ σκοπός, ὃν ἐπιδιώκει τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἐν γένει, διὰ
νὰ κατανοηθῇ καὶ ἡ ἀξία τῶν ἐφαρμοζομένων μέσων τῶν ἀ-
γόντων εὐθὺ πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦ ὀνόματος δημοτικὸν σχολεῖον διακρίνει ἡ παι-
δαγωγικὴ ἐκεῖνα τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα, ἐν οἷς τὸ πλῆθος
τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὑποχρέων πρὸς φοίτησιν παίδων ἀπὸ τοῦ
βου μέχρι τῆς 14 ἔτους τοῦλάχιστον τῆς ἡλικίας αὐτῶν μορ-
φοῦνται καὶ ἐν οἷς διδάσκονται εἰς αὐτοὺς αἱ ἀπαραίτητοι δι'
ἕκαστον μέλος τῆς κοινωνίας γενικαὶ γνώσεις καὶ δεξιότητες.
Δὲν εἶναι λοιπὸν τὰ δημοτικά σχολεῖα κυρίως προπαρασκευα-
στικὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὡς οὐχὶ ὀρθῶς ὑπό-
τινων ταῦτα ὑπολαμβάνονται, ἀλλ' αὐττελεῖ παιδευτήρια

ὑπισχνόμενα νὰ παράσχωσιν εἰς τὰ τέκνα τοῦ πολλοῦ λαοῦ, ἅτινα δὲν θὰ φοιτήσωσιν εἰς σχολεῖα ἀνώτερα, ἐν τινὶ βαθμῷ αὐτοτελῇ γενικὴν μόρφωσιν, ἥτις θὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτὰ ὡς βάσις διὰ νὰ στηρίξωσιν ἐπ' αὐτῆς τὰς βραδύτερον κτη-
θησομένας γνώσεις καὶ δεξιότητας τοῦ ἑαυτῶν ἐπαγγέλματος.

Σκοπὸς δὲ παντὸς δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι κυρίως ἡ θρησκευτικὴ ἐθνικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῆς νεο-
λαίας δι' ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας καὶ ἡ καθοδήγησις αὐ-
τῆς εἰς τὰς διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον ἀναγκαιοτάτας καὶ ἀπα-
ραιτήτους γενικὰς γνώσεις καὶ δεξιότητας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι
πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τοῦτο κυρίως, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν προα-
γωγὴν τῆς ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ἀρξαμένης θρησκευτικῆς ἅμα
καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας μέχρι τινὸς ὀρισμένης ἡ-
λικίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ βοηθήσῃ αὐτὴν νὰ ἀποκτήσῃ κατὰ
τὸ ἐφικτὸν ἐκείνας τὰς γενικὰς γνώσεις καὶ δεξιότητας, αἵ-
τινες διὰ πάντα ἀνεξαιρέτως ἀνθρώπων, ἄνευ διακρίσεως τοῦ
μέλλοντος ἐκάστου ἐπαγγέλματος, ἀπαιτοῦνται πρὸς ἐπίτευξιν
τῶν τοῦ βίου σκοπῶν, καὶ αἵτινες ὀφείλουσι νὰ εἶναι γενικὸν
κτῆμα πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν λαϊκῶν τάξεων.

Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ δὲ λαὸς τις τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα
ἅτινα ὑπισχνεῖται ἡ ταῖς ἀπαιτήσεσι τῆς παιδαγωγικῆς στοι-
χοῦσα δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, πρέπει νὰ διοργανώσῃ αὐτὴν
οὕτως, ὥστε αὕτη κατὰ τὰ πρῶτα τοῦλάχιστον 6 ἔτη νὰ μὴ
ἐπιδιώκῃ πολλοὺς ἀλλὰ ἓνα καὶ μόνον σκοπόν. Καὶ παρ' ἡ-
μῶν ἐπομένως τοῖς ἔχουσιν ἐθνικὴν ὑπόστασιν ἡ δημο-
τικὴ ἐκπαίδευσις ἡ παρέχουσα τὸν ἐπιούσιον πνευματικὸν
ἄρτον εἰς τὰ τέκνα τοῦ πολλοῦ λαοῦ πρέπει νὰ ἔχῃ κατ' ἐ-
ξοχὴν θρησκευτικόν, ἐθνικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα. Πρέπει
νὰ φροντίζῃ νὰ ἀναπτύσῃ ἰδίᾳ ἐναρμονίως τὰς σωματικὰς
καὶ πνευματικὰς δυνάμεις τῶν παίδων καὶ νὰ μεταδίδῃ με-
θοδικῶς τὰς ἀπαιτουμένας γνώσεις καὶ δεξιότητας, ὅπως ἀ-
ναδείξῃ αὐτοὺς πολίτας χρηστοὺς ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἐπι-
τηδεῖους πρὸς οἰκειοποίησιν τῶν μετὰ ταῦτα ἀπαιτουμένων
πρακτικῶν ἢ εἰδικῶν γνώσεων πρὸς ἀσφαλῆ ἐν τῷ βίῳ εὐ-

δοκίμησιν. Πρέπει καλῶς νὰ κατανοηθῇ καὶ παρ' ἡμῶν ὅτι ἡ
δημοτικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶναι αὐτοτελὴς καὶ πλήρης,
σύμφωνος πρὸς τὰς προγονικὰς παραδόσεις, τὰς πατροπα-
ραδότους χριστιανικὰς ἀρετὰς καὶ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρα-
κτῆρα, γενικὴ καὶ κοινὴ εἰς ἀμφότερα τὰ φύλα, ἐπιβαλλομένη
παντὶ τοῦ λαοῦ ἀτόμῳ ἄνευ ἐξαιρέσεως.

Εἵπομεν δὲ τ' ἀνωτέρω καὶ ἴσως ὑπὲρ τὸ προσῆκον μέ-
τρον ἐπανελάβομεν αὐτὰ, οὐχὶ διὰ τοὺς εἰδικούς, τοὺς γινώ-
σκοντας ταῦτα, ἀλλὰ χάριν τῶν πολλῶν τῶν μὴ ἀσχολουμέ-
νων περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα. Διότι πολλάκις ἔνεκα
τῆς ἀγνοίας τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει κυρίως ἕκαστον εἶδος
σχολείου, μεταπίπτομεν εὐκόλως ἀπὸ μιᾶς ἀκρότητος εἰς ἄλ-
λην καὶ ἀπὸ μιᾶς ὑπερβολῆς εἰς ἄλλην ὑπερβολήν. Παρὰ
πολλοῖς δηλ. τὸ δημοτικὸν σχολεῖον θεωρεῖται ὡς προπαιδευ-
τικὴ καὶ προπαρασκευαστικὴ μόνον σχολὴ τῶν γυμνασίων,
ἄνευ αὐτοτελοῦς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦσιν
οὔτοι ἐν τῇ ἀγνοίᾳ αὐτῶν νὰ ρυθμίσωσι τὸ πρόγραμμα αὐ-
τοῦ συμφώνως πρὸς τὰ γυμνασιακὰ προγράμματα. Ἄλλοι δὲ
πάλιν ἐξ ἀγαθῆς βεβαίως ὁρμώμενοι προαιρέσεως καὶ ἐκ
ζήλου θερμοῦ πρὸς βελτίωσιν καὶ σκοπιμωτέραν τροπὴν τῆς
παρ' ἡμῶν δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, προέτειναν τὴν μετατρο-
πὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀπ' αὐτῶν τῶν κατωτάτων αὐ-
τοῦ τάξεων εἰς ἐπαγγελματικὰ τοιαῦτα, τὴν μετατροπὴν δηλ.
τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰς κατώτερα πολυτεχνεῖα.

Ἐνῷ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον πανταχοῦ τοῦ πεπολιτι-
σμένου κόσμου δὲν ἔχει ὡς κύριον σκοπὸν νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς
παῖδας βιοποριστικὰς τέχνας, ἀλλὰ νὰ ἀναπτύξῃ οὕτω τὸν
τρόφιμον αὐτοῦ ὥστε οὗτος νὰ δυνηθῇ βραδύτερον εἰς οἶον-
δήποτε ἔργον καὶ ἂν ἐπιδοθῇ νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦλάχιστον κατὰ τὰς 6 πρώτας
αὐτοῦ τάξεις πρέπει νὰ παραμείνῃ καὶ παρ' ἡμῶν καθαρῶς
ἐξανθρωπιστικὸν παιδευτήριον, ἐνῷ θὰ ἀκονίζωνται κυρίως
αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τῶν μαθητῶν, θὰ καλλιεργῶνται τὰ

εὐγενῇ συναισθήματα, θὰ ἐξεγείρωνται αἱ χρησταὶ ἐπιθυμίαι, θὰ ἐνισχύηται δεξιώτερον τὸ σῶμα καὶ οὕτω θὰ ἐφοδιάζονται οἱ μαθηταὶ διὰ τῆς ἀποκτήσεως τῶν μνημονευθέντων προτερημάτων εἰς εὐδόκιμον ἄσκησιν οἵουδήποτε μετὰ ταῦτα βιοτεχνικοῦ ἐπαγγέλματος. Τὰς εἰδικὰς δὲ καὶ πρακτικὰς διὰ τὸ μέλλον αὐτῶν ἐπάγγελμα γνώσεις δύνανται νὰ μάθωσιν ἄριστα μετὰ τὴν εἰς τὰς 6 πρώτας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων παρεχομένην αὐτοῖς γενικὴν μόρφωσιν ἐν εἰδικοῖς ἐπαγγελματικοῖς διαφόρου βαθμοῦ σχολείοις.

Πανταχοῦ πρὸς παρασκευὴν τῶν νέων διὰ τὰς μελλούσας βιοτικὰς ἀνάγκας ἰδρύθησαν ἐπὶ τοῦ παρελθόντος πρὸ πάντων 19ου αἰῶνος διαφόρου βαθμοῦ εἰδικαὶ πρακτικαὶ καὶ ἐπαγγελματικαὶ σχολαί, παντοῖα γεωργικά, ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ παιδευτήρια καὶ ἐργαστήρια, ἐνῶ ἡμεῖς ζητοῦμεν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλας τὰς πολυμερεῖς καὶ πολυπλόκους τοῦ βίου ἀνάγκας καὶ νὰ προσδώσῃ τὰς πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν αὐταῖς πρακτικὰς γνώσεις διὰ μὲν τὰ μικρότερα ἐπαγγέλματα ἢ δημοτικὴ ἢ ἢ ἀστικὴ λεγομένη σχολή, διὰ δὲ τὰς ἀνωτέρας ἐνεργείας τῆς κοινωνίας τὸ γυμνάσιον. Ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, σύγχυσις καὶ ταραχὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσι τὰ παιδαγωγούντα σχολεῖα, ἐν ἀντιθέσει, πρὸς τὰ ἀνώτερα ἢ κατώτερα εἰδικὰ ἢ ἐπαγγελματικὰ τοιαῦτα. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατούσης ταύτης συγχύσεως ζητοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν καὶ τοὺς δύο σκοποὺς δι' ἐνὸς καὶ μόνου εἴδους σχολείων **δηλ. τῶν παιδαγωγούντων.** Ἐνεκα τῆς αἰτίας ταύτης ἐπιφορτίζομεν τὰ προγράμματα αὐτῶν δι' ἀφορήτου φόρτου διδασκαλίας πρακτικῶν δῆθεν γνώσεων ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς παιδείας τῶν νέων καὶ δύο πρὸς τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ ξένων γλωσσῶν, δι' ὧν προγραμμάτων οὐδὲν ἄλλο ἐπιτυγχάνομεν ἢ τὴν ἔνεκα τῆς πληθώρας τῶν διδασκομένων μαθημάτων ὑπέρμετρον πνευματικὴν τῶν παιδῶν καταπόνησιν,

Τὸ ἄστοχον δὲ καὶ πλημμελὲς τῶν τοιούτων προγραμμάτων καὶ ἡ σχολικὴ ὑγιεινὴ μετὰ προσοχῆς ἐπεμβαίνουσα ἀπέδειξε καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη τὴν ψυχολογικὴν καὶ φυσικολογικὴν ἔποψιν ἐξετάζουσα τὰ πολυτελῆ καὶ κατάφορτα ταῦτα προγράμματα καὶ ἄσκοπα καὶ ἀλυσιτελῆ ἐθεώρησεν.

Ἀπαξάπαντες καὶ διάσημοι ἱατροὶ ὑγιεινολόγοι καὶ κράτιστοι παιδαγωγικοὶ ἄνδρες ἀποφαίνονται ὅτι τὸ μόνον ὅπερ ἀσφαλῶς ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς τοιαύτης ποικιλίας τῆς ἐκπαιδευτικῆς ὕλης εἶναι ἡ πνευματικὴ καταπόνησις καὶ ἐπιβάρυνσις καὶ ἡ νευρικὴ ἐξάντλησις τῆς ἐν ἀναπτύξει εὐρισκομένης τρυφερᾶς νεότητος. Ἡ πολυτελής ὑπερφόρτωσις τῶν προγραμμάτων τῶν δημοτικῶν ἡμῶν σχολείων καὶ ἡ πρόωρος εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας δύο ξένων γλωσσῶν εἰς μικροὺς μαθητάς, οἵτινες οὐδεμίαν ἀσφαλῆ καὶ μόνιμον γνώσιν τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης καὶ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῆς ἐν γένει ἐκτήσαντο ἔτι, εἶναι βάρος δυσβύστακτον ὑπὸ τοῦ ὁποίου καμπτόμενα ὑποφέρουσιν ἀσκόπως ἐπὶ μεγίστη σωματικῇ καὶ πνευματικῇ βλάβῃ τὰ ταλαίπωρα παιδιά. Ἀφήνοντες κατὰ μέρος τὰς γνώμας τῶν νεωτέρων σοφῶν ἱατρῶν καὶ παιδαγωγῶν, οἵτινες ἡσχολήθησαν περὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα τῆς πνευματικῆς τῶν παιδῶν ὑπερκοπώσεως τῆς προερχομένης ἐκ τῆς ἀκαίρου καὶ ἀσκόπου ἐπισωρεύσεως διδακτικῆς ὕλης ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν σχολείων, ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς χρυσοῦς ὄντως λόγους τοῦ σοφοῦ Χαιρωνέως (προβλ. Πλουτάρχου Ἠθικά· ἐκδ. Βερναρδάκη τόμ. Ι' σελ. 19, κεφ. 13). «Ἦδη δέ τις ἐγὼ εἶδον πατέρα, οἷς τὸ λίαν φιλεῖν τοῦ μὴ φιλεῖν αἴτιον κατέστη. Τί οὖν ἐστίν, ὃ βούλομαι λέγειν, ἵνα τῷ παραδείγματι φωτεινότερον ποιήσω τὸν λόγον; Σπεύδοντες γὰρ τοὺς παῖδας ἐν πᾶσι τάχιον πρωτεύσαι, πόνους αὐτοῖς ὑπερμέτρους ἐπιβάλλουσιν, οἷς ἀπαυδῶντες ἐκπίπτουσι, καὶ ἄλλως βαρυ-

νόμενοι ταῖς κακοπαθείαις οὐ δέχονται τὴν μάθησιν εὐηνίως. Ὡς περ γὰρ τὰ φυτὰ τοῖς μὲν μετρίοις ὕδασι τρέφεται, τοῖς δὲ πολλοῖς πνίγεται, τὸν αὐτὸν τρόπον ψυχὴ τοῖς μὲν συμμέτροις αὖξεται πόνοις, τοῖς δὲ ὑπερβάλλουσι βαπτίζεται κτλ. Καὶ ὁ θεῖος Πλάτων εἶπεν, ὅτι πλείω ἕκαστα γίγνεται καὶ κάλλιον καὶ ῥᾶον, ὅταν εὖ ἐν κατὰ φύσιν καὶ ἐν καιρῷ, σχολὴν τῶν ἄλλων ἄγων, πράττη (Πολιτ. β. 11 c.)

Ὁ δὲ Σωκράτης πρὸς τινα πάντα εἰδέναι φάσκοντα καὶ πολυμαθεῖαν ὑπισχνούμενον, ἐτύγχανε δ' εἰς Ἀκαδήμειαν συγκατιῶν αὐτῷ, ἐπιστὰς χωρίῳ πεφυτευμένῳ ἥρετο αὐτόν, εἰ δοκεῖ σοι ὁ γεωργὸς ἀμελήσαι μὴ καταφυτεύσας πᾶσαν τὴν γῆν, ἀλλὰ διαλείμματα μεταξὺ τῶν δένδρων καταλιπών· τοῦ δ' εἰπόντος καὶ μὴν εἰ μὴ τοῦτο ἐποίησεν, οὐδὲν ἂν τούτων ἐπεβίω ἀλλ' ὑπ' ἀλλήλων ἀπώλετο· εἶτα, ἔφη, σὺ ἐν τῇ σταντοῦ ψυχῇ οὐδὲ μικρὸν τόπον καταλιπών, ἀλλ' αἰεὶ ἄλλοις μαθήμασι σωρεύων οἷοι τινα καρπὸν ἐξ αὐτοῦ δρέψασθαι; Καὶ κωμικὸς δέ τις εἶπεν ὅτι πολὺ κρεῖττον ἐστὶν ἐν καλῶς μεμαθηκέναι ἢ πολλὰ φαύλως περιβεβληῖσθαι πράγματα.

Καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις πεπολιτισμένοις λαοῖς τῆς Δύσεως τὸ ζήτημα τῆς ὑπερφορτώσεως τῶν γυμνασιακῶν προγραμμάτων τῆς προελθούσης ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν δύο ἀρχαίων κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν ζωσῶν νεωτέρων ἀπησχόλησεν ἐπὶ μακρὸν τοὺς περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἀσχολουμένους ἄνδρας καὶ ἔλυσαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι τὸ πρόβλημα καὶ ἐθεράπευσαν τὸ κακόν, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἰδρύσαντες παραλλήλως πρὸς τὰ φιλολογικὰ ἢ ἀνθρωπευτικὰ γυμνάσια, τὰ πραγματικὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἀνωτέρας πραγματικὰς σχολὰς ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἰδρύσεως ποικιλωνύμων εἰδικῶν μέσων καὶ ἀνωτέρων σχολῶν.

Καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀπὸ τῶν πρώτων τάξεων πρόοδος εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας δύο μάλιστα ξένων γλωσσῶν πρὸς τοῖς λοιποῖς ἐγκυκλίοις μαθήμασι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν δὲν εἶναι παν-

τάπασιν ἐπωφελῆς, διότι τοῦτο συντελεῖ εἰς τὴν χαλάρωσιν καὶ τὴν διασπάθησιν τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γέννησιν τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἱκανῆς ὅπωςδῆποτε ἐκμαθήσεως τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης. Ἐνῷ ἂν ἀναβληθῇ, ὡς παρακατιόντες θὰ εἴπωμεν, ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ὀκταταξίου ἀστικοῦ σχολείου καὶ ἀπαλλαγῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον αἱ κατώτεραι αὐτοῦ τοῦ φόρτου τῆς ἀσκόπου διδασκαλίας τῶν ποικίλων γλωσσῶν καὶ μαθημάτων θὰ κατορθώσωμεν ἂν μὴ τι ἄλλο τοῦλάχιστον ν' ἀποφύγωμεν τὴν σύγχυσιν καὶ ζάλην τῶν νεανικῶν κεφαλῶν, ἅτινα ἀμφότερα σήμερον ἐπιτυγχάνονται.

Παρακαλοῦμεν δ' Ὑμᾶς, ἀξιότιμοι Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, ὅπως μὴ ὑπολάβητε ἡμᾶς ὡς ὀπισθοδρομικοὺς καὶ μὴ συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὰ τέκνα τῶν ὁμογενῶν. Γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ὁ σύγχρονος βίος ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐπικοινωνίας τῶν διαφόρων λαῶν πρὸς ἀλλήλους, τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἐπιβάλλει ἀναγκαίως εἰς πάντα λαὸν μὴ θέλοντα νὰ ὑπολειφθῇ ἐν τῇ ἀμίλλῃ τῆς ἐνεργείας καὶ προόδου, ἐπιβάλλει, λέγομεν, τὴν ἐκμάθησιν τῶν γλωσσῶν ἐκείνων τῶν ξένων λαῶν πρὸς οὓς ἔρχεται εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ συνάφειαν, καὶ ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἡ ὑλικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ εὐημερία. Θέλομεν νὰ διδάσκωνται αὗται συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς διδακτικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς εἰδικοῖς τοιούτοις λ. χ. ταῖς ἐμπορικαῖς σχολαῖς ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ τῷ ἀναλογοῦντι πρὸς τὰς βιοτικὰς τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀνάγκας, ἀλλὰ δὲν συνηγοροῦμεν ὑπὲρ τῆς προώρου εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἐν οἷς ἐκπαιδεύονται τὰ τέκνα τοῦ πολλοῦ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις κατὰ τὰ πρῶτα 5 ἢ 6 ἔτη πρέπει νὰ γίνεται μόνον διὰ τῆς μητρι-

κῆς ἡμῶν γλώσσης, εἴτα δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δύνανται νὰ διδάσκωνται καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἐν τινι μέτρῳ ἀναλόγῳ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς λαϊκῆς ὁμογενοῦς τάξεως καὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι. Πῶς δὲ κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν δύναται νὰ γίνῃ τοῦτο θέλομεν ἀναπτύξει ἐν τοῖς ἐξῆς λεπτομερῶς.

Καθ' ἡμᾶς ὁ τελειόφοιτος τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων εἶναι ἀνάγκη πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸν ὄξυν τῆς βιοπάλης ἀγῶνα διὰ λόγους ὑγιεινοὺς νὰ ἔχῃ ὥριμόν πως ἡλικίαν τοῦλάχιστον τὴν τῶν 14 ἐτῶν συμπεπληρωμένην, ὡς καὶ ἐν Γερμανίᾳ συμβαίνει. Διὰ τοῦτο πρέπει συντόνως νὰ ἐπιδιωχθῇ, ὅπως τὸ πλήρες δημοτικὸν σχολεῖον γίνῃ ὀκτατάξιον αὐτοτελὲς σκοπὸν κύριον ἔχον νὰ μορφώσῃ τὴν μεγάλην πληθὺν τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ τῶν μελλόντων νὰ ἀσκήσωσιν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ διάφορα βιοτεχνικὰ ἐπαγγέλματα καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ πολίτας χρηστούς καὶ ἐναρέτους ἔχοντας ἐπίγνωσιν τοῦ τε ἰδίου καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν καὶ δικαιωμάτων. Πρέπει δὲ νὰ ὀρισθῇ τὸ ἐλάχιστον ὄριον ἡλικίας δι' ἐκάστην τάξιν, ὡς βάσεως λαμβανομένου τοῦ βου ἐτους τῆς ἡλικίας συμπεριλαμβανομένου, διὰ τὴν ἐγγραφὴν εἰς τὴν πρώτην τάξιν.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα 6 ἔτη ἢ ἐν αὐτοῖς παρεχομένη μόρφωσις πρέπει νὰ φέρῃ γενικὸν μορφωτικὸν χαρακτήρα καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ πρὸ πάντων ὅπως ὁ μαθητὴς καταστή ὅσον ἔνεστι τελείως κάτοχος τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης, ἵνα δύναται εὐχερῶς καὶ ἀπταιστώς καὶ γραπτῶς καὶ προφορικῶς νὰ ἐκφράζεται ἐν αὐτῇ καὶ νὰ κατανοῇ πάντα σχεδὸν τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα καὶ γραφόμενα.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐν λίαν περιορισμένῳ μέτρῳ δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐν ἣ εὐρίσκεται πᾶς ὀρθόδοξος χριστιανὸς νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ ἐννοῇ πως τοῦλάχιστον τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ καὶ τινὰς ἄλλας προσευχὰς ψαλλομένας κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν. Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς δύναται νὰ ἄρχηται ἀπὸ τοῦ β' ἐξαμήνου τῆς Ε' τάξεως ἐν ὀλίγοις

τῆς ἐβδομάδος ὥραις, πάντοτε δὲ νὰ γίνηται αὕτη ἐν συγκρίσει καὶ παραβολῇ πρὸς τὴν ἤδη γνωστὴν πως τοῖς μαθηταῖς γραφομένην νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν νὰ ἐξαίρωνται δὲ καὶ ἀπομνημονεύωνται ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς μόνον τὰ προφανῶς διαφέροντα καταργουμένης πάσης ἐν αὐτοῖς συστηματικῆς διδασκαλίας αὐτῆς, τῆς οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν σύγχυσιν καὶ τὸν ψιττακισμόν ἀπεργαζομένης.

Ἐπειδὴ ὁμως ἔνεκα τῶν ὅλως ἰδιαιτέρων συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἡ ἡμετέρα ἐνταῦθα κοινωνία διαβιοῖ εἴμεθα ἡναγκασμένοι νὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τὰ προγράμματα τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὸ μάθημα τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν φρονούμεν ὅτι πρῶτον πρέπει τὸ τέκνον τοῦ λαοῦ νὰ ἐκμάθῃ νὰ χειρίζηται καλῶς πως τὴν μητρικὴν γλῶσσαν καὶ εἴτα εἰς τὰς 2 ἀνωτέρας τάξεις τὴν 7ην καὶ τὴν 8ην νὰ ἐπιχειρῇ νὰ μαθάνῃ τὰς ἀπολύτως ἀναγκαίας διὰ τὸν βίον, του γνώσεις ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν.

Αἱ ἀνώτεραι δύο τάξεις τοῦ πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς δημοτικοῦ ἢ ἀστικοῦ σχολείου ἔνεκα τῆς παρατηρουμένης παρὰ ταῖς διαφόροις κοινότησι ἐλλείψεως ἐπαρκῶν χρηματικῶν πόρων ἱδρυσιν αὐτοτελῶν ἐπαγγελματικῶν ἢ βιοτεχνικῶν σχολῶν διὰ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ δύνανται λέγομεν αἱ ἀνώτεραι δύο τάξεις ἢ 7η καὶ ἢ ὀγδόη νὰ λάβωσιν ἐπαγγελματικὸν χαρακτήρα μετὰ τοῦ συγχρόνως ἐξακολουθοῦντος ἐν αὐτοῖς μορφωτικοῦ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ἐν αὐταῖς ἐπαρκῶς ἢ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν. Διὰ νὰ μὴ συμπέσῃ ὁμως συγχρόνως ἢ διδασκαλία δύο ξένων γλωσσῶν τῆς ἐπισήμου τοῦ κράτους καὶ μιᾶς τῶν εὐρωπαϊκῶν (διότι καὶ αἱ δύο εἶναι ἀνάγκη ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ διδάσκωνται) δύναται ἢ διδασκαλία τῶν στοιχείων τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν διὰ λόγους διδακτικούς νὰ ἄρχηται ἀπὸ τῆς 6ης τάξεως.

Ἐν ταῖς δυσὶν ἀνωτέραις τάξεσι ἔνεκα τῆς ἐμπορικῆς θέσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἀσχυλῶν τῶν κατοίκων δύναται νὰ διδάσκηται ἐλαττουμένων τῶν

ὥρων τῆς διδασκαλίας τῶν λοιπῶν μαθημάτων, ἢ ἀπλῇ καταστιχογραφία καὶ αἱ στοιχειωδέσταται καὶ ἀπλούσταται γνώσεις τοῦ ἐμπορίου. Μεγίστη δὲ προσοχὴ πρέπει νὰ καταβάλληται περὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς ἱερογραφίας καὶ εἰς πάσας μὲν τὰς τάξεις ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας διότι τὸ μάθημα τοῦτο ὅχι μόνον θὰ ἀσκήσῃ τὸν ὀφθαλμόν, τὴν παρατηρητικότητά, τὴν χεῖρα τοῦ μαθητοῦ καὶ θὰ διδάξῃ αὐτὸν τὴν ὑπομονήν, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν καθαριότητα, ἀλλὰ θὰ εἶναι καὶ ὁ πρῶτος πάντοτε βοηθὸς τοῦ μέλλοντος τεχνίτου ἐν πάσῃ αὐτοῦ ἐργασίᾳ.

Ἐν δὲ ταῖς δυσὶν ἀνωτέραις τάξεσι τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἐπαρχιῶν δύναται νὰ ἐνισχυθῇ καὶ ἡ χειροτεχνικὴ διδασκαλία διδασκομένων ἀλλαχοῦ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου τόπου καὶ ἄλλων διαφόρων χειροτεχνιῶν (λ. χ. δένδροκομίας, ἀμπελουργίας, γεωργίας, κτηνοτροφίας κτλ.).

Τοιοιτοτρόπως φρονοῦμεν, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, ὅτι διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς διδασκαλίας τῶν τεχνικῶν μαθημάτων, τῆς δαψιλοῦς καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας ἐν τινι περιορισμένῳ βαθμῷ τῶν ξένων γλωσσῶν, τῆς εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας βιοτεχνικῶν τινῶν γνώσεων εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τοῦ πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς δημοτικοῦ σχολείου, θὰ κατορθώσωμεν νὰ λύσωμεν ὅπωςδῆποτε τὸ ζήτημα τῆς ἐλλείψεως παρ' ἡμῖν ἰδιαιτέρων ἐπαγγελματικῶν σχολῶν καὶ θὰ καταστήσωμεν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ σκοπιμωτέραν, δυναμένην νὰ παράσχη εἰς τὸν παῖδα ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ ἐφόδια, ἅτινα θὰ καταστήσωσιν αὐτὸν καλὸν τεχνίτην καὶ δεξιὸν ἐπαγγελματίαν δυνάμενον διὰ τῆς κατ' ἰδίαν μελέτης νὰ ἐπαυξήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὰς γνώσεις του, νὰ τελειοποιήσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν τέχνην του καὶ τὸ ἐπάγγελμά του.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πλήρη καὶ αὐτοτελῆ ἑτάξια δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἀρρένων· ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς

τὰ δημοτικὰ παρθεναγωγεῖα πρέπει καὶ αἱ ἐφορεῖαι καὶ αἱ διευθύνσεις νὰ ἐπιστήσωσι πολλὴν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ προγράμματα καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῶν, ἵνα μὴ παρέχῃται εἰς τὰς κόρας τοῦ λαοῦ μόρφωσις δυσανάλογος πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν αὐτῶν θέσιν. Διότι, ὡς γίνεται αὕτη ἐνιαχοῦ, οὔτε καθόλου ὀρθὴ τυγχάνει οὔσα, οὔτε συνωδὰ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἔθνους συμβαδίζει. Πρέπει δὲ σύντονον νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ ἀρμόδιοι περὶ τῆς συμφώνου πρὸς τὰς παραδόσεις ἡμῶν διαρρυθμίσεως τῶν προγραμμάτων τῶν δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων, διότι ταῦτα τὰ σχολεῖα κυρίως εἶναι τὰ πνευματικὰ φυτώρια, ἐν οἷς ἡ πληθὺς τῶν θυγατέρων τοῦ ὁμογενοῦς λαοῦ ἐκπαιδεύεται, ἐξ ὧν θὰ ἀποτελεσθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι αἱ μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ τῆς νεολαίας τοῦ Γένους.

Καὶ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν θηλέων δύνανται ἔνθα οἱ οἰκονομικοὶ πόροι ἐπιτρέπουσι τοῦτο νὰ γίνωσιν ὀκτατάξια. Ἐν αὐτοῖς οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα πλὴν τῆς μητρικῆς πρέπει νὰ διδάσκηται. Ἐν ταῖς δυσὶν ἀνωτέραις τάξεσιν, αἵτινες δύνανται ἐπίσης, ὡς ἐν τοῖς ἀρρεναγωγείοις νὰ λάβωσι καὶ ἐπαγγελματικόν τινα χαρακτήρα, θὰ διδάσκωνται εὐρέως πλὴν τῶν ἐν τινι μικρῷ μέτρῳ μορφωτικῶν μαθημάτων, καὶ μαθήματα οἰκοκυρῶσύνης, στοιχείων ὑγιεινῆς τοῦ οἴκου, καὶ ἄλλων πρακτικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν γνώσεων ποικίλων κατὰ τόπους, ἵνα οὕτω παύσῃ τοῦ λοιποῦ ἡ παραγωγὴ νεανίδων ὡς τὰ πολλὰ ἀκαταρτίστων, μητέρων ἀδαῶν καὶ τῶν στοιχειωδεστάτων τῆς μητρὸς καθηκόντων καὶ πολιτίδων ἀχρήστων.

Ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις τῶν πόλεων δύνανται οἱ βουλόμενοι, ἂν θεωρήσωσι τοῦτο ἀναγκαῖον, νὰ προσθέσωσι, εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἀνωτέρων δύο τάξεων καὶ τὴν διδασκαλίαν στοιχείων τινῶν τῆς Γαλλικῆς. Ἄν καὶ κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ἡ κόρη τοῦ λαοῦ δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀνάγκην ἐκμαθήσεως τῶν Γαλλικῶν διὰ τὸν βίον αὐτῆς, διότι τὸ ἡμέτερον

Γένος ὡς ἔχει σήμερον δεῖται μητέρων μόνον χριστιανικῶς καὶ ἑλληνοπρεπῶς μεμορφωμένων διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἱερὰς παραδόσεις τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ θυγατέρες τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων δύνανται νὰ τύχωσι τῆς προσηκούσης γλωσσικῆς μορφώσεως εἰς τὰ ἀνώτερα ὁμογενῆ παρθεναγωγεία, ἐνθα αἱ ξέναι γλώσσαι λίαν εὐρέως καὶ ἐπαρκῶς διδάσκονται καὶ νὰ ἀποφεύγωσιν οὕτω τὴν φοίτησιν αὐτῶν εἰς τὰ ξένα προπαγανδικὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ὁ ἀκραιφνὴς ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν μελλουσῶν μητέρων τοῦ Γένους ἀνεπαισθήτως δηλητηριάζεται διὰ τῶν ὀθνείων ἡθῶν καὶ τῶν κοσμοπολιτικῶν ἰδεῶν.

Εὐρυτέρας καὶ βαθυτέρας γνώσεως τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Τουρκικῆς, τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους, καὶ τῆς Γαλλικῆς ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ νέοι τῆς ἀστικῆς κυρίως τάξεως οἱ προτιθέμενοι νὰ ἐπιδιορθῶσιν εἰς τὸν ἐμπορικὸν καὶ τραπεζικὸν ὑπαλληλικὸν κλάδον. Πρὸς τελείαν τῶν νέων τούτων μόρφωσιν καὶ ἐπαρκῆ αὐτῶν εἰς τὰς ἀναγκαίας ξένας γλώσσας συγκρότησιν πρέπει νὰ ἰδρυθῇ-κοινωνικὴ εἰδικὴ ἐμπορικὴ σχολὴ ἐν Πέραν ἢ ἀλλαχοῦ, περιλαμβάνουσα 4 ἐν συνόλῳ τάξεις καὶ οὕσα προσιτὴ εἰς τὰ βαλλάντια τῶν ἀστικῶν τάξεων τοῦ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην θὰ μεταβαίνωσιν οἱ ἀποφοιτῶντες ἐκ τῆς 6ης τάξεως τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἐνοριῶν δωδεκαετῆς περίπου παῖδες, θὰ ἐξέρχωνται δὲ τῆς σχολῆς ταύτης ἐπαρκῶς συγκεκροτημένοι διὰ τὸν ὑπαλληλικὸν ἐμπορικὸν κλάδον 16 ἐτῶν.

Ἐν τῇ τετραταξίῳ ταύτῃ Ἐμπορικῇ σχολῇ θὰ διδάσκωνται ὑποχρεωτικῶς καὶ ἐν μεγάλῃ εὐρύτητι πολλὰς καθ' ἑβδομάδα ὥρας δύο ξέναι γλώσσαι, κατὰ προτίμησιν ἡ Τουρκικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ, ἡ νέα ἑλληνικὴ γλώσσα, ἐν δαψιλείᾳ δὲ τὰ ἐμπορικὰ μαθήματα καὶ τὰ διὰ τὸ ἐμπόριον ἀναγκαϊότατα ἐκ τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν. Αἱ ἄλλαι

ξέναι γλώσσαι, ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ, δύνανται νὰ διδάσκωνται ἐν αὐτῇ προαιρετικῶς. Εἴμεθα δὲ τῆς γνώμης ὅτι διὰ τῆς ἰδρύσεως μιᾶς τοιαύτης σχολῆς, ἥτις θὰ εἶναι ἐμπορικὴ ἅμα καὶ γαλλικὴ θὰ ἀποσοβηθῇ καὶ ὁ ἐθνικὸς κίνδυνος ἐκ τῆς ἀθρόας φοιτήσεως τῶν τέκνων ἡμῶν εἰς τὰς ξένας σχολὰς καὶ θὰ παύσωσιν ἐν μέρει τὰ αἰωνίως ἀκουόμενα παράπονα διὰ τὴν ξενολατρείαν τῶν ὁμοφύλων, τὴν ἐγκατάληψιν τῶν πατρίων καὶ τὴν ὀσημέραι παρατηρουμένην ἐξεφάνισιν τῶν διακριτικῶν χαρακτήρων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ιδιοφυΐας.

Ἐν τῇ τετραταξίῳ ταύτῃ ἐμπορικῇ καὶ γλωσσικῇ σχολῇ θὰ δυνηθῶσιν οἱ μαθηταὶ εὐρέως καὶ μεθοδικῶς ὑπὸ παιδαγωγικῶς μεμορφωμένων διδασκάλων διδασκόμενοι νὰ ἐκμάθωσιν ἐν τινι μέτρῳ τὰς δύο ξένας γλώσσας ὥστε νὰ δύνανται νὰ ποιῶνται γραπτῶς καὶ προφορικῶς χρήσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὑπαλληλικῷ σταδίῳ. Φυσικῶ δὲ τῷ λόγῳ ἡ περὶ τὰς ξένας γλώσσας δεξιότης τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ταύτης δὲν θὰ μείνῃ στάσιμος, ἀλλὰ θὰ ἐπαυξάνηται σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς ἰδιαιτέρας μετὰ ταῦτα μελέτης καὶ τῆς καθημερινῆς τριβῆς καὶ πείρας τοῦ βίου.

Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ ἐμπορικῇ ταύτῃ σχολῇ ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δυσὶ τάξεσι τοῦ πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς δημοτικοῦ σχολείου δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσι ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμαθήσεως τῶν ξένων γλωσσῶν, ἐὰν ἡ διδασκαλία αὐτῶν δὲν γίνηται, εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ κατὰ τὰς δοκιμασθείσας νεωτέρας μεθόδους καὶ τὰς ὑποδείξεις τῆς ἐπιστημονικῆς διδακτικῆς.

Τὸ ζήτημα τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν νέων γλωσσῶν ἀπησχόλησε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας καὶ ἀπασχολεῖ ἔτι καὶ νῦν πολλοὺς παιδαγωγικοὺς ἄνδρας τῆς Εὐρώπης ἔχοντας μεγίστην ἐμπειρίαν τῶν πραγμάτων καὶ ἀναμφισβήτητον ἐν ταῖς γνώμας αὐτῶν ἐπιστημονικὸν κῦρος. Οὗτοι δὲ διὰ μονογραφιῶν καὶ συγγραμμάτων ἐπεχείρησαν νὰ ἀποδείξωσι καὶ ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἑλλειψις ἀγαθῶν ἀποτελε

σμάτων ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τοῖς σχολείοις ἐκείνων προήρχετο ἐκ τῆς κακῆς διδακτικῆς μεθόδου, ἣν ἠκολούθουν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς διδασκαλίας οἱ διδάσκοντες τὰς γλώσσας ταύτας διδάσκαλοι. Ἦτο δὲ ἡ ἐπικρατοῦσα τότε μέθοδος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς **ἡ Γραμματικὴ μέθοδος**, ἡ δι' ἐκμαθήσεως γραμματικῶν κανόνων καὶ ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐπὶ θεμάτων ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἐτέρου δὲ δι' ἐρμηνείας καὶ ἀναλύσεως τῶν κειμένων διδάσκουσα τὰς ξένας γλώσσας. Ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τῆς ἐπικρατούσης ταύτης μεθόδου ἔγραψεν ἐν ἔτει 1882 βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον· Quousque tandem ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀγγλικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης ἐν τῷ ἐν Μαρβούργῳ πανεπιστημίῳ Wilhelm Victor, ὅπερ μεγίστην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παιδαγωγικοὺς κύκλους τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς καὶ μακρὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζητήσεις. Βαθμηδὸν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ κατενοήθη ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν ἀνταπεκρίνετο διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς πρὸς τὰς σημερινὰς τοῦ βίου ἀνάγκας καὶ ὅτι ἀσκόπως κατηναλίσκετο ὑπὸ τῶν μαθητῶν πολὺτιμος χρόνος. Διὰ τοῦτο ἀφ' οὗ ἔθεσαν ὡς βάσιν τῆς νέας διδασκαλίας τὸν ἐν τῇ διδασκομένῃ ξένῃ γλώσσῃ προφορικὸν λόγον διεμορφώθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ διαφόρων παιδαγωγῶν ἀντὶ τῆς τέως γραμματικῆς δύο μέθοδοι διδασκαλίας **ἡ ἐποπτικὴ καὶ ἡ ἀναγνωστικὴ**, αἰτινές ἤδη ὑπὸ πλείστων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν δεκταὶ γενόμεναι ἐφαρμόζονται ἐν τοῖς σχολείοις τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ ἀποφέρουσιν ἀδρομερῇ καὶ λαμπρὰ καθόλου ἀποτελέσματα ἐν πολλῷ βραχυτέρῳ ἢ πρότερον χρόνῳ.

Εἶναι ὑπὸ τῆς πείρας βεβαιωμένον ὅτι εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον διδάσκεται ἡ ξένη γλῶσσα, ὅταν ἡ διδασκαλία κατ' ἀρχὰς ἀκολουθῇ τὴν ὁδόν, ἣν ἡ μήτηρ ἀκολουθεῖ διδάσκουσα τὴν γλῶσσαν εἰς τὸ τέκνον αὐτῆς. Αὕτη εἶναι ἡ

ἐποπτικὴ μέθοδος. Ὅπως ἡ μήτηρ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης δεικνύει πρῶτον τὰ ἀντικείμενα, κατόπιν ὀνομάζει αὐτὰ κατ' ἐπανάληψιν, ἔπειτα δὲ διὰ μικρῶν ἀπλῶν ἐρωτήσεων προκαλεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ τέκνου τῆς προφορᾶν αὐτῶν ἐν φρασειδίῳ καὶ τέλος δι' ἀπλῶν ἐρωτήσεων προκαλεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ τέκνου τῆς προφορᾶν τῶν λέξεων καὶ φρασειδίων, οὕτω καὶ ἐν τῇ διδακτικῇ ταύτῃ μεθόδῳ δεικνύομεν κατ' ἀρχὰς τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐν ἑλλείψει τούτων τὰς εἰκόνας αὐτῶν, εἶτα ἐξαγγέλλομεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν φρασειδίῳ καὶ τέλος δι' ἀπλῶν ἐρωτήσεων προκαλοῦμεν τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐξαγγελίαν αὐτῶν. Διὰ τῆς πορείας ταύτης ἐπιδιώκουμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀκοῆς καὶ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, τὴν δ' αὖ τῶν πραγμάτων ἄνευ μεσολαβήσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐμπέδωσιν τῶν ξένων λέξεων καὶ φράσεων καὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ξένης γλώσσης. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀκολουθεῖ τὰ ἐξῆς στάδια: α') ἀκούειν β') διαλέγεσθαι γ') γράφειν δ') ἀναγινώσκειν· παρατηρήθη δὲ ὅτι ὁ παῖς ἐν ὀρισμένῃ πῶς ἡλικίᾳ μαθαίνει πλείω ἢ ἐν δέκα τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας ἔτεσιν. Ἡ γλῶσσα κατ' ἀρχὰς δέον νὰ μαθαίνεται δι' ἀπομιμήσεως, πρὶν ἄρξηται ἡ διδασκαλία τῶν κανόνων αὐτῆς ὡς ἀντικειμένου γνώσεως.

Ἡ δὲ ἀναγνωστικὴ μέθοδος παραλαμβάνουσα τοὺς μαθητὰς ἐξησκημένους ἤδη διὰ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας καὶ χειριζομένους ἐν τινι μέτρῳ τὴν ξένην γλῶσσαν ἐπεξεργάζεται ἐν τῷ ξένῳ προφορικῷ λόγῳ τὰ κείμενα διαφόρων συγγραφέων προσιτῶν εἰς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων, διὰ συνδιαλέξεων, ἐρμηνειῶν, γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν ἀναλύσεων. Ἐπιστεγάζει λοιπὸν ἡ ἀναγνωστικὴ μέθοδος τὸ οἰκοδόμημα οὕτινος τὰ θεμέλια ἔθηκε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία.

Ἐν τῇ παραδόσει πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἀνωτέρω μεθόδων πρέπει νὰ γίνεται κατ' ἀρχὰς ἀποκλειστικὴ χρῆσις τῆς

ξένης γλώσσης, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἀσκῶνται εἰς τὸν προφορικὸν λόγον καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὸ ὅσον τὸ δυνατόν πλεότερον αἱ μεταφράσεις. Ἐπιτυγχάνεται δὲ τοῦτο ἐὰν μεταχειριζώμεθα ὡς ἀντικείμενον τῶν συνδιαλέξεων ἡμῶν φράσεις ἀπλουστάτας εἰλημμένας ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοὺς μαθητὰς κόσμου, βαθμιαίως πλουτιζόμενας καὶ ἐὰν καθιστῶμεν τὰς νέας λέξεις καὶ φράσεις καταληπτὰς εἰς τοὺς παῖδας ὡς ἐξῆς :

α') Ἐπιδεικνύομεν τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν ἐκάστοτε ὁ λόγος (ἄμεσος ἐποπτικὴ διδασκαλία) ἢ ἐν ἐλλείψει τούτων τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἐτοιμοὺς ἢ προχείρως ἐπὶ τοῦ μέλανος πίνακος γιγνομένας (ἔμμεσος ἐποπτικὴ διδασκαλία).

β') Ἐκτελοῦμεν τὸ ὑπὸ τοῦ ρήματος δηλούμενον ἢ ἀπομιμούμεθα ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

γ') Ἐρμηνεύομεν ἀγνώστους φράσεις καὶ λέξεις δι' ἄλλων γνωστῶν ταυτοσήμων, διὰ περιφράσεων καὶ δι' ἀντιθέσεων.

δ') Ἀφήνομεν νὰ μαντεύωσι λέξεις τινὰς οἱ μαθηταὶ ἐκ τῆς ὅλης ἐννοίας τῆς φράσεως.

Οἱ διδάσκαλοι τῶν ξένων γλωσσῶν καλὸν εἶναι νὰ γινώσκωσιν ἐπαρκῶς καὶ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τοῦ διδασκόμενου παιδός, διότι πολλάκις παρουσιάζεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἀνάγκη μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς διεξαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς ξένης γλώσσης νὰ καταφεύγῃ καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐρμηνείαν τῶν λέξεων καὶ φράσεων, ὅταν τὰ ἀνωτέρω μέσα εἶναι ἀνεπαρκῆ πρὸς κατανόησιν τῶν διδασκόμενων. Δὲν δύναται δὲ νὰ παραβλάψῃ τὸ ἔργον ἢ ἐν τισι περιπτώσεσιν ἐπιβαλλομένη χρῆσις τῆς μητρικῆς τοῦ παιδὸς γλώσσης ἐὰν καταβληθῇ ἡ δέουσα προσπάθεια ἐν καιρῷ ὅπως τὰ ἅπαξ διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐρμηνευθέντα καταστῶσι μετέπειτα διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως κτῆμα

τῶν μαθητῶν. Ἐπιβαλλομένη εἶναι ἐπίσης ἡ χρῆσις τῆς μητρικῆς γλώσσης ὅταν ὁ διδάσκαλος ζητῇ διὰ τῆς μεταφράσεως νὰ ἐξελέγξῃ ἀν μαθητῆς τις ἐννοῇ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξαγγελλομένην ἢ καὶ ἀναγινωσκομένην φράσιν. Πρὸς ταχυτέραν προσέτι καὶ ἀκοπωτέραν πρώτην ἀπόκτησιν τῶν χρησίμων κανόνων τῆς προφορᾶς καὶ γραμματικῆς δύναται νὰ γίνηται μετὰ φειδοῦς χρῆσις τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἣν βαθμηδὸν καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἀντικαθιστῶμεν διὰ τῆς ξένης.

Συστηματικὴ καὶ ἀπὸ βιβλίου γραμματικὴ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαία, τούναντίον οἱ μαθηταὶ στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐμπειρίας καὶ καταλλήλως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὁδηγούμενοι ὀφείλουσι νὰ μορφώσωσι τοὺς ἀναγκαιοτάτους κανόνας διὰ τὴν προφοράν, τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν σύνταξιν.

Ὅταν οἱ μαθηταὶ μάθωσι νὰ ἀναγινώσκωσιν πῶς εὐχερῶς τότε παρέχομεν εἰς αὐτοὺς ἀναγνωστικὴν ὕλην εἰ δυνατόν συνεχῇ καὶ ἐνιαίαν προσιτὴν εἰς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν. Καλὸν εἶναι τὰ ἀποσπάσματα τῶν χρηστομαθειῶν καὶ τῶν λεγομένων μεθόδων ὅσον τὸ δυνατόν νὰ ἀποφεύγουν διότι τὰ ἄσχετα πολλάκις πρὸς ἄλληλα ταῦτα τεμάχια διαταράττουσι τὸν παραστατικὸν κύκλον τοῦ παιδὸς καὶ διασπαθῶσι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Ἡ διδασκαλία τῶν συνθετικῶν ἀσκήσεων πρέπει νὰ ἄρχηται κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον τοῦ Α' ἔτους τῆς διδασκαλίας τῆς ξένης γλώσσης ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ ἀπλῶν προτάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἤδη μεμαθημένων λέξεων. Βραδύτερον συντίθενται πλείονες φράσεις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὥστε νὰ ἀποτελεῖται ἐν συνεχῆς ὅλον. Τῶν συνθέσεων τούτων προηγείται προφορικὴ προπαρασκευή, καθ' ἣν μετὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀντικειμένου τῆς συνθέσεως διαιρεῖται τὸ ὅλον εἰς τὰ μέρη καὶ τὰ κυριώτερα σημεῖα ἐκάστου μέρους γράφονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τοῦ μέλανος πίνακος.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῶν μεταφράσεων νομίζο-

μεν ὅτι αὐταὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῶν ἐμπορικῶν καὶ τῶν γυμνασίων, ἐν αἷς οἱ μαθηταὶ ἔχουσιν ἤδη ἀποκτήσει ἐπαρκῶς τὸ συναίσθημα τῆς γλώσσης καὶ συνδιαλέγονται ἐν αὐτῇ, οὐ μόνον δὲν βλάπτουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐν μέτρῳ γίνωνται δύνανται νὰ ὠφελήσωσι τοὺς μαθητάς¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λοιπὸν καταφαίνεται ὅτι δὲν εἴμεθα ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν ὁμογενὴ νεολαίαν, ἀλλ' ἐννοοῦμεν καὶ τὴν μορφωτικὴν ἐθνικὴν παιδείαν τῶν δημοτικῶν σχολείων νὰ ἐξασφαλίσωμεν, καὶ τὰς ξένας γλώσσας ἐν βραχυτέρῳ χρόνῳ ἄνευ ὑπερφορτώσεως τῶν προγραμμάτων καὶ καταπονήσεως πνευματικῆς τῶν παιδῶν ὅσον ἔνεστι βέλτιον νὰ μανθάνωμεν διὰ συστηματικωτέρας καὶ μεθοδικωτέρας διδασκαλίας αὐτῶν ἐν πᾶσι τοῖς σχολείοις τῆς ἡμετέρας ὁμογενείας, ἐν οἷς ἀνάγκη εἶναι καὶ πρέπει αὐταὶ νὰ διδάσκωνται.

¹ Ὑμείωσις. Ἐν τῷ περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ζητήματι εἶχομεν ὑπ' ὄψει τὰ ἐξῆς ἔργα. Die Reform : neusprachlichen Unterrichts auf Schule und universitaet von Max Walter director des Realgymnasiums usterschule in Frankfurt. A. M. Mit einem Nachwort von Dr. Wilhelm Victor, ord. Prof. der Englischen Philologie an der universitaet Marburg. Marburg in Hessen 1901.

Karl Heilmann. Handbuch der Pädagogik, Band II. Dritte verbesserte Auflage, Leipzig 1901.

Wilhelm Rein. Pädagogik in systematischer Darstellung. II. Band Langensalza 1906.

Handbuch der Praktischen Pädagogik für höhere Lehranstalten von Dr. Herman Schiller. Dritte Auflage Leipzig 1894.

Τὴν ἐν τῷ Γ' τεύχει τομ. Α' τοῦ παιδαγωγικοῦ δελτίου τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἑλλ. Διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἀρίστην καὶ παιδαγωγικωτάτην διατριβὴν τοῦ ἐν τῇ Δημοσίᾳ ἐμπορ. σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν καθηγητοῦ τῶν ξένων γλωσσῶν κ. Α. Κίτσου „αἱ νέαι μέθοδοι τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν“.

Τὴν ἐπετηρίδα τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ Λυκείου Σμύρνης τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ Κ. Γιαννίκη σελ. 22 „ὀλίγα περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν“, ὑπὸ Δ. Πουλίδου 1907. Leçons de Français par S. Alge St. Gall. Librairie Fehr. 1904. Leçons de Français par Alge et W. Rippmann. Leipzig. Fried. Brandstetter 1907.

Διὰ νὰ ἀποφέρῃ ὁμως ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις ἡ διδασκαλία τῶν νέων γλωσσῶν τοὺς προσδοκωμένους καρποὺς πρέπει νὰ διδάσκωνται αὐταὶ ὑπὸ διδασκάλων οὐχὶ γινωσκόντων μόνον τὴν ξένην γλῶσσαν φιλολογικῶς καὶ πρακτικῶς ἀλλὰ καὶ μεμορφωμένων παιδαγωγικῶς καὶ ἐπομένως γινωσκόντων μετὰ λόγου τί θὰ διδάξωσι καὶ πῶς θὰ διδάξωσι τοῦτο ἐπωφελῶς εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας.

Τοῦτο ὁμως προϋποθέτει τελείαν κατοχὴν τῆς ξένης γλώσσης ὑπὸ τῶν μελλόντων νὰ διδάξωσιν τὰς ξένας γλώσσας ὁμογενῶν διδασκάλων καὶ ἐπαρκῇ παιδαγωγικὴν συγκρότησιν αὐτῶν τελουμένην ἐν πλήρει καὶ αὐτοτελεῖ διδασκαλείῳ μορφοῦντι εἰδικῶς τοὺς διδασκάλους πρὸς ἐπιτυχὴ διεξαγωγὴν τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων τῶν διδασκομένων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν ταῖς ἀνωτέραις αὐτῶν τάξεσιν.

Θὰ ποδηγετῇ δὲ τούτους ἐν τῷ διδασκαλείῳ καθηγητὴς πεπειραμένος γνώστης ἀκριβῆς τῆς ξένης γλώσσης καὶ κάτοχος τῶν διδαγμάτων τῆς νεωτέρας διδακτικῆς τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν σκοπιμωτέραν ταχυτέραν καὶ εὐκολωτέραν μετάδοσιν τῶν ἀναγκαιουσῶν ἐκ τῆς ξένης γλώσσης γνώσεων εἰς τὴν νεολαίαν τοῦ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἀπόκτησιν ὁμογενῶν διδασκάλων διὰ τὰς ἀνωτέρας σχολὰς πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἡ δέουσα μέριμνα, νὰ σταλῶσιν νέοι πρὸς σπουδὴν τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν μετὰ διαγωνισμόν, οἷτινες πρὸς τῇ εἰδήσει καὶ τῇ γνωριμίᾳ τῆς πατρίου ἡμῶν γλώσσης φαίνονται συνάμα διαπρέποντες καὶ ἐπὶ τῇ εὐχερεῖ καὶ ἀπόνῳ ἐκμαθήσει ξένων γλωσσῶν. Οὗτοι ἀποστελλόνται εἰς τινα τῆς ἀλλοδαπῆς πόλιν καὶ αὐτόθι 3 ἢ 4 ἔτη διατρίψαντες καὶ δοκιμασθέντες ὅτι καλῶς καὶ μεθοδικῶς τὴν γλῶσσαν ἐξέμαθον διορίζονται ἐπανελθόντες διδάσκαλοι ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις. Οὗτοι

ὀφείλουσι νὰ γινώσκωσιν ἀκριβῶς τὴν νεωτέραν ξένην γλῶσσαν, ἣν ἀναλαμβάνουσι νὰ διδάξωσι γραμματικῶς καὶ ἱστορικῶς, νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐξιλέξεως τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ τούτου, οὗτινος τὴν γλῶσσαν διδάσκουσι, καὶ καθόλου εἰπεῖν καλῶς νὰ ἐννοῶσι τὰς σχέσεις τοῦ λαοῦ τούτου τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ.

Θεωροῦμεν δὲ ὅτι ὁ κυριώτατος ἴσως καὶ ὁ μόνος ἀσφαλὴς παράγων τῆς βελτιώσεως τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ἐκπαίδευσως εἶναι ἡ βαθμιαία τελειοποίησις τοῦ ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῆ ἀπὸ ἐτῶν λειτουργούντος διδασκαλείου καθισταμένου σὺν τῷ χρόνῳ ἐφαιμίλλου πρὸς τὰ πρότυπα εὐρωπαϊκὰ τοιαῦτα, ἐνῷ θὰ ἐκπαιδεύωνται ἀνεξαιρέτως τοῦ λοιποῦ πάντες οἱ μέλλοντες νὰ ἀσκήσωσι τὸ μέγα ὑψηλὸν ἀλλὰ καὶ λίαν δυσχερὲς ἔργον τοῦ διδασκάλου τῆς πρώτης νεότητος. Διότι εἶναι ἀναντίλεκτον ὅτι καὶ ἡ βαθμιαία βελτίωσις τῶν προγραμμάτων καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ σκόπιμος ἀρμονικὴ καὶ ἔρρυθμος τῶν σχολείων ἡμῶν λειτουργία ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα ἐκ τῆς καλῆς ποιότητος τοῦ ἐν αὐτοῖς διδάσκοντος προσωπικοῦ,

Αἱ παρατηρούμεναι ἐνιαχοῦ ἐλλείψεις καὶ πλημμέλειαι τῆς ἐκπαίδευσως ἡμῶν κυριωτάτην καὶ σπουδαιοτάτην αἰτίαν ἔχουσι τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκoῦς καὶ συστηματικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως ἐν τῷ τελούντι τὴν παιδευτικὴν ἐργασίαν διδακτικῶ προσωπικῶ, εἰς ὃ εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἥθους τῆς νεότητος τοῦ γένους ἀνάπτυξις καὶ ρύθμισις. Πρέπει ἔνεκα τούτου ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία μετὰ περισκεμμένης προνοίας νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν δυνατὴν μέριμναν καὶ νὰ ἐξεύρῃ τὰ μέσα πρὸς καταρτισμὸν ἀρτίου, πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς διδασκαλείου ἐνῷ θὰ μορφῶνται παιδαγωγικῶς πάντες οἱ λειτουργοὶ τῆς δημοτικῆς

ἐκπαίδευσως τοῦ οἰκουμενικοῦ κλίματος. Πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἡ βελτίωσις τῆς ἐκπαίδευσως ἐπετεύχθη τότε μόνον, ὡς ἡ ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς διδάσκει, ὅταν αἱ πολιτεῖαι ἐφρόντισαν σοβαρῶς νὰ μορφώσωσι διδασκάλους ἀξιόους τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν ἀποστολῆς, ἀφωσιωμένους μέχρι αὐτοθυσίας εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐπιτυχανομένης ἐξευγενίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐπέτυχον δὲ τούτου μορφοῦντες τοὺς διδασκάλους συστηματικῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐν ἰδιαιτέροις ἐκπαιδευτικοῖς ἰδρύμασι, τοῖς διδασκαλείοις, ἐν οἷς παρέχεται εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἀσκήσῃ τὸ ὑψηλὸν διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἡ ἀναγκαία εἰδικὴ καὶ ἡ προσήκουσα γενικὴ μόρφωσις.

Διότι εἶναι βεβαιότατον καὶ πανθομολογούμενον ὅτι πάντα τὰ λαμβανόμενα ἐξωτερικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαίδευσως οὐδαμῶς συμβάλλονται εἰς τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω τροπὴν αὐτῆς, ἂν μὴ οἱ φορεῖς τῆς παιδευτικῆς ἐργασίας, οἱ μέλλοντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὰ ἐν τοῖς προγράμμασιν ὀριζόμενα καὶ τὰ ἐν ταῖς ὁδηγίαις ὑποδεικνύόμενα, ἂν μὴ οἱ μέλλοντες νὰ δώσωσι ζωὴν εἰς ταῦτα, εἶναι προσηκόντως πρὸς τοῦτο δι' εἰδικῆς μορφώσεως παρεσκευασμένοι. Τότε μόνον αἱ σχολικαὶ διοργανώσεις, καθόλου εἰπεῖν, λαμβάνουσι ζωὴν, ὅταν διὰ καταλλήλου καὶ προσηκούσης εἰς τὸ ὑψηλὸν τοῦ διδασκάλου ἀξίωμα παιδαγωγικῆς μορφώσεως, παρασκευασθῶσιν οἱ ἄνδρες, οἵτινες συναισθανόμενοι βαθύτατα τὴν βαρεῖαν ὑποχρέωσιν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτῶν ἀποστολῆς θὰ δύνανται νὰ ἐπιτελῶσι μετὰ λόγου τὸ δυσχερέστατον ἅμα καὶ ὑψιστον ἔργον τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς νεολαίας τοῦ Γένους.

Πάντες γινώσκομεν σήμερον ὅτι καὶ ὁ ἄρτιος ὑπὸ ἔποψιν γνώσεων καταρτισμὸς τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ φιλοτιμία καὶ ὁ ζήλος πρὸς πιστὴν καὶ εὖορκον τοῦ καθήκοντος ἐκπλή-

ρωσιν, ἀρεταί, αἵτινες διακρίνουσιν ὁμολογουμένως τοὺς ἡμετέρους διδασκάλους παρ' ὅλην τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐτοὺς ἀδιαφορίαν τῶν ἀρμοδίων πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς θέσεώς των, δὲν ἀρκοῦσι μόνα ταῦτα νὰ καταστήσωσι τὸν διδάσκαλον τέλειον εἰς τὸ μέγα μορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον.

Πρὸς τῷ ζήλῳ τῇ ἀφοσιώσει καὶ τῇ πιστῇ καὶ εὐόρκῳ τοῦ καθήκοντος ἐκπληρώσει πρέπει νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν διδάσκαλον ἡ βαθεῖα καὶ ἀκριβὴς γινῶσις τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ψυχικοῦ τοῦ ἀνθρώπου βίου καὶ τῆς πορείας τῆς λειτουργίας, ἣν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς ἡ παιδικὴ ψυχὴ ἐν ἄλλαις λέξεσι πρέπει νὰ γινώσκῃ ὁ διδάσκαλος τὰς συνθήκας, ὑφ' ἧς φύσει τελεῖται ἡ διαμόρφωσις τοῦ νεανικοῦ πνεύματος, τοὺς νόμους καθ' οὓς αὐτὸ λειτουργεῖ, καὶ τότε μόνον θὰ δυνηθῇ νὰ ρυθμίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδράσεως, ἵνα ἡ παιδευτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Ὁ συστηματικὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν κεκτημένος διδάσκαλος θὰ κατανοήσῃ ὅτι δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπιβαρύνῃ καὶ καταπονῇ τὸ πνεῖμα τῆς τρυφερᾶς νεολαίας, δι' ἐπισωρεύσεως καὶ μακροῦ ὄρμαθοῦ περιττῶν καὶ ἀχρήστων γνώσεων, ἀνευ οὐδεμιᾶς πολλάκις ὀργανικῆς συναφείας καὶ ἀλληλουχίας πρὸς ἀλλήλας συνδεομένων, ὅτι ἐν τῇ μεταδόσει τῶν ἀναγκαίων τοῖς μαθηταῖς γνώσεων εἶναι ἀνάγκη προηγουμένως νὰ ἐπεξεργάζεται καὶ διατάσῃ τὴν ἐκάστοτε προσφερομένην διδακτικὴν ὕλην κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐπὶ τῆς ψυχολογίας ἐρειδομένης νεωτέρας διδακτικῆς. Μόνον δ' οὕτω διδάσκων οἷονδήποτε μάθημα θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀναπτύξῃ πρὸ πάντων τὴν αὐτενέργειαν τοῦ παιδός, νὰ ἐπιδράσῃ καταλλήλως ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ, νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὀρίζοντας εὐγενεστέρων διαφερόντων, νὰ ρυθμίσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ οὕτω νὰ διαπλάσῃ εὐγενεῖς, ὑψηλοὺς καὶ ἠθικοὺς χαρακτήρας, οἵτι-

νες θὰ ἀποβῶσιν οἱ στῦλοι οἱ μέλλοντες νὰ ὑποβαστάσωσι καὶ ἀκραδάντως ὑποστηρίξωσι τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἡμετέρου Γένους.

Ὡς δὲ σήμερον δὲν δύναται τις ἄνευ βλάβης προφανοῦς τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ νὰ παρορᾷ τὰ διδάγματα τῆς ὑγιεινῆς, οὕτω λαός τις δὲν δύναται νὰ παραβαίνει ἀτιμωρητὴ ἄνευ δηλ. ἠθικῆς βλάβης καὶ πνευματικῆς ζημίας ἀνυπολογίστου τῆς παιδευομένης νεότητος, τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Παραλείποντες ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ γνωστὰ ἀθάνατα, τὰ αἰάνιον καὶ ἀναμφισβήτητον κῦρος ἔχοντα παιδαγωγικὰ διδάγματα τῶν ἡμετέρων σοφῶν προγόνων τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἐν τοῖς φωτίζουσι τὰ εὐγενῇ πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος συγγράμματα αὐτῶν, βλέπομεν ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν παρελθόντα μάλιστα αἰῶνα ἐμορφώθη καὶ ἐσυστηματοποιήθη εἰς ἰδιαιτέραν ἀνεξάρτητον ἐπιστήμην.

Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μεθ' ὅλας τὰς προηγηθείσας ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς ἐργασίας τῶν περὶ τὴν παίδευσιν τῆς νεότητος μετὰ ζήλου ἀσχοληθέντων διασήμων ἀνδρῶν παρέμενεν αὕτη ἀκόμη ψιλὴ ἐμπειρία, συναγωγὴ κανόνων ἐκ τῆς ἀτομικῆς πείρας ἐκάστου ἐξηγμένων καὶ κατὰ τινα συστηματικὴν τάξιν τεταγμένων, ἀλλὰ μὴ παραγομένων κατ' ἀναγκαίαν ἐσωτερικὴν ἀκολουθίαν. Ἐστερεῖτο δηλ. ἡ παιδαγωγικὴ αὕτη πάσης καθαρῶς ἐπιστημονικῆς βάσεως καὶ βαθυτέρας θεωρητικῆς θεμελιώσεως, Αἱ προσπάθειαι τοῦ νὰ προσδώσωσι εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστημονικὴν βάσιν ἄρχονται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ συνδέονται κατ' ἐξοχὴν μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑρβάρτου. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται αἱ παιδαγωγικαὶ προσπάθειαι τοῦ 18ου αἰῶνος, αἵτινες μετὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Lessing, Schiller, Goethe, Kant καὶ Pestalozzi

εἶναι συνδεδεμένοι εἰς ἓν ἐπιστημονικὸν ὅλον τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἠθικῆς, ὧν αὕτη μὲν δεικνύει τοὺς σκοποὺς τῆς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς ἐκείνη δὲ τὰ μέσα καὶ τὰ κωλύματα αὐτῆς. Μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, οὓς διεξήγαγον καὶ διεξάγουσιν ἔτι οἱ κράτιστοι τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς προεξέχουσιν οἱ Waitz, Stoy, Ziller, Frick, Schiller, Willmann καὶ Rein, κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν κατ' αὐτῆς προλήψεων. ἀνεγνωρίσθη ἡ παιδαγωγικὴ ὡς αὐθυπόστατος καὶ ἀνεξάρτητος ἐπιστήμη, εἰσηλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ κατέλαβε παρὰ ταῖς ἄλλαις ταῖς παλαιαῖς καὶ ἀνεγνωρισμέναις ἐπιστήμαις τὴν προσήκουσαν ἐν αὐτοῖς θέσιν.

Καὶ οὕτω λοιπὸν σήμερον ἡ παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη πάντας τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς ζητεῖ νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς ἠθικῆς, πάντα τὰ μέτρα τῆς κυρίως ἀγωγῆς, πάντας τοὺς τρόπους τῆς διδασκαλίας, οὓς προτείνει, δύναται νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς ψυχολογίας τῆς γνωρίζουσης ἡμῖν τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὸν ψυχικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον. Ἡ τύχη μάλιστα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀναποσπαστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς ὁσημέραι προοιούσης τελειοποιήσεως τῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης.

Ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἡ παραλαμβάνουσα τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ φροντίζουσα περὶ τῆς μεταβιβάσεως τούτων εἰς τὴν νέαν γενεάν, καὶ προνοοῦσα ὅπως αὕτη καταστῇ ἱκανὴ νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ περαιτέρω προαγάγῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου καὶ τοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ.

Ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι, ὡς λέγει ὁ Rein, ἡ δυναμένη ἀσφαλῶς νὰ παράσχῃ εἰς τὴν πολιτείαν ὀρθὰς ὁδηγίας περὶ τῆς διαρρυθμίσεως καὶ τῆς σκοπίμου διοργανώσεως τῶν σχολείων, νὰ παρασκευάσῃ τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν νομοθεσίαν καὶ νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ τῆς ἐπι-

θεωρήσεως τῶν σχολείων. Διὰ τῶν ὁδηγιῶν δέ, ἅς ἡ παιδαγωγικὴ παρέχει εἰς τὴν πολιτείαν, ἄπτεται καὶ σημείων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν ἐθνῶν, διότι διὰ τῆς συστηματικῆς τῶν σχολείων ὁργανώσεως δημιουργεῖ τοιαύτας σχέσεις, ὥστε ἐκάστη ἀτομικὴ δύναμις νὰ δύναται νὰ εὕρισκῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἀρμόζον αὐτῇ ἐπάγγελμα. Εἶναι δὲ σήμερον ἀρχὴ ἀναντίλεκτος ὅτι ἐν τῇ διεξαγομένῃ φοβερᾷ τῶν λαῶν ἀμίλλῃ ἐκείνο τὸ ἔθνος θὰ ἀποκτήσῃ ὑπεροχὴν τινα, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ συστηματικῇ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ οἰκονομίᾳ δύναται τὰς ἐπὶ μέρους δυνάμεις αὐτοῦ εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς παραγωγικότητος αὐτῶν νὰ ἀνυψώσῃ καὶ ἐνεργοὺς νὰ καταστήσῃ.

Τὰ ἀσφαλῆ λοιπὸν καὶ ἀναμφήριστα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ταύτης ὀφείλουσι καλῶς νὰ γινώσκωσι, καὶ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν νὰ ἐφαρμόζωσι, καὶ οἱ διδάσκαλοι τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ οἱ διδάσκαλοι οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐκπαιδευτικοῖς ἰδρύμασιν, ἐὰν πράγματι θέλωσι μετὰ λόγου καὶ τελεσφόρως τὸ ἱερὸν τοῦ μορφωτοῦ ἔργον τῆς ἀπαλῆς νεότητος νὰ ἐπιτελῶσι. Ἀποτέλεσμα ἄμεσον τῆς ὁμοιομόρφου παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν μελλόντων διδασκάλων τοῦ Γένους ἐν καλῶς κατηρτισμένῳ εἰδικῷ διδασκαλείῳ τελουμένη θὰ εἶναι ἡ ὁμοφωνία αὐτῶν εἰς τὰ ζητήματα τὰ γενικώτερα καὶ ζωτικώτερα τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς γνώμης αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν, ἥτις οὐχὶ σπανίως παραπλανᾶται ὑπὸ τῶν ἐπικρατουσῶν καινοφανῶν ἰδεῶν τῆς χρησιμοθηρίας καὶ τῆς προκαταλήψεως.

Διὰ τῆς ὁμοφωνίας ταύτης καὶ συνενώσεως τῶν διδασκάλων θὰ κατορθωθῇ νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ὑψηλὴ αὐτῶν ἀποστολή, νὰ ἐξαρθῇ ἡ ὑπόληψις αὐτῶν παρὰ τῷ κοινῷ νὰ ἀνξηθῇ ἡ νῦν παρεχομένη ἀληθῶς γλισχροτάτη μισθοδοσία αὐτῶν, ὅπως καὶ οὗτοι δύνανται νὰ ζῶσιν ἀνέτως καὶ ὡς ἐμ-

πρέπει εἰς ἄνδρας ἀσκούντας τὸ ὑψηλὸν μὲν ἀλλὰ ἐπιμοχθό-
τατον ὄντως τῶν ἐπὶ γῆς ἔργων.

Ὑψηλὰ φρονούντες περὶ τῶν διδασκάλων ἐλπίζομεν ἢ
μᾶλλον ἀκραδάντως πιστεύομεν, ὅτι πᾶσα ἐν τῷ μέλλοντι
ἀληθὴς ἐσωτερικὴ καὶ μόνιμος βελτίωσις καὶ τῶν προγραμ-
μάτων καὶ τῆς σκοπίμου καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν ξέ-
νων γλωσσῶν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις, ἐν οἷς εἶναι ἀνάγκη νὰ
διδάσκωνται αὐταί, θὰ προέλθῃ ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἀφωσιωμένων
εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ παιδαγωγικῶς συγκεκροτημένων δι-
δασκάλων, τῶν παιδευτῶν τούτων καὶ μορφωτῶν τῆς φήλης
νεότητος, τῆς χρυσῆς ταύτης τοῦ ἡμετέρου Γένους ἐλπίδος.

Μεθ' οὗ κ. **πρόεδρος** ἀναγινώσκει τὰ συμπεράσματα τοῦ
κ. εἰσηγητοῦ ἔχοντα ὧδε :

1ον Τῆς δημοτικῆς παιδείας οὐσης αὐτοτελοῦς καὶ πανταχοῦ
ἐχούσης μορφωτικὸν καὶ ἐθνικὸν χαρακτῆρα δι' ἅπαντα τὰ μέλη
ἔθνους τινός, ἡ διδασκαλία ἐν αὐτῇ τῶν ξένων γλωσσῶν πρὸ τῆς
τελείας πῶς ἐκμαθήσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης δὲν εἶναι σκόπιμος
καὶ ἐπωφελής.

2ον Ἐνεκ τῶν ἐπικρατουσῶν παρ' ἡμῖν ἰδιαιτέρων κοινωνικῶν
καὶ βιοτικῶν συνθηκῶν, ἐὰν θεωρηθῇ ἀνάγκη, ἡ ἑνκρῆς τῆς διδασκα-
λίας τῶν ξένων γλωσσῶν δύναται νὰ γίνῃ ἀπὸ τοῦ θου ἔτους τὸ
πολύ, ἄλλως δέον νὰ διαρρυθμισθῶσι τὰ τοῦ προγράμματος, οὕτως
ὥστε καὶ τὸ μορφωτικὸν καὶ ἐθνικὸν τῆς παιδείας νὰ μὴ πάθῃ
καὶ τὴν ὑπερκόπωσιν νὰ ἀποφύγωμεν καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ξένων
γλωσσῶν μεθοδικώτερον διδασκομένη νὰ γίνῃται κερποφορώτερα.

3ον Τοῦτο δὲ κατορθοῦται ἐὰν :

Α') Γίνῃ ὁ καθορισμὸς τῆς δημοτικῆς καὶ ἀστικῆς αὐτοτελοῦς
καὶ πλήρους παιδείας εἰς ὀκτὼ ἔτη.

Β') Κατὰ τὰ πρῶτα ἑξ ἔτη τοῦλάχιστον δέον αὕτη νὰ ἔχῃ κυρίως
μορφωτικὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ πρὸ πάντων ὅπως ὁ μαθητὴς
καταστῇ ὅσον ἔνεστι κάτοχος τῆς μητρικῆς γλώσσης. Εἰς δὲ τὰς
δύο ἀνωτέρας τάξεις τῆς ὀκτατάξιου δημοτικῆς σχολῆς νὰ ἵναι μι-
κτόν σύστημα σὺν τῇ ἐξακολουθήσει τοῦ μορφωτικοῦ νὰ προστεθῶσιν

καὶ ἡ διδασκαλία τῶν γενικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν γνώσεων, ἀνα-
λόγως τῶν ἀνγκῶν ἐκάστου τόπου, τῶν ἐπιτιμωμένων διὰ τὰ σπᾶ-
δικ εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιδοθήσονται οἱ ἐν τούτων σχολῶν ἀπο-
φριτῶντες.

Γ') Αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαιτοῦσι
τὴν σπουδὴν δύο γλωσσῶν ξένων, μιᾶς τῆς ἐπισήμου τοῦ Κράτους
καὶ τῆς χρησιμωτέρας τῶν εὐρωπαϊκῶν. Διὰ νὰ μὴ συμπέσῃ δὲ ταυ-
τηχρόνως ἡ ἑνκρῆς τῆς διδασκαλίας δύο ξένων γλωσσῶν, διὰ λόγους
παιδαγωγικούς, δέον ἡ διδασκαλία τῆς μιᾶς ν' ἀρχίζῃ ἐν ἔτος πρί-
τερον τῆς ἑτέρας.

Δ') Ἡ διδασκαλία ἐν ἀρχῇ δέον νὰ γίνῃται διὰ τῆς ἐποπτικῆς
μεθόδου καὶ νὰ συνεχίζῃται διὰ τῆς ἀναγνωστικῆς τοιαύτης εἰς τὰς
δύο ἀνωτέρας τάξεις τῶν ὀκτατάξιων σχολῶν.

Ε') Διὰ τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδιώκωσιν εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὸ
ἐμπορικὸν καὶ τραπεζιτικὸν ὑπαλληλικὸν κλάδον κτλ. διὰ τοὺς ἑποιοὺς
ἀπαιτεῖται ἐπαρκεστέρα καὶ εὐρυτέρα γνώσις τῆς τε ἐπισήμου γλώσ-
σης τοῦ Κράτους καὶ μιᾶς ἀκόμη ξένης, δέον νὰ ἰδρυθῶσι διὰ τοὺς
πολλοὺς σχολαί μεσαίαι καὶ κοινωνικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ τετρατάξιοι, ἐν
αἷς σὺν τῇ νεοελληνικῇ νὰ διδάσκωνται ἀφθόνως αἱ ξέναι γλώσσαι καὶ
τὰ ἀναγκαιοῦντα ἐμπορικὰ καὶ λογιστικὰ μαθήματα.

ΣΤ') Ὅσοι ἐφίενται νὰ ἐπιδιώκωσιν εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὴν με-
γλεμπορίαν, τὴν τραπεζιτικὴν καὶ ἀνωτέραν τοιαύτην ὑπαλληλίαν ἢ
νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας γεωπονικὰς καὶ πολυτεχνικὰς scho-
λάς, καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ εὐρυτέρας γενικῆς μορφώσεως ἐν ταῖς
σχολαῖς τῆς μέσης παιδείας, οἱ τοιοῦτοι δέον νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ
τῶν ὀκτατάξιων ἀποτελῶν ἀστικῶν σχολῶν εἰς τὰς σχολὰς τῆς μέ-
σης ἐκπαιδείας ἐχούσας ἑξ τάξεις.

Ζ') Ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν δέον νὰ γίνῃται εἰ δυνατόν
τὸν ὑπὸ ὁμογενῶν διδασκάλων κατὰρτιζομένων ἐν τοῖς διδασκαλικοῖς
καταλλήλως καὶ γλωσσικῶς καὶ παιδαγωγικῶς.

Η') Περὶ ὧν δὲ ἄλλα κατὰ συνέχειαν ἰδεῶν τὸ τοιοῦτον
ἐπίσης θεωρεῖται λυσιτελές καὶ διὰ τὰς σχολὰς τῆς μέσης παιδείας

σεως τῶν κυρίων ὁμογενῶν καθηγητῶν τῶν ξένων γλωσσῶν καταρτιζομένων ἐπίσης καταλλήλως ἐν ταῖς εἰδικαῖς φιλολογικαῖς σχολαῖς.

4ον. Διὰ τὰς ἀστικάς σχολὰς τῶν θηλέων εἰς τὰς ὁποίας φοιτῶσιν αἱ κόραι τοῦ λαοῦ, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐπίσης δεόν νὰ εἶναι ὀκτατάξιοι, θεωρεῖται περιττὴ ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν.

Δέον νὰ πείσωμεν τὴν κοινωνίαν μας καὶ τὰς λαϊκὰς τάξεις πρὸς τοῦτο. Ἐὰν ὅμως ὑπάρχωσι λόγοι κοινωνικοὶ τότε δυνάμεθα νὰ εἰσχωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς γλώσσης εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις.

Οἱ κ. κ. **Χασιώτης, Μοστράτος καὶ Παπακωνδταντί-νου** ζητοῦσι διασαφήσεις τινὰς ἐπὶ τινων συμπερασμάτων τῆς εἰσηγήσεως.

Οἱ κ. κ. **Ζαμαρίας καὶ Αὐθεντόπουλος** ἐκφράζουσι τὴν εὐχὴν ὅπως ἡ ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως συζήτησις ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς αὐρίου ἐνδελεχέως μελετηθῶσι πρότερον τὰ συμπεράσματα τῆς εἰσηγήσεως.

Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ζητεῖ τὸν λόγον, ἀναβάλλεται ἡ συζήτησις διὰ τὴν ἐπαύριον καὶ λύεται ἡ συνεδρία.

Ζ'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΤΗ 5 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1908.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Λ. Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Ἀνγκινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδρίας.

Μεθ' ὃ δίδεται ὁ λόγος τῷ κ. **Αὐθεντοπούλῳ** ὅστις λέγει : Ἐσπευσεν νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἀγόμενος ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν εὐόδωσιν τῆς ἀρχομένης συζητήσεως διὰ τοῦ περιορισμοῦ αὐτῆς εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀπὸ εἰκασθείας κυρίως ἀπασχολοῦντος τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν ζητήματος τῆς ἐπιβαλλομένης εἰς ἡμᾶς γλωσσομαθείας. Ὅ,τι θὰ εἴπω ἐρμηνεύων τὴν γνώμην πολλῶν ἐξ ἀπόψεως χρηστικῆς καὶ ἐξ ἀπόψεως κοινωνικῆς ἀμύνης προνοητῆς δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀνελθῇ. Ὁ κ. **Καπετανάκης**, εἰς ὃν ἀμέριστος ἔπαινος καὶ εἰλικρινῇ ὀφείλονται συγχρητῆρια ἐπὶ τῇ ὥρᾳ π.δ.χ. γωγικῇ πραγματείᾳ, συνώψισε τὰ σωτήρια τῆς ἐπιστήμης διδάγματα ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν καθαρῶς μορφωτικὸν χαρακτῆρα τῆς πρώτης παιδείσεως καὶ τὸν τρόπον τῆς δι' αὐτῆς παροχῆς τῆς ἐπιβαλλομένης ἡμῖν στοιχειώδους γλωσσομαθείας.

Ἀναφέρω καὶ πάλιν τὴν φράσιν ἀεπιβολὴν τῆς ἐκμάθησεως ξένων γλωσσῶν διὰ νὰ μὴ λησμονηθῇ σήμερον μηδ' ἐπὶ στιγμὴν, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ λύσωμεν παιδαγωγικὰ προβλήματα. Κανεὶς βέβαια δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ διαμφισβητήσῃ τὸ κύρος τῶν ἀπαραχαρακτῶν διδασμάτων τῆς ἐπιστήμης, οἷα ἠκούσαμεν αὐτὰ χθὲς παρὰ τοῦ κ. **Καπετανάκη**, ἔτι δ' ὀλιγώτερον θὰ ἔξιώτῃ κανεὶς ἄλλος νὰ τὰ ἐκθέσῃ ἀπαράσκευος καλύτερον καὶ οἰκοδομητικώτερον τοῦ εὐμαθοῦς εἰσηγητοῦ.

Ἐάν λοιπόν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁμολογήσωμεν τὴν ἡλίου φαεινότεράν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ γλωσσομάθεια ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ ἀδερῆτου ἀνάγκης εἰς τὰς πόλεις, τὰ κέντρα, ὅπως λέγωμεν, ἐκεῖ δηλαδή ὅπου διεθνὴς ἐπιμιξία ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν παίδων ἤδη ποῖαν τινα προσοικειώσιν πρὸς τὴν γλωσσομάθειαν, θὰ προσεγγίσωμεν ἀμέσως πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος καὶ θὰ συμφωνήσωμεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Καπετανάκη ἐπιστημονικῶς εἰσηγηθέντα ἐφαρμοστέα ἀκέραια καὶ ἀνέγκλιτα μόνον εἰς τὴν πλειονοψηφοῦσιν εὐτυχῶς μερίδα τοῦ Γένους, ἐκεῖ δηλαδή ὅπου οὐδεμία οὐδαμῶθεν ἀνάγκη ἐπιβάλλει ἐπιτακτικῶς τὴν εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγὴν τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ μάλιστα διὰ τὰς μαθητρίας, πολλαχῶς διὰ τῆς ψιλῆς γλωσσομαθείας βλαπτομένας.

Ἄλλως θὰ ἐξυκολουθήσῃ νὰ συμβαίνει, ὅ,τι συμβαίνει ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν πάντων ἡμῶν, ὑποθαλπόντων μὲν τὸν προῖόντα ἐκφυλισμὸν τροφοδοτούντων δ' ἐν τῷ μετὰ ξὺ τὰ ξένα σχολεῖα διὰ τῶν τέκνων μας, τῶν ὁποίων ὀλίγα σχετικῶς προσηλώνομεν διὰ στενοψύχων προγραμματικῶν παρὰ χωρήσεων εἰς τὰ ἴδια ἡμῶν παιδευτήρια.

Ἐννοῶ ἀπεριφράστως ὡς ἐδήλωσα πάντοτε καὶ ἀπροκαλύπτως τοῦτο συζητῶν πρὸς τοὺς πλείστους τῶν παρόντων φίλων συναδέλφων μου, ὀρθοφρονούντων μόνον ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ μὴ ἀναγνωρίζοντων τὴν φανερώτατα ἐπιβεβλημένην καὶ λίαν ἐπιζημιῶς πιέζουσιν ἡμᾶς ἀνάγκην, ἐννοῶ ὅτι πρέπει νὰ κάμωμεν παραχωρήσεις, ἐκεῖ ὅπου ἐπιβάλλονται, διὰ νὰ μὴ χάσωμεν ἔπειτα τὸ πᾶν, ὅταν ἡ ἐπιβολὴ θὰ λείψῃ.

Ὁ κ. Χρ. Χαραλαμπίδης. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Εἰσηγητοῦ, κ. Πρόεδρε, καθ' ὃ ἡ διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς τάξεις τῆς δημοτικῆς σχολῆς, εἶναι τόσον ὀρθόν, ὥστε οὐδεμία ἀνάγκη ὅσον δὴποτε ἐπιβεβλημένη καὶ ἂν εἶναι νὰ μᾶς ἐκβιάσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ δεχθῶμεν αὐτὸ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὰς σχολὰς μας.

Διότι, Κύριοι, ἐάν εἰς ἐκ τῶν σκοπῶν τῆς δημοτικῆς παιδείας εἴη μὴ ὁ κυριώτερος, εἶναι, νὰ ἐντυπώσῃ ἐπὶ τοῦ παιδὸς τὴν σφραγίδα

τῆς φυλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος ἀνήκει, ἡμεῖς θέλοντες εἰς τὰς σχολὰς μας ἡ διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν νὰ ἀρχίζῃ ταυτοχρόνως μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς μας γλώσσης, δὲν θὰ εἴμεθα ἢ ἐχθροὶ τοῦ ἐκυτοῦ μας, πολέμιοι τῆς φυλῆς μας.

Πρέπει νὰ μακαρίζωμεν τοὺς ἐκυτοὺς μας διότι δὲν εἴμεθα ἐξηναγκασμένοι εἰς τὸ νὰ τὸ κάμωμεν. Νὰ θελήσωμεν λοιπόν ἡμεῖς αὐτοὶ εἰς τοὺς ἐκυτοὺς μας νὰ τὸ ἐπιβάλλωμεν τοῦτο εἶναι τι περισσότερον μιᾶς πλάνης, ἐνὸς μεγάλου λάθους· τοῦτο εἶναι Κύριοι, μία ἐγκληματικότης. Δὲν δύνῃμαι περισσότερον νὰ ἐπεκταθῶ ἔνεκα εὐνοήτων λόγων, ἐπὶ τῶν λεγομένων μου. Ἔχω ἄλλως τε τὴν βεβαιότητα ὅτι οἱ ἀρμόδιοι θὰ ἐπικροτήσωσιν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ καὶ θὰ ἀποφνῶσι καὶ οὗτοι μετ' αὐτοῦ ὅτι μόνον ὅταν ὁ παῖς μάθῃ νὰ ἐννοῇ καὶ νὰ γράφῃ ὅπως δὴποτε ὀρθῶς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν μόνον τότε νὰ ἀρχηται ἡ διδασκαλίαν πάσης οἰκισθῆποτε ἄλλης ξένης γλώσσης.

Ὁ κ. Μοστροφῆτος. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ μακρηγορήσω. Ὑπομιμνήσκω ὑμῖν ὅτι περὶ τῆς κατὰστάσεως τῶν Σχολῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν τοιούτων ὑπάρχουσιν ἐκθέσεις ἐπὶ τούτῳ τοῦ κ. Χρηστίδου καὶ τοῦ κ. Λιμαράκη. Παραδεχθῶμεν τὰ ἐν αὐταῖς ὑποστηριζόμενα.

Ὁ κ. Πανταζίδης. Ἐκ τῶν κ.κ. λαλησάντων τινὲς ἀπέδωκάν μοι τὴν γνώμην ὅτι ἐν τῇ εἰσηγήσει μου ἀποκρούω τὴν πρόωρον διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῶν ἡμετέρων σχολῶν. Ὅντως ἄσκοπον θεωρῶ καὶ ἐπιβλαβὴ μάλιστα τὴν πρὸ τῆς ε' τάξεως εἰσαγωγὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Ἡ πρόωρος αὕτη εἰσαγωγὴ ἀναγκάζει τὸν μαθητὴν νὰ μανθάνῃ κανόνες καὶ λέξεις ἀκταλήπτους, συνηθίζει αὐτὸν εἰς τὴν κατ' ἀνάγκην μηχανικὴν ἐργασίαν καὶ παρακωλύει τὴν πρόοδον τῶν ἄλλων μαθημάτων. Ἐξ ἄλλου δὲ οὐδὲν διὰ τὴν γλῶσσαν ταύτην διεγείρει ἐνδιαφέρον. Δέον νὰ διδάσκηται πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἢ ἀρχαία γλῶσσα μετὰ τὴν νέαν. Καὶ ἐγὼ εἶπον αὐτολεξεῖ ὅτι ὀκταετὴς εἶναι καὶ ἐν Αὐστρίᾳ ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ὅτι ὑπάρχουν τριτάξιοι ἐμπορικαὶ σχολαὶ μετὰ ξένων γλωσσῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Καπετανάκη περὶ τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν

διδασκάλων τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν δύναμαι ἢ νὰ ἐπικροτήσω αὐτά. Πρὸ ἡμῖν τρεῖς βχθλοὶ παιδεύσεως ὑπάρχουσι, τῆς πρώτης, τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτέρας. Εἰς τὴν κατωτέραν δέον ἢ παιδεύσις νὰ εἶναι γενική καὶ ταύτης ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν ἢ μόρφωσις, δύναται ὅμως ἐν τινὶ μέτρῳ ν' ἀποβῇ καὶ εἰδική. Οἱ ἀρχαιότεροι παιδαγωγοὶ ὑποστηρίζουσι τὴν παιδεύσιν μέχρι τοῦ 14ου ἔτους γενικὴν, ἀλλὰ νεώτεροι καὶ εἰδικὴν προαδέχονται αὐτήν. Πᾶσα ἀγωγή τὸ συμφέρον τῆς ἀτομικότητος ἐξυπηρετοῦσα δέον νὰ συμβιβάζεται καὶ μὲ τὸ γενικόν.

Πανθομολόγητος τυγχάνει ἡ τάσις πρὸς εἰδικότητα καὶ ὅτι ἄνευ αὐτῶν θεωρεῖται παρὰ πολλῶν ἢ μόρφωσις ἐλαττωματική. Διότι οἱ παιδαγωγοὶ κατακρίνοντας τὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰδικῆς μόρφωσις δὲν ἀποκλείουσιν ὅμως τὴν συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν. Δυνάμεθα τούτων προαδειγμὰ νὰ λαβώμεν τὰ ἐνταῦθα Αὐστριακὰ σχολεῖα ἀρχόμενα τῶν ξένων γλωσσῶν ἀπὸ τοῦ 3ου ἔτους καὶ τὰ Γερμανικὰ ἀρχόμενα τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀπὸ τοῦ 4ου.— Ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ξένων γλωσσῶν ἡττώμεθα ἐν τῷ περὶ ἐπικρατήσεως ἡγῶνι τῆς βιοπάλης, ἂν καὶ εὐφρόστεροι.

Ὁ κ. Σ. Καζανόδας. Νὰ ἐπιτρέψῃτε κ. Πρόεδρε, ἵνα δι' ὑμῶν συγχρῶ τὸ Ἀξιότιμον Προεδρεῖον διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ συνεδρίου τούτου καὶ τὸν κ. εἰσηγητὴν δι' ὅσα σοφά, ὀρθὰ καὶ ὠραῖα διετύπωσεν εἰς τὴν εἰσηγήσιν του. Ἀλλ' ἐν τῇ πορείᾳ τῆς συζητήσεως διαβλέπω σύγχυσίν τινα. Προκηρῶ ὅτι τὰ κύρια ζητήματα τίθενται κατὰ μέρος. Συμμετονοῦμεν πάντες εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν ταῖς Ἀστικαῖς σχολαῖς ἢ οὐ; Ἐὰν δ' ἡ διδασκαλία αὕτη ἐπιτρέπηται, νὰ ἀποφενθῇ ἡ ὁλομέλεια πῶς διδάσκειν τὴν γλῶσσαν ταύτην ἄνευ βιβλίου ἢ κατ' ἄλλον τρόπον; Ἴνα οὕτω ἐπὶ ὀρισμένων ζητημάτων, ζητήσωμεν τὴν γνώμην τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν κέντρου.

Ὁ κ. Ἀνδρεάδης. Ἐπεθύμουν νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ συνεδρίου ἐπὶ ζητήματος φαινομενικῶς μόνον ἄλλοτρίου, διότι οὐδὲν ἄλλοτριον, καθόσον ἀπεβλέπει τὸ αὐτὸ θέμα. Ἐκ τούτου θὰ προέλθῃ

διάλυσις ἐπικρατούσης συγχύσεως. Ἐλαβε χώραν σύγχυσις τῆς πρακτικῆς λεγομένης παιδεύσεως καὶ τῆς εἰδικῆς τοιαύτης.

Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ διευκρινισθῇ τὸ ὅλον ζήτημα, διότι ἐκεῖθεν ἐξαρτᾶται τὸ ὑφιστάμενον ζήτημα τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν. Παιδαγωγικῶς ὁμιλῶν ὁ κ. Εἰσηγητὴς ἀπέκλεισε τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν. Κατ' ἄλλην γνώμην ἡ διδασκαλία ἀρχεται ἀπὸ τῆς Β' τάξεως. Γνώμῃ τοιούτῃ εἶναι ὀρθή ἀλλ' ὑμεῖς ἔνεκα τῶν διαφορῶν συνθηκῶν, ἐν αἷς ζῶμεν δέον νὰ σκεφθῶμεν ἐξαιρετικῶς, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν τὰ αὐτὰ μέτρα εἰς ὅλας τὰς ἐνορίας, καθόσον δὲν εἶναι εἰς ὅλας ἀναγκαῖα ἢ γλωσσομάθεια. Τὸ ὅκτατάξιον δὲ πρόγραμμα ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ὅλας τὰς κοινότητας, ἔνεκα ἐλλείψεων πόρων.

Σύγχυσις δὲ ἔλαβε χώραν διότι ζήτημα ὅκτατοῦς προγράμματος δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐὰν αἱ ξέναι γλῶσσαι δέον ἀπ' ἀρχῆς νὰ διδάσκωνται ἢ ἀπὸ τῆς 5ης τάξεως καθὼς λέγει καὶ ὁ κ. εἰσηγητής. Ἡ μέση ὁδὸς εἶναι προτιμότερα διότι πᾶν μέτρον ἀριστον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι. Ἐπιβάλλεται ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν καὶ ὅτον ἐνωρίτερον διδάσκονται αἱ γλῶσσαι τόσον καλύτερον.

Ἀλλ' ὁ κίνδυνος τῆς ὑπερφορτώσεως εἶναι ὁ μεγαλύτερος πάντων, καθὼς καὶ ἐγένετο λόγος εἰς τὰς προτέρας συνεδρίας τοῦ παρόντος συνεδρίου. Πολλοὶ διςχυρίσθησαν ὅτι ὑπερεπληρώσαμεν τὰς ξένας σχολὰς ὁμογενῶν μαθητῶν, ἐπειδὴ δὲν διδάσκουμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις ξέναις γλῶσσαις. Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος ἀλλ' ἄλλος σπουδαιότερος. Συνηθίσσαμεν δηλαδὴ νὰ κακολογῶμεν τὰς ἡμετέρας σχολὰς καὶ νὰ ἐπαινώμεν τὰς ξέναις. Ὅταν ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀναγινώσκουσι τόσα κακὰ ἐναντίον τῆς σχολῆς αὐτῶν καὶ τόσα καλὰ διὰ τὰς ξέναις προτιμῶσι βέβαια τὴν ξένην. Αἱ δὲ ξέναι γλῶσσαι δέον νὰ διδάσκωνται πρακτικῶς ὡς ζῶσαι καὶ οὐχὶ ὡς νεκραί. Νὰ διδάσκωνται οἱ μαθηταὶ νὰ γράφωσι καὶ νὰ συνενοῶνται. Τὸ ζήτημα τῆς καλῆς προφορᾶς εἶναι διάφορον πολὺ. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Παρισίους προφέρουσι καλῶς μόνον οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ περὶ τὴν «Γαλλικὴν Κωμωδίαν». Ἐνεκα τούτου Γάλλοι διδάσκαλοι μεταπέμποντι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῆς Γαλλίας πρὸς ἐκμάθησιν τῆς προφορᾶς. Διὰ

τά σχολεία τῶν ἁρρένων ἀνάγκη δὲν ὑπάρχει νὰ σκεπτόμεθα μήπως ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Γαλλικῆς νοθευθῇ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐνῷ διὰ τὴν θήλειαν νεότητα ἡ διδασκαλία τῆς Γαλλικῆς εἶναι ἐπιβλαβесτάτη, διότι γεννᾷ τὴν ματαιοπροσύνην καὶ ἐπαίρει τὰς κόρας τοῦ λαοῦ.

Ὁ κ. Ἀλ. Ζαμαρίας. Εἰ καὶ δεδηλωμένην ἔχω γνώμην περὶ τοῦ ἐπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος καὶ ὅμως αὐθις θὰ προῶ εἰς ἔκφρασιν τῆς γνώμης μου μετὰ τὴν ἀκριβῆ μάλιστα ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. εἰσηγητοῦ, ἀντιρρόμενος ἰδίᾳ εἰς τὰ αἴτια, ἕπερ ὁ κ. εἰσηγητὴς ὑπέμνησεν ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν ταῖς δημοτικαῖς σχολαῖς. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ ἐγὼ θὰ τοιμήσω νὰ προσθέσω κυριώτατόν τι εἰς τὸ ζήτημα, εἰς τὸ ὅποιον ὁ κ. εἰσηγητὴς κατέληξεν. Οὔτε περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἐπομένως θὰ κάμω λόγον, οὔτε περὶ τοῦ πῶς δεόν νὰ θεραπεύωμεν ἢ ἂν πρέπει νὰ θεραπεύσωμεν τὴν κοινὴν γνώμην περὶ τῶν παιδευτικῶν ἀναγκῶν οὔτε περὶ ἄλλου τινὸς συμφυοῦς ζητήματος θὰ ἐνσχοληθῶ. Τὸ ζήτημα, κ. Πρόεδρε, εἶναι μοιραῖως συνδεδεμένον μετὰ τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Δημοτικῆς ἡμῶν παιδείας. Πρέπει δηλαδὴ σαφές νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ τὸ ὅριον τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, μέχρι τίνος δηλαδὴ σημείου αὕτη ἐπεκτείνεται. Οὐσιῶδες ἐπιχείρημα παρέθηκεν ὁ κ. Καπετανάκης παραδεχόμενος ὡς ἐξαετῇ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι τὸ κύριον ἔδαφος τῆς ἀγνῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μορφώσεως. Προσέθηκε δὲ ὁ κ. Καπετανάκης καὶ δύο ἀκόμῃ ἔτη διδασκαλίας, ἀλλ' ὡς ἀληθῆς ἐπιστήμων ἐφρόντισε νὰ χαρακτηρίσῃ τὰ δύο ταῦτα ἔτη, ὡς δεῖ. εἰπὼν δηλαδὴ ὅτι φέρουσιν ἐπαγγελματικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, κ. Πρόεδρε, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὰ δύο ταῦτα ἔτη ἀποτελοῦσι μέρος τῆς ἀγνῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐνῷ τὴν θεραπείαν τῆς ἀνάγκης ταύτης εὐρίσκομεν φυσικώτατα γενομένην ἐν τῇ ἄλλῃ ἐπίσης σοφῇ ιδέᾳ τριταξίων ἢ τετραταξίων ἐπαγγελματικῶν σχολῶν. Οὐδεμία ιδέα ἐπιχειροτέρα ταύτης. Ἐγκυρδίων δὲ συγχαρητηρίων κατ' ἐμὲ τυγχάνει ἄξιός διὰ τοῦτο ὁ κ. εἰσηγητὴς. Τὸ ἔδαφος τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως φρονῶ, ὅπως καὶ πᾶς ἄλλος ἔστω καὶ ἐπ' ὅ-

λίγον δι' αὐτὴν ἀσχοληθεῖς, ὅτι δεόν νὰ διαφυλάξωμεν ἀγνὸν καὶ νὰ ἀπχλάξωμεν ἐπιμελῶς πάσης διδασκαλίας δυνάμενης νὰ ἀλλοιώσῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μορφώσεως. Ἀλλως τε γνωρίζουσιν οἱ ἐπαίοντες, ὅτι καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μόνον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἱστορίας καὶ θρησκείας ἂν διδάξωμεν προσηκόντως θὰ κινδυνεύσωμεν τὸν κίνδυνον τῆς ὑπερκοπώσεως καθ' ἧς καὶ ὁ κ. Δραμασκηνὸς τὰ δεόντα εἶπε, πολὺ δὲ περισσότερον βεβαίως θὰ συνέβαινε τοῦτο, ἂν ἐδιδάσκομεν εὐρύτερόν πως τὰ μαθήματα ταῦτα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν βάσιν καὶ κρηπίδα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μορφώσεως. Ὁ χαρακτὴρ οὗτος τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως, ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ δὲν εἶναι πολὺς κακὸς ἀφ' ὅτου ἔλκεν αὐτοτελῇ ὑπαρξιν. Οὐχὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἡ δημοτικὴ αὕτη παίδευσις δὲν ὑφίστατο τέλεον. Ἡ δ' ἀνάγκη αὐτῆς ἐθεραπεύετο ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας παιδείας. Αἱ πρῶται παιδαγωγικαὶ γνώμαι πρὸ ἡμῶν μετὰ μακρὰν πάλιν μόλις ἐκέρδισαν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν. Ἡ δὲ δημοτικὴ σχολή, ὡς γνωστὸν περιοριζομένη εἰς τὰς μηχανικὰς ἐργασίας ἀναγνώσεως καὶ ἀντιγραφῆς καὶ ἀριθμώσεως εἶχεν ὑπηρετικὴν μόνον θέσιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἐζήτησε δὲ ἐπὶ μακρόν ἡ δημοτικὴ παίδευσις ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῶν τεσσάρων ἐτῶν. Ἔτι δὲ καὶ σήμερον δυστυχῶς διατελεῖ περιορισμένη ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν τεσσάρων τούτων ἐτῶν, ἐντὸς δ' αὐτῶν κυρίως περιλαμβάνεται τὸ σπουδαιότατον κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μορφώσεως. Ὁμολογῶ ὅτι μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων μορφοῦται ὁ καθ' ἡμέας λαός. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος λαός πρὸς τὴν μείζονα στέρησιν τῶν πόρων ἐν σχέσει πρὸς εὐτυχεστέρους λαοὺς ἔχει ἀνάγκην καὶ ἀναμφισβήτητα δικαίωμα ἐπὶ περισσότερας προσοχῆς. Καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ χρόνος οὗτος κρίνεται ἀνεπαρκής. Ὁ οὐτιώδης χαρακτὴρ τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως, δεόν νὰ συντελεσθῇ τοῦλάχιστον ἐντὸς 6 ἐτῶν, ὁ δὲ χρόνος οὗτος συγκρινόμενος πρὸς τὸν δικτιθέμενον ὑπὸ ἄλλων ἐθνῶν χρόνον δὲν εἶναι πολὺς καὶ δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον δὲν πρέπει νὰ ὑποκλέψωμεν τὸν χρόνον τοῦτον, τὸ τιμαλφές τοῦτο κτῆμα τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, τὸ προωρισμένον εἰς δικάσωσιν καὶ παγίωσιν τῶν τιμιωτέρων του ἀγαθῶν, διατιθέμενοι

αὐτὸν ὑπὲρ σκροπῶν οὐ μόνον ἄλλοτριῶν ἀλλὰ καὶ ἀμφιβόλου ἐπιτυχίας καὶ ἴσως ἐπιβλαβῶν. Καὶ ἤδη ἐρωτῶ! Ἐπιτρέπεται ἡ εἰσαγωγὴ ξένων γλωσσῶν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα; Ἐκτὸς τοῦ ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης τῶν ξένων γλωσσῶν ἀνγκάζομεν τοὺς Ἑλληνό-παιδας νὰ σκέπτονται ἄλλως καὶ οὐχὶ ὡς "Ἕλληνες καὶ δὴ ἀπ' αὐτῆς τῆς τρυφερᾶς ἡλικίας, ὅτε καθὼς γνωρίζει οὐ μόνον ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἀσχοληθεὶς, ἀλλὰ καὶ ὁ ὁπωσοῦν εἰς αὐτὰ διατρίψας, ὁποῖος φοβερός ἀγὼν γίνεται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μικροῦ μαθητοῦ πρὸς πρόσκτησιν καὶ κατανόησιν τῶν πρώτων γραμματικῶν ἐννοιῶν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, ἐν ᾗ τόσα ὑπάρχουν τὰ διαφορούμενα καὶ τόσαι αἱ παρομαρτοῦσαι φυσικαὶ γλωσσικαὶ δυσχέρειαι. Τί-δὲ ἀπεργάζεται ἡ πρὸς τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ὅστις καθ' ἑαυτὸν ἤδη εἶναι δεινός, ἡ τῶν ξένων γλωσσῶν πρόσθετος διδασκαλία ἀφ' ἧν ἔκαστον νὰ μαντεύσῃ. Ἐπειτα κατὰ νόμον ψυχολογικὸν κοινότατον πᾶσα γνῶσις προσαγομένη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ψυχὴν προσκολληᾶται ὡς γνωστὸν τῇ γλωσσικῇ ὕλῃ, ἐξ ἧς τὸ πρῶτον ἀπέρριψε, προσελκύει δὲ φυσικῶς τὸν παῖδα, τό τε συναίσθημα αὐτοῦ καὶ τὴν ὅλην κρίσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα πρὸς τοὺς γλωσσικοὺς τούτους τύπους, ὅπερ ἐξασθενίζει, ὡς μὴ ὤφειλε, τὴν δύνάμιν τῶν γλωσσικῶν τύπων τῆς φυσικῆς μητρικῆς γλώσσης, καθ' ἣν μάλιστα ὥραν αὕτη δὲν ἐπαγίωθη ἀκόμη ἰσχυρά. Κινδυνεύομεν δ' οὕτω νὰ υποκαταστήσωμεν τὴν ἀληθῆ μητέρα διὰ νόθου. Προσελκύεται λοιπὸν ὁ παῖς πρὸς τὴν γνῶσιν εἰς ἣν προσάγομεν αὐτόν. Ἐὰν λοιπὸν ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι ἐθνικὴ, ἀλλὰ ξένη θὰ παρσκευάσῃ μοιραίως ξένην ψυχὴν διάφορον πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Προτιμότερον λοιπὸν εἶναι ἡ μόρφωσις νὰ εἶναι ἐθνικὴ παρὰ νὰ νοθεύωμεν τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα. Ἐκθρὸς δὲ τῆς διδασκαλίας τῶν ξηρῶν γλωσσικῶν τύπων κηρύττομαι ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης, ὡς ζώσης καὶ ἐνεργοῦ.

Οὐχὶ πάλιν ἐντὸς τῶν πτωχοπροδρομικῶν ἐκείνων ὁρίων, ἐν οἷς διδάσκεται ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ, καὶ ἐννοῶ τὴν γραπτὴν τῶν λογίων, ἀλλὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας γλώσσης καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ νεωτέρου λόγου προτιμῶ τελείαν κατὰ τι τέλειον γραμματολογικὸν σύστημα.

Ὁ κ. Σημηριώτης. Συμφέρει ἡ διδασκαλία τῶν γαλλικῶν ἢ ὄχι; Καθ' ἡμᾶς ὄχι. Ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν ἤκουσα νὰ γίνεται λόγος περὶ ἐπιβαλλομένης κοινωνικῆς ἀνάγκης προκειμένου περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ξένων γλωσσῶν.

Ἡ δικερύθμισις τῆς ἀστικῆς παιδείσεως τοιαύτη, οἷαν τὴν διετύπωσε χθὲς ὁ κ. Καπετανάκης καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὴν ὁ κ. Ζαμχρίκς νομίζω ὅτι θὰ ἔχη καὶ ἐν ἄλλο ἄμεσον εὐεργετικὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὰς ἀστικὰς τάξεις. Σήμερον τὰ τέκνα τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν, τυγχάνοντα ἀνωτέρας γυμνασιακῆς παιδείσεως καὶ κατορθοῦντα νὰ ψελλίζωσιν ὀλίγα γαλλικὰ αἰσχύνονται νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ ἐπάγγελμα τῶν πατέρων των. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν γονεῖς ἐπαγγελματίαι κερδίζοντες 300, 400 καὶ 500 λίρας κατ' ἔτος. Ἀτυχῶς οἱ υἱοὶ προτιμῶσιν ἀντὶ τοῦ κέρδους αὐτοῦ νὰ εἰσέλθωσιν ὡς ὑπάλληλοι ἔστω καὶ ἐπὶ μισθῷ δύο ἢ τριῶν λιρῶν κατὰ μῆνα, διὰ τὴν ἰσχνὴν τιμὴν νὰ λέγωνται ὑπάλληλοι μιᾶς τραπέζης καὶ ἐγκαταλείπουν, ὅτι οἱ γονεῖς των ἐδημιούργησαν. Καὶ πάλιν πρέπει νὰ θεωρῶνται πολὺ εὐτυχεῖς ὅτάν τις τὴν θέσιν αὐτὴν τὴν ἐπιτυχάνουν. Διότι ὅλοι γνωρίζομεν ποῖος ὁ ἐπικρατῶν περὶ τὰς θέσεις τῶν τραπέζων συναγωνισμός. Παρκαλείπω ὅτι οὐδεμίαν αἱ ἐν λόγῳ θέσεις ὑπόσχονται δι' αὐτοὺς προαγωγὴν, καὶ δικαίως, διότι εἰς τὰ ξένα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τραπεζιτικὰ ταῦτα ἰδρύματα οἱ ξένοι πρέπει νὰ προάγονται καὶ προάγονται.

Ἡμεῖς μένομεν στάσιμοι. Ἐννοῶ τοὺς μᾶλλον τυχεροὺς. Οἱ ἄλλοι οἱ ἀτυχέστεροι περιορίζονται θεσιθροῦντες ἐπ' ἄπειρον. Διὰ νὰ καταννοηθῇ πόση εἶναι ἡ πληθὺς τῶν νέων τῶν ζητούντων θέσεις περιορίζομαι ν' ἀνφέρω τὰ λεχθέντα πρό τινος ἐν μιᾷ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Σεβ. Ε. Μ. Συμβουλίου ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Αὐτ. Ὁθ. Τραπέζης ἐξοχ. Παντζίρη βέη. 800 ὅλοι μνηστῆρες πολιορκοῦν τὰ γραφεῖα τῆς Τραπέζης αὐτῆς καὶ μόννης δι' αἰτήσεώς των ζητοῦντες θέσεις ἐν αὐτῇ. Τοῦτο ἤγαγε τὴν Α. Ε. τὸν Παντζίρη βέην νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐν τῷ Συμβουλίῳ συναδέλφων του, ἐπὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος τὸ ὁποῖον παρὰ γαί μόνον θεσιθήρας. Ἀλλὰ διὰ τοῦ προτεινομένου ὑπὸ τοῦ κ. Καπετανάκη συστήματος τῆς δημοτικῆς παιδείσεως τὸ κακὸν αὐτὸ θὰ θεραπευθῇ, καθ' ὅτι δι' αὐτοῦ οἱ

νέοι τῶν ἀστικῶν ἡμῶν τάξεων ἀποκτῶντες γνώσεις συμφώνους καὶ πρὸς τὴν κατὰ γωγὴν καὶ πρὸς τὸν προορισμὸν των θὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ προσοδοφόρον ἐπαγγέλμα τῶν γονέων των καὶ θὰ ἀνασταλῇ ἡ ἀκατάσχετος αὐτῶν πρὸς τὴν θεσιθνήκην φορὰ, τοῦθ' ὅπερ θὰ μᾶς ἀπ᾽ ἀλλ᾽ ἑξὶ καὶ τοῦ κινδύνου τὸν ὅποιον διατρέχομεν, βλέποντες καθ' ἑκάστην τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα διαφεύγοντα τὰς ἡμετέρας χεῖρας καὶ περιερχόμενα εἰς τὰς τῶν ξένων.

Ὁ κ. Γ. Οἰκονομίδης. Συγχαίρω τὸν κ. Αὐθεντόπουλον, διότι ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λεγομένων του, κατενόησεν ὅτι τὸ προκείμενον ζήτημα εἶναι ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου τῶν ἡμετέρων σχολῶν. Εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν ξένων σχολῶν. Εἶναι ὀρθὰ ὅλα τὰ ἀκαδημαϊκῶς λεχθέντα. Ἐκ τούτων δύο μοὶ φαίνονται τὰ κυριώτερα ἐπιχειρήματα τῶν ἐναντίων τῆς διδασκαλίας των ξένων γλωσσῶν, ἡ ὑπερφόρτωσις καὶ τὸ μορφωτικὸν ἔργον τῶν ξένων γλωσσῶν.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ ἔργον ἔχομεν προχειρότατα καὶ ἄφθονα παραδείγματα ἀποφοίτων ξένων σχολῶν, οἱ ὅποιοι ἐκεῖθεν ἀποφοιτήσαντες ἀπέβησαν ἐλληνικώτατοι.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ὑπερφόρτωσιν οἱ διδάσκαλοι παραβιάζοντες ἐαυτοὺς πρὸς ἀρχιτέκτονας, ὥς φροντίσωσιν ἀπὸ τὸ παραχωρούμενον γῆπεδον νὰ ἐξοικονομήσωσι τὸν διὰ τὰς ξένας γλώσσας ἀπαιτούμενον χώρον.

Τόσοι γονεῖς, κύριοι, κρυγάζουσι ζητοῦντες τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὰς σχολαῖς ἡμῶν.

Ὁ κ. Αὐθεντόπουλος ἀπορεῖ πῶς ἐπιτελεῖται ἐπανειλημμένως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅλος αὐτὸς ὁ κίνδυνος τῆς θυσίης τοῦ μορφωτικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῇ παιδείᾳ, ἐν ᾧ ἀκριβῶς πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ πλείστου αὐτοῦ μέρους διὰ τῆς συγκαταβάσεως ἡμῶν εἰς θερχπεῖαν ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης, ἥτοι διὰ τῆς ἀνωδύνου εἰσαγωγῆς τῆς ξένης γλώσσης εἰς τὰς σχολαῖς τὰ κεντρικὰ ἀπὸ τοῦ πέμπτου τοῦλάχιστον ἔτους.

Κατ' οὕτως μάλιστα μίαν παραδέχομαι σχολὴν πραγματικῶς πρὸς τὴν παιδείαν συντελοῦσαν τὴν τετραετὴ δημοτικὴν, μετὰ τὴν

ὅποιαν ἀρχίζει τὸ τριτάξιον ἢ ἐνίοτε καὶ τὸ τετρατάξιον ἐλληνικὸν σχολεῖον ἢ Σχολαρχεῖον εἰς ὃ ὅμως μόλις τὸ 1)10 τῶν παιδίων ἐξακολουθεῖ φοιτῶν, τὰ πλείστα δὲ τῶν ὑπολοίπων 9)10 τρέπονται εἰς βιοτικὰ ἔργα ἢ κατακλύζουσι τὰς ξένας σχολὰς. Πῶς κατορθώσαμεν ἐν αὐτῷ τῷ Πέραν νὰ παρατείνωμεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν πρώτην παιδευτικὴν εἰς ἑξ ἔτη, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ νὰ φυγαδεύσωμεν τὰ τέκνα μας εἰς τὰ ξένα σχολεῖα, ἀφοῦ σήμερον ἀποφαινόμεθα ὅτι καὶ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ξενομάθεια, θὰ ἐξιστορήτῃ μίαν ἡμέραν ἡ ἱστορία τῆς ἀκρίρου μεταμελείας ἡμῶν.

Οἱ δὲ φόβοι τῆς διαταράξεως τοῦ γλωσσικοῦ τῶν παιδίων συναισθήματος διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ξένης γλώσσης, ἀφοῦ ἐπὶ τετραετίαν ὅλην διδάχθωσι τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, εἶναι βεβαίως ὑπερβολικόν. Εἰς ἄλλο ἔδαφος γλωσσομαθείας ἰσχύουσιν οἱ λόγοι οὗτοι, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ π. χ. κοινωνικῇ τάξει, ἐν ᾧ τὰ νηπια παραδίδονται εἰς χεῖρας ξένων παιδαγωγῶν, διαστρεβλουσῶν τὸ συναισθημα τοῦτο. Ἀλλὰ διδάσκαλοι ὁμογενεῖς, ὅπως καλῶς γνωρίζοντες τὴν ξένην γλῶσσαν καὶ πρακτικὴν [τὴν τοῦ Berlitz π. χ.] ἢ μητρικὴν μετερχόμενοι μέθοδον, διδάσκοντες δ' ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις τοὺς μαθητάς, μετὰ τετραετὴ ὅλην παρασκευὴν εἰς τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, μίαν ξένην, πῶς θὰ φθείρωσιν ἀνεπανορθώτως τὸ γλωσσικὸν αὐτὸ συναισθημα δὲν κατορθῶναι μηδὲ νὰ φαντασθῶ. Καὶ εἰς τὰς σχολὰς τοῦ Πέρην ἀκόμη διδάσκειται ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε' ἔτους ἡ γαλλικὴ γλῶσσα, ὅπως ὁ κ. Α. Ζαμαρίας γνωρίζει, πιεσθεὶς εἰς τὴν παραχώρησιν ταύτην.

Σέβομαι τὴν γνώμην τῶν ἀντιφρονούντων ἐξ ἀπόψεως μόνον ἐπιστημονικῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐδήλωσα ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπανειλημμένως, ἀλλὰ παρακαλῶ αὐτοὺς νὰ μοὶ ἐπιτρέψωσι τὴν παρατήρησιν ὅτι δὲν ἐπρόφθασαν ἔτι ν' ἀντιληφθῶσι τὰς πραγματικὰς ἡμῶν ἀνάγκας.

Ἡ ἀναγραφὴ τῆς ξένης γλώσσης ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν ἡμετέρων σχολῶν ὑπηγορεύθη οὐχὶ ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν διδασκάλων τῆς παιδαγωγικῆς, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης, τὴν ὅποιαν οὐδεμία θεωρία οὔτε ἄλλη τις δύναμις ἀκαταγώνιστος ἡμπορεῖ νὰ ἐξοικονομήσῃ ἐπὶ

τοῦ παρόντος, ἕως οὗτου δηλ. ἐγερθῇ καλλιμάραρος ἡ σχολή τῶν γλωσσῶν.

Ὁ κ. Μοστροφῆτος. Ἀντιφρονεῖ τελείως πρὸς ὅ,τι εἶπεν ὁ κ. Ζημάριας λέγων ὅτι ὡς ἔθετο τὸ ζήτημα ὁ κ. Καπετανάκης οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει νὰ ἀλλοιωθῇ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως διὰ τῆς συγχρόνου διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν, διότι ἡ διδασκαλία αὐτῶν θὰ ἀνατεθῇ εἰς ὁμογενεῖς διδασκάλους. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ ψυχολογικὸν μέρος τοῦ ζητήματος δὲν βλέπω τόσον νὰ συμβαίνει φοβερά πάλιν διγλωσσίας. Ὁ μέγας καθηγητὴς τῶν παιδαγωγικῶν Τσελλερ, τοῦ ὁποῦ μαθητὴς ἐχρημάτισα καὶ ὁ ἐλάχιστος ἐγώ, εἶπε μοί ποτε ὅτι ἦτο 10 ἐτῶν ὅταν ἔμαθε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ 11 ἐτῶν ὅταν ἔμαθε δύο ἄλλας ξένας γλώσσας.

Ὁ κ. Παλαιολόγος. Ἡ ἐν τῇ σχολῇ μόρφωσις καὶ ἐκπαίδευσις ἀρκεῖ μόνον νὰ παρέχῃ ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν; Φρονῶ ὅτι ἡ δημοτικὴ σχολὴ δέον νὰ παρέχῃ καὶ τὰ ἐφόδια τοῦ μετὰ ταῦτα βίου. Δέον ὁ μαθητὴς ἀπολυόμενος ἐκ τῆς σχολῆς νὰ γνωρίζῃ ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων θὰ δυνήθῃ νὰ εὕρῃ ἐργασίαν καὶ νὰ ζήτῃ.

Λησμονοῦμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς ἢ ζητοῦμεν νὰ ἐξαερώσωμεν τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἱατρὸς διδασκόμενος τὴν ἐπιστήμην του μαθαίνει συγχρόνως καὶ ὅ,τι ἀπαιτεῖται διὰ νὰ κερδίῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Διὰ τὴν αἰ δημοτικαὶ σχολαὶ νὰ μὴ πράξωσι τὰ αὐτὰ νὰ δώσωσιν εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ ἔστω καὶ τὰς στοιχειώδεις γνώσεις τὰς ἀπαιτούμενας διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον; Ὁ κ. εἰσηγητὴς ἀνέφερεν ὅτι αἱ ξένη γλώσσα δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς τοὺς χειρωνακτάς. Ἐγὼ φρονῶ ὅτι καὶ εἰς τοὺς κρεοπώλας, καὶ εἰς τοὺς ἀρτοποιώλας καὶ εἰς τοὺς παντοπώλας καὶ εἰς παντὸς εἴδους ἐμπορευομένους εἶναι ἀναγκαῖοτάται. Ἡ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ξένων γλωσσῶν ζημία ἔσται διττή, ὕλική τε καὶ ἠθική. Ὑλικὴ μὲν διότι ἡ πλειονοψηφία τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ ἐξερχομένη ἀπὸ τὰς κατωτέρως τάξεις ἀνεὺ ξένων γλωσσῶν καθυστερεῖ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου. Ἠθικὴ δὲ διότι μὲ μέγαν κίνδυνον ἐκφυλισμοῦ καταφεύγουσι τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς προπαγανδιστὰς σχολὰς χάριν τῆς ἐγκαίρου διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν. Ἐχομεν λοιπὸν ἀνάγκην οὐ μόνον σχολῶν κατὰ τοὺς κανό-

νας τῆς παιδαγωγικῆς λειτουργουσῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπαξίως πρὸς τὰς ξένας ἀμιλλωμένων καὶ τοὺς ὁμογενεῖς παῖδας ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ κινδύνου προφυλαττουσῶν.

Ὁ κ. Ζαμαρίας. Ἐπεθύμουν, κύριοι, νὰ προσθέσω καὶ ὀλίγα τινα ἔτι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης μου. Ἐλέχθη ἐπανειλημμένως ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν εἶνε ἐπιβεβλημένη. Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιβολῆς ταύτης τῆς διδασκαλίας τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, καθ' ὅσον μάλιστα ἀνέμενον ἐπιχειρήματα ἀντικειμενικῆς οὕτως εἰπεῖν φύσεως καὶ ὅχι ἰδεᾶς ἀπλᾶς, συζητησίμους καὶ αὐτάς. Νομίζω, κύριοι, ὅτι οἱ ὧδε συγκεκλημένοι, ὅτε δὴ ἀποτελοῦντες τὸ ἀφρόγαλα οὕτως εἰπεῖν τῆς κοινωνίας, ὀφείλομεν ἐν συνειδήσει δρῶντες ὅχι νὰ ρυμουλκώμεθα ἀλλὰ νὰ ρυμουλκώμεν τὴν κοινὴν γνώμην. Ἐὰν ἔφοροί τινες ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσκαγάγωσι τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς α' ἀκόμῃ τάξεως δὲν εἶνε ὀρθόν τοῦτο νὰ ἀποτελέσῃ κανὸν τῆς ἡμετέρας συζητήσεως.

Ὁ κ. Δ. Οἰκονομίδης παρετήρησεν ὅτι οἱ ἐκ τῶν ξένων σχολῶν ἀποφοιτῶντες ἔρχονται πολὺ κάλλιον τῶν ἡμετέρων κατηρησμένοι, ἀλλ' ἐλησμόνησαν ὅτι ὅχι ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολῶν ἀλλ' ἐκ τῶν σχολῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Οὕτως τὸ ἄλλο ἐκείνο τὸ ὁποῖον ὁ κ. Πανταζίδης εἶπεν εἶνε ἀξίον λόγου. Ὅτι δηλαδὴ καὶ εἰς τὰ ἐνταῦθα Γερμανικὰ καὶ Αὐστριακὰ καὶ ἐν γένει ξένα σχολεῖα, αἱ ξένη γλώσσα ἀπὸ τῶν κατωτέρων τάξεων εἰσάγονται. Ἐλησμόνησε φαίνεται ὅτι ἡ σύγκρισις ἠδύνατο νὰ γίνῃ μεταξὺ Ἑλληνικῶν σχολῶν ἐνταῦθα καὶ Γερμανικῶν ἐν Γερμανίᾳ οὐχὶ δὲ Γερμανικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ἐνταῦθα, ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ κ. Ἀρ. Δημόπουλος. Ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιπάλων στρατοπέδων ἐγὼ τοῦλάχιστον, ὁ μὴ εἰδικός, ἐπέστην καὶ τὴν πεποίθησίν μου, ἣν καὶ ἀνέκαθεν εἶχον, κατέστησα ἀκλόνητον. Εἶνε δὲ αὕτη ὅτι ἡ δημοτικὴ ἡμῶν παιδείσις, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ὁμοιόμορφος, ἀμιγής, καθαρῶς θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ, ἐπιδιώκουσα τὴν μόρφωσιν τὴν ἀνθρωπιστικὴν, ἀπηλλαγμένη δὲ παντὸς ὀθνεῖου.

Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν γίνεται παρ' ὑμῖν εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, ζύμωσις καὶ ζύμωσις σπουδαία, ἥτις δὲν δια-

λυνθάνει τοὺς δυναμένους νὰ παρκατηρήσουν ἀπὸ περιωπῆς, καὶ νὰ φιλοσοφήσουν, δέον νὰ συσπειρωθῶμεν περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ, διὰ νὰ ἀποτελέσωμεν ὀγκολίθους, βράχους ἐπὶ τῶν ὁπείων θὰ κατὰσυντριβῶσιν ὅσοι εἶνε ἀνάγκη νὰ κατὰσυντριβῶσιν. Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν εἰσχωγὴν τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν δημοτικὴν μας παιδείαν φρονοῦσιν ὅτι αὕτη συμβιβάζει τὰς ἀκρότητας, τὸ καθαρῶς μορφωτικὸν καὶ ἐθνικὸν ἀπ' ἐνὸς καὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπιβεβλημένον καὶ χρήσιμον καὶ τὸ ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἐπιζητούμενον ἐξ ἄλλου. Λησμονοῦσιν ὅμως ὅτι εἰς ζητήματα ἐπιστημονικὰ, εἰς ζητήματα, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται αὐτὸ τὸ μέλλον ἡμῶν, δὲν ἐπιτρέπονται συμβιβασμοὶ καὶ οὔτε ἀκολουθεῖται μέση ὁδός. Ἡ ἀλήθεια, ἡ σωτηρία ἔγκειται εἰς τὴν ἀκρότητα.

Φαίνεται ὡσαύτως ὅτι οἱ ἐπιμένοντες εἰς τὸ ἀνέμικτον τῆς δημοτικῆς μας παιδείας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβόλου αὐτῶν, ἥτοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπείδῃ εἶδον καὶ ἔμαθον ὅτι δὲν δύνανται οἱ νέοι μας νὰ εἰσελθῶσιν ὡς ὑπάλληλοι εἰς τὰς μεγάλας παρ' ἡμῖν τραπεζὰς καὶ λοιπὰς διευθύνσεις, ὡς μὴ ἐπαρκῶς κατέχοντες ξένας γλώσσας, ἐνόμισαν ὅτι ἐπιτρέπεται, χάριν αὐτῆς τῆς θεσιθρίας τῶν νέων μας, νὰ θυσιάσωμεν τὴν ἐν γένει δημοτικὴν μας παιδείαν καὶ ἐλησμονήσαν ὅτι συνήλθομεν οὐχὶ διὰ νὰ σκεφθῶμεν διὰ τοὺς ἐπιδιώκοντας ὑπαλληλικὴν τινὰ θέσιν, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐθνικὴν μας δημοτικὴν παιδείαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ γόητρον τοῦ Ἑλλήν. Φιλολογ. Συλλόγου εἶναι μέγα, καὶ δικαίως, μεγάλη δὲ καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς συνελεύσεως ταύτης τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων, ἡτις ἐκλήθη ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ, καὶ ὅτι αἱ ἀποφάσεις ἡμῶν θὰ φθάσωσι καὶ εἰς τὰς ἐσχτιὰς τῆς ὁμογενείας ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ ὅτι οἱ ἀρμόδιοι ἀναμένουσιν ἐξ ἡμῶν νὰ τοῖς ὑποδείξωμεν τίνες τὰ ὀρθά, τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, τῆς παιδαγωγίας, τῆς ψυχολογίας περὶδεγμένα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος ἐπιβεβλημένα. Ὡς ἀποτελοῦντες δὲ τὴν τάξιν τῶν ἀνεπηρεάστως σκεπτομένων ὀφείλομεν νὰ χειραγωγῇσωμεν τὴν κοινωνίαν καὶ οὐχὶ νὰ ρυμουλκῇσωμεν ὑπ' αὐτῆς, ὀφείλομεν νὰ ὑποδείξωμεν εἰς τοὺς ἀρμοδίους καὶ εἰς τοὺς δυναμένους ποῖαν ὁδὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ρεῦμα τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ πλούτου αὐτῶν.

Ὁ κ. **Αὐθεντόπουλος**, λυπεῖται ὅτι διὰ τῶν ὠραίων ἀγορεύσεων τῶν κ.κ. Χροαλαμπίδου καὶ Δημοπούλου παρέλκεται τὸ ζήτημα καὶ ἀντὶ ἐπιστημονικῶν ὡς πρότερον ἐνστάσεων ἔχομεν ἄλλης φύσεως λόγους, καὶ πολὺ ἐλκυστικούς, νὰ λάβωμεν ἐν τῇ συζητήσει ὑπ' ὄψιν. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συζητήσεως ἐλέγετο εἰς ἡμᾶς ὅτι ἀντὶ πάσης θυσίας ὀφείλομεν νὰ μείνωμεν τηρηταὶ ὑπερήφανοι καὶ ἀκαμπτοι τῶν ἐντολῶν τῆς παιδαγωγικῆς ἀκεραίου, τόρα ἡκούσαμεν ὅτι ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες παιδίων καὶ ἂν προσέρχονται εἰς ξένας σχολὰς ἀπὸ τρυφερωτάτης ἡλικίας καὶ ἐκφυλίζονται, δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῶμεν, ἀναμένοντες ὁ κόσμος νὰ φωτισθῇ παιδαγωγικῶς ἢ συνέλθῃ ἄλλως μετανοῶν.

Ἐπρεπε νὰ εἶχομεν στατιστικὴν ἢ μᾶλλον στατιστικὰς τῆς ἐνταῦθα παιδείας, διὰ νὰ γνωσθῇ μετὰ φρίκης ποῖοι εἶναι οἱ τροφοδοτοῦντες τὰ 30 ξένα σχολεῖα τοῦ Πέερν. Ἐπρεπε νὰ σκεφθῶμεν ποῦ θὰ διηυθύνοντο τὰ 350 παιδία τοῦ Ἑλληνογαλλικοῦ Λυκείου ἐὰν δὲν ἐλειτούργει τοῦτο, ἀλλ' ἀφοῦ οὐδὲ ὡς δόλωμα καὶ ἐννοοῦμεν νὰ παρῶμεν γλωσσομάθειάν τιναν εἰς τὰ παιδία μας ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ ἔτοις καὶ μόνον εἰς τὰ ἄρρενα, ἐν ὑπερτάτῃ ἀνάγκῃ, τότε ἡ ὅλη συζήτησις περὶ λείκει. Μὴ λησμονῶμεν δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι μία κορασὶς, ἥτοι μέλλουσα μήτηρ, ἐκφυλίζομένη παρὰ τοῖς ξένοις ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων φθείρει ὀλοκλήρους γενεάς, ἀφοῦ καὶ ὡς γειτόνισσα μόνον σήμερον ἢ καὶ συμπολίτις σπείρει σωρὸν στρεβλοτάτων ἰδεῶν.

Ὁ κ. **Δ. Δαμασκηνὸς** (ἀναγινώσκει). Πρὸς αἰσίαν διεκπερίωσιν τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ζητήματος φρονῶ, ὅτι πρέπει νὰ καθορισθῇ τὸ εἶδος καὶ ἡ φοίτησις τῶν ἡμετέρων σχολῶν καὶ μετὰ ταῦτα δέον νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ ποίου ἔτους τῆς φοιτήσεως καὶ πῶς νὰ γίνῃ ἡ ἐν ταῖς ἡμετέραις σχολαῖς διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν.

Ἀναγκαῖον λοιπὸν θεωρῶ πρῶτον νὰ ὀρισθῇ ὅτι αἱ δημοτικαὶ ἢ ἀστικαὶ σχολαὶ παρ' ἡμῖν πρέπει νὰ διαιρεθῶσιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι πρὸ πολλοῦ συμβαίνει, εἰς ἐξατεῖς τοιαύτας, τὰς κατωτέρας, καὶ ὅπου οἱ πόροι τῆς κοινότητος ἐπιτρέπουσιν, εἰς ἐνεατεῖς σχολὰς ἀστικὰς, τὰς ἀνωτέρας, ἀποκλειομένης τῆς διατηρήσεως σχολῶν ἐπταταξίων ἢ ὀκταταξίων, μὲ ἀόριστον πρόγραμμα καὶ μὲ προφανῆ σκοπὸν μόνον τῆς μελλούσης ἐν γυμνασίοις φοιτήσεως. Συμφωνῶν δὲ πληρέστατα πρὸς τὸν κ. εἰσηγητὴν ὅτι ἡ τοιαύτη παιδεία,

ἡ διὰ τῶν ἀστικῶν σχολῶν παρεχομένη δέον νὰ ᾖ αὐτοτελής καὶ μορφωτική, φρονῶ ὅτι ἐν ταῖς ἐξαετέσιν ἀστικαῖς σχολαῖς δέον νὰ μὴ ἀναγράφηται ἡ διδασκαλία ξένων γλωσσῶν καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ ὅτι ὀφείλει ἐκάστη ὁμογενὴς κοινότης νὰ συντηρῇ τοιαύτην, τοῦ ὅλου ἐξαετοῦς προγράμματος, ὅπως καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις γαλλικοῖς προγράμμασι, διαιρουμένου εἰς τρεῖς διετεῖς κύκλους ἢ κλάσεις. Εἶναι δὲ οὕτω δυνατόν νὰ ἔχῃ ἐκάστη κοινότης τὴν ἐξαετὴ αὐτῆς ἀστικὴν σχολήν, εἴτε μονοτάξιον, δηλ. μὲ ἓνα διδάσκαλον, εἴτε διτάξιον δηλ. μὲ δύο, εἴτε τριτάξιον κτλ. πλήρους θεωρουμένης τῆς ἐξαταξίου ἀστικῆς σχολῆς, εἰς τὴν μορφήν ὀφείλει νὰ τεῖνῃ ἐκάστη κοινότης, μὴ ἐπιτρεπομένης αὐτῇ τοῦ σχηματισμοῦ ἀνωτέρας ἀστικῆς σχολῆς, ἐνεαετοῦς, πρὶν ἢ ἐπιτύχῃ τοῦλάχιστον τὴν συντήρησιν πενταταξίου ἀστικῆς. Παραλείπω ν' ἀναφέρω πόσον ἡ τοιαύτη διτάξις δύναται νὰ βελτιώτῃ τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν, καθ' ὅσον εὐκόλως τοῦτο ἐννοεῖται, καὶ φρονῶ ὅτι εἰς τὰς ἐνεαταξίους μέσας ἀστικὰς σχολὰς, δυναμένας εἰς πολλὰ παρ' ἡμῖν κέντρα νὰ ἰδρυθῶσι καὶ συντηρηθῶσι, δέον νὰ διδάσκωνται τὰ ἐμπορικὰ ἐκτενῶς, αἱ χρησιμώτεραι πρακτικαὶ γνώσεις, δύο ξέναι γλώσσαι, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ τουρκικὴ, καὶ ἡ ἀττικὴ. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἕξ ἔτη ἡ ἀνωτέρα σχολή, ἡ ἐνεαετής ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ἐξαετὴ πρόγραμμα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι δύναται ἐν αὐταῖς νὰ διδάσκηται καὶ ξένη τις γλώσσα, ἀνκλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς συντηρούσης τὴν σχολὴν κοινότητος ἀπὸ τοῦ 4ου ἢ 5ου ἔτους, ὅπως καὶ ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὰς μέσας σχολὰς (Mittelschule) πολλαχοῦ συμβαίνει. Ἡ δὲ διδασκαλία τῆς ἀττικῆς, ἡ ἐν ταῖς ἐνεατέσιν ἀστικαῖς σχολαῖς ὀριζομένη, δέον, καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι καὶ ἐν προηγουμένη συνεδρίᾳ εἶπον, νὰ γίνηται ὡς γλώσσης ζώσης δι' ἀφθόνου κειμένου καὶ ὅχι ὡς νεκρᾶς, τῆς διδασκαλίας συστηματικῆς τῆς γραμματικῆς ἀναβαλλομένης διὰ τὸ τελευταῖον ἔτος. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῆς ἀττικῆς δύναται νὰ κατορθωθῇ διὰ 4 ἢ 5 τὸ πολὺ ὥρων καθ' ἑβδομάδα καθ' ὅσον ἐκ τῆς γραφομένης ὁ μαθητὴς κατέχει ἤδη τὰ $3\frac{1}{4}$ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῆς πλούτου, ὅπως καὶ $8\frac{1}{10}$ περίπου τοῦ ἀρχαίου τυπικοῦ, οὐδ' εἶναι ἀνάγκη διὰ τὰ ἐλάχιστα ὑπολειπόμενα ποσὰ νὰ θυσιασθῇ μείζων χρόνος, ἀφοῦ ἐντελῶς ξένης γλώσσης ἡ διδασκαλία διὰ τῶν αὐτῶν ὥρων

ἀπαιτοῦμεν εἰς τὰ ἴδια νὰ κατὰλήξῃ ἀποτελέσματα καὶ ἀνώτερα μάλιστα, καθ' ὅσον θὰ προταπεινηθῇ δι' αὐτὰς καὶ ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥττον ὀρθὴ ἐγγραφὸς χρῆσις καὶ προφορικὴ, τοῦθ' ὅπερ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀττικῆς οὐδεὶς θὰ ἀπαιτήσῃ.

Διὰ τῶν δύο τούτων μορφῶν τῆς δημοτικῆς παρ' ἡμῖν παιδείας ὡς ἐπιτυγχάνεται ἀφ' ἐνός μὲν ἢ βελτίωσις καὶ τὸ ὁμοίομορφον αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὀπλίζεται διὰ τῶν ἀναγκαιούντων αὐτῇ στοιχείων ὁ ἐξερχόμενος τῶν σχολῶν μαθητὴς, ὥστε ἐν ἡλικίᾳ 15 ἐτῶν ὕταν περπατῶν τὴν ἀνωτέραν σχολήν, νὰ παρουσιάξῃται ἐν τῇ βιοπάλῃ καὶ τῷ ἐμπορικῷ κόσμῳ ἄρτιος ὁπωσοῦν, διότι δὲν νομίζω ὅτι κατωτέρας ἡλικίας παῖς δύναται ποτε ἐπιτυχῶς νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις ἐπὶ θέσεως γραμματέως ἢ ὑπὸ πλῆλῃ. Τὸ δὲ μέγιστον ὅτι ἡ μορφωτικὴ τῆς σχολῆς δραστηριότης, οἷαν πάντες εὐχόμεθα, οὐδὲ μὴ διασπᾶται ἢ ἐν ἀμφιβολίᾳ τίθεται. Θεωρῶ δὲ τὴν ἰδρυσιν ἐπαγγελματικῆς σχολῆς διετοῦς διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῶν ἐξαταξίων ἀστικῶν ἀνωφελὴ ἢ καὶ ἀδύνατον, καθ' ὅσον οὔτε εὐκόλον εἶναι νὰ εὐρεθῶσι μαθηταὶ περπατῶσάντες τὰς ἀστικὰς σχολὰς, οἵτινες θὰ καταταχθῶσιν εἰς διετεῖς ἐπαγγελματικὰς πρὸς ἐκμάθησιν ἐπαγγέλματος τινος, διότι κατὰ κοινὴν ἀντίληψιν, ποίαν ἀνάγκην εἶχε τότε ἐπὶ τόσα ἔτη νὰ φοιτᾷ εἰς τὸ σχολεῖον, ὁπόθεν κυρίως κατὰ τὴν ἐσφαλμένην τῶν πολλῶν ἀντίληψιν πρέπει νὰ ἐξέλθῃ τις ὅχι πλέον προωρισμένος δι' ἐπάγγελμα, ἀλλὰ δι' ὑψηλότερόν τι, οὔτε κοινότης τις πρόθυμος θὰ φωνῇ πρὸς συντήρησιν τοιαύτης σχολῆς. Ἀντὶ τῶν τοιούτων σχολῶν καὶ ἐν τῷ πρώτῳ συνεδρίῳ ὑπέδειξα, ὅτι πρέπει νὰ εἰσαχθῇ παρ' ἡμῖν ἡ διδασκαλία τῆς χειροτεχνίας ἐν ἀπάσαις ταῖς ἀστικαῖς σχολαῖς καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῶν ἔτους, συμφώνως πρὸς τὰ ἀριστεὰ κρατοῦντα παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἡ δὲ ἰδρυσις ἰδιαιτέρας καὶ μιᾶς μόνης τετραετοῦς ἐμπορικῆς σχολῆς ἐν τινὶ κέντρῳ ἴσως εἶναι δυσεπίτευκτος λόγῳ πόρων καὶ μέσων καὶ ἀποστάσεων διὰ τοὺς μαθητάς.

Ἡ τοιαύτη λοιπὸν διαίρεσις καὶ διαμόρφωσις τῶν παρ' ἡμῖν δημοτικῶν σχολῶν, εἰς ἐξαετεῖς καὶ ἐνεαετεῖς, αἵτινες μάλιστα, καθ' ἡμέτερον ὑπολογισμόν δύνανται ν' ἀνέλθωσιν εἰς 10 καὶ 12, ὅσαι δηλ. κοινότητες δυνάμεναι νὰ τὰς συντηρήσωσι, λύει ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ τοῦ προτεινόμενου πρόβλημα. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ δεχθῶμεν,

ὅπως δι' εἰδικοῦ νόμου ἐπιτρέπεται καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὅτι τῇ ὑποδείξει τῶν ἐκασταχοῦ ἐφορειῶν δύναται νὰ συμβαδίσῃ τὸ πρόγραμμα τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων τῶν ἐξαετῶν ἀστικῶν σχολῶν πρὸς τὸ τῶν ἐνεατῶν, δηλαδή καὶ εἰς τὰς ἐξαετεῖς σχολὰς ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους νὰ εἰσυχθῇ ἡ διδασκαλία ξένης τινος γλώσσης ἀλλὰ μιᾶς μόνον καὶ ἐποπτικῶς διδασκομένης, τῆς μᾶλλον ἀναγκαίας, ἣν διστάζω νὰ κηρύξω τὴν γαλλικὴν ἀντὶ τῆς τουρκικῆς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἀποτελεσματικωτέρην διδασκαλίαν τῆς ξένης γλώσσης συμφωνῶν τῷ κ. εἰσηγητῇ προσθέτω, ὅτι ὁ J. Carré, ἐπίτιμος γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῆς δημοτικῆς ἐν Γαλλίᾳ παιδείας, ἐξέδωκε βιβλίον τι πρὸς διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης διὰ τοὺς μαθητάς, ὅπου οὗτοι προσέρχονται εἰς τὰ σχολεῖα ἀγνοοῦντες ἐντελῶς τὴν γαλλικὴν, ὅπως συμβαίνει εἰς τινὰ μέρη τῆς Γαλλίας καὶ εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ κατὰ τὴν λεγομένην μητρικὴν μέθοδον συντεταγμένον τοῦτο βιβλίον, μεταγλωττίσας εἰς τὴν νεωτέραν μετεχειρίσθη πρὸς διδασκαλίαν τῆς γλώσσης μας εἰς πόλιν, ὅπου μητρικὴ τῶν ὁμογενῶν γλῶσσα ἦτο ἡ Τουρκικὴ, καὶ ἐπέφερεν ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη ἐντὸς δύο ἐτῶν ἄριστα ἀποτελέσματα. Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ βιβλίον τοῦτο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς διὰ τοὺς παρ' ἡμῖν διδάσκοντας τὴν γαλλικὴν, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ παροραθῇ ἡ διὰ τῶν πινάκων τῆς πραγματογνωσίας, τῶν ἐπὶ τούτῳ συντεταγμένων, γλωσσικὴ διδασκαλία ἐποπτικῶς. Ὡς ὑπόδειγμα τοιούτων πινάκων διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς ἀναφέρω τοὺς πίνακας τοῦ Simonnot ἐκδοθέντας ὑπὸ τοῦ Armand Colin.

Συνοψίζων καταλήγω εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα.

Α') Ἡ παρ' ἡμῖν δημοτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ σχολή, ὀφείλει νὰ ἔχῃ δύο μορφάς, τὴν ἐξαετὴ ἀστικὴν σχολὴν, τὴν κατωτέραν καὶ τὴν ἐναετὴ τοιαύτην, τὴν ἀνωτέραν, ἐκάστη δὲ κοινότης ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτῆς ὀφείλει νὰ συντηρῇ μίαν τῶν δύο τούτων, ἀποκλειομένης πάσης ἄλλης μορφῆς.

Β') Ἐν τῇ ἐξαετῇ ἀστικῇ σχολῇ ἀποκλείεται ἡ διδασκαλία τῆς τε ἀρχαίας γλώσσης καὶ πάσης ξένης, κατ' ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας περιοριζομένης ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ. Τῆς ἐνεατοῦς ἀστικῆς σχολῆς τὸ πρόγραμμα συμβαδίζει πρὸς τὸ τῆς ἐξαετοῦς, κατὰ τὰ

πρῶτα ἐξ ἑτῆ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν αὐταῖς ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ ἐνεργὴς τῆς διδασκαλίας ξένης γλώσσης ἀπὸ τοῦ Δ' ἢ Ε' ἔτους, πάντοτε κατὰ τὴν μητρικὴν μέθοδον ἢ ἐποπτικῶς. Εἰς δὲ τὰς τρεῖς ἀνωτέρους τάξεις αὐτῆς διδάσκονται καὶ αἱ δύο ξέναι γλῶσσαι καὶ ἡ Ἀττικὴ καὶ στοιχεῖα πρακτικῶν γνώσεων καὶ ἐμπορικῶν καὶ

Γ') Ὅπου τοπικαὶ τὸ καλοῦσιν ἀνάγκαι τὸ πρόγραμμα τῶν δύο ἀνωτέρων ἐτῶν [δου καὶ θου] τῶν ἐξαετῶν ἀστικῶν δύναται νὰ συμβαδίσῃ πρὸς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐνεαετῶν τοιούτων καὶ νὰ διδάσκηται καὶ ἐν αὐταῖς μία ξένη γλῶσσα, ἀλλὰ μίαν μόνον καὶ ἐποπτικῶς πάντοτε.

Δ') Ὁ κ. Βαλσαμάκης. Ὀλίγη τινὰ ἔχω νὰ εἶπω. Ἐὰν ὑπάρχῃ γνώμη διδασκαλίας ξένης γλώσσης, τόσον μικροτέρα δεόν νὰ ᾖ ἢ ἡ συζήτησις περὶ αὐτῆς, ὅσον εἰς μακρότερον μέλλον ἀποβλέπει αὕτη. Εἶναι πραγματικῶς σπουδαιότατοι οἱ ὑπὸ τοῦ κ. Καπετανάκη ἀναῦφερόμενοι παιδαγωγικοὶ λόγοι. Αἱ ξέναι γλῶσσαι δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται, μέχρις ὅτου σχηματισθῇ τελεία γλωσσικὴ συνειδήσις τοπαιδός. Τὸ ὅριον δὲ τοῦτο κατ' ἐμὲ εἶναι τὸ τέταρτον ἔτος. Ὑπάρχει καὶ παρ' ἡμῖν τετρατάξιος κύκλος δημοτικῆς σχολῆς. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ κύκλου τούτου ἀφοβώτατα δεόν νὰ διδάσκωνται αἱ ξέναι γλῶσσαι. Ἐὰν ἀνάγκη δὲν ὑπῆρχε, τότε πάλιν ἔδει νὰ πείσωμεν τὴν κοινωνίαν. Δὲν εἶναι αἱ σχολαὶ αἱ ρυθμίζουσιν τὰ προγράμματα ἀλλ' αἱ κοινωνίαι. Ἐγὼ θεωρῶ ἀναγκαιοτάτην τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν. Ἀπορῶ δὲ πῶς καὶ ὁ κ. Καπετανάκης τὸ ἐν τῇ εἰσηγήσει τοῦ ἀναφερθέντος ὀκταετῆ κύκλον ἡδυνήθη νὰ μεταβάλλῃ εἰς ἐξαετὴ. Σχολαὶ λοιπὸν ὀκτατάξιοι δεόν νὰ ὑπάρχωσιν. Ἐὰν καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα θέλετε νὰ παρατάξωμεν τῆς ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἔτους ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν εἶναι ταῦτα προχειρότατα. Οἱ ἐργάται ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀνάγκην διδασκαλίας ξένης γλώσσης. Εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεννοῶνται διὰ τοὺς καθιερωμένους ρυθμούς τῆς ἐργασίας των. Ἐλλείπει ξένης γλώσσης παραμένουν στάσιμοι, διότι ἡ τελειοποίησις τῆς τέχνης των ἄνευ ξένης γλώσσης εἶναι ἀδύνατος διὰ μόνης τῆς Ἑλληνικῆς. Τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ἀπαιτεῖ σήμερον ἡ παγκόσμιος συναλλαγὴ. Διότι αἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφερόμε-

ναί επιδρομαί είναι άσυγκρίτως εἰρηνικώτεροι τῶν ἐπιδρομῶν τὰς ὁποίας ἔχομεν ἡμεῖς ἐν τῇ βιοπάλῃ νὰ ὑπερακοντίσωμεν. Ἐάν τότε δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη ξένης γλώσσης ἤδη ὑπάρχει καὶ μετὰ 10 ἔτη ἀμφίβολον εἶναι, κύριοι, ἐάν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ζήσωμεν καὶ μετὰ δύο οὐχὶ δὲ μόνον διὰ μιᾶς ξένης γλώσσης.

Ὁ κ. Βραχάμης. Οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀντιλέγων εἰς τὰ παιδαγωγικὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἀπαγορεύοντα τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς γλώσσης εἰς τὰς δημοτικὰς σχολὰς. Λόγοι παιδαγωγικοὶ δὲν ἠκούσθησαν ἀντιτιθέμενοι ἀλλὰ μόνον λόγοι ἀνάγκης. Ἀκούω συχνότατα τὸ ἐξῆς νὰ ἐπικυαμβάνεται. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ ὁμιλῇ γαλλικὰ διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν ἐργασίαν των. Ἀπορῶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω πότε ὁ κτίστης ἢ ὁ τέκτων ἢ ἄλλος αὐτοχειροβίωτος διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν του ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην ταύτην.

Τούναντίον μάλιστα ἡ διδασκαλίᾳ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις διευκολύνει ἄλλους σκοπούς. Ὁ Δεπὶ εἰς τὴν Géographie commerciale γράφει «ὁρος πρώτης δυνάμεως παντὸς ἐμπορίου εἶναι νὰ γνωρίζῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, εἰς ἣν ἐμπορεύεται, ἐκτὸς τῆς Κων]πόλεως ὅπου ἅπαντες ἀνεξαιρέτως ὁμιλοῦσι τὴν Γαλλικὴν. Pas à Constantinople parce que tous parlent le Français».

Ὁ κ. Βαλσαμάκης. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀντιρρήσεων μίαν βλέπω ἔχουσαν σημασίαν τὴν ἀναφερομένην εἰς ψυχολογικοὺς λόγους. Λυποῦμαι διότι πάντες οἱ ὁμιλήσαντες δὲν ἐνόησαν τὸ πνεῦμα τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ, εἰπόντος σαφέστατα ὅτι ἂν ἀνάγκη τὸ καλέσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ τοῦτο νὰ εἰσχωθῇ ἡ διδασκαλίᾳ τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὰς ἀστικὰς σχολὰς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ λεχθέν ἐκεῖνο ὅτι δὲν ἀπηντήσαμεν δι' ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων εἰς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν ἐναντίον γνώμην ἀπαντῶ, ὅτι εἷς καὶ μόνος λόγος ἐπιστημονικὸς ἠκούσθη καὶ τοῦτος εἶναι ψυχολογικός, ὃν εἶπεν ὁ κ. Ζαμαρίης, ὅτι δηλαδὴ πᾶσα γνώσις προσκολλᾶται τῇ ὕλῃ ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον προῆλθεν. Ἐάν, κύριοι, τοῦτο ἦτο ἀληθές, τοῦτο θὰ ἦτο φοβερώτατον διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ κατῆντα εἰς ἐλεεινὸν σημεῖον. Ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν συμβαίνει οὕτω. Ἐχομεν πλεῖστα ὅσα παραδει-

γματᾷ. Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις τῶν Μικρασιατῶν π. χ. ἐλήφθησαν ἐν τῇ Τουρκικῇ γλώσσῃ καὶ ὅμως ἐξηρᾶνισαν αὐτὰς ἔπειτα καὶ ἤδη παρυσιάζονται διορθωταὶ μάλιστα τῆς γλώσσης. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ τελευταίως λαλήσαντος, ὥς μάθη ὅτι οἱ ἐργάται τῆς Κων]πόλεως ἐπαύσαν νὰ περιορίζονται εἰς τὰ ἀρχαῖα στενὰ ὅρια τῆς ἐργασίας των, ὥς ἄλλοι κυκλίσαι ἐντὸς τοῦ κελύφους. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ κόσμος ἐγένετο κισμοπολιτικώτερος, ὁ ἐργάτης δὲν δύναται νὰ εὖρῃ ἐργασίαν ἄνευ ξένων γλωσσῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀφοῦ λάβῃ τὰ πρῶτα στοιχεῖα εἰς τὴν δημοτικὴν σχολὴν, δεόν νὰ διδάσκηται καὶ τὰ στοιχεῖα ξένης γλώσσης.

Ὁ κ. Αὐθεντιόπουλος. Ὁ κ. Χρυσόμυθης ἐχρηκτῆρισε τὴν ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν Ἑλληνικὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν διὰ λέξεως πολὺ δριμύειας ἀπεκάλεσε δηλαδὴ αὐτὴν ἐγκληματικότητα. Τὴν γνώμην τοῦ Εἰσηγητοῦ κ. Καπετανάκη ὑπεστήριξε καὶ ὁ κ. Ζαμαρίης. Ἐγὼ δὲ λαβὼν τὸν λόγον εἶπον ὅτι οὐδεὶς ἔχει τὴν δύναμιν, οὔτε βεβιαίως εὖ φρονῶν θὰ θελήσῃ, νὰ διχμψισθητῇ τὸ ἀπαραχώρητον δόγμα τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' εἶπον ἐπίσης ὅτι εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ διδασκαλίᾳ ξένων γλωσσῶν εἰς ὠρισμένα κέντρα. Ἐάν ὑπῆρχον πολλὰ στατιστικὰ εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα κέντρα τῶν φοιτῶντων εἰς ξέναν σχολεῖα καὶ ἀποσπωμένων ἀπὸ τῆς ἡμέτερας τότε θὰ κατενοῦμεν φρίττοντες ποῦ ἔγκειται ἡ ἐγκληματικότης. Τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε συνεδριάσεων διὰ τοιοῦτον θέμα ἀνάγκη. Ἐάν εἶπον ἰδρύετο ἡ προεπηγγελμένη σχολὴ γλωσσῶν βεβιαίωτα θὰ ἐθεραπεύετο ἡ ἀνάγκη, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλ. σκεπτέον τί δεῖ γενέσθαι.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἀμεθοδίαν τῶν διδασκόντων τὰς ξένας γλώσσας, ὅχι μόνον ἀμεθοδία ὑπάρχει παρ' αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ παχυλὴ ἀμάθεια.

Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἀποστέλλωνται δι' ἐθνικῶν χρημάτων 4-5 διδάσκαλοι διὰ νὰ μορφωθῶσιν εἰδικῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης ταύτης. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς ἀστικὰς σχολὰς τὰ διδασκόμενα εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχείων τῆς Γαλλικῆς, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦνται εἰς τὰς σχολὰς ταύτας. Ἐν τέλει δὲ φρονῶ ὅτι εἶναι

ἐγκληματικότης νὰ μὴ προσελκύσωμεν ἔστω καὶ διὰ δολώματος τοὺς εἰς τὰς ξένας σχολὰς προτερχομένους μαθητὰς.

Ὁ κ. Χρ. Χαραλαμπίδης. Ὁ κ. Αὐθεντόπουλος εἶπεν ὅτι ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς συζητήσεως θὰ λάβῃ τὸν λόγον καὶ θὰ μᾶς εἴπῃ τότε τὴν γνώμην του ἀπὸ ποίου ἔτος νὰ ἀρχίζῃ ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν δημοτικὴν σχολήν. Αὐποῦμαι πολὺ, διότι εἶμαι ὑποχρεωμένος ὅταν ὁ κ. Αὐθεντόπουλος θελήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν ἀπὸ τῆς Γ' τάξεως τῆς δημοτικῆς σχολῆς νὰ τὸν εἴπω ὅτι ἡ γνώμη του αὕτη εἶναι ἐγκληματικὴ.

Δὲν εἶμαι τῆς ιδέας ὅτι αἱ προπαγάνδαι ἀφαιροῦσι τοὺς μαθητὰς ἐκ τῶν ἡμετέρων σχολῶν διὰ τὸν ἀποκλειστικὸν λόγον ὅτι ἐν αὐταῖς γίνεται διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν. Νομίζω ὅτι ὑπάρχουσι ὁμοίως καὶ ἄλλοι λόγοι πρὸς τοῦτο. Τοὺς δελεάζουσι μὲ τὴν παροχὴν βιβλίων δωρεάν, τοὺς διευκολύνουσι πολλάκις εἰς τὴν ἐξεύρεσιν θέσεως, τοὺς περιποιῶνται παντοιοτρόπως καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἄλλο τὸ λεχθὲν ὅτι θὰ εὐημερήσῃ ἡ φυλή μας ὅταν ἐκμάθωμεν ξένας γλώσσας τὸ θεωρῶ ἀπολύτως ἀληθές.

Ἐκ τούτων πάντων δὲν θέλω νὰ συναγάγῃτε τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶμαι κατὰ τῆς γλωσσομαθείας. Εἶμαι Κύριοι κατὰ τῆς ξενομαθείας, ὅταν αὕτη γίνεται εἰς βάρος τῆς μητρικῆς μας γλώσσης. Καὶ ἡ ιδέα αὕτη ὡς ἡ μόνη ἀληθὴς δέον νὰ εἶναι καὶ νὰ γίνῃ ιδέα ὅλων μας.

Ὁ κ. Πρόεδρος λέγει τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος γνώμην του ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

Καὶ ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ συνεδρίῳ τοῦ 1900 τῷ ἐν τοῖς Σεπτοῖς Πατριαρχείοις συγκληθέντι, ἐν ᾧ ἐκτὸς τοῦ κ. Ἀράπη εἶμαι ὁ μόνος παραστὰς ἐκ τῶν ἐνταῦθα, ἐγένοντο ἀντίθετοι γνώμαι ἀλλὰ καὶ τὸ συνέδριον ἐκεῖνο τὰς ξένας γλώσσας ἀπέκλεισε ἀπὸ τὰς 4 πρώτας τάξεις τὰς θεωρουμένας τότε ἀκόμη τὰς κυρίως δημοτικὰς. Καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκεῖνῳ εὐρέθησαν οἱ προτείνοντες ὅπως σὺν τῷ ἀλφαριθμητικῷ ἀρξώμεθα καὶ τοῦ Α. Β. Γ. Δ. λόγοι δὲ ἐφέροντο αἱ ἀπαιτήσεις τῶν γονέων καὶ ὁ φόβος τῶν προπαγανδῶν, σήμερον δὲ τονίζεται ἐπίσης ἰσχυρῶς καὶ τὸ τῆς ἀνάγκης, ἄλλως ζημία καὶ ἐκτοπισμός, φοβερώτερος δὲ λέγουσιν ὁ ἀγὼν μετὰ 10 ἔτη, ὅτε διὰ τοὺς χειρῶνακτας

ἀπαιτηθῇσεται ἡ ἐκμάθησις δύο ξένων γλωσσῶν. Ἡ δὲ ξένη γλῶσσα ἀπαιτεῖται καὶ διὰ τὴν πρόοδον αὐτοῦ ἵνα μὴ μένωσιν οἱ κτίσται κτίσται ἀλλὰ νὰ προάγωνται εἰς ἀρχιτέκτονας.

Καὶ διὰ μὲν τοὺς δύο πρώτους λόγους πολλὰ τὰ κατὰλληλα ἀντετάχθησαν ἐγὼ δὲ προσθέτω ὅτι εἰς τὴν διὰ πλῆξιν τοιαύτης ιδέας παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἡμεῖς πολὺ συντελοῦμεν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν περιφρονοῦντες τὰ ἡμέτερα, καὶ διότι ἐκηρύξαμεν ἀπὸ τινος κυρίως πόλεμον κατὰ τῆς μορφωτικῆς παιδεύσεως φθάνοντες μέχρι τοῦ λέγειν τὰ πάντα σχολαστικὰ καὶ περιττά, ὀλίγα μόνον γαλλικὰ καὶ ἀρθμητικὰ ἀρκοῦσιν.

Ἐρχομαι εἰς τὸ τρίτον, εἰς τὴν ἀνάγκην τὴν ἐπιβαλλομένην ἐν τῇ βιοπάλῃ καὶ αὐτῶν τῶν χειρῶνακτων καὶ μικροεπαγγελματιῶν καὶ τεχνιτῶν ἀκόμη, ποῦ βλέπομεν τὰς ζημίας αὐτάς; Κατοικοῦμεν τὴν μᾶλλον διεθνῇ συνοικίαν τῆς πόλεως. Ἐρωτῶ ἀπὸ ποῖα τοιαῦτα ἐπαγγέλματα μέχρι ἀκόμη τῆς ὑποδηματοποιίας καὶ σιδηρουργίας καὶ λεπτουργικῆς, ἐξετοπίσθημεν; Εὐτυχῶς ὄχι μόνον δὲν ἐκτοπιζόμεθα ἀλλὰ καὶ ἐκτοπιζομεν. Καὶ ἐάν που ὑστερῶμεν ἐν τῇ ἐκτοπιστικῇ δυνάμει τοῦτο κυρίως δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἀγνοίας ξένης γλώσσης ἀλλὰ τῆς γενικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως, πρᾶγμα προερχόμενον ἐξ ἡμῶν αὐτῶν διότι δὲν ἐσκέφθημεν ἀκόμη νὰ δώσωμεν τὰς τοιαύτας γνώσεις εἰς τοὺς ἡμετέρους τοιοῦτους ἐπαγγελματίας καὶ τεχνίτας.

Ὅπου δὲ καὶ ἡ γλωσσομάθεια διὰ τινὰ ἀνώτερα τοιαῦτα ἐπαγγέλματα ἢ καὶ ἐν τῇ ὑπηρετικῇ ἀπηρετεῖτο καὶ ταύτην ἐξέμαθεν ὁ ὁμογενὴς πρὶν καὶ ἡμεῖς συσκεφθῶμεν, ἐκτοπίσας τὸν ξένον ἀπὸ μιχρορίας καὶ τὰ μαλτέζικα κλ. κλ. Κυρίως δὲ αἱ τάξεις αὗται ἐπιβάλλουσι τὴν γλῶσσαν ἡμῶν εἰς πάντα ξένον ἐγκαθιστάμενον ἐνταῦθα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκτὸς ἄλλων ἀποδεικνύει καὶ τὸν μὴ ἐκτοπισμὸν, ὥστε καὶ οἱ ἡμέτεροι παιδῶν γαλῶν προτείνοντες, ὅσα προτείνουν πάσας τὰς ἀνάγκας ὑπ' ὅσιν ἔχουσι, πρὸς ρύθμισιν τῶν τῆς κατωτέρως παιδεύσεως, σκοπούσης σὺν τῇ μορφώσει καὶ τῇ ἀναπτύξει τῆς συνειδήσεως, καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἀγαθῶν τῶν προσγινομένων ἐκ τῆς

διαδόσεως τῆς γλώσσης. Ἐάν ὅμως καὶ ὁ ἡμέτερος χειρῶνξ ξένην πρὸς τὸν ξένον θά λαλήσῃ γλώσσῃ καὶ οὗτος ξένος ἀποδεικνύεται.

Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὰς διαφόρους ἐμπορικὰς τάξεις καὶ ἄλλα ἀνώτερα βιομηχανικὰ ἢ τεχνικὰ ἐπαγγέλματα, τραπέζας καὶ ὑπαλλήλους αὐτῶν ἀνγκάζει ἡ ἐκμάθησις ξένων γλωσσῶν ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τοὺς ἐπιστήμονας ἔχοντες ἀνάγκην καὶ δύο ἢ τριῶν τοιούτων. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ ἀνωτέρας μορφώσεως. Ἐπιμένως δέον νὰ ὁρίσθῃ πότε νὰ ὀρχίσῃ ἡ διδασκαλία αὐτῶν καὶ πῶς. Διὰ τὰς πρώτας τάξεις οὐδεμία ἀνάγκη ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ὅμως μὲ τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τῆς ὀκτατάξιου ἢ τῆς εἰδικῆς ἐμπορικῆς σχολῆς ἔχομεν χρόνον πολὺν πρὸς διδασκαλίαν ἐπιτυχῇ ξένων γλωσσῶν, ἐάν δὲ προστεθῇ καὶ τὸ εὐμέθον ἐν τῇ ἀρχῇ κυρίως, ἀποκτῶμεν ὅ,τι θέλομεν, φεύγοντες καὶ ὑπερκοπώσεις καὶ τὰς ζημίας, ὧν ἐμνήσθημεν.

Μηδενὸς ζητοῦντος τὸν λόγον τίθενται εἰς ψηφοφορίαν τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ, ψηφισθέντος παμπληθεῖ τοῦ πρώτου, ἔχοντος ὡς ἐξῆς :

1) Τῆς δημοτικῆς παιδείσεως οὐσης αὐτοτελοῦς καὶ ἐχούσης ἀπανταχοῦ μορφωτικὸν καὶ ἐθνικὸν χαρακτήρα δι' ἀπαντα τὰ μέλη Ἑθνους τινός, ἡ διδασκαλία ἐν αὐτῇ τῶν ξένων γλωσσῶν, πρὸ τῆς τελείας πωρ ἐκμαθήσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης, δὲν εἶναι σκόπιμος καὶ ἐπωφελής.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἐγείρεται συζήτησις.

Ὁ κ. Δαμασκηνὸς ἐπιμένει εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμπερασμάτων τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀγορεύσεώς του, ἅτινα μὴ ὑποστηρίζόμενα ὑπὸ ἄλλων δὲν τίθενται εἰς ψηφοφορίαν.

Ὁ κ. Ζαμαρίας φρονεῖ ὅτι τὸ ζήτημα δέον νὰ λυθῇ χωριστὰ διὰ τὴν δημοτικὴν παιδείαν ἐν Κων]πόλει καὶ ταῖς πόλεσιν, αἵτινες ἔχουσι τοὺς αὐτοὺς κοινωνικοὺς λόγους, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰ μέρη ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐπιβλητικὴ ἀνάγκη ἐκμαθήσεως ξένων γλωσσῶν.

Ὁ κ. Γ. Οἰκονομίδης ὑποβάλλει τὴν πρότασιν :

Ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν δέον νὰ ἄρχηται ἀπὸ τοῦ Βου ἔτους τῆς δημοτικῆς παιδείσεως, ἥτις τίθεται εἰς ψηφοφορίαν καὶ ἀπορρίπτεται διὰ πλειονοψηφίας.

Ὁ κ. Ἡλίας Βαλσαμάκης ὑποβάλλει τὴν πρότασιν : Ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν δέον νὰ ἄρχηται διὰ τὴν Κων]πολιν καὶ τὰ προάστεια ἀπὸ τοῦ Βου ἔτους τῶν ἀστικῶν σχολῶν.

Ἡ πρότασις αὕτη ὑποστηρίχθῃσα ὑπὸ τῶν κ.κ. Ν. Παπαγιαννοπούλου καὶ Αὐρ. Σπαθάρη τίθεται εἰς ψηφοφορίαν καὶ ἀπορρίπτεται διὰ ψήφων 16 κατὰ 6 δοθεισῶν ὑπὲρ τῆς προτάσεως.

Μεθ' ὃ γίνεται δεκτὸν τὸ τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ, ἔχον ὡς ἐξῆς :

2) Ἐνεκα τῶν ἐπικρατουσῶν παρ' ἡμῖν ἰδιαιτέρων κοινωνικῶν καὶ βιοτικῶν συνθηκῶν, ἐὰν θεωρηθῇ ἀνάγκη ἡ ἐναρξίς τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν νὰ γίνῃ ἀπὸ τοῦ Βου ἔτους, δέον νὰ διαρρυθμισθῶσι τὰ τοῦ προγράμματος οὕτως, ὥστε καὶ τὸ μορφωτικὸν καὶ ἐθνικὸν τῆς παιδείσεως νὰ μὴ πάθῃ καὶ τὴν ὑπερκόπωσιν νὰ ἀποφύγωμεν καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν μεθοδικώτερον διδασκόμενη νὰ γίνῃ καρποφορωτέρα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τρίτον περὶ καθορισμοῦ τῆς ἀστικῆς παιδείσεως, εἰς ὅκτῳ ἔτη, ὁ κ. Α. Ζαμαρίας ὑποβάλλει τὴν πρότασιν ὅτι βάσις τῆς δημοτικῆς παιδείσεως πλήρους καὶ αὐτοτελοῦς εἶναι ἡ ἐξατάξιος ἀστικὴ σχολή, διδασκόμενη ἐν αὐτῇ ἀποκλειστικῶς τῆς νεοελληνικῆς. Ὁ κ. Εἰσηγητῆς δηλοῖ, ὅτι ὑποχωρεῖ εἰς τὴν πρότασιν τοῦ κ. Ἀλ. Ζαμχρία. Ὁ κ. Πρόεδρος λέγει, ὅτι αὐτὸς υἱοθετεῖ τὸ ὀκτατάξιον τῶν ἀστικῶν σχολῶν, διότι διὰ τὰς μεγαλουπόλεις ἀπαιτεῖται μόρφωσις μεγαλυτέρα ὑπάρχουσι δὲ καὶ κοινότητες ἐν Κ]πόλει καὶ ἀλλαχοῦ, αἱ ὅποιαι δύνανται νὰ διατηρήσωσιν ὀκτατάξιους σχολάς. Οἱ κ.κ. Ἀλ. Ζαμχρίας καὶ Ν. Καπετανάκης λέγουσιν ὅτι διὰ τὸ γενικὸν δυνάμεθα νὰ ψηφίσωμεν τὴν ἀνωτέρω πρότασιν, προσθέτοντες καὶ συμπέρασμα κατ' ὃ ὅσαι τῶν κοινοτήτων ἔχουν τὰ μέσα δύνανται νὰ προσθέσουν καὶ τάξεις βιοτεχνικῶν καὶ ἄλλων τοιούτων μαθημάτων. Ὁ κ. Πρόε-

δρος προσθέτων, ὅτι ἐν ταῖς τοιαύταις τάξεσι θὰ ὑπάρχουν καὶ μορφωτικὰ μαθήματα, τίθῃσιν εἰς ψηφοφορίαν τὴν πρότασιν τοῦ κ. Ἀλ. Ζαμαρίου, ἥτις καὶ γίνεται δεκτὴ διὰ ψήφων 20 ἐπὶ 22 ψηφισάντων.

Κατόπιν ὁ κ. Εἰσηγητὴς τροποποιεῖ τὸ γ' μέρος τοῦ τρίτου συμπεράσματός του ὡς ἑξῆς :

4) Γενικῶς μὲν κατὰ τὰ ἑξ ἔτη τῆς ἀστικῆς σχολῆς οὐδεμιᾶς ξένης γλώσσης ἢ διδασκαλία ἐπιτρέπεται διὰ τὴν Κων]πολιν ὅμως ἰδιαιτέρως καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ὑπάρχει ἀνάγκη διδασκαλίας δύο ξένων γλωσσῶν ἢ μίᾳ τούτων νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ ἑκτοῦ ἔτους διὰ λόγους παιδαγωγικούς.

Ἡ πρότασις γίνεται δεκτὴ διὰ ψήφων 17 κατὰ 5.

Ὁ κ. Ἀλ. Ζαμαρίας ὑποβάλλει τὴν πρότασιν :

«Διὰ τὴν Κων]πολιν καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσιν αἱ αὐταὶ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἐξαταξίων ἀστικῶν σχολῶν νὰ καταρτίζωνται εἰδικῶς εἰς διετεῖς βιοτεχνικὰς σχολὰς καὶ τριετεῖς ἢ τετραετεῖς ἐμπορικὰς ἰδρυομένας ἐν τοῖς κυριωτάτοις κέντροις καὶ ἐν αἷς ἀφθόνως πρὸς ταῖς ἐπαγγελματικαῖς καὶ ἐμπορικαῖς γνώσεσι νὰ διδάσκωνται αἱ ξέναι γλώσσαι.»

Ἡ πρότασις αὕτη γίνεται δεκτὴ διὰ ψήφων 20 κατὰ μιᾶς.

Κατόπιν ψηφίζονται τὸ 6ον καὶ 7ον πόρισμα τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ ἔχοντα ὡς ἑξῆς :

6) Ὅσοι ἐφίενται νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν μεγαλεμπορίαν, τὴν τραπεζικὴν ὡς καὶ τὴν ἀνωτέραν τοιαύτην ὑπαλληλίαν, ἢ νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας γεωπονικὰς καὶ πολυτεχνικὰς σχολὰς, καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ εὐρυτέρας γενικῆς μορφώσεως ἐν ταῖς σχολαῖς τῆς μέσης παιδείας, οἱ τοιοῦτοι δέον νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τῶν ἐξαταξίων αὐτοτελῶν ἀστικῶν σχολῶν εἰς τὰς σχολὰς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἐχούσας ἑξ ἐπίσης τάξεις.

7) Ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν δέον νὰ γίνηται, εἰ δυνατόν, ὑπὸ ὁμογενῶν διδασκάλων καταρτιζομένων ἐν τοῖς Διδασκαλείοις καταλλήλως καὶ γλωσσικῶς καὶ παιδαγωγικῶς.

Ἐν τῷ γενικῷ δὲ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ἐβδόμου πορίσματος συμπεριελήφθη καὶ τὸ παρεκβατικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ γραφέν πόρισμα διὰ τὰς σχολὰς τῆς μέσης παιδείας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ διὰ τὰ παρθεναγωγεῖα πόρισμα τοῦ κ. Εἰσηγητοῦ, ἡ κ. Εὐθ. Ἀδάμ ὑποβάλλει τὴν ἑξῆς πρότασιν γενομένην παμψηφεί δεκτὴν.

8) Διὰ τὰς ἀστικὰς σχολὰς τῶν θηλέων ὁρίζονται ἑξ ἐπίσης αἱ τάξεις, καὶ ἀπαγορεύεται ἐν αὐταῖς ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν, ἀλλ' ὅπου αἱ ἀνάγκαι ἀπαιτοῦσι δύνανται νὰ προστεθῶσι δύο τάξεις, φέρουσαι ἐπαγγελματικὸν χαρακτῆρα, ἐν αἷς νὰ διδάσκωνται οὖν τῇ οἰκιακῇ οἰκονομίᾳ καὶ ἐπαγγελματικαὶ γνώσεις καὶ μίᾳ ξένῃ γλώσσᾳ.

Τέλος παμψηφεί ἐκφράζεται ἡ εὐχή ὅπως ἐνισχυθῇ καὶ τελειοποιηθῇ τὸ ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ Διδασκαλεῖον ἵνα τελειότερον καταρτίζωνται ἐν αὐτῷ οἱ διδάσκαλοι.

Ὁ κ. Πρόεδρος κηρύσσει τὴν λήξιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν συνεδριῶν, συγχαίρει τὰ μέλη ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ αὐτῶν, καίτοι ἐκ τοῦ προχείρου ὀργανωθειῶν καὶ ἀποτελεσασῶν συνέδριον τοπικόν, ἄνευ σχεδὸν τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου πρὸς προπαρασκευὴν τῶν μετασχόντων. Εὐχαριστεῖ καὶ συγχαίρει ἐπίσης καὶ πάντας τοὺς ἀνταποκριθέντας εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Συλλόγου καὶ λαβόντας μέρος εἰς τὰς συνεδρίας, εὐχαριστεῖ τοὺς βοηθήσαντας τὸν Γεν. Γραμματέα κ. κ. Δ. Δαμασκηνὸν καὶ Χ. Γούδαν ἐν τῇ συντάξει τῶν πρακτικῶν, τὴν δημοσιογραφίαν καὶ ἰδίᾳ τὴν ὁμογενῆ ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει, ἣν παρέσχεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου. Ὑποβάλλει εὐχαριστίαις τῇ Α. Θ. Παναγιότητι τῷ Οἰκουμένικῳ Πατριάρχῃ κ. κ. Ἰωακείμ τῷ Γ' καὶ διὰ τὴν ἀντιπροσώπευσιν τῆς Π. Κ. Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διὰ τὴν εὐμενῆ ἠθικὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου καὶ διὰ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι

θέλει χορηγήται διὰ τὴν ταχείαν ἐκτύπωσιν τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριῶν τούτων γενναῖον ποσόν.

Ὁ κ. Ἀλ. Ζαμαρίας συγχαίρει τὸ Προεδρεῖον ἐπὶ τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς ὀργανώσεως καὶ τῇ ἐπιτυχεῖ διεξαγωγῇ τῶν ἐκπαιδευτικῶν τούτων συνεδριῶν, αἵτινες βεβαίως θὰ ὠφελήσωσι τὸν Σύλλογον καὶ τὸ Γένος.

Ἡ κ. Εὐθαλία Ἀδὰμ ἐκφράζει τὰ αὐτὰ συγχαρητήρια, εὐχαριστεῖ διὰ τὴν πρόσκλησιν καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰς συνεδρίας ταύτας, ἀφ' ὧν ἀπεκόμισαν πάντες πολύτιμα ἐφόδια διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν· εὐχεται δὲ ὅπως ἡ γενομένη ἀπαρχὴ ἐπ' ἀγαθῷ συνεχισθῇ.

Ὁ κ. Πρόεδρος εὐχαριστήσας τοὺς προκληθέντας καὶ ἐκφράσας τὴν γνώμην ὅτι κατ' ἔτος καλὸν νὰ ἐπαναλαμβάνωνται αἱ τοιαῦται συνελεύσεις, προσαγορεύει διὰ τοῦ καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸ προσεχὲς ἔτος καὶ λύει τὴν συνεδρίαν.

Ὁ Πρόεδρος

Δ. Γ. ΔΙΜΑΡΑΚΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Δ. ΒΑΡΣΑΜΗΣ

ΤΙΜΑΤΑΙ ΓΡΟΣΙΩΝ 10.

Διὰ τοὺς κ. κ. Καθηγητὰς καὶ Διδασκάλους
ΓΡΟΣΙΑ 5.

© SISMANOGGIO

